

Αθανάσιος Δημ. Στράτης

Ντάρα Λάκκας Σουλίου

Ελαία Θεσπρωτικού Πρέβεζας

*Βιβλίο 1ο
Ιστορία*

Αθήνα 2008

Αθανάσιος Δημ. Στράτης

Ντάρα Λάκκας Σουλίου

Ελαία Θεσπρωτικού Πρέβεζας

Βιβλίο 1ο

Ιστορία

Αθήνα 2008

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει την υπογραφή του συγγραφέα

Αθανάσιος Δημ. Στράτης
Κεφαλά 18 Γκύζη
Τ.Κ. 11476 Αθήνα
Τηλ. 210-6444321
e-mail:ath.stratis@gmail.com.

Το βιβλίο αφιερώνεται από τον συγγραφέα
στα παιδιά του Δημήτρη και Μαρίνα
και στα ανίψια του Κων/να Κύρ. Στράτη
και Δημήτρη Ιωάν. Στράτη.

«Ντάρα Λάκκας Σουλίου, Ιστορία»
Copyright Αθανάσιος Δημ. Στράτης, 2008

ISBN: 978-960-8266-37-7

Έκδοση
apiroshora
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Πρεβέζης 93, Αθήνα, 10443
τηλ.: 210 5154920

«Επιτρέπεται η αναδημοσίευση μικρών αποσπασμάτων του βιβλίου αυτού, με μόνη προϋπόθεση να αναφέρεται ρητώς η πηγή τους και τα λοιπά βιβλιογραφικά στοιχεία»

Πρόλογος

Από το 1972, όταν ήμουν μαθητής Γυμνασίου, άρχισα να συγκεντρώνω και να καταγράφω στοιχεία για την Ιστορία και τη Λαογραφία της Ντάρας, σημερινής Ελιάς. Η αγάπη μου για το χωριό που γεννήθηκα, τους ανθρώπους του, τη φύση, τις πηγές, τα δέντρα, τα ζώα κ.λ.π., με ώθησαν στην ενασχόλησή μου με αυτά.

Θεώρησα χρέος προς την ιδιαίτερη πατρίδα μου να γράψω γι'αυτήν, τοποθετώντας την στον ευρύτερο χώρο της Λάκκας Σουλίου, αφού δημιουργεί αδιάρηκτες κοινωνικές, οικονομικές και ιστορικές σχέσεις με τα γύρω χωριά.

Η προσπάθεια συγκέντρωσης του υλικού ήταν δύσκολη, επίπονη, πολυέξοδη και πολύχρονη, γιατί ελάχιστα γραπτά στοιχεία υπάρχουν και αυτά σκόρπια σε διάφορα κείμενα (όλα τα κείμενα παρατίθενται ως έχουν). Για τυχόν λάθη ή παραλείψεις, ζητώ την κατανόηση όλων.

Στα κεφάλαια, που ακολουθούν, τα ιστορικά γεγονότα καταγράφονται με χρονολογική σειρά.

Προσδοκία μου είναι να εμπλουτισθεί περισσότερο η «αποθήκη» τούτη των στοιχείων, ώστε να μπορέσει να κρατηθεί η Νταρανίτικη μνήμη, για τους απογόνους του χωριού και όχι μόνο. Να φωτιστεί τούτη η μικρή γωνιά της πατρίδας μας, συμπληρώνοντας τον χάρτη της.

Τον Νοέμβριο του 1997 έστειλα 120 επιστολές σε ισάριθμες Νταρανίτικες οικογένειες. Κάθε επιστολή περιείχε 33 ερωτήσεις γύρω από το χωριό. Ευχαριστώ όλους όσους ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα και βοήθησαν, είτε προσκομίζοντας έγγραφα και φωτογραφίες, είτε με πληροφορίες, είτε ακόμη δίνοντάς μου κουράγιο να συνεχίσω την εργασία μου αυτή.

Και όπως έγραψε ο Στρατηγός Ιωάννης Μακρυγιάννης: «Όταν βγει αυτό το χειρόγραφο στο φως, διαβάζοντάς το όλοι οι τίμιοι αναγνώστες, αρχή και τέλος, τότες έχουν το δικαίωμα να κάμει καθείς την κρίση του, είτε υπέρ, είτε κατά.... Δεν έχετε το δικαίωμα να φέρετε καμία κρίση, ούτε υπέρ, ούτε κατά, αν δεν το διαβάσετε όλο...».

Σημειώνεται ότι σε τούτο το βιβλίο καταγράφεται μόνο η ιστορία του χωριού. Τα ήθη, τα έθιμα, τα τοπωνύμια και ότι άλλο αφορά το χωριό, περιλαμβάνονται σε άλλα μου βιβλία.

Επίσης τυχόν συμπληρώσεις, διορθώσεις, αβλεψίες, παραλείψεις, υποδείξεις κ.λ.π., που θα φτάσουν στον συγγραφέα μετά την έκδοση, θα περιληφθούν σε ξεχωριστό κεφάλαιο σε επόμενο βιβλίο του ιδίου, που θα αφορά την Ελιά.

Θανάσης Δημ. Στράτης

Φίλε μου θυμήσου

«Η Ντάρρα είναι το αρχαιότερο, σε συνεχή λειτουργία, χωριό της περιοχής».

«Όποιος γράφει την ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας του, εκτελεί ένα χρέος προς αυτήν».

«Τούτο το βιβλίο θυμίζει από πού ερχόμαστε σε όποιους από του Ντάρρα και τη Λάκκα Σούλι ψάχνουν να βρουν που πρέπει να πάμε».

«Κάθε ενημερωτική αναδρομή στο παρελθόν, είναι αναγκαία για να εξασφαλίσει η ανθρωπότητα την επίγνωση της δημιουργικής της ικανότητας».

«Οι Έλληνες της Ηπείρου, οι Σουλιώτες, έμαθαν τους λοιπούς Έλληνες πως αποθνήσκει κανείς δια την ελευθερίαν» (H. Houssaye).

«Αρχαία Ελλάς εστίν η περί την Δωδώνην και τον Αχελών... . ώκουν γαρ Σελλοί ενταύθα και οι καλούμενοι, τότε μεν Γραικοί, νυν δε Έλληνες» (Αριστοτέλης, «Μετεωρολογικά», Βιβλ. 1, C 14).

«Η επιστήμη διαφυλάσσει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Η ιστορία διαφυλάσσει τον αμοιβαίο σεβασμό των πολιτισμών του...».

«Η ιστορία είναι ο μάρτυρας των εποχών, η λαμπάδα της αλήθειας, η ζωή της μνήμης, ο δάσκαλος της ζωής». (Κικέρων).

«Την ιστορία μελέτα παιδί μου, γιατί έτσι όχι μόνο τον εαυτό σου και τη ζωή σου θα κάνεις ένδοξη και χρήσιμη στην ανθρώπινη κοινωνία, αλλά και το μυαλό σου οξυδερκέστερο και διαυγέστερο» (Ιπποκράτης).

«Δεν είδα από την πατρίδα μου γλυκύτερο στον κόσμο».

«Η καρδιά μου θα πάλλει πάντοτε για το χωριό μου» (Α. Βαλαωρίτης).

«Κανένα ψέμα, δεν πρέπει να ακούσει η ιστορία και προς καμιά αλήθεια να μην κλείνει τα αυτιά της» (Κικέρων).

«Η ιστορία είναι ο μάρτυρας της εποχής, η λαμπάδα της αλήθειας, η ζωή της μνήμης, ο δάσκαλος της ζωής, ο αγγελιοφόρος της Αρχαιότητας» (Κικέρων).

Γεωγραφική τοποθέτηση

Η Ντάρα, σημερινή Ελιά, βρίσκεται στα βόρεια του Νομού Πρεβέζης, στη Μεγάλη Λάκκα Σουλίου, στο μέσον των ανατολικών υπωρειών του Βουνού Μπαλντενέζι.

Η θέση «Άγιος Αθανάσιος» έχει υψόμετρο 150 μέτρα, η δε θέση «Δημοτικό Σχολείο» έχει 140. Η τύχη του χωριού είναι συνδεδεμένη από πάντα με αυτή όλης της Λάκκας.

Σαν οικισμός δημιουργήθηκε στους αρχαίους χρόνους, με όνομα που δεν διασώθηκε. Είναι από τα μοναδικά χωριά της περιοχής σε συνεχή λειτουργία από τους αρχαίους χρόνους. Η ονομασία «Ντάρα» δόθηκε στην πρώτη Βυζαντινή περίοδο.

Η Ντάρα απέχει από το Θεσπρωτικό 4 χιλμ. , από την Άρτα 34, από την Πρέβεζα 40, από τα Γιάννενα 80 και από την Αθήνα 400 χιλιόμετρα. Έχει Γεωγραφικό Μήκος 20ο 46' Βόρειο και Πλάτος 39ο 19' Ανατολικό. Διασχίζεται δε από την 10η δημόσια επαρχιακή οδό Στεφάνης - Πολυσταφύλλου.

Απέναντί της βρίσκονται τα χωριά Ποδογόρα (σημ. Ριζοβούνι), Μπουλμέτι (σημ. Γαλατάς), Ζερβό, Παπαδάτες και Μελιανά (από Ν προς Β). Στην ίδια πλευρά του βουνού βρίσκονται τα Λέλοβα (σημ. Θεσπρωτικό) στα νότια, η Κρανιά νοτιοδυτικά ψηλά στο βουνό και τα χωριά Νικολίτσι, Νάσιαρη (σημ. Άσπος) και Ρουσιάτσα (σημ. Πολυστάφυλλο) στα βορειότερα.

Βέλιανη

Από αρχαιοτάτων χρόνων έως το 1430 μ.Χ.

Πριν από χιλιάδες χρόνια κατοίκησαν στην Ήπειρο οι άνθρωποι. Η διαχρονική παρουσία τους στην περιοχή της Λάκκας Σουλίου έχει σταθμούς σε παλαιολιθικές θέσεις, Μυκηναϊκές ακροπόλεις, Δωδώνη, Νεκρομαντείο Αχέροντα, Βατίες, Νικόπολη, υστεροβυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία.

Τα παλαιότερα δείγματα κατοίκησης βρίσκουμε σήμερα σε πολλές θέσεις. Από το 1962 έως το 1964 ο Άγγλος παλαιοντολόγος καθηγητής του πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ, δόκτωρ E. Higgs, ανάσκαψε τέσσερα γεωλογικά στρώματα και έφερε στο φως από τη θέση Κοκκινόπηλο (απέναντι από το χωριό Άγ. Γεώργιος Πρεβέζης, κοντά στο φράγμα του Λούρου), 4. 895 λίθινα εργαλεία, χρονολογικά κατασκευασμένα 35.000 χρόνια π.Χ. Ο ίδιος στη θέση Ασπροχάλικο, 3, 5 χιλιόμετρα βόρεια του Κοκκινόπηλου, ανέσκαψε από σπήλαιο χιλιάδες παλαιολιθικά εργαλεία της Μέσης Παλαιολιθικής εποχής, λεπίδες από πυρόλιθο, οστά ζώων, από ηλικίας 40.000-24.000 π.Χ. Στη μέση και αψώτερη παλαιολιθική εποχή στις δύο θέσεις κατοίκησαν ίσως οι ίδιες ομάδες. Ακόμη βρέθηκαν μικρολίθινα εργαλεία ηλικίας 9.000 χρόνια π.Χ. , οστά προβάτων, γιδιών, αρκούδων, βοδιών και ρινόκερων. Λίθινα εργαλεία βρέθηκαν επίσης στη Βούλιστα-Παναγιά, Ριζοβούνι, Θεσπρωτικό κ.λ.π. (Κ. Ν. Νικολαΐδη: «Ιστορία της Αρχαίας Ηπείρου», Γιάννενα 1995, σελ. 32).

Νεολιθικά ευρήματα (έως το 2.000 π.Χ.) υπάρχουν από τους Γεωργάνους, Έλαφο, Λούρο κ.λ.π. Με βάση αυτά, δίνεται η εικόνα οργανωμένης νεολιθικής κοινωνίας στην περιοχή. Οι άνθρωποι ανέβαιναν με τα κοπάδια τους στην Πίνδο, σαν βοσκοί την άνοιξη και γι' αυτό δεν υπήρχαν μόνιμοι οικισμοί, παρά μόνο πρόχειροι.

Ευρήματα από την ύστερη χαλκοκρατία (1600-1100 π.Χ.) υπάρχουν από το Ρωμανό, Σειστρούνη, Θεριακίσι, Θεσπρωτικό (λιθοπέλεκυς κοντά στο χωριό σε προϊστορική καλύβα), Συρόπολη (μπρούτζινοι πέλεκυς, που φυλάσσεται στο μουσείο Άρτας, χρονολογίας 1300 π.Χ.), Εφύρα (κοντά στο νεκρομαντείο του Αχέροντα), Καταμάχη (μικροειχάλκινο αμόνι) κ.λ.π. (Hammond: «*Ηπειρος*», τ. Β', σελ. 137, 153).

Από αυτή την περίοδο της κατοίκησης της περιοχής από τους Πελασγούς και αμέσως από τις πρώτες Ελληνικές φυλές (προϊστορικοί χρόνοι), σώζονται τοπωνύμια όπως Αχέρων, Αφάς (Λούρος), Χάραδρος (κοντά στη Φιλιπιάδα), Κωκυτός, Δωδώνη, Πυριφλεγέθων, Τόμαρος, Βουχαίτιον, Κασσωπαία, Ελλοί, Μολοσσοί, Θεσπρωτοί, Άσσοι, Κόμαρος, Πίνδος κ. ά.

Στο τέλος της 3ης χιλιετίας π.Χ. , άρχισε τη λειτουργία του το Μαντείο της Δωδώνης, που έπαιξε σημαντικότατο ρόλο για την Ελλάδα μέχρι τον 4ον αι. μ.Χ. Οι μετακινήσεις των πιστών από τα παράλια προς το Μαντείο, πραγματοποιούνταν περισσότερο δια της σημερινής Λάκκας Σουλίου παρά από άλλες δύσβατες και επικίνδυνες περιοχές, κάνοντας το πέρασμα σημαντικότατο.

Ο Ηρακλής περπάτησε τα Βουνά του Σουλίου (τα σαγόνια του Άδη) για να γλιτώσει τους φίλους του Θησέα και Πίρυθο, που τους είχε φυλακίσει ο Πλούτωνας. Ο ίδιος επισκέφθηκε την Δωδώνη για νέους χρησμούς και κατέβηκε στον Κάτω Κόσμο από τις όχθες του Αχέροντα (ό.π.π., τ. Γ', σελ. 44).

Η περιοχή του χωριού Ντάρα (σημ. Ελιά), είναι στο κέντρο μυθολογικών και ιστορικών γεγονότων. Είναι τη μέση των αποστάσεων για τη Δωδώνη, το Νεκρομαντείο, την Αμβρακία και το λιμάνι της μετέπειτα Νικόπολης.

Η διαμόρφωση του εδάφους της Λάκκας ευνόησε την ανθρώπινη εγκατάσταση από την προϊστορική εποχή επειδή: α) ήταν η βασική διάβαση, ο καταλληλότερος δρόμος από Ν προς Β (λεκάνη Θεσπρωτικού-κοιλιάδα Αχέροντα), β) προσέφερε στις πρώιμες κοινωνίες τη δυνατότητα διαβίωσης με την εξασφάλιση της διατροφής τους. Οι κύριοι δρόμοι ξεκινούσαν από την Αμβρακία (Άρτα) και το Βουχαίτιο (Ρωγοί), όπου ήταν το πρώτο πλωτό κοντινότερο λιμάνι μέσω του ποταμού Αφά (Λούρου). Το λιμάνι τούτο

Βολίτσι

Βατίες

επικοινωνούσε εύκολα με τις Βατίες (Καστρί Ριζοβουνίου). Τα εμπορεύματα μεταφέρονταν από τους νομάδες κτηνοτρόφους (σημερινούς βλάχους), κατά την εποχική μετακίνησή τους, ακόμη και πριν το 1500 π.Χ. Ήταν οι μόνοι που έφερναν σε επικοινωνία διαρκώς τα ορεινά φύλλα με τα παράλια, που έφταναν οι έμποροι.

Οι κάτοικοι των χωριών της Λάκκας ζούσαν από την κτηνοτροφία, το κυνήγι, την αλιεία. Λάτρευαν τους Δώδεκα θεούς του Ολύμπου με κορυφαίο τον Δία («Ζεύ άνα Δωδωναίε πελασγικέ», Όμηρος).

Η περιοχή ανήκε στην Ηπειρωτική φυλή των Κασσωπαίων, που εκτείνονταν από τον Αχέροντα, στο Ιόνιο, το Λούρο, τα σημερινά όρια των νομών Ιωαννίνων και Πρεβέζης (Μελιανά) ή τους πρόποδες του Τόμαρου.

Σύμφωνα με το καθηγητή Σ. Δάκαρη, οι Κασσωπαίοι ή κάποιο άλλο συγγενές φύλο, ήταν γνωστοί στα Ηπειρωτικά φύλα της ενδοχώρας ως Άμυμνοι. Η άποψη αυτή, που υποστηρίχθηκε σε μια προσπάθεια δικαιολόγησης της απουσίας του Εθνικού των Κασσωπαίων από τις Ηπειρωτικές επιγραφές έως τις αρχές του 2ου π.Χ. αι., προϋποθέτει τη χρήση δύο Εθνικών, από τα οποία το ένα είχε τοπικό χαρακτήρα ενώ το άλλο ήταν περισσότερο γνωστό εκτός Ηπείρου. Έτσι Άμυμνοι ή Αμύμνονες (Δάκαρης ΑΕ 1957, 99, σημ. 4), ονομάζονταν οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής της Λάκκας Σουλίου, ενώ Κασσωπαίοι, τα φύλα που κατοικούσαν νοτιότερα («Ιστορικά μνημεία της Λ. Σ. », Ίδρυμα Άκτια Νικόπολις, 1996, σελ. 18).

Μετά την εκπόρθηση της Τροίας το 1183 π.Χ., ο βασιλιάς της Θεσσαλίας Νεοπόλεμος (γιος του Αχιλλέα και της Δηιδάμειας), καταλαμβάνει την Ήπειρο. Εφονεύθη από τον Τύνδαρο και βασιλιάς έγινε ο γιος του Πρίαμου, Μάντης, κατόπιν έγινε ο Έλενος και ακολούθησε ο γιος του Καστρινός. Ο γιος αυτού και βασιλιάς Μολοσσός έδωσε στη χώρα το όνομα Μολοσσία. Επί Βασιλείας του η Ήπειρος ακμάζει και αποκτά ελληνικούς νόμους και ήθη μέχρι, κατά τον Ηρόδοτο, το 1113. Μετά τον Μολοσσό βασίλεψαν 15 περίπου βασιλείς μέχρι την εποχή του Άδμητου, το 470 π.Χ.

Περί τον 8ο αι. π.Χ. κτίζεται από τους Ηλείους το Βουχαίτιο (σημ. Ρωγοί), η Ελάτρεια (σημ. Ωρωπός), η Πανδοσία (σημ. Τρίκαστρο) και η Βατία (σημ. Καστρί Ριζοβουνίου). Έναν αιώνα αργότερα οι Κορίνθιοι κτίζουν την Αμβρακία (σημ. Άρτα). Μετά το Άδμητο Βασίλειψαν ο γιος ή εγγονός του Θάρωπας (430 π.Χ.), ο γιος του Αλκέτας Α΄ και οι γιοι του Αρύβας και Νεοπτόλεμος Β΄ (θείος και πατέρας της Ολυμπιάδας, μητέρας του Μεγάλου Αλεξάνδρου).

Μέχρι το 343-342 π.Χ., οι Ηλείοι άποικοι έλεγχαν την περιοχή Θεσπρωτικού, αλλά οι ντόπιοι κάτοικοι έρχονταν σε συγκρούσεις και σοβαρές αντιθέσεις μαζί τους και έτσι περιτείχισαν τις πόλεις τους (Βατία, Βουχαίτιο κ.λ.π.). Στον ανταγωνισμό αποίκων και Κασσωπαίων παρενέβη ο Φίλιππος ο Β΄ της Μακεδονίας, που κατέλαβε με πολιορκίες τις αποικίες και τις παρέδωσε στον βασιλιά των Μολοσσών και αδελφό της Ολυμπιάδας (γυναϊκάδελφό του), Αλέξανδρο τον Α΄. Ουσιαστικά τις παρέδωσε στους Κασσωπαίους, που ακμάζουν στους επόμενους χρόνους και πολύ περισσότερο όταν εντάσσονται στο «Κοινό των Ηπειρωτών» (234-167 π.Χ.).

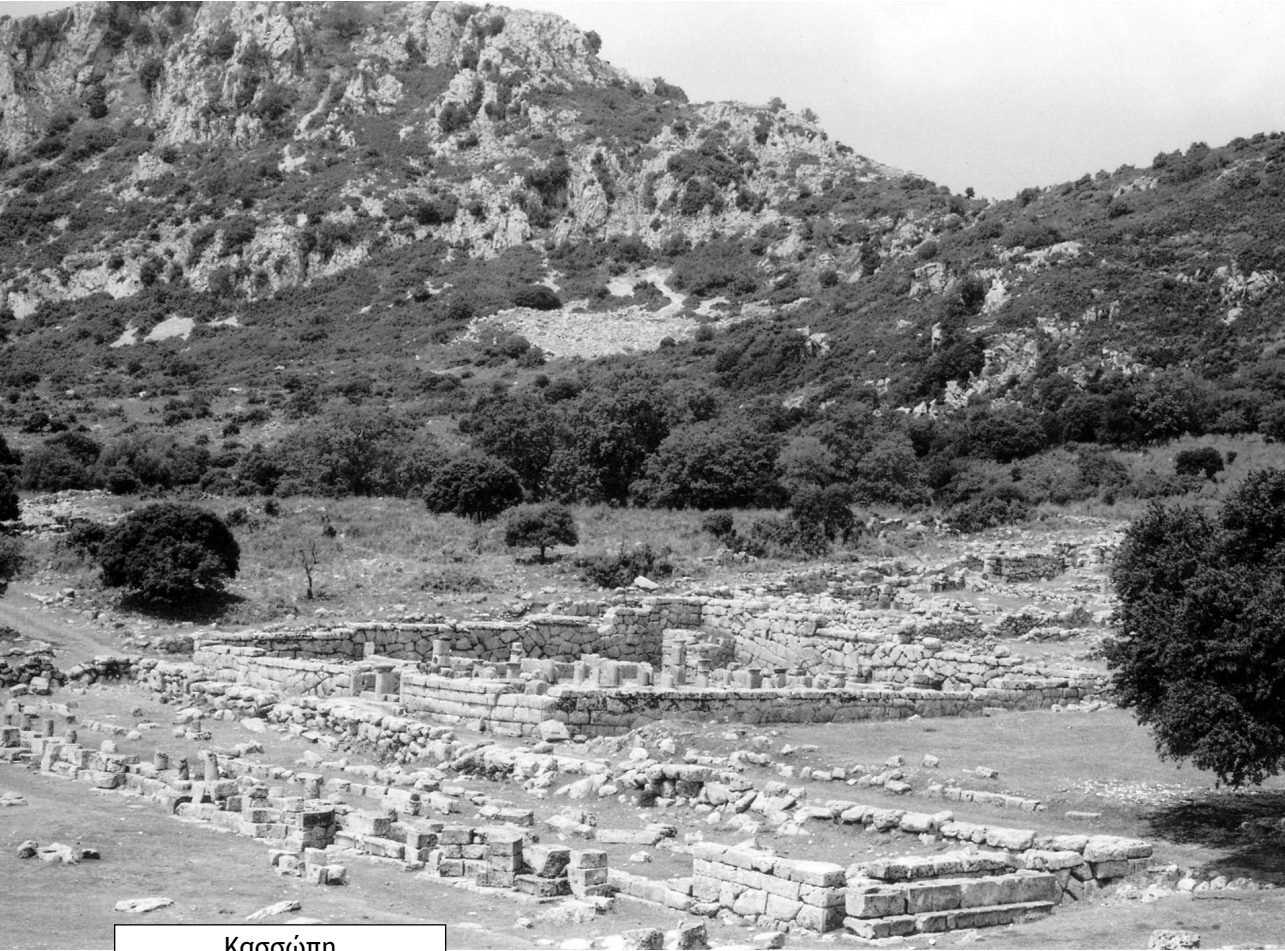
Πριν την κατάληψη της Βατίας υπήρχαν πολλοί οικισμοί γύρω της (Τύργια Κρανιάς, Παλιουργιά - Βέλλιανη, Βρανά, Τούρκα, Κόμμαρη, Καντζά, Πασχαλιάδες Παπαδατών, Κούρτια Ριζοβουνίου, Ζηρό, Ρωμιά, Λόφος Γκάσγκα, Καταθηκίου Ηλιοβουνίων, Αγ. Κων/νου ή Ροζιανά και Γκιμπαιντάι επί της λοφοσειράς που διχοτομεί το νότιο τμήμα της πεδιάδας κ. ά.), που σε περίπτωση κινδύνου προφυλάσσονταν στις Βατίες μέχρις ότου τάχθηκαν με τους Αθηναίους και επήλθε η ρήξη Βατιών-οικισμών (ντόπιων κατοίκων).

Εκτός από την Κασσιώπη γιγαντώνονται οι καταληφθείσες πόλεις και η Ήπειρος μετά το 331 π.Χ. ενσωματώνεται για 17 χρόνια στη Μακεδονία του Μ. Αλεξάνδρου. Ο πληθυσμός της Ηπείρου έφθανε στις 356.000 κατοίκους, της Θεσσαλίας 400.000 και της Μακεδονίας 500.000.

Οι Βατίες ήταν σε λόφο 185 μ., με τοίχο πολυγωνικό που περιέκλειε τον αρχαίο οικισμό με την ακρόπολη στο κέντρο. Ο οχυρωματικός περίβολος πάχους 3 μ. και περίμετρο 1400 μ., όριζε χώρο 10,1 εκταρίων, που αντιστοιχεί σε οικισμούς της τάξης των 3.000 κατοίκων (*Cassopaea* 185). Στο βόρειο τμήμα το τοίχος ενισχύονταν από έξι τετράγωνους πύργους. Η οχύρωση του οικισμού είναι ενδεικτική της ανάπτυξης που γνώριζε η ευρύτερη περιοχή της Κασσωπίας από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. και μετά. Εποχή, που το σύνολο των ανθρώπων που ζούσαν, κατοικούσαν και ασχολούνταν στην Λάκκα, ανέρχονταν στους 5. 300 (*Cassopaea* 48).

Νεκρομαντείο Αχέροντα

Κασσώπη

Αυτή την εποχή πρέπει να υπήρχε οικισμός στο χώρο της σημερινής Ντάρας με άλλο όνομα, που δεν διασώθηκε. Τούτο δείχνουν διάσπαρτα παλαιά τείχη, στρουγγές και άλλα δείγματα, παρόμοια άλλων περιοχών. Ακόμη τούτο δείχνουν τα κεραμικά και όστρακα αγγείων τεχνοτροπίας Προρωμαϊκής και Ρωμαϊκής, που ανασκάπτονται ή συναντώνται σε διάφορες θέσεις του χωριού, όπως στη θέση «Κιραμιδιό». Εδώ σώζονται και τείχη με ακανόνιστες πέτρες, που δείχνουν θέση οικιών ή «βιοτεχνίας» κατασκευής κεραμικών (βλέπε τοπωνύμια).

Ο χώρος της Ντάρας ήταν από τους μοναδικούς, που θα μπορούσαν να κατοικηθούν την εποχή εκείνη (2. 500 χρόνια από σήμερα). Τότε που η θάλασσα έμπαινε από το στενό της Στεφάνης και κάλυπτε την πεδιάδα της Τύριας. Τότε που οι Βατίες (Καστρί Ριζοβουνίου), περιβάλλονταν ανατολικά, νότια και δυτικά από λίμνες και έλη. Ίσως οι λίμνες έφταναν μέχρι τα σημερινά σύνορα Ελιάς- Θεσπρωτικού. Ως εκ τούτου οι σημερινές θέσεις των χωριών Τύρια, Θεσπρωτικού και Ριζοβουνίου δεν ήταν δυνατόν να κατοικηθούν, παρά μόνο τα ψηλότερα μέρη τους. Έτσι λοιπόν ο χώρος της Ντάρας ήταν ο μόνος ομαλός, προσπελάσιμος και υγιεινός του λεκανοπεδίου.

Μέχρι τις Βατίες έρχονταν ο πεζόδρομος και συνέχιζε για τη Δωδώνη από τα μέρη της Λάκκας. Ακόμη μέχρι το λιμάνι των Βατιών (σε λίμνη) έρχονταν τα καράβια, αφού διέρχονταν το στενό της Στεφάνης (πλάτος 70 μ.), κατόπιν σέρνονταν στη «δίωλκο» του «Κομμένου» και τέλος προσδένονταν στις Βατίες. Με αυτόν τον τρόπο συντόμεινε ακόμη πιο πολύ ο εμπορικός δρόμος. Φυσικά με την πάροδο των αιώνων όλα καλύφθηκαν από τις προσχώσεις και η θάλασσα τραβήχτηκε έξω από τα στενά της Στεφάνης («Ιστορικά μνημεία Λ.Σ.», σελ. 49 κ.ε.)

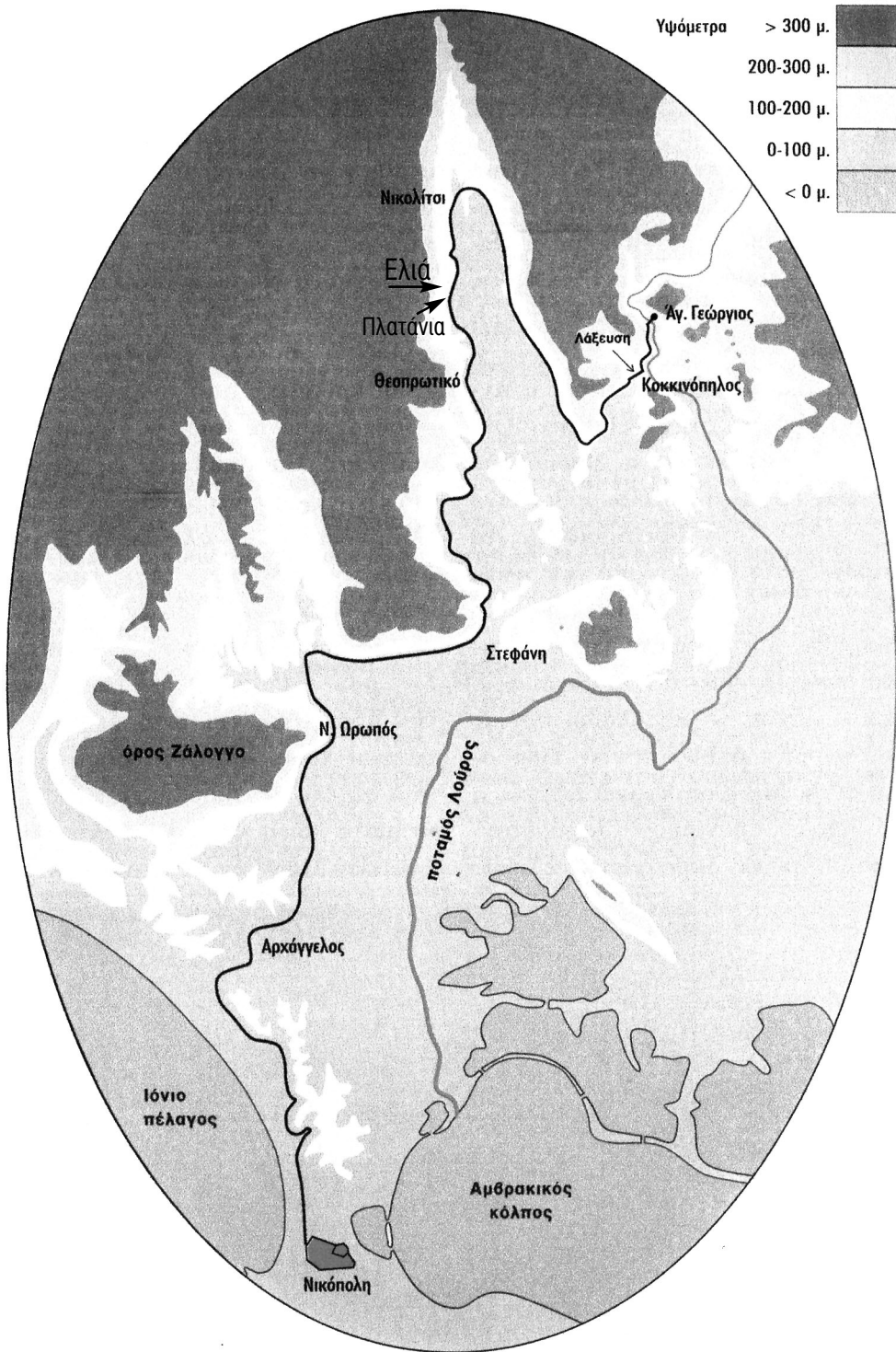
Το 324 π.Χ. ο Αλέξανδρος ο Α΄ δολοφονήθηκε από τον Λευκιανό, διαβαίνοντας τον Αχέροντα και τον διαδέχθηκε ο εξάδελφός του Αιακίδης, που έδιωξαν οι Ηπειρώτες όταν κάλεσαν τον στρατηγό του Κάσσανδρου της Μακεδονίας, Λυκίσκο. Το 316 ξανά κάλεσαν τον Αιακίδη, ενώ το 315 ανέλαβε ο Αλκέτας ο Β΄, που φονεύθηκε από τους Ηπειρώτες το 305 π.Χ. μετά των τεσσάρων γιων του, επειδή φέρνονταν σκληρά. Έτσι αναλαμβάνει ο Πύρρος ο Μέγας, που το 295 κάνει πρωτεύουσα της Ηπείρου την Αμβρακία. Ο Πύρρος, μετά από πολλούς πολέμους, θανατώθηκε στο Άργος το 271 και ανέλαβε ο γιος του Αλέξανδρος ο Β΄. Το 219 οι Αιτωλοί εισέβαλλαν στην Ήπειρο με τον στρατηγό Δωρίμαχο και επιδόθηκαν σε λεηλασίες και καταστροφές, ενώ το 205 π.Χ. με τη μεσολάβηση του «Κοινού των Ηπειρωτών» υπογράφηκε η συνθήκη ειρήνης Ρωμαίων-Φιλίππου της Μακεδονίας.

Όμως η ειρήνη δεν κράτησε πολύ και η Ήπειρος έγινε πάλι το θέατρο των συγκρούσεων τους με αποτέλεσμα ο Ρωμαίος στρατηγός Αιμίλιος Παύλος να συντρίψει στην Πύδνα τους Μακεδόνες, υποτάσσοντας την Ελλάδα. Οργάνωσε και κατέστρεψε συγχρόνως εκ θεμελίων 70 Ηπειρωτικές πόλεις το 167 π.Χ. Λαφυραγώγησε και πούλησε τα γυναικόπαιδα στα σκλαβοπάζαρα. Οι αιχμάλωτοι (150.000) έγιναν δημόσιοι δούλοι και θεωρούνταν αντικείμενα του κράτους και όχι άνθρωποι. Η καταστροφή έγινε σε αντίποινα επειδή οι Ηπειρωτικές πόλεις (κάτω από τον ποταμό Καλαμά) είχαν ταχθεί με το μέρος των Μακεδόνων. Μεταξύ των κατεστραμμένων πόλεων ήταν οι Βατίες, η Άσος, οι Κράνες κ. ά. Στην εγκυκλοπαίδεια του Χάρη Πάτση αναφέρεται (στο λήμμα Ελαία), ότι τα καστρώρια Ντάρα-Μπούρα ίσως ήταν μεταξύ των καταστραφέντων 70 Ηπειρωτικών πόλεων.

Όπως όμως αποδεικνύεται από Ρωμαϊκά κατάλοιπα (Στεφάνη, Βουχαίτιο, Βατίες, Αλποχώρι, Ρωμανό, Σειστρούνι), ο δρόμος από τον Αμβρακικό προς το εσωτερικό μέσω της Λάκκας Σουλίου εξακολούθησε να είναι σημαντικός και επί Ρωμαϊκής εποχής.

Οι Ρωμαίοι εγκατέστησαν φρουρές στις διαβάσεις της Πίνδου και προσέλαβαν γηγενείς πληθυσμούς (Έλληνες) για τις κοινωφελείς υπηρεσίες, τις κατασκευές έργων κ.λ.π. Σ' αυτούς τους Έλληνες επέβαλλαν την Λατινική γλώσσα, από την οποία προήλθε το γλωσσικό ιδίωμα των Βλάχων (Γ.Ν. Σάρρου-Αθαν. Δημ. Στράτη: «Ιστορία της Κουτσούφλιανης», 1997).

Το 86 π.Χ. οι Θράκες του Μιθριδάτη εισέβαλλαν και λεηλάτησαν την Ήπειρο ενώ το 31 π.Χ. ο Οκταβιανός νίκησε τον Αντώνιο και την Κλεοπάτρα στη ναυμαχία του Ακτίου. Ο Οκταβιανός, σε ανάμνηση της νίκης του, έκτισε την Νικόπολη. Για την υδροδότησή της μετέφερε νερό από τον ποταμό Λούρο και τις πηγές του Αγ. Γεωργίου. Κατασκευάστηκε υδραγωγείο μήκους 50 χιλιομ. με τρεις κυρίως τρόπους: α) Με τη λάξευση ορθογώνιας τομής αύλακα κατά μήκος της πλαγιάς των λόφων με χτιστή τοξωτή κάλυψη, επένδυση με υδραυλικό κονίαμα και τετράγωνα ανοίγματα εξαερισμού, β) Διάνοιξη σήραγγας στο λόφο Κοκκινόπηλο με πυργοειδή ανοίγματα, γ) κατασκευή πεσσοστοιχιών, που γεφύρωναν τμήματα μεταξύ των λόφων και οδηγούσαν το νερό στην πεδιάδα της Νικόπολης. Με πεσσοστοιχίες περνούσε από τις πηγές στο Κοκκινόπηλο, ακολουθούσε σήραγγα 500 μ. κάτω από τα βουνά και συνέχιζε έως το Καστρί Ριζοβουνίου (αρχαίες Βατίες). Από εκεί θέλησαν να συνεχίσουν προς τη θέση «Μπόιντα», κατασκευάζοντας τμήμα πεσσοστοιχιών. Διέκοψαν όμως την κατασκευή αν και συντόμευε την απόσταση. Έστρεψαν τον αγωγό προς Βορράν και δια του Ριζοβουνίου έφθασαν στον Γαλατά (κατ' άλλους στις Παπαδάτες). Με πεσσοστοιχίες διαπέρασαν τον αγωγό πάνω από τα υψώματα «Τσιούμπες Μπουλμετιώτικες» (ή «Παπαδιώτικες αντίστοιχα) και έφθανε στο χωριό Ντάρα. Κατόπιν συνέχισαν νότια προς Θεσπρωτικό, Στεφάνη, Νικόπολη (Οδ. Μπέτσου: «Λέλοβα...» τ.Α΄, 1975, σελ. 42 και Παπαδημητρίου Σπ. Αποστόλου-Καρούτα Όλγα: «Ο αρχαιολογικός χώρος της Νικόπολης», έκδ. Δήμου Πρέβεζας, 2003, σελ. 45, όπου και χάρτης της διαδρομής του αγωγού).

Χάρτης Υδραγωγείου Νικόπολης. Παπαδημητρίου Σπ. Απόστολου - Καρούτα Όλγα:
 "Ο αρχαιολογικός χώρος της Νικόπολης σελ. 44"

Την εποχή της κατασκευής, η περιοχή της Λάκκας ήταν ένα απέραντο εργοτάξιο με χιλιάδες εργάτες, αφέντες, δούλους, τεχνίτες, μηχανικούς, ειδικούς, ανειδίκευτους, ντόπιους και ξένους. Σήμερα λείψανα του υδραγωγείου συναντώνται στους πρόποδες των λόφων και των βουνών που περιβάλλουν την λεκάνη. Εμφανέστατα στην είσοδο της σήραγγας Κοκκινόπηλου (απέναντι από το χωριό Άγ. Γεώργιος), πάνω από το Κέντρο Υγείας Θεσπρωτικού (λαξευτός στο βράχο) και πενήντα μέτρα πάνω από την είσοδο του στενού της Στεφάνης, στην αριστερή πλευρά.

Εκτός από τα Νάια, αγώνες που τελούνταν στη Δωδώνη, ο Οκταβιανός καθιέρωσε τα Άκτια στη Νικόπολη, αρχής γενομένης στις 2 Σεπτεμβρίου (ημέρα νίκης) του έτους 28 π.Χ. (Ευσέβιος). Ήταν πανελλήνια εκδήλωση, πέμπτη κατά σειρά, προς τιμήν του Ακτίου Απόλλωνα. Περιέλαβαν όλα τα τότε γνωστά αγωνίσματα στίβου και τελούνταν κάθε πέντε χρόνια. Έτσι η περιοχή του χωριού, βρέθηκε στο κέντρο των δύο μεγάλων πανελληνίων εκδηλώσεων, σε ίση απόσταση, μερικών ωρών πεζοπορίας. Σημειώνεται ότι η Ντάρρα (με όποιο όνομα οικισμού είχε) συμπορεύονταν με τις άλλες Ηπειρωτικές πόλεις, εξουσιάζονταν από τους βασιλείς της Ηπείρου, δοκίμαζε τις συνέπειες των εχθρικών εισβολών, απολάμβανε τις μέρες της ακμής και της δόξας της Ηπείρου.

Το 62-63 μ.Χ. ο Απόστολος Παύλος επισκέφθηκε τη Νικόπολη και διαχείμασε εκεί. Δίδαξε στην πόλη και την ενδοχώρα της την Χριστιανική θρησκεία. Διερχόμενος η παράδοση λέει ότι δίδαξε στις Παπαδάτες. Μάλιστα δείχνουν και τον λίθον απ'όπου μίλησε, στη σημερινή θέση των Αγ. Αποστόλων (θέση Κόμαρη).

Το 300 μ.Χ. οι Βησιγότθοι με τον Αλάρικο εισέβαλαν στην Ήπειρο, το 447 ο Αττίλας, το 475 οι Βάνδαλοι και οι Βούλγαροι, το 487 το ιππικό των Γετών, το 529 οι Ούννοι, το 522 οι Σλάβοι και το 552 οι Γότθοι του Τοτίλα, που κατέλαβαν την Νικόπολη και η ηγεμονία μεταφέρθηκε στην Άρτα. Όλοι οι επιδρομείς ξαναγύριζαν στους τόπους τους μετά τις λεηλασίες, λαφυραγωγίες και καταστροφές που διέπρατταν. Ο ιστοριογράφος του Ιουστινιανού, Προκόπιος, που αφηγείται την ιστορία των Βανδάλων, δεν γνωρίζει με ποιες λέξεις να εκφράσει τις καταστροφές, που έκανε αυτός ο λαός. «Τας πόλεις εξηνδραπόδιζεν (ο βασιλιάς Γιζέριχος), άλλας κατεκρήμνιζεν εις το έδαφος, όλας κατέκαιε και ελαφυραγώγει, και η χώρα εγένετο έρημος και από ανθρώπους και από πράγματα. Προσέτι ο Γιζέριχος, δια να έχει ασφαλές ορμητήριο, εκυρίευσε και κατείχε επί δύο έτη την πρωτεύουσαν της παλαιάς, της νοτίας Ηπείρου, την Νικόπολιν. Εξέτεινε δε τας καταστροφάς του, αληθείς Βανδαλικάς καταστροφάς, εις όλην την παράλιον χώραν, ακόμη και εις την ενδοχώραν ολόκληρον της Ιλλυρικής ακτής, δηλαδή ολοκλήρου της ευρείας Βυζαντινής Ηπείρου, από τον Αμβρακικόν κόλπον και την Νικόπολιν, έως τα νότια σύνορα της Δαλματίας. Μετ'ολίγας δεκάδας ετών παρέμεινεν εις την Ήπειρον άλλος πάλιν γοθτικός στρατός, οι Οστρογότθοι του Θεοδωρίκου, τον οποίον ο βασιλεύς της Ανατολής Ζήνων (474-491) κατώρθωσε να διευθύνει προς την Ιταλίαν» (Βανδηλ. Ι, 5 εκδ. Βόννης, τ. Α', σελ. 335, 401).

Ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός (527-565 μ.Χ.) ξαναέκτισε το τοίχος στη Βατία, για να προστατεύονται οι κάτοικοι των γύρω οικισμών. Λίγοι από τους Σλάβους εισβολείς εγκαθίσταντο στα μέρη της Λάκκας, αλλά αφομοιώνονταν από τον ντόπιο πληθυσμό. Πολλά Σλαβικά τοπωνύμια μας φανερώνουν το πέρασμά τους στη Ντάρρα (Ντριζα, Μπαλντανέζι κ.λ.π.).

Για αποτελεσματικότερη άμυνα η Ήπειρος χωρίστηκε σε δύο θέματα, την Παλαιά Ήπειρο με πρωτεύουσα την Νικόπολη και τη Νέα με το Δυρράχιο.

Μεγάλη καταστροφή επέφεραν στα χρόνια του Ιουστινιανού ο θεομηνίης, λοιμοί, λιμοί και φρικώδεις σεισμικές δονήσεις, ιδίως κατά τον τρομερό σεισμό του 551.

Παλιές οικίες, νότια του χωριού Ντάρα

Για το χωριό Ντάρα υπάρχει θρύλος, που μεταφέρεται σαν παράδοση και συνοψίζεται στο παρακάτω δίστιχο, το οποίο διασώθηκε και είναι πασίγνωστο ακόμη και σε μακρινά μέρη:

*«Ντάρα, μπούρα, καστροχώρι
Λέλοβα πέντ' έξι σπίτια».*

Ο Λελοβίτης δάσκαλος (και πατέρας της Ιστορίας και Λαογραφίας της Λάκκας) Κωνσταντίνος Παπαμικαήλ (1864-1965) γράφει και κάνει την υπόθεση (στο βιβλίο του: «Η εκ των λαϊκών παραδόσεων Ιστορία Λελόβου και της Περιφέρειάς του», Αθήναι 1955, σελ. 42): «Από τη Βυζαντινή περίοδο, 820-1044, οπότε εις την Ήπειρον παρέμεινον οι Βούλγαροι περιεσώθη ο λαϊκός θρύλος. Τότε ερημώθησαν τα Λέλοβα. Τα χωριά Ντάρα και Μπούρα έμειναν ανενόχλητα από τους Βουλγάρους, διότι ευρίσκοντο μακράν του διαδρόμου των Βουλγάρων οχυρωμένα σε μέρη δύσβατα και γήν εύφορον και ζηλευτήν δεν είχαν και έτσι δεν μετακινήθηκαν όπως τα Λέλοβα». Αν η υπόθεση είναι σωστή, τότε η Ντά-

Μπίρα

Ρωγοί

ρα εκτείνονταν από τον σημερινό Άγ. Αντώνιο και το «Κάστρο της Βέλλιανης» μέχρι τη θέση Μπούρα Νικολιτσίου, κοντά στον Άγ. Μηνά, όπου υπάρχουν λείψανα Πελασγικών τειχών.

Φυσικά τα Λέλοβα δεν θα ήταν στη σημερινή τους θέση και το Νικολίτσι δεν θα υπήρχε καθόλου, αφού την σημερινή ονομασία έλαβε πολύ αργότερα με την εγκατάσταση άλλων ομάδων κατοίκων, όταν η Ντάρα είχε παρακμάσει.

Έχουμε όμως τη γνώμη ότι το χωριό Ντάρα ήταν ένα και συνοδεύεται στο δίστιχο από τον επιθετικό προσδιορισμό μπούρα, που σημαίνει γενναίο, παλικάρι. Γι' αυτό μιλάει για καστροχώρι και όχι για καστροχώρια.

Κατά λέξη λοιπόν ο θρύλος λέει:

«Ντάρα, χωριό γενναίο, καστροχώρι, που μπορεί να αντέξει επιδρομές βαρβάρων, ενώ τα Λέλοβα χωριό ανοχύρωτο με λίγα διασκορπισμένα σίτια».

Συμπεραίνεται ακόμη ότι το χωριό Ντάρα υπήρχε με το ίδιο όνομα πολύ πριν τον 9ο αιώνα μ.Χ. Ο Ανδρ. Παπαθεοδώρου στην εγκυκλοπαίδεια του Χάρη Πάτση (*λήμμα Ελαία*) αναφέρει: «Ελαία. Χωρίον της Κοινότητος

της Νικολιτσίου της Επ. Νικοπόλεως και Πάργας του νομού Πρεβέζης. Κάτοικοι 100 (1971). Υψόμ. 150. Ιστορικά: Το χωριό αυτό βρίσκεται στις υπώρειες του Βουνού Μπαλντενέζι της Μεγάλης Λάκκας Σουλίου. Παλαιότερα ονομαζόταν Ντάρα. Προς Ν. του χωριού σώζονται πολλά ερείπια παλαιών οικιών και πιθανόν εκεί θα ήταν το μεγάλο χωριό Ντάρα, που με το χωριό Μπούρα, το οποίο βρισκόταν στη θέση Μπούρα (στο Β. άκρο του σημερινού Νικολιτσίου) αποτελούσαν μια οχυρή πόλη, όπως λέγει η παράδοση «Ντάρα-Μπούρα καστροχώρια». Τα χωριά αυτά καταστράφηκαν ίσως κατά την εισβολή του Αιμίλιου Παύλου στην Ήπειρο το 168 π.Χ. μαζί με άλλες 70 πόλεις...».

Ο Γεώργιος Σπ. Γιάννος (εκδότης της εφ. «Εν Νικολιτσίω»), έχει τη γνώμη ότι ο πρώτος στίχος πρέπει να γράφεται: «Ντάρα, Μπούρα-καστροχώρι...», υπονοώντας το χωριό Ντάρα και άλλον έναν μικρότερο και οχυρωμένο οικισμό με το όνομα Μπούρα, που λειτουργούσε ως καταφύγιο-ακρόπολη. Από το 900 έως το 1030 οι Βούλγαροι κατέστρεψαν την περιοχή και τη Νικόπολη (949 μ.Χ.). Η Μητρόπολη μεταφέρθηκε στη Φωτική (Κραπίτη: «Θεσπρωτικά», σελ. 122), έως ότου ο Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος αποβιβάστηκε το 1025 στα παράλια του Αμβρακικού και τους εκδίωξε.

Τον ΙΓ' αιώνα, Μητροπολιτική έδρα της Λάκκας έγινε η Άρτα. Το 1204, με την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Φράγκους, ο Μιχαήλ Α' Άγγελος ίδρυσε το Δεσποτάτο της Ηπείρου, που περιελάμβανε την Ήπειρο, Ακαρνανία, Αιτωλία και πρωτεύουσα την Άρτα, ενώ το 1265 ο Δεσπότης της Ηπείρου Μιχαήλ Β' Άγγελος έδωσε όρκο πίστης στον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο (Κραπίτης: «Αρβανίτες», σελ. 75).

Μετά από αρκετούς Δεσπότες-διαδόχους, ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος ο Γ΄ με 30.000 πεζούς και 15.000 ιππείς έρχεται και στρατοπεδεύει στα Γιάννενα το 1290. μαζί του είχε μισθοφόρους Τούρκους, Κομάνους και Γερμανούς (ό.π.π., σελ. 77)

Περί τον 10ο αι. είχαν εμφανιστεί στην Ελλάδα οι Αλβανοί. Το 1338 ο Ανδρόνικος πραγματοποίησε άλλη εκστρατεία εναντίον των εξεγερμένων για δεύτερη φορά Αλβανών της Ν. Ηπείρου, βοηθούμενος από 2.000 Τούρκους (D.M. Nicol: «Το Δεσποτάτο της Ηπείρου», Ελλ. Ευρωεκδοτική, 1991, σελ. 158).

Το Γενάρη του 1349, ο Σέρβος κατακτητής Στέφανος Δουσάν, ονομάζεται «Αυτοκράτωρ της Σερβίας και της Ρωμανίας, Δεσπότης της Άρτας και κόμητας της Θεσσαλίας», ο δε ετεροθαλής αδελφός του, Συμεών Ουρέσης, ορίστηκε Δεσπότης της Ηπείρου, που αναγνωρίζει τη Λάκκα με χρυσόβουλο ως φέουδο του Ιωάννη Τσάφα Ουρσίνη (ό.π.π., σελ. 188). Έτσι το 1361 μ.Χ. (το έτος 6869 από κτίσεως κόσμου) ο «*Συμεών εν Χριστώ τω θεώ πιστός βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων και Σέρβων ο Παλαιολόγος*» έστειλε (απέλυσε) διάταγμα (Χρυσόβουλο), που αντικατέστησε άλλα, που είχαν καταστραφεί στη μεγάλη πυρκαγιά της Άρτας την ίδια εποχή και κατοχύρωσε παλιότερα δικαιώματα, κτίσματα, κάστρα, νομές, πόλεις, χωριά, περιοχές κ.λ.π. , στο «σύντεκνο της βασιλείας του, Μέγα Κοντόσταυλο Ιωάννη Τζάφα Ουρσίνη Δούκα». Με αυτό το χρυσόβουλο η περιοχή από Άρτα, Ρωγούς και ΒΔ ως τη Ζώριστα (Πεντόλακκο) και το Σειστρούνη παραχωρήθηκε στον παραπάνω Τζάφα Δούκα «να κατέχη και επικρατή και νέμηται και δεσπόζη τα άνωθεν ειρημένα άπαντα, τα τε κάστρα και τόπους και περιοχάς και κτήματα...». Έτσι ο τόπος και ο οικισμός της Ντάρας ανήκε στον Δεσπότη άρχοντα της Άρτας.

Το 1367 ο Στέφανος Δουσάν παραχωρεί τη νότια Ήπειρο στους Αλβανούς αρχηγούς οίκων, Πέτρο Λώσα (Δεσπότη Άρτας και Ρωγών) και Γκίνη Μπούια Σπάτα (Δεσπότη Αχελώου). Πεθαίνοντας το 1374 ο πρώτος, από επιδημία στην Άρτα, ο δεύτερος ένωσε τα δύο δεσποτάτα και πολιόρκησε τα Γιάννενα του Θωμά Πρελιούμποβιτς, γαμπρού του Στέφανου Δουσάν (ό.π.π., σελ. 209). Ο Θωμάς αγωνίστηκε να διώξει τους Αλβανούς και κάλεσε σε βοήθεια τους Τούρκους προετοιμάζοντας την Τουρκική κυριαρχία στην Ήπειρο.

Έτσι το 1380 κατέφθασε ο αρνησίθρησκος Τούρκος αρχηγός Ισαήμ με πολλές δυνάμεις, ενώ το 1384 ο στρατάρχης του Σουλτάνου, Αμουράτ Α΄ ο Ταμουρκάσης, με πολυάριθμο στρατό πολιόρκησε την Άρτα.

Από τον 12ο αι. μ.Χ. οι Βενετοί είχαν αναπτύξει συμφέρουσες εμπορικές δραστηριότητες στην Ήπειρο, που σπάνια διακόπηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα, παρά τις πολλές καθεστωτικές μεταβολές μετά το 1204 μ.Χ. Η διακίνηση των εμπορευμάτων γίνονταν από το χερσαίο οδικό δίκτυο της Ηπείρου, που οδηγούσε στα λιμάνια, όπου ήταν εγκατεστημένοι εμπορικοί πράκτορες της Βενετίας (Γεωργίου Πλουμίδη: «Επικοινωνίες της Ηπείρου με τη Δύση», Ηπ. Ημερολόγιο, 1991, σελ. 7).

Μια τέτοια αρτηρία ήταν και αυτή που ξεκινούσε από τα Γιάννενα και περνώντας από τη σημερινή Αμπελιά μέσω Μηζιούλας - Αγ. Τριάδας, Περαιμάτων, Ζιούλας, Σπαρτίτσιου, Βαργιάδες, Μπάλλας, Γιωργάνων, Δερβιζιάνων, Μεσιανών, Νικολιτσίου, Ντάρας, Λελόβων έφτανε στα λιμάνια της Πρέβεζας και της Σαλαώρας (Άρτας) (εφ. «Τα νέα των Μελιγγών», αρ. Φ. 1-2/1983, σελ. 2).

Το 1429 κτίστηκε ο Ι.Ν. Γενέσιον της Θεοτόκου Θεσπρωτικού.

Επί Τουρκοκρατίας Από το έτος 1430 έως το 1822

Στις 9-10-1430 τα Γιάννενα παραδόθηκαν με συμφωνία στους Τούρκους του Σινάν Βέη και όλη σχεδόν η Ήπειρος (ό.π.π. σελ. 286) και στις 24 Μαρτίου 1449 κυριεύτηκε η Άρτα και η περιοχή της (Αραβαντινού: «Χρονογραφία της Ηπείρου», τ. Α', 1856, σελ. 170).

Πριν την κατάκτηση της Λάκκας από τους Τούρκους, αυτή ήταν Βακούφικη (ανήκε σε Χριστιανικά καθιδρύματα, όπου είχαν κτισθεί και όλα τα διασωθέντα μέχρι σήμερα χωριά) και Εθνική (ανήκε στο Βυζαντινό θέμα Άρτας). Στις Εθνικές γαίες είχαν εγκατασταθεί κλάδοι στρατιωτικών φαρών (πατριών) του Βυζαντίου με κυριότερα των Μπούα-Γρίβα, που κατείχε όλη την τοπαρχία της άλλοτε ενιαίας Λάκκας Σουλίου. Αυτός ήταν ο Βυζαντινός «Κεφάλας» εξ ου και κεφαλοχώρια (Οδ. Μπέτσου: «Λέλοβα...», Πρέβεζα 1975, σελ. 177. Στη συνέχεια θα παραπέμπεται ως «Λέλοβα...»).

Όπως γράφει ο Ι. Λαμπρίδης («Ηπ. Μελετήματα», 1870, τχ. Γ', σελ. 41): «το μεν βόρειον τμήμα Τσαρκοβίτσης ευθύς μετά την κατάκτησι των Ιωαννίνων (1431) υπετάγη, το νότιο όμως συμπεριλαμβάνον την τε Λάκκαν Λελόβου και Λακκοπούλαν ως και την περιοχὴν του Σούλη, ὅχι ἀμέσως, διότι ο κατακτητὴς δὲν εἶχε διάθεσιν επέκτασης κυριαρχίας σε ορεινά και πτωχὰ χωρία, που οπωσδήποτε θα εὕρισκε ἀντίστασιν. Και οὔτοι πάντες προ της λήξεως του ΙΕ'αι. υπετάγησαν και τας βιαιοπραγίας των πέριξ ἐξωμωτῶν ταχέως ἐδοκίμασαν. Μετὰ μισό ὄμως αἰῶνα δι'αγῶνων αιματηρῶν ὄχι μόνον τους ἀγρίους γείτονες περιώρισαν ἀλλὰ και αὐτονομίας και αὐτοδιοικήσεως ὑπὸ γενναίους ἀρματωλοὺς ἔτυχον και μόνον εἰς ἀπότισιν της δεκάτης, προβατονομίου και κεφαλικοῦ φόρου υπεβλήθησαν».

Την τοπαρχία της Λάκκας τα χρόνια εκείνα θα εἶχε η οικογένεια Μπούα - Γρίβα, που το 1479 ἦρθε σε ρήξη με τους Τούρκους και ἀναγκάστηκε να ἀπέλθει, χάνοντας τα κτήματά της. Ἐτσι η Λάκκα ἔμεινε στη διάκριση των Τούρκων, οι οποίοι ἀναγνώρισαν τα χωριά ως Βακούφικα. Οι ἀγροὶ του τοπάρχη θεωρήθηκαν σαν ἰδιοκτησίες των χωρικών δουλοπάροικων καλλιεργητῶν, ἐνῶ οι βοσκότοποί του σαν Μωσούδες, δηλ. χώροι ἐλεύθερης βοσκῆς («Λέλοβα...», σελ. 177). Παραχώρησαν δηλαδή στις κοινότητες και στο τμήμα της Λάκκας πλήρη αὐτοδιοίκηση και ἐκ των φιλελεύθερων καθεστώτων δουλείας, ἐπειδὴ ἠθέλαν να ἀποκλείσουν την ἐπαναφορά του τοπάρχου σε τούτο το τμήμα ἐάν τον καλούσαν οι κάτοικοι να τους γλιτώσει ἀπὸ τη διοίκησή τους. Η Λάκκα ἀναγνώριστηκε ως «ἴδιον διοικητικόν τμήμα» (Ναχιγιές), ὑπὸ τη διοίκηση της Ἐπαρχίας Ἄρτης. Δωρίθηκε η ἐπαρχία στο ταμεῖο της ἐκάστοτε Βασιδέ Σουλτάνας (συζύγου του Σουλτάνου) και ἀπολάμβανε τα σχετικά προνόμια.

Το 1520 συστάθηκε το ἀρματολίκι Λούρου με ἀρχηγό την οικογένεια Μπούα-Γρίβα. Το ἀρματολίκι, στο οποίο ἀνήκε και η Ντάρρα, ἦταν υψίστης σημασίας πράξη για τους κατοίκους. «Ουδεὶς Ὀθωμανός ἀνευ ἀδείας του ἀρματολοῦ Μάρκου Πούλιου ἐτόλμα να θέτει τον πόδα του μάλιστα εἰς την Λακκοπούλαν, Λάκκαν Λελόβου κ.λ.π.» (Ι. Λαμπρίδης: «Ηπ. Μελετήματα»). Η ἐπαρχία ἔμεινε ἀλώβητη ἀπὸ ἐπιδρομές, αὐθαιρεσίες, καταστροφές, λεηλασίες για 150 χρόνια με σκληροὺς ἀγῶνες των ἀρχηγῶν.

Περί το 1550 ἀρχίζουν να ἐγκαθίστανται στο Σούλι οι Τζαβελαῖοι και οι Πασσαῖοι. Εἶχαν προηγηθεῖ οι Ζερβαῖοι (ἀπὸ το Ζερβό), οι Δρακαῖοι, οι Τζιμαῖοι, οι Βαλαωρίται κ.ά. ἀπὸ τα νότια χωριά της Λάκκας.

Το 1585 ξέσπασε η πρώτη επανάσταση εναντίον των Τούρκων στην περιοχή. Με την καθοδήγηση του Πούλιου Δράκου, οπλαρχηγού του Μπούα, που ήταν αρχηγός και του αρματολικιού Βάλτου, κατελήφθη η Άρτα και η Λάκκα μέχρι τα Γιάννενα (*Κραψίτη: «Θεσπρωτικά», σελ. 89*). Η επανάσταση απέτυχε και οι Μπουαίοι εξορίστηκαν. Στη θέση τους διορίστηκε ο Τρομπούκης Συντεκνιώτης, που μετά το θάνατό του τον διαδέχτηκαν οι συγγενείς του. Η οικογένεια των Γριβαίων έφερε αντιρρήσεις και εμφύλιες συγκρούσεις των δύο αρματολικιών (Λούρου και Βάλτου) με αποτέλεσμα οι Αρβανίτες να βρουν ευκαιρία και να κάνουν ληστρικές επιδρομές («*Λέλοβα...*», τ. Α΄. σελ. 165).

Το 1667 η πανούκλα ερήμωσε χωριά ολόκληρα γύρω από τα Γιάννενα και το 1670 έπεσε λοιμός στην Άρτα. Όπως αναφέρει ο Νικ. Χ. Παπακώστας («*Ηπειρωτικά, Αθαμανικά*», τ. Α΄, έκδ. Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας Αθηνών, αριθ. 42, Αθήναι 1967, σελ. 116, 296): «*Μετά το 1580 πολλά οικογένεια από τη Λάκκα Σουλίου (οικογ. Παππά κ. ά.) κατέφυγαν στα Τζουμέρκα και ιδιαίτερα στους Μελισουργούς που είχαν αποκτήσει προνόμια. Εκεί απέκτησαν δικαιώματα όσα και οι ντόπιοι. Τούτο συνεχίστηκε για αρκετές δεκαετίες. Όλοι όμως διατηρούσαν την επαφή τους με τους προηγούμενους τόπους κατοικίας τους και έρχονταν σε επιγαμία με τους παλιούς συμπατριώτες τους. Αναφέρεται η παπα-Δήμαιο, το έτος 1740, με το όνομα Μελέκω από το Νικολίτσι, αδελφή της συζύγου Νικ. Τζαβέλα κ. ά. αλλά και οι παλιοί συμπατριώτες τους, μόνιμοι κάτοικοι Νικολιτσίου, Νάσιαρης, Παπαδατών, Ντάρας, Ζερβού και Μπουλμέτ, όχι μόνο τους εκτιμούσαν αλλά είχαν σημειώσει ελαιόδενδρα και τα είχαν αφιερώσει στην Ιερά Μονή Μελισσουργών “Εισόδια της Θεοτόκου”. Οι ίδιοι και οι κληρονόμοι κάτοικοι των χωριών έστελναν το λάδι, που έβγαζαν από τα παραπάνω ελαιόδενδρα στην Μονή. Πολλές φορές έρχονταν και ο ίδιος ο Ηγούμενος την εποχή της συγκομιδής, παραλάμβαναν το λάδι και εξασφάλιζαν έτσι τον φωτισμό των Αγίων εικόνων δια των καντηλιών».*

Ίσως από τότε οι καταφεύγοντες στους Μελισσουργούς, μετέφεραν και τα τοπωνύμια Μπαλτινέσι, Μπάλτες, Σιώποτο κ.λ.π. Ίσως τότε ιδρύθηκαν και τα ομώνυμα με της Λάκκας χωριά της περιοχής αυτής Ντάρα, Ρωμανό κ.λ.π.

Όπως αναφέρθηκε, στο χωριό Ντάρα άρχισε η παρακμή, σύμφωνα με το θρύλο, ίσως μετά το 1200 μ.Χ. Φαίνεται τη χαριστική βολή έδωσε μια από τις επιδημίες χολέρας που ενέσκησαν στην περιοχή. Τούτη την εκδοχή παρουσιάζει ο Κων/νος Παπαμι-

Άγιος Αντώνιος

Ντάρα Λάκκας Σουλίου, Ιστορία

καήλ (ό.π.π.): «Σήμερα υπάρχει το χωρίον Ντάρα Ελληνόφωνον μετονομασθέν εις Ελιά. Όταν η Βενετία κατείχε τα Εφτάνησα, στην Ήπειρο είχε εμφανιστεί χολέρα και απηγόρευσε την συγκοινωνία Ηπείρου-Κερκύρας διά να μην μεταδοθή η νόσος. Κάποτε ελθών κάποιος από τα νησιά του Αιγαίου (σημ. στην Άνδρο και στη Νάξο το σύνθητες επώνυμο είναι Στράτης) στο Ριζοβούνι για να ιδεί την πατρίδα των προγόνων του άφησε την πληροφορία ότι οι πρόγονοί του είχαν εγκαταλείψει το χωρίον των Μπούρα, που δεν υπάρχει σήμερα δια τον φόβον της χολέρας».

Στις 20-2-1670 αγιογραφήθηκε ο Ι.Ν. Θεοτόκου Καστρίου.

Στα μέσα του 17ου αι. οι ναχιγιέδες Ρηνιάσας και Ρωγών συγκρότησαν καζά με έδρα την Πρέβεζα. Μετά την κατάληψη όμως της πόλεως από τους Βενετούς το 1717, η ενδοχώρα επανασυνδέθηκε με τον καζά Άρτας διοικητικά ως ναχιγιές Λούρου και Λάμαρης ή Βιλαέτι των Ρωγών.

Στην περιοχή συγκροτήθηκαν τρία αρματολικά κόλια: Λάμαρης, Λάκκας και Λούρου. Ο ίδιος ο καζάς της Άρτας αν και υπάγονταν διοικητικά στο σαντζάκι Ιωαννίνων, ουσιαστικά διατελούσε έως την εποχή του Αλή Πασά, υπό ανεξάρτητη διοικητική αρχή, ως βοιβοδαλίκι, του οποίου ο βοεβόδας, εκμισθωτής των προσόδων του μουκατά του καζά, διορίζονταν κατευθείαν από την Πύλη (Ψιμούλη Βάσω: «Σούλι και Σουλιώτες», Αθήνα 1998, σελ. 222).

Περί το 1720 τα χωριά του Σουλίου, συγκροτημένα σε σταθερούς οικισμούς, μπορούσαν να δέχονται πρόσφυγες από τα γύρω χωριά σε ταραγμένους καιρούς. Οργανωμένοι με το πατριαρχικό σύστημα επιδίδονταν στην κτηνοτροφία και τη ληστεία στα πεδινά. Το Σούλι (22 φάρες, 450 οικογένειες), η Κιάφα (4 και 90 αντίστοιχα), ο Αβαρικός (3 και 65), η Σαμωνίβα (3 και 50), το Αλποχώρι (3 φ.), τα Γκιόναλα (3 φ.), το Τσικουρί (5 φ.), το Περιχάτι (5 φ.), τα Βίλια (2 φ.), το Τσιφλίκι ή η Ρουσιάτσα (2 φ.), οι Κοντάτες (μία φάρα) (Σαρηγιάννη: «Δημιουργία Ομοσπονδίας Σουλίου», σελ. 26).

Μετά το 1730 τα χωριά της Λάκκας (μεταξύ αυτών και η Ντάρα), εκτός Λελόβου και Κρανιάς, έγιναν φόρου υποτελή σε ισχυρές Σουλιώτικες οικογένειες. Το 1732 οι Τούρκοι βρίσκοντας αφορμή την υποκινούμενη από τους Βενετούς Σουλιώτικη επανάσταση, σφάζουν και καταστρέφουν τα χωριά. Το 1738 ο Ν. Μοργκάνης, διακριθείς οπλαρχηγός του Μετσόβου, έχτισε γέφυρα στα Θεσσαλικά Χάσια, η οποία αντικαταστάθηκε το 1890 από μεταλλική (τύπου Μπέλειϊ) (Ι. Λαμπρίδη: «Ηπ. Μελετήματα», τχ. Ε΄. σελ. 61). Η παραπάνω βλάχικη οικογένεια παραχείμαζε στη σημερινή τοποθεσία της Ντάρας «Τσιούμπα του Μουργκάνη» (βλ. τοπωνύμια).

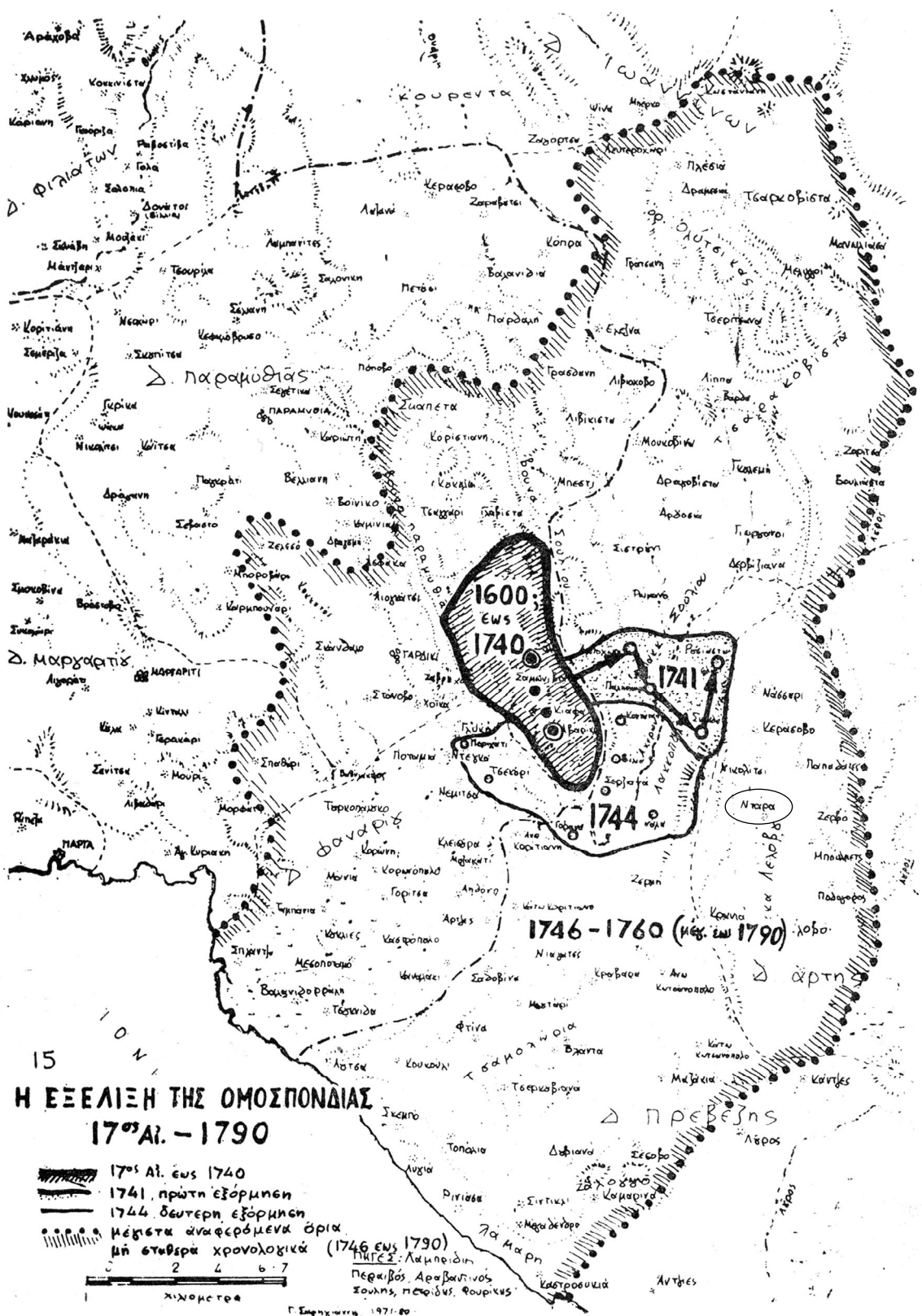
Το 1743 χτίστηκε η Αγία Φανερωμένη Παπαδατών και το 1744 ο Αγ. Αντώνιος Ντάρας.

Από το 1746 έως το 1790 στη Σουλιώτικη Ομοσπονδία ανήκαν κατά περιόδους τα χωριά Μπουλμέτι και Νικολίτσι και κατά διαστήματα τα χωριά Ντάρα, Μελιανά, Παπαδάτες, Ζερβό, Ποδογόρα και Νάσιαρη. Τότε η Ομοσπονδία περιελάμβανε 60 χωριά με 7.000 κατοίκους («Ηπ. Μελετ.», τχ 10, σελ. 23-24, «Δημ. Ομοσ. Σουλίου» σελ. 29, και εφημ. «Η Φωνή των Σελλών», φ. 17).

Το 1750 ο προεστός των Δερβιζάνων Μίχος Ρώσης, πάντρεψε μια κόρη του στο Σκιάδα, δεν έστειλε κανίσκι στον Σιούμπαση όπως συνηθίζονταν, οι Τούρκοι συνεπλάκησαν με τους Χριστιανούς, νικήθηκαν και εγκατέλειψαν τη Λάκκα Σούλι, η οποία κηρύχθηκε ελεύθερη, ενώθηκε με το Σούλι και πολέμησε σε όλους τους αγώνες του (εφ. «Λάκκα Σούλι»).

Το 1754 ο Μουσταφά Πασάς με 7.000 και το 1759 ο Νόστ Μπέης του Ντέλβινου με 8.000 επετέθησαν εναντίον του Σουλίου χωρίς αποτέλεσμα (Ψιμούλη Β., ό.π.π. σελ. 38).

Το 1760 η Ομοσπονδία του Σουλίου επεξέτεινε την κυριαρχία και επί των λοιπών

**Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ
17^{ου} ΑΙ. - 1790**

- 17^{ου} ΑΙ. εως 1740
- 1741, πρώτη εξόριση
- 1744, δεύτερη εξόριση
- μέχρι αναφερόμενα όρια
- μη σταθερά χρονολογικά (1746 εως 1790)

0 2 4 6 7
χιλιόμετρα

Χάρτης Συμπολιτείας Σουλίου. Γεωρ. Μ. Σαρηγιάννη: "Η δημιουργία, η εξέλιξη και η συγκρότηση της Σουλιώτικης Ομοσπονδίας".

χωριών της Λάκκας. Την ίδια εποχή η Ντάρρα ανήκε στην Επαρχία Λάμαρης και Λούρου, υπαγόμενης στον Βοεβόδα Άρτας μέχρι το 1796. Σαν πρώτος αρματολός στο αρματολίκι Λούρου αναφέρεται ο Χοντρομάρας (Αραβαντινού Π.: «Χρονογραφία της Ηπείρου», τ. Α', σελ. 250 και του ιδίου «Συλλογή δημοσίων ασμάτων της Ηπείρου», 1880), που τον διαδέχθηκε ο γενναίος Λάππας. Ο τελευταίος αναγκάστηκε στα 1760 να γίνει λήσταρχος, εκδιωχθείς από τον Κούρτ Πασά και τον Βοεβόδα Γιάχο, που τον μισούσε:

«...και να με στείλεις Βόιβοδα στην Άρτα και στον Λούρο,
να διώξω το δερβέναγα, το σκύλο χασναντάρη,
να δώσω και της Λάμαρης τ' αρματολίκι σ' άλλον...».

Τον Λάππα διαδέχθηκε ο (ίσως συγγενής του) ξακουστός Νικολός Τζιοβάρας, που δολοφόνησαν στον ποταμό Λούρο στα 1770 πληρωμένοι φονιάδες των αγάδων του Μαργαριτίου:

«...ρωτάτε για το Νικολό, τον Νικολό Τζιοβάρρα
πού 'ταν στον Λούρο αρματολός, στο Καρπενήσι κλέ-
φτης...
πέρναγε 'ψές με δυό παιδιά στην Άρτα να πηγαίνει
κι εδώ καρτέρι τόκαναν Τούρκοι Μαργαριτιώτες,
είκοσι βόλια τόριξαν τα τρία τον επήραν...»

Σώζονταν ο πύργος του Τζιοβάρρα κοντά στην Ι.Μ. Προφήτη Ηλία Ηλιοβουινών. Και σήμερα σώζεται επιχωμένη η «Γέφυρα του Καπετάν Τζιοβάρρα», μεταξύ Λελόβου και Ντάρρας, στην παλιά κοίτη του Άμπλα ποταμού.

Την σπλαρχηγία ανέλαβε ο Δήμος Διγόνης, που μάλλον ήταν ο τελευταίος αρματολός, του Λούρου μέχρι το 1796, που αποσπάστηκε η επαρχία από την Άρτα και τον διαδέχθηκε ο Δίπλας (εφ. «Τα νέα του Πέτα», φ. 138, Σεπτ. 2006).

Έδρα πρώτα ήταν η Ζερμή (σημ. Βρυσούλα) και αργότερα η Καμαρίνα, Σέσοβο, Μαρτανιοί κ.λ.π.

Τα χωριά διοικούσαν από τον προεστό (κοτζάμπαση). Αυτός ήταν Έλληνας κοινοτικός άρχοντας, που εκπροσωπούσε τις κοινότητες στις σχέσεις τους με τους Τούρκους. Έλυνε τις μικροδιαφορές και επέβαλλε μικροποινές. Εκλέγονταν τυπικά από το λαό αλλά επιβάλλονταν από τους Τούρκους. Ενεργούσε σαν υπηρέτης των τελευταίων, «εισέπραττε 100 και έδινε 25». Ντύνονταν σαν Τούρκος, καλοπερνούσε σαν αυτούς και διέφερε στο όνομα και τη θρησκεία. Πολλές φορές ξεπερνούσε τους Τούρκους στην ιδιότητα και στην αυθαιρεσία. Συμμαχούσε μ' αυτούς για να καταληστεύουν τους χριστιανούς και ικανοποιούνταν από τις ταπεινώσεις τους, τις καταδόσεις κ.λ.π. Ήταν η μεγαλύτερη μάστιγά τους. Έδρευε στα Λέλοβα και από τα χωριά του έδιναν λόγο οι Μουκτάρηδες (πρόεδροι) («Αληθ. Σουλιώτες», ό.π.π., σελ. 276).

Οι Νταρανίτες ανήκαν στους Παρασουλιώτες. Ως

Παπαδάτες

εκ τούτου εκτός του κεφαλικού φόρου και του προβατονομίου, που έδιναν για τον Σουλτάνο και της δεκάτης (10%) των προϊόντων στους τιμαριούχους, κατέβαλλαν και στους Σουλιώτες φόρο υποτελείας, σε είδη κατ' αποκοπή. Αυτά τα συγκέντρωναν οι αγάδες των χωριών και τα παρέδιδαν στους Σουλιώτες. «*Η καθαρή σχέση υποτελείας τόσο των Παρασουλιωτών όσο και αυτών των κατοίκων του Εφταχωριού, δεν είναι από τις σχέσεις που θα μπορούσε κανείς άνετα να τις ονομάσει φεουδαλικές. Έχει αρκετά στοιχεία της «προστασίας» ή της «κατακτήσεως» όπως και οι σχέσεις φεουδαλικού τύπου...»* (Σαρηγιάννη, ό.π.π., σελ. 32).

Η ονομασία «Παρασουλιώτες» πρέπει να δόθηκε, στους περίοικους του Εφταχωριού πληθυσμούς, μεταγενέστερα, αφού ο ίδιος ο Περραιβός αναφέρεται μόνο στα «πéριξ χωρία» και στους «χωριάτες» (Χρ. Περραιβός, 1836, τ. Α', σελ. 71 κ. ε.) αλλά όχι στους «Παρασουλιώτες». Ο πληθυσμός των Παρασουλιωτών ενταγμένος στο καθεστώς της Σουλιώτικης προστασίας, ήταν υπόχρεος οικονομικών παροχών έναντι των Σουλιωτών, όπως επίσης και υποκείμενος στην εξουσιαστική τους κηδεμονία. Ταυτόχρονα αναγκασμένος σε προσφορά στρατιωτικής δύναμης προς τους προστάτες τους, όπως σαφώς επισημαίνει και ο Π. Αραβαντινός αναφερόμενος στον ευρύτερο χώρο («Χρονογραφία της Ηπείρου», τ. Α', 1856, σελ. 240).

Το 1762 ο Μαζούτ Αγάς, βοεβόδας της Άρτας (Μουσελίμης), αμφισβητών τα ανατολικά όρια των Σουλιώτικων χωριών «επετέθη με 6.000 άνδρες κατά της Λακκοπούλας, κοντά στο Θεσπρωτικό (Λέλοβα). Κατενικήθη και εκηνηγήθη έως την Άρταν» (Δ.Τ.Ν. Μπότσαρη: «Αγώνες ελευθερίας», εκδ. Ηπ. Εταιρείας, 1973, σελ. 13). Άφησε πολλούς νεκρούς πίσω του, οι οποίοι ίσως ετάφησαν στη θέση «Τσομπάρια» της Ντάρας, όπου θα έγινε και η μάχη. Στο σημείο υπάρχουν και σήμερα διάσπαρτοι προχειροφτιαγμένοι τάφοι όπως και στο λόφο του Αγ. Αντωνίου. Κατά την τοπική παράδοση οι νεκροί Τούρκοι έφτασαν τους 1.500.

Το 1764 αγιογραφήθηκαν οι Αγ. Απόστολοι Μεσιανών από τους ζωγράφους Ιωάννη Θεόδωρο Λοζετσινό και Ιωάννη Καπεσοβίτη.

Το 1772 έφθασε ο Σουλεϊμάν Πασάς με 9.000 στρατιώτες, το 1774 ο Μουσταφά Κόκας με 5.000 και λίγο αργότερα ο Μπεκήρ Αγάς με 5.000.

Τόσο κατά το πέρασμα όλων αυτών των στρατευμάτων από τη Λάκκα για πολιορκία του Σουλίου, όσο και κατά την υποχώρηση και την άτακτη φυγή τους μετά την κατάδιωξη από τους ηρωικούς Σουλιώτες, η Ντάρα βρίσκονταν στο επίκεντρο, στο πεδίο των πρώτων και τελευταίων μαχών. Οι Νταρανίτες, όπως και όλοι οι Παρασουλιώτες, θεωρούσαν τους Σουλιώτες αδελφούς και προστάτες και τους μιμούνταν στην ανδρεία και τη γενναιότητα, γράφοντας σελίδες δόξας με τα κατορθώματά τους.

Το 1777 επισκέφθηκε την περιοχή ο πατρο-Κοσμάς ο Αιτωλός. Ήταν μια φωτισμένη πνευματική προσωπικότητα, που με το πολυδιάστατο έργο του συνετέλεσε στη διαμόρφωση του νέου Ελληνισμού. Ήταν ένας από τους τρεις «Αποστόλους και Ιεράρχες» του Ελληνικού έθνους, ισότιμος και ισάξιος του Ρήγα και του Κοραή, ο μεγαλύτερος λαοπαιδευτής, διδάχος και διδάσκαλος, που χωρίς αμοιβή διένειμε τους θησαυρούς της σοφίας του στο δουλωμένο Έθνος. Εκτέλεσε ένα γιγαντιαίο έργο και θεωρείται ως ακρογωνιαίος λίθος της Εθνικής ύπαρξης. Γεννήθηκε το 1714 στο χωριό Μεγάλο Δένδρο Τριχωνίδας από κυνηγημένους Ηπειρώτες γονείς. Διήλθε από τη Λάκκα ένα Σαββατοκύριακο του 1777 όπως αναγράφηκε μετέπειτα στον Α' Κώδικα της Μονής Αγ. Τριάδος (Φανερωμένης) Παπαδατών (εφ. «Πρεβεζάνικη Ενδοχώρα», Αύγουστος 1992).

Ακολούθησε τη διαδρομή Κατζάς-Λέλοβα-Παπαδάτες-Νάσσιαρη-Νικολίτσι-Ντάρα-Λέλοβα-Κρασιά-Κράββαρη. Δίδαξε στα Λέλοβα, στις Παπαδάτες και στην Κρασιά. Κοντά του έτρεχαν όλοι οι κάτοικοι της Λάκκας και άκουγαν τις διδασχές του. Στις

Μνημείο Ζαλλόγου

Παπαδάτες με προτροπή του κτίσθηκε το σχολείο, το ίδιο και στον Κατζά. Παρατίθενται μερικές από τις προφητείες που είπε:

-Στις Παπαδάτες δείχνοντας προς το Νταλαμάνι μονολόγησε: «*Καημένοι άνθρωποι. Αυτόν τον τόπο θα τον ποτίσετε με αίμα*»(Πραγματοποιήθηκε στις 25-1-1945).

-Στου Νάσσιαρη είπε για κάποιον που όργωνε στον κάμπο αν και ήταν Κυριακή: «Ένας να μείνεις στο σπίτι και το σόι σου».

Στον Άγ. Γεώργιο της Κρανιάς μίλησε και δίδαξε σε χωρικούς και τσοπαναραίους. Αρνήθηκε να πει γάλα από την καρδιά κάποιου βοσκού επειδή κατάλαβε ότι περιείχε σκυλόγαλο (δηλ. ο τσοπάνος είχε ανταλλάξει μια προβατίνα με σκύλο). Πρόβλεψε ότι η Κρανιά κάποτε θα έχει πολύ και καλό νερό, πράγμα που έγινε το 2005 μετά από γεώτρηση (εφ. «*Φωνή του Αγρότη*», φ. 1968, Φιλιπιάδα, Αύγ. 2005). Και όταν ο Κιτσαντάς, που του έδειχνε τον δρόμο για του Κράββαρη παραπονέθηκε ότι άφησε το κοπάδι μόνο του, εκείνος τον καθησύχασε, λέγοντάς του ότι το φυλάνε δύο λύκοι. Και πραγματικά όταν επέστρεψε είδε δύο λύκους να φυλάνε τα πρόβατά του.

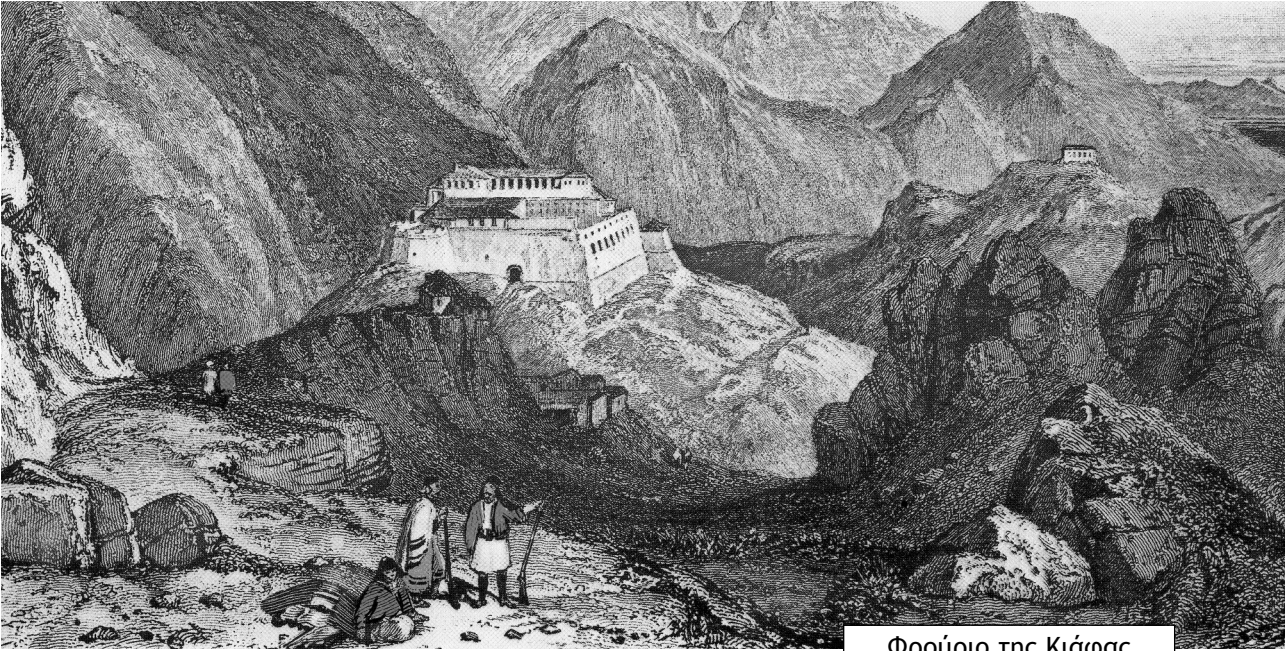
-Στους Σουλιώτες ο πάτερ-Κοσμάς είπε: «*Σε κείνο το κλαρί που κρεμάτε τα σπαθιά και τα όπλα σας, θάρθει μέρα που θα κρεμάσουν οι γύφτοι τα όργανά τους*».

Κατά την τελευταία περιοδεία του συνελήφθη από τους Τούρκους και κρεμάστηκε, στις 24-8-1779, στο Κολικόντασι Αλβανίας.

Το 1788 ο Αλής έγινε Πασάς στα Γιάννενα και άρχισε να βλέπει προς τα χωριά της Λάκκας. Εμπόδια για την κατάκτησή τους ήταν οι Σουλιώτες και το ταμείο της Βασιλομήτορος του Σουλτάνου, στο οποίο κτήμα ήταν και η Επαρχία Άρτας (και η Λάκκα).

Με διάφορα τεχνάσματα έκανε τσιφλίκι του τα Λέλοβα. Τα τσιφλίκια ήταν ιδιωτικές γαίες, που καλλιεργούνταν από κολίγους. Ανάλογα με το ποιος έβαζε τα μέσα παραγωγής (βόδια, σπόρους, αλέτρια κ.λ.π.) γίνονταν η κατανομή της συγκομιδής ανάμεσα στον ιδιοκτήτη και τον κολίγο, με τα συστήματα του τριτάρικου και του μισιακού, αφού αφαιρούνταν το 10% της παραγωγής υπέρ της Οθωμανικής κυβέρνησης.

Η παράδοση λέει ότι για την τσιφλικοποίηση της Ντάρας και των άλλων χωριών της Λάκ-

Φρούριο της Κιάφας

κας, ο Αλής έστειλε απεσταλμένους με δώρα και επιστολές σε σημαντικούς παράγοντες κατοίκους των, να δηλώσουν την επιθυμία τους να τεθούν υπό την κηδεμονία και προστασία του, όπως έκαναν τα Λέλοβα, με αντάλλαγμα την τσιφλικοποίηση των χωριών επ' ονόματι του γιου του Μουκτάρ. Ένας από τους απεσταλμένους ήταν ο Κρανιώτης Φώτης Μπόμπορης, ο οποίος αφού πήρε τα χρήματα, που προορίζονταν για δωροδοκίες στα χωριά, διέφυγε στη Λευκάδα. Σύμφωνα με τον Ι. Λαμπρίδη (ό.π.π.) «δι' αγώνων πολυειδών και μάλιστα δια του επαράτου μετάλλου (χρυσού), όπερ εθαυματούργησε παρά τοις προκρίτοις και προεστώσι των χωριών της Λάκκας» κατόρθωσε ο Αλής να περιέλθουν σταδιακά στην κατοχή του τα περισσότερα χωριά της πάνω Λάκκας και δύο από τα χωριά της Λάκκας Λελόβου, τα Μελιανά και το Νικολίτσι, τα έτη 1798-1799 (εφ. «Λ.Σ.»).

Ο ίδιος ο Αλής είχε έλθει αυτοπροσώπως στα Λέλοβα το 1792, όταν έχτιζε φρούρια και παρατηρητήρια γύρω από το Σούλι κατά τη δεύτερη εκστρατεία του («Λέλοβα...», τ. Α', σελ. 331). Στις 2-6-1800 ο Αλής κίνησε για το Σούλι με όλο το ασκέρι του, μοιρασμένο σε τρία σώματα. Στο Σούλι συγκεντρώθηκαν για ασφάλεια και οι Παρασουλιώτες από όλα τα χωριά της Λάκκας με το βίος τους. Στις 14 Δεκεμβρίου 1803 μετά από συμφωνία οι Σουλιώτες αναχώρησαν από τα εδάφη τους, μαζί και οι Παρασουλιώτες. Ένα τμήμα τους πέρασε από τη Λάκκα με κατεύθυνση τα Τζουμέρκα. Στις 18 του ίδιου μήνα οι Σουλιώτισες έγραψαν ηρωικές σελίδες χορεύοντας τον «Χορό του Ζαλόγγου».

Σε τούτον τον πόλεμο διακρίθηκε σαν αξιωματικός του Αλή Πασά ο Ταχέρ Αμπάζης, από το Δραγόν Τεπελενίου. Ο εν λόγω Ταχέρ Αγάς, εργάστηκε με τον Φώτο Τζαβέλα, για τη διάβρωση του εσωτερικού μετώπου των Σουλιωτών. Σε επιστολή της 6-11-1803, που υπογράφουν ο Φώτος και ο Ταχέρ, πληροφορούν τον Αλή ότι εργάζονται δραστήρια για την υπόθεση. Η επιστολή δεν αναφέρει τόπο προέλευσης αλλά μάλλον ήταν το Σούλι όπου είχε φτάσει τότε ο Φώτος. Μεταξύ των άλλων έγραφαν:

«ληάκημ, η εμψηλώτι σου, αφέντη μας, κάμε ζέφκη και ρεχάτι, ος καθώς σου το δοσε ο θεός, και μησ εδό, με νήχτα, με μέρα κουσούρη δεν κάνομε. Και όντες να βγάλωμε την δουλληά στο μεητάν σε κάνι ο θεός Βουκούφη»(Β. Δ. Ψιμούλη: «Σούλι και Σουλιώτες», εκδ. Κ. Ν. Ε. , 1998, σελ. 420 και 422).

Σε ανταμοιβή για τις υπηρεσίες του ο Αλή Πασάς παραχώρησε στον Ταχέρ Αμπάζη έκταση 4.017 στρεμμάτων. Η έκταση βρισκονταν κοντά στα μοναστήρια Αγ. Νικολάου και Αγ. Παρασκευής του σημερινού χωριού Μαντείο Δωδώνης. Για να αξιοποιήσει ο νέος ιδιοκτήτης τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις μετέφερε και εγκατέστησε στη σημερινή

θέση του παραπάνω χωριού, οικογένειες από διάφορες περιοχές, που οι πιο πολλές προέρχονταν από αυτές των Λελόβου και Λούρου. Η εγκατάσταση πρέπει να έγινε με τη συναίνεση του Αλή Πασά. Έτσι μεταφέρθηκαν οι Λωλαίοι από τα Λέλοβα και από το χωριό Ντάρα του Λούρου οι Νταραίοι. Από τους τελευταίους πήρε και το όνομα ο νέος οικισμός - μαχαλάς, που δημιουργήθηκε, Ντάρα.

Ο Θεόφιλος Μ. Σπυράκος γράφει (στο βιβλίο του «Ιστορία και αρχαιότητες της Ηπείρου, Ν. Πρεβέζης», τ. Α', 2007, σελ. 239): «Ο Αλή Πασάς έθεσε σε εφαρμογή τη δεύτερη φάση του σχεδίου (η Α' φάση ήταν η πτώση του Σουλίου). Διέταξε και μετέφεραν στα Γιάννενα, όλους τους αιχμαλώτους Σουλιώτες, κυρίως γυναίκες και παιδιά, από τους οποίους ένας μικρός αριθμός σκορπίστηκε στα κτήματα διαφόρων αγάδων, ως δούλοι.... ». Οι Νταρανίτες πολεμούσαν με τους Σουλιώτες την εποχή εκείνη στο Σούλι. Ίσως ένας μικρός αριθμός απ'αυτούς αιχμαλωτίστηκε από τον Αλή και δωρήθηκαν στον Ταχέρ Αμπάτζη.

Εικάζεται ότι άλλοι από τους εγκατεστημένους Νταραίους είχαν το επώνυμο Ντάρας και στο πρώην χωριό τους και άλλοι διαφορετικά. Από τα τελευταία ίσως θα ήταν τα: Μίχος, Σπίρου, Γκιώνης, Γκούντης κ.ά. (όλα υπάρχουν σήμερα στο Μαντείο).

Μετά την εξόντωση του Αλή Πασά, το 1822, εδώ εγκαταστάθηκε μέλος της οικογένειας του δερβέναγα της περιοχής του Σουλίου καπετάν Ανδρέα Ίσκου (τον Ιανουάριο του 1789 μνημονεύεται ως δερβέναγας της περιοχής Σουλίου ο καπετάν Ίσκος. Το 1836 ο Νικολός Ζέρβας δηλητηρίασε τη γυναίκα του για να παντρευτεί την ανηψιά του καπετάνιου).

Ο Ταχέρ Αγάς, σε πείσμα του Γεωργίου Μπότσαρη (που είχε μετονομάσει το χωριό Αλποχώρι, στη Λακκοπούλα, σε Αλποχώρι-Μπότσαρη), μετονόμασε το νέο χωριό-μαχαλά Ντάρα σε Αλποχώρι Ταχέρ Αγά και στο κέντρο του έκτισε οίκημα, το κονάκι, όπου συγκέντρωνε το γεώμορο. Ο ίδιος ήταν εγκαταστημένος στα Γιάννενα (Δημ. Τζιόβα: «Μαντείο Δωδώνης», 2005 και εφ. «Μαντιώτικα»). Έτσι δημιουργήθηκε από την εποχή εκείνη μια άλλη «αποικία» της Ντάρας, στο σημερινό χωριό Μαντείο Δωδώνης, όπου οι απόγονοι ζούνε και ευημερούν ως τα σήμερα.

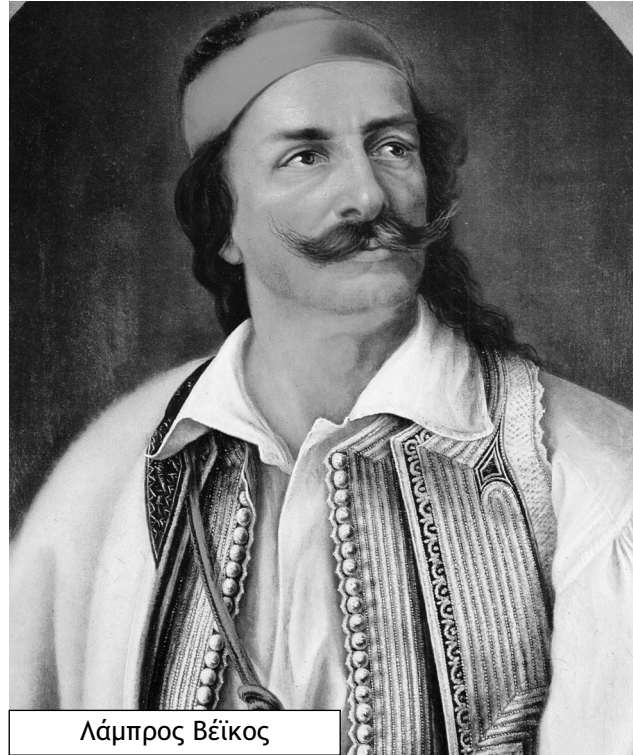
Αμέσως μετά την πτώση του Σουλίου, οι ιθύνοντες της Λάκκας, ίσως για να γλιτώσουν το κεφάλι τους, δέχθηκαν να υπογράψουν συμβόλαια δωρεάς ή πώλησης (τσιφλικοποίηση) των χωριών, στον Μουχτάρ, γιο του Αλή Πασά. Γι' αυτό και η Λάκκα ονομάστηκε «Λάκκα του Μουχτάρ Πασά». Μόνο το χωριό Νάσσαρη δεν αναφέρεται σαν τσιφλίκι, ίσως από τη μεγάλη φτώχεια του. Ο Παπανικόλας από τα Λέλοβα με τον Γούση ή Κώτση Μπατσούλη από το Χάλασμα, υπέγραψαν να γίνουν τα Βακούφικα ή ελεύθερα χωριά της Λάκκας και τα απαλλαγμένα φορολογίας ελαιόδεντρά της (υπολογίζονταν σε 180.000 δέντρα), τσιφλίκια του Μουχτάρ. Το γεγονός έκαναν δημοτικό τραγούδι οι Νταρανίτες και οι άλλοι κοντοχωριανοί τους:

Προσωπογραφία του Αλή

Ζώης Πάνου

Λάμπρος Βεΐκος

*«δεν φταίει η μαύρη Λάκκα, μαηδέ τα Λέλοβα,
Ντάρα και Νικολίτσι μηδέ το Νάσσαρη...
...μα φταίει ο Γουσμπασούλης από το Χάλασμα
με τον Παπανικόλα από τα Λέλοβα...»*

Ίσως η υπογραφή της πώλησης από τους παραπάνω ήταν μια κίνηση, που έγινε, όχι μόνο για να γλιτώσουν τη ζωή τους οι ίδιοι ή να απολαύσουν υλικά αγαθά, αλλά και για κάποιες άλλες ωφέλειες, που αφορούσαν όλους τους κατοίκους της Λάκκας, όπως το να δίνουν ένα σταθερό ποσό το κάθε χωριό όποια χρονιά υπήρχε ελαιοπαραγωγή (αργότερα ονομάστηκε κεσίμι).

Οι πάγιοι φόροι, που επέβαλλε ο Αλής στα Λακκοχώρια ήταν:

- Η δεκάτη (το 10% επί της γεωργικής παραγωγής υπέρ του Σουλτάνου).
- Το γεώμορο (20% υπέρ του Αλή).
- Το προβατονόμιο (ετήσιος φόρος σε χρήμα κατά κεφαλή ζώου).
- Οι φόροι επί σφαγείων, δερμάτων, μαλλιών, γάλακτος.
- Τον διαπήλιο (για τις εισαγωγές και εξαγωγές εμπορευμάτων και ζώων, για αρροτριώντα βόδια και άλογα κατά ζεύγος ετησίως).
- Δύο γρόσια ανά ελαιόδεντρο ετησίως. Τούτος μετατράπηκε σε ένα καθορισμένο ποσό (κεσίμι), που για τη Ντάρα ήταν 100 γρόσια το χρόνο.

Η ανάκληση της επιβολής των δύο γροσιών ανά ελαιόδεντρο ετησίως έχει ως εξής:

«Αριθμ. Αποφάσ. 128 (Τ. Σ.) (μικρά και η τζίφρα του)

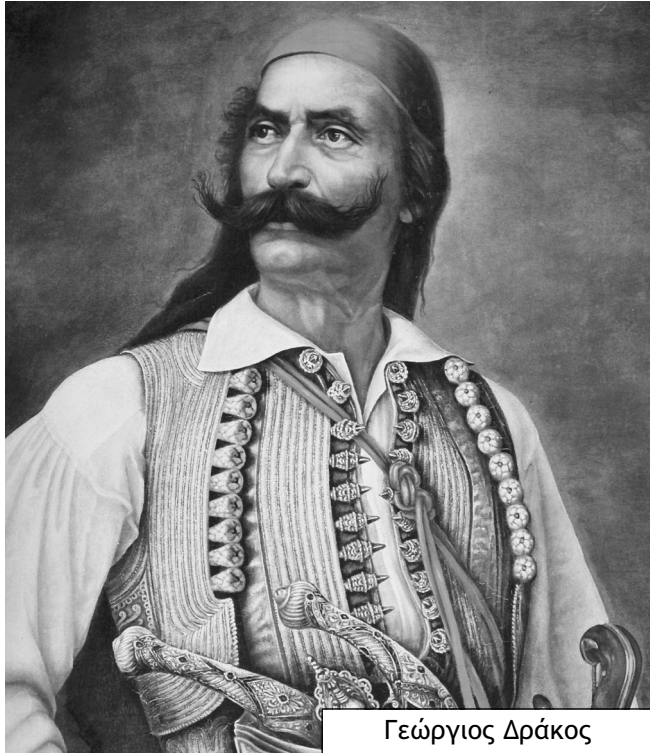
Εγώ ο Βεζύρ Αλή Πασάς

Δίδω το μπουγιουρντί μου των ραγιάδων μου της λάκκας Παππαδατών-Λελόβου, δια τις ελιές και όλην την ξυλοκαρπίαν τους, δεν έχουν να δώσουν (γ)ήμορον, είναι μούλκια δικά τους, καθώς και πρώτα, ζερέ καντάρ και σείς σιουμπασάδες μου (που) να είσθε εις τα τσεβλίκια μου, να μην ντουκουντήση κανένας και τους πειράξει, τζεβάτη δεν μου δίνει.

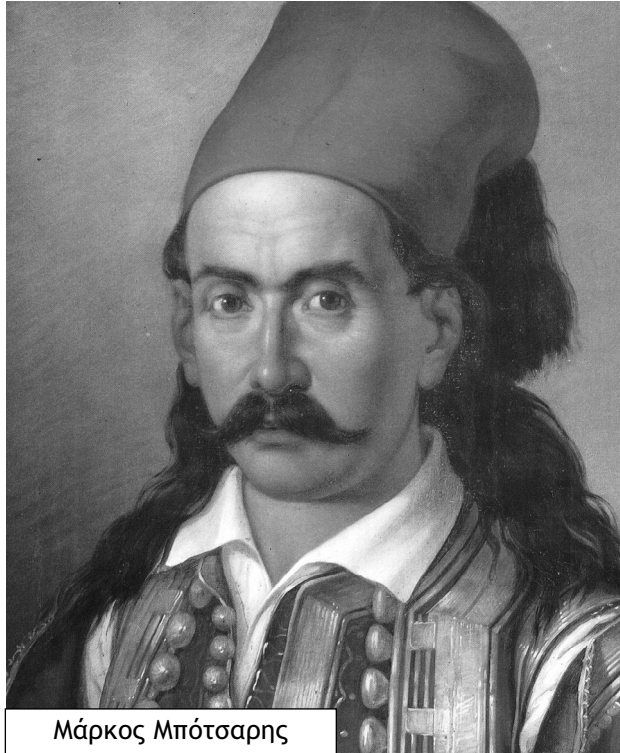
1804, Μάρτιος 9 Βεζύρ Αλή Πασιάς

Ιωάννινα (Τ. Σ. , μικρά)»

(«Λέλοβα...». Τ. Α΄, σελ. 204).

Γεώργιος Δράκος

Μάρκος Μπότσαρης

Την είσπραξη ανέθεσε σε διορισμένους δικούς του ανθρώπους. Πρώτος πληρεξούσιος (σιούμπασης) ήταν ο Παπανικόλας από τα Λέλοβα, που αργότερα έγινε προεστός (βεκύλης) της Λάκκας με αυξημένες αρμοδιότητες. Μετά τη δολοφονία του Παπανικόλα από τον ίδιο τον Αλή, ο τελευταίος διορίζει μωαμεθανό.

Το 1797 αγιογραφήθηκε το «Γεννέσιον της Θεοτόκου» στα Λέλοβα, από τον Κορυτιανό ιερέα Κωνσταντίνο και τους συγχωριανούς του Στέργιο, Χρήστο και Ιωάννη. Στις 10-11-1807 έγινε η αγιογράφιση της Φανερωμένης Παπαδατών από τον Κωνσταντίνο και τους γιους του Χριστόδουλο και Ιωάννη.

Στις 28-6-1805 πέρασε από την περιοχή ο Wil. Leake. Στις 9-7-1805 ξαναπέρασε προερχόμενος από το Σούλι με δρομολόγιο Κασσώπη (Καμαρίνα)-Λούρος-Καντζάς (Στεφάνη)-Λέλοβα-Άγ. Γεώργιος-Σφελλένικο (Δρυόφυτο)-Γκουλιάδες (Γυμνότοπος)-Μουλιανά (Γοργόμυλος)-Πέντε Πηγάδια-Γιάννενα. Αλλά και στις 10-11-1809 με δρομολόγιο Πρέβεζα-Νικόπολη-Μιχαλίτσι-Κάμπος Λάμαρης-Λούρος-Καντζάς-Χάραδρος (Π. Φιλιπιάδα)-Μουλιανά-Γιάννενα (12 ώρες και 20 λεπτά με ενδιάμεση στάση μία ώρα και 20 λεπτά) (Θ. Νταλαμάγκα: «Γοργόμυλος», σελ. 133).

Τα χωριά της περιοχής δεν ησυχάζουν όλα αυτά τα χρόνια. Το 1820 ο Σπύρος Κονόμος από τα Λέλοβα μετά από κρυφή συμφωνία, που είχε γίνει μεταξύ Αλή και Σουλιωτών εναντίον του Πασόμπεη Χουρσίτ, με αρκετή δύναμη αγωνιστών αιφνίδιασε και εξολόθρευσε την Τουρκική φρουρά του «Ταμπουριού» σε ένα στενό του τότε δρόμου Πρέβεζας-Ιωαννίνων (Λάμ. Μάλαμα: «Η Ήπειρος στο '21», Λαϊκή Βιβλιοθήκη, 1971).

Στις αρχές του Ιανουαρίου 1821 «πήγε στο Σούλι (ο Αλέξης Νούτσος) και ανταμώθηκε με τον Καπετάνιο Νότην Μπότσαρην και εκεί απόκλεισαν τον δρόμον της Άρτας και αρμάτωσαν όλην την Λάκκαν την μεγάλην ως τα Λέλοβα και το Γεφύρι της Πάσαινας και Γκαντζάν του Λούρου και την μικράν Λάκκαν την μισήν...» (Ιστορία της πόλεως των Ιωαννίνων», εισ. Άγγ. Παπακώστα, κεφ. Δ΄).

Όπως έγραψε ο Νέστορας των Σουλιωτών Ζώης Πάνου, αγωνιστής ο ίδιος (Β. Κραφήτη: «Ζώης Πάνου», εκδ. «Φίλοι του Σουλίου», 1973, σελ. 81), κατά τον Φεβρουάριο του 1821 «έπειτα από τους πολέμους (Τζαρίτζανα, Πλέσια), έγινε σύναξι εις τους Βαριάδες ομού

με τους συμμάχους δια να σκεφθούν περί των συμφερόντων τροφών και αποφάσισαν να περιοδεύσουν εν μέρος των Σουλιωτών προς τα μέρη του Λιολιόβου δια να κυριεύσουν όλα, εκείνα τα χωρία όπου επαριθμούνται δώδεκα μικρά και μεγάλα. Ήτον και 5 αποθήκαι με 4 χιλιάδες φορτώματα αραποσίτι. Ήτον εις Λέλοβα ο Ταχήρης Παπούλιας με 350 Τζάμηδες. Ήτον σταλμένος και ο Μητροπολίτης Άρτης Πορφύριος με έν φόρτωμα φλωρία, μαχμουδιέδες δια να διεγείρη ούλα αυτά τα χωρία εναντίον των Σουλιωτών. Αλλά οι λεβέντες Σουλιώται δεν του έδωσαν καιρόν και ούτως διακόσιοι τον αριθμόν κινήθησαν κατ'εκείνο το μέρος.

Ο μεν Μάρκος Μπότζαρης μαθών ότι οι Κρανώτες δεν εδέχθησαν τα όσα οι Σουλιώται τους επρόβαλλαν δια να ενωθούν, δια νυχτός, εισέβη εις το χωρίον Κρασιά και το εκυρίευσεν. Οι δε εγκάτοικοι μη ημπορώντας δια το αιφνίδιον να αντισταθούν έστρεξαν κατά την υπόσχεσιν των Σουλιωτών. Αφήσας εκεί φρουράν περιλάβεν και τα άρματα της Κρασιάς. Κυρίευσεν και το χωρίον Καντζά, όστις δια την θέσιν αναγκαιούσε των Σουλιωτών. Το χωρίον Καντζάς, επειδή είναι το κλειδί της Πρέβεζας και Λάμαρι, και ούτως εις αυτό ενδυναμώθη και έκοψεν την ανταπόκρισιν οπού είχαν οι Τούρκοι του Λολόβου. Ο μεν Ζώης Πάνου και Βασίλειος Ζέρβας δια νυχτός εις το χωρίον Νάσαρι, πήγαν εις του παπά το σπίτι. Ο παπάς μην ηξεύροντας ότι οι Σουλιώται ήτον, άνοιξεν την θύραν, εισέβησαν οι Καπεταναίοι μέσα, και διάταξαν την παπαδιάν να εισέρχεται εις όλα τα σπίτια του χωριού, βροντώντας την πόρταν. Ακούοντας την φωνήν της παπαδιάς άνοιγον οι νοικοκυραίοι και ούτως επουδράριζαν από δέκα στρατιώται εις κάθε οσπίτιον και ούτω κυρίευσαν την ίδια νύχτα 4 χωρία με την ίδιαν τέχνην. Έκλειναν την κεφαλήν οι εγκάτοικοι. Από το άλλο μέρος ο καπετάν Φώτος-Παναγιώτης ήρικεν αντίστασιν εις το χωρίον Παπαδάτες. Άναψεν ο πόλεμος, ο Ζώης Πάνος, με τον Βασίλειον Ζέρβαν έδραμον προς βοήθειαν και δια του ποταμού εισέβησαν από το άλλο μέρος. Εις το χωρίον Παπαδάτες υποχρέωσαν τους εγκατοίκους να κλινουν εις τα ζητήματα των Σουλιωτών και εις αυτό το χωρίον έγινε πάραυτα συνέλευσις απ'όλα τα χωρία του Λιολιόβου, εξόν τα Λέλοβα. Εις αυτήν την συνέλευσιν ο Ζώης Πάνου ευχαρίστησεν τους συναθροισθέντες με ορθόν λόγον και μην γνωρίζοντάς τον πολλοί ηρώτησαν τον Νότην Μπότσαρην ποίος ήτο ο άνδρας. Τους διηγήθη ο Νότης την πολυχρόνιον διατριβήν του Ζώη εις την Ευρώπην και το πώς ήτον πατριώτης γνήσιος. Αμέσως εστάλθησαν εις τον Αλή-Πασιάν γράμματα, επιβεβαιούσαν τα κατορθώματα και τας υποσχέσεις οπού εδόθησαν εις τα χωρία του Λολόβου και ο Αλή-Πασιάς τα έστρεξεν και τα αποκήρυσεν. Την αυτήν ημέραν έδραμον προς τα Λέλοβα και το δειλινόν με ορμήν οι Σουλιώται εισέβησαν εις το μεγάλο χωρίον Λέλοβα. Υποχρέωσαν τους Τούρκους και σφαλίστηκαν εις πέντε πύργους. Ο πόλεμος εξακολουθούσεν. Πολιόρκησαν τους Τούρκους στενά. Έφθασεν και ενταυτώ ο Γιωργάκης Δράκος με έν άλλο μικρόν σώμα Σουλιωτών. Έβαλαν το πύρ εις τας πόρτας του πύργου. Υποχρέωσαν τους εσώκλειστους τα μεσάνυχτα και παρεδόθησαν εις την διάκρισιν των Σουλιωτών. Εις αυτόν τον πύργον επέτυχεν να ήτον και ο αδελφός του αρχηγού Ταχήρ αγά Παπούλια.

Εμήνυσαν με έναν Τούρκον εις τον αγάν ότι εάν παραδοθή, όχι μόνον τους αφήνουν ελεύθερους να φύγουν με τα άρματά τους, αλλά ήθελαν αφήσει ομοίως και τον αδελφόν του με τους υπό την οδηγίαν του Τούρκους όπου παραδόθησαν εις την διάκρισιν των Σουλιωτών. Ούτως ο αγάς έκλινεν και το ταχύ τους εσυντρόφευσα έως τον Καντζά. Απ'εκει απέρασαν δια την Πρέβεζαν.

Ο Ζώης έτρεξεν να φθάση τον Πορφύριον δεσπότην, αλλά δε τον επρόφθασεν. Ο δεσπότης ως γραμματισμένος προνόησεν το γεγονός και ανεχώρησεν με ταχύτητα με όλον το χρυσάφι και εσώθη εις την Άρταν. Η αναχώρησις του έγινε προτού εισέβουν οι Σουλιώται εις το χωρίον. Ρώτησαν τον Ζώην μετά ταύτα εάν ήθελεν πιάσει τον Πορφύ-

ριον τι θα τον έκαμεν. Αυτός απεκρίθη ούτως: «Το χρυσάφι έμελλεν να χρησιμέψη δια την πατρίδα. Τον δεσπότην ήθελα μεν τον κάμει Πατριάρχην, επειδή και ο Σουλτάνος θανάτωσεν τον Γρηγόριον». Αυτό μαθών ο Άρτης Πορφύριος επήρεν μετά ταύτα διαφορετικά μέτρα και ανεχώρησεν από τους Τούρκους και απέρασεν εις το Μεσολόγγιον.

Οι Σουλιώται αφού κυρίευσαν τα Λέλοβα και όλα τα χωριά, επήραν και τας αποθήκας, ως ανωτέρω είπαμεν. Προβλέφθησαν από ψωμί, αλλά ήταν στενά από πολεμοφόδια. Τα δε πολεμοφόδια τα προβλέπονταν με πολύν κίνδυνον. Έστελναν εις Ιωάννινα δια νυχτός. Μετά την κυρίευσιν του Λιολιόβου εξαπλώθησαν οι Σουλιώται έως τον Ίναχον ποταμόν, και εις όσα μέρη απερνούσε ο ποταμός (σημ. Λούρος) οι Σουλιώται έβαλον στρατιώτας και εφύλαττον τας θέσεις εις τον Άγιον Γεώργιον, εις το γεφύρι της Πάσαινας, εις την Φιλιπιάδαν και εις το Μαντζαούσι.

Ο Ζώης με τον Μάρκον Μπότσαρη, 60 Σουλιώτες και 300 από την Λάκκαν Λιολόβου έδωσαν μάχην με τους Τούρκους στην Στρεβίναν. Ο Μάρκος ανεχώρησεν και πήγε εις Μιλιγγούς στο στρατόπεδο των συμμάχων και παρευρισκόμενος εκεί ομού με τον Γεώργιον Δράκον τα δε στρατεύματα των Σουλιωτών εξαπλώθησαν τριγύρου του κράτους των και με τας αποκτήσεις έγινεν το κράτος τους πέντε ημερών περιφέρεια.

Εις τους Μελιγγούς ήταν, ως είπαμεν, ο Μάρκος Δράκος και οι αγάδες βαστούσαν την Μανωλιάσσα, θριακίσι, το μικρόν φρούριον Βαριάδες. Εκεί είχαν και νοσοκομείον δια τους πληγωμένους. Εις τον Άγιον Γεώργιον και εις την Βαθειάν, εις το Γεφύρι της Πάσαινας, ήταν ο Καπετάν Πήλιος Γούσης και Κίντζος Πανταζής. Εις την Φιλιπιάδαν ήταν ο Γέρο-Ζώης και Καπετάν Φώτος-Παναγιώτης. Αναχωρώντας του Φώτου-Παναγιώτη ήλθον μέρος των Τζαβελλαίων. Εις το Λευτεροχώρι ήταν ο Πάνος Διαμάντης και ένας Τούρκος, Σουλειμάν Μέτος ονόματι, ο πρώτος οπου ενώθη με τους Σουλιώτας και έγινεν σύμμαχος. Εις το Ματζαούσι ήταν ο Λάμπρος Βείκος, εις τον Καντζάν ήταν ο Νότης Μπότσαρης, Λάμπρος Κασμάς, Βασίλειος Ζέρβας και Φώτος Παναγιώτης. Τούτοι ήταν ούλοι».

Η επανάσταση, επομένως, του 1821 άρχισε στην περιοχή πολύ πριν τον Μάρτιο και μάλιστα οι Σουλιώτες και Παρασουλιώτες ήταν οι πρώτοι Έλληνες που ξεσηκώθηκαν.

Την Άνοιξη του 1821 οι Σουλιώτες πολιορκήσαν τα Λέλοβα, που υπερασπιζόνταν ο Σουλειμάν πασάς. Σε βοήθειά του ο Χουρσίτ είχε στείλει τον πασά Άρτας, Χασάν Βεργή Βρυώνη, με 2.000 Τουρκαλβανούς. Ο Μάρκος Μπότσαρης τους πολιορκήσε για 12-13 ημέρες και τους ανάγκασε να αποχωρήσουν μόνο με τον οπλισμό τους, αφήνοντας πολεμοφόδια και τρόφιμα. Τον Απρίλιο ο Μάρκος με τον Πούλιο Δράκο χτύπησαν 500 Τούρκους του Ισμαήλ πασά, στη θέση Μπογόρτσα, βόρεια του Νάσσιαρη (εφ. «Άσσος»).

«Η μάχη διεξήχθη εντός του ομώνυμου οικισμού (Μπογόριτσα) την 18-4-1821, από την 10η πρωινή ώρα έως την 3η απογευματινή. Καθ'όλην την διάρκειά της έβρεχε καταρακτωδώς. Οι

Νότης Μπότσαρης

Τουρκαλβανοί εγκατέλειψαν το χωριό αφήνοντας πίσω τους 50 νεκρούς και περισσότερους τραυματίες, ενώ οι Σουλιώτες είχαν 11 νεκρούς και 27 τραυματίες...» (Σπυράκος Θεόφιλος, ό.π.π.σελ. 249).

Στις 7-4-1821 ο Χασάν πασάς της Άρτας εισήλθε κατά λάθος με δύο μπέηδες εις την Λάκκαν, αλλά τόσο πολύ κυνηγήθηκε από τους Σουλιώτες ώστε αναγκάστηκε να καταφύγει στην Άρτα για να μη συλληφθεί. Πολλοί στρατιώτες του έπεσαν αιχμάλωτοι στους νικητές, μαζί και δύο μπέηδες, ο ένας εκ των οποίων πληγωμένος έτυχε περίθαλψης από χειρουργό, που όρισαν οι Σουλιώτες. Πολλά λάφυρα, μουλάρια, ζωοτροφές και πολεμοφόδια πήραν οι Σουλιώτες. Η επιτυχία άνοιξε πάλι την Αρτινή και τη Γιαννιώτικη Λάκκα στην ελευθερία (*Κ. Δ. Στεργιόπουλου: «Μνήμη Σουλίου», τ. Β΄, σελ. 156, 1973*).

Αυτές τις ημέρες (άνοιξη του 1821) Τούρκοι στρατιώτες αποκλείστηκαν μέσα στο χωριό Ντάρανη και πολιορκήθηκαν από τους Σουλιώτες. Τα παρακάτω αναφέρονται στο βιβλίο *«Άπομνημονεύματα Σουλιώτου αγωνιστού του 1821 Σ. Τζίπη»*, (εκδ. Δωδώνη, επιμ. Άγγελου Παπακώστα, σελ. 58):

«Μάχη του Ντάρανη

«Εις τους πρώτους πολέμους (της επανάστασης) οι Ρωμιοί δεν ήσαν όλοι σύμφωνοι. Άλλοι ήσαν με μας, άλλοι καθώς οι Λακκιώτες είχαν μείνει με τον Αλή Πασά. Όντας όμως ένοιωσαν ότι ο Τούρκος τους απατούσε, επειδή δεν τους έκανε ότι τους είχε υποσχεθή και τους έκανε μάλιστα να υποφέρουνε χίλια κακά, εβαρεθήκανε, εφύγανε απ' αυτόν, προσκύνησαν και ήλθαν με μας. Οι Τούρκοι όταν τώμαθαν σκυλιά εγινήκανε και έστειλαν να χαλάσουν όλα τα χωριά που είχαν ενωθή με μας. Εις το Ντάρανη, χωριό της Λάκκας του Μπότσαρη, εβήκανε εκατό Τούρκοι της καβαλλαρίας, για να το χαλάσουν, οι κάτοικοι είχαν φύγει (είχαν ανέβει στο Σούλι). Ημείς αγκαλά είμαστε εξήντα άνδρες και όχι περισσότεροι ετρέξαμε άμα το εμάθαμε, επιάσαμε όλα τα πατήματα και τους εκλείσαμε μέσα, εις τρόπον οπού δεν μπορούσε κανείς να ξεμουτρήση. Είχαμε καπετάνιους τον Μάρκο Μπότσαρη και τον Γιωργάκη Δράκο. Οι Τούρκοι αργά το κατάλαβαν, οπού δεν μπορούσαν να φύγουν και έμειναν μέσα κλεισμένοι, ήσυχτοι, με το στανιό, προσμένοντας να τους πάγη βοήθεια απόξω. Τουφεκιάς δεν έπεφταν, ούτε από τη μια μεριά, ούτε από την άλλη. Ήτο Μάιος μήνας. Εκοιμόμαστε χωρίς κάπες, ξέσκεποι. Τους εφυλάγαμε νύκτα-μέρα. Οι Τούρκοι έμειναν κλεισμένοι στο Ντάρανη δεκαπέντε μέρες και αυτοί ξέρουνε τι απεράσανε! Υποχρεωθήκανε να φάνε τα άλογά τους, οπού και αυτά από την πείναν φοφούσαν. Όταν είδαν ότι δεν τους έμενε καμία ελπίδα να ελευθερωθούν εσυνθηκολογήσανε, επροσκύνησαν και τους αφήσαμε να βγούν ελεύθεροι με τα όπλα των. Όταν εμβήκαμε στο χωριό είδαμε την ελεεινότητά τους. Τι δεν θ' απέρασαν! Τα χαλινάρια, οι σέλλες, όλα τα πήραμε, δικά μας έμειναν, γιατί υποχρεωθήκανε να τα αφήσουν εις τα χέρια μας, όταν κακήν κακώς αναχωρήσανε. Είμαστε ακόμα μέσα στο χωριό, όταν μας έγγραψαν από τα «Τσιερίτσαϊνα», να πάμε να πιάσουμε δέκα Τούρκους οπού είχαν βγή εις τους αγρούς να μαζώξουν τα δέκατα. Άλλο δεν γυρεύαμε και μείς. Επήγαμε, τους ευρήκαμε και τους επιάσαμε όλους...».

Ασφαλώς το αναφερόμενο χωριό Ντάρανη, είναι του Ντάρρα (σημ. Ελιά), αφού δεν υπάρχει άλλο χωριό, οικισμός ή τοπωνύμιο με το ίδιο όνομα σ'όλη τη Λάκκα Σούλι (Λάκκα του Μπότσαρη) και μακρύτερα. Εκ παραδρομής γράφτηκε ως Ντάρανη και Ντάρανη, ακόμη περισσότερο εφ'όσον ο Σ. Τζίπης αφηγούνταν τα περιστατικά και κατέγραφε ο Δούσμανης. Αλλά και σε άλλα χωριά την εποχή εκείνη το χωριό Ντάρρα λέγονταν και Ντάρανη. Με την τελευταία ονομασία διασώζεται στο δημοτικό τραγούδι «Δεν φταίει η μαύρη Λάκκα», που χορεύεται στο καγκελάρι του χωριού Κουκλέσι (Χρ. Σκανδάλη: «Το Κουκλέσι», 1996, σελ. 119).

Τον Οκτώβρη του 1821 ένα μέρος των Σουλιωτών και Παρασουλιωτών πολιορκούσε την Άρτα και ένα άλλο είχε μείνει φρουρά στα απελευθερωμένα μέρη, Σούλι και «μέσα» και «έξω» Λάκκες, όπως ονομάζει ο Χρ. Περραιβός τη Μικρή και Μεγάλη Λάκκα Σουλίου αντίστοιχα («Πρεβεζάνικα Χρονικά», τχ. 33, σελ. 32).

Στις 17-1-1822, ημέρα Τρίτη, οι Τούρκοι σκότωσαν τον Αλή Πασά και ο Χουρσίτ έστειλε φιρμάνι να παραδοθούν οι Σουλιώτες. Αυτοί αρνήθηκαν και εκείνος έστειλε 15.000 στρατιώτες εναντίον τους.

Στις 14 Μαρτίου πέρασαν ξύλινες γέφυρες (λεσιές) στη Φιλιπιάδα, που φύλαγαν οι Νότης Μπότσαρης και Νικ. Τζαβέλλας με λίγους άνδρες. Μετά 12ωρη μάχη στον Άγ. Ιωάννη Ρωμιάς, οι Σουλιώτες υποχώρησαν, αλλά με το να καθυστερήσουν τους Τούρκους, έδωσαν την ευκαιρία στους Λακκιώτες να ανέβουν στο Σούλι όπως έκαναν πάντα. Πήραν τα υπάρχοντά τους, τα φόρτωσαν στα ζώα και στις γυναίκες τους και

μαζί με τα κοπάδια τους κλείστηκαν στο Σούλι, 6.000 άνθρωποι και 30.000 γιδοπρόβατα. Τους δέχτηκαν οι Σουλιώτες με προθυμία, τους φιλοξένησαν, τους δώσανε πρωτεία. Με γράμμα τους, ζήτησαν στις 10 Μαΐου τροφές και πολεμοφόδια από την Ελληνική Κυβέρνηση. Η διαμονή ανθρώπων και ζώων έγινε τόσο δυσχερής στο στενό και πετρώδη τόπο του Σουλίου, ώστε άρχισαν να αποδεκατίζονται από τις αρρώστιες και την πείνα.

Οι Τούρκοι εισέβαλλαν στη Λάκκα και κατέκαψαν τα χωριά, εκτός λίγων οικιών και εκκλησιών. Ίσως τότε έκαψαν τον Άγ. Αθανάσιο Ντάρας και τον ξανάχτισαν οι Νταρανίτες το 1850.

Στις 2 Ιουνίου έκαναν δεύτερη αποτυχημένη εκστρατεία εναντίον του Σουλίου. Στις 31 Αυγούστου φυγαδεύτηκαν τα γυναικόπαιδα και στις 2 Σεπτεμβρίου υπογράφηκε συμφωνία και αναχώρησαν και οι άντρες («Αληθ. Σουλιώτες», ό.π.π., σελ. 467).

Οι Λακκιώτες πήραν αμνηστία και επέστρεψαν εξαθλιωμένοι στα κατεστραμμένα χωριά τους. Πριν γυρίσουν, κατά το διάστημα που έλειπαν στο Σούλι, ο Σουλτάνος είχε εθνικοποιήσει τα χωριά, κάνοντάς τα Ιμλιάκια. Αγνόησε δηλαδή την κατάσταση που ήταν πριν γίνουν τσιφλίκια του Αλή. Τα Ιμλιάκια ή καφέ γαίες νοικιάζονταν στους καλλιεργητές με τους ίδιους όρους, όπως οι ιδιωτικές γαίες, με τη διαφορά ότι εδώ ο Σουλτάνος έπαιρνε τη θέση του ιδιοκτήτη και εισέπραττε πέρα του 1/10 και τα 3/10 της συγκομιδής στη θέση του ενοικίου («Ιστορία της Πρέβεζας», Α΄ Διεθνές Επιστ. Συνέδριο, Πρέβεζα 1993, σελ. 128).

Έτσι οι Νταρανίτες και οι άλλοι κοντοχωριανοί τους, βρήκαν νέο καθεστώς δουλείας στο χωριό όπως:

- Έπαψαν να ανήκουν στο ταμείο της Βαλιδέ Σουλτάνας.
- Η γη περιήλθε ως προς την ψιλή κυριότητα στο Τουρκικό δημόσιο και μόνο η νομή και η επικαρπία στους κατοίκους.
- Αναγνωρίστηκε το παλαιό καθεστώς άμεσου φορολογίας του Αλή με μικρές παραλλαγές.
- Χαρακτηρίστηκαν σαν κτήματα του Τουρκικού δημοσίου, όλα τα ιδιοποιηθέντα από τον Αλή Βοσκοτόπια.

Επί Τουρκοκρατίας Από το 1823 έως το 1912

Μετά την κατάληψη της Λάκκας και την επιβολή νέου καθεστώτος δουλείας, ο Προεστός της διορίζονταν από τους εκπροσώπους των χωριών, διέμενε στην Άρτα και μετά το 1881 στη σημερινή Φιλιπιάδα. Ανάλογα με τα προσόντα του, δούλευε προς το συμφέρον των κατοίκων των χωριών, αφού ήταν ο συνδεκτικός κρίκος μεταξύ αυτών και των Τούρκων. Εκλέγονταν από τους αντιπροσώπους κάθε 23 Απριλίου (του Αγ. Γεωργίου), καθορίζονταν η ετήσια αποζημίωσή του και συντάσσονταν το διοριστήριο. Μια τέτοια συγκέντρωση των εκπροσώπων για το διορισμό του προεστώτα Λογοθέτη Οικονόμου, έγινε στη θέση «Πηγάδι Τρανό», βόρεια του Λελόβου στις 23-4-1825. Το ίδιο έγινε στις 8-6-1825 για τον διορισμό του νέου προεστώτα, επειδή ο προηγούμενος είχε πεθάνει ξαφνικά. Το διοριστήριό του είχε ως εξής:
«Επειδή ο μακαρίτης Λογοθέτης κηρ Δημήτρης Οικονόμου, Λελοβίτης εσυγκωρήθη και έμεινε το Βιλαέτι μας χωρίς Προεστόν και δια να μὴ μείνη τόσον το Βιλαέτι μας χωρίς προστασίαν και δια να κοιτάζονται και οι αυθεντικαίς δουλειαίς δια τούτο αποκαταστήνομεν δια του παρόντος μας τον υιόν του Αναγνώστην, Προεστόν του Βιλαετίου μας, ως τίμιον, άξιον και πιστόν κατά την όπισθεν συμφωνίαν, όπου είχομεν και με τον μακαρίτην πατέρα του Λογοθέτην και έστω εις ένδειξιν.

*Τη 8η Ιουνίου 1825, Λέλοβα
Οικονόμος υπόσοχοι
Παπαναστάσης, Βεβαιώνω
Σάββας Ζήκος, από Μπουλμέτι, Βεβαιώνω
Πέτρο Κώτσης, Κρασιώτης, Βεβαιώνω
Γούση Κοσμάς, Παπαδιώτης, Βεβαιώνω
Πάνο Γούσης, Νταρανήτης, Βεβαιώνω».*
(Οδ. Μπέτσου: «Λέλοβα...», τ. Α', σελ. 185).

Βλέπουμε ότι Νταρανήτης εκπρόσωπος ήταν ο Πάνο Γούσης, επώνυμο που έχει εκλείψει και μόνο το τοπωνύμιο «Λάκκα του Γούση» το θυμίζει. Ίσως οι απόγονοί του άλλαξαν επώνυμο, ίσως η οικογένεια εξέλειπε. Τούτο το καλοκαίρι του 1825 ο πασάς της Άρτας Μεχμέτ Ρεσίτ Κιουταχής εκτελώντας Σουλτανική διαταγή εξεστράτευσε κατά του Μεσολογγίου αφήνοντας τοποτηρητή τον Βελή Μπέη. Ο τελευταίος αξίωσε από τα χωριά της Λάκκας γεώμορο και από τον ελαιόκαρπο μη δεχόμενος το κατ' αποκοπή ποσό, που είχε καθιερωθεί για κάθε χωριό. Έτσι μια επιτροπή των χωριών μετέβη στο Μεσολόγγι, εξέθεσε τα παράπονα στον πασά και εφοδιάστηκε με το παρακάτω έγγραφο:

*«Βεζήρ Μεχμέτ ρασήτ πασιάς
(Τ. Σ.)*

Εγώ ο

δίδω το μπουγιουρδί μου των κατοίκων ραγιαδών του Ναχιγιέ λάκας, ότι δια ταις ελαιές τους: καθώς επλήρωναν και εις τον καιρόν του Αλή πασιά και Ομέρ πασιά το κεσίμι τους, έτζι και ακολούθως έχουν να ακολουθήσουν δίδοντες μόνον το κεσίμι τους. και εσύ Βελή μπεγη και μουλτεζίμηδες Άρτης κατ' αυτό τον κόσμο (κίσμι;) έχετε να ακολουθήσετε χωρίς να κάμητε το παραμικρόν καινούργιον αυτοί τε για αυτούς, ότι ριζάν δεν έχω διαφορετικά εξ αποφάσεως

*1825
οκτωβρίου: 12
ορδί Μεσολογγίου» (τζίφρα).*

(«Λέλοβα...», τ. Α', σελ. 213. Φωτοτυπία του εγγράφου παρέδωσε στον συγγραφέα Αθ. Δ. Στράτη, μέλος της οικογένειας Χρήστου από Παπαδάτες, όπου διασώθηκε. Το πρωτότυπο έχει δωρηθεί στο μουσείο Μεσολογγίου όπου και εκτίθεται. Η επιτροπή έδειξε το έγγραφο στον Βελή Μπέη και στους εκμισθωτές των προσόδων της Λάκκας. Έτσι απαλλάχθηκαν από τις νέες αξιώσεις. Παρόμοιο έγγραφο είχε εκδώσει και ο Ομέρ πασάς, που ήταν φρούραρχος Σουλίου και έπαρχος Πρεβέζης πρό του 1825 και το οποίο δεν διασώθηκε.

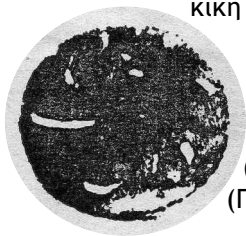
Την ίδια εποχή ο πρόεδρος (Μουχτάρης) του κάθε χωριού διορίζονταν από τον προεστώτα και τις Τουρκικές αρχές (πρόεδρος και αντιπρόσωπος ήταν διαφορετικός). Είχε καθήκον την είσπραξη των τακτικών και εκτάκτων φόρων υπέρ των Τούρκων, την συντήρηση των κοινοτικών αποθηκών και την παράδοσή τους στις Τουρκικές αρχές. Έπαιρνε το διοριστήριό του από τον προεστό και την σφραγίδα από τον απερχόμενο πρόεδρο, εκκρεμείς λογαριασμούς κατοίκων ή άλλων ιδιωτών. Τα μικρότερα χωριά της Λάκκας, όπως η Ντάρα, είχαν από έναν μουχτάρη ενώ τα μεγαλύτερα από δύο. Την θέση του αντιπροέδρου της Ντάρας αναλάμβανε ο ιερέας και η θητεία τους ήταν ένα έτος. Η σφραγίδα του προέδρου της Ντάρας ήταν κυκλική και έγραφε:

«Ο μουχτάρης του τσιφλικίου Ντάρας».

Στη δε σφραγίδα του χωριού Παπαδάτες, ο μεταφραστής έχει τη γνώμη ότι η Τουρκική επιγραφή (συντομογραφία στην Αραβική) έγραφε:

«Ο παπάς του τσιφλικίου Ντάρας».

(«Λέλοβα...», τ. Α', σελ. 193). Οι σφραγιδες βρέθηκαν σε έγγραφο του 1882.

Ένας από τους πρώτους εκμισθωτές των προσόδων της Λάκκας (αναφορά σε παραπάνω έγγραφο) ήταν και ο Κώστας Γραμματικός (Παπανικολάου). Μαζί με τον Σπύρο Κολοβό και τον Μάνθο Οικονόμου αποτελούσαν την τριάδα των γραμματέων του Αλή Πασά. Ο Κώστας Γραμματικός ήταν από τη Βούρμπιανη. Εκεί κατοικούσε και είχε σωρεύσει μεγάλο πλούτο. Στις 9 Οκτωβρίου 1826 ο Σιλιχτάρ Μπότας με 130 Τουρκαλβανούς σκότωσε μέλη της οικογένειάς του και άρπαξε όλη την περιουσία του. Ο Γραμματικός αργότερα έγραψε κατάλογο με τα αρπαγέντα πλούτη του. Τον κατάλογο δημοσίευσε ο Ευριπίδης Σούρλας στα «Ηπειρωτικά Χρονικά» (έτος ΙΓ', 1938). Στη

Σφραγίδα Προέδρου Ντάρας (Ελαίας). Η επιγραφή της γράφει: «ο μουχτάρης του τσιφλικίου Ντάρας»

σελίδα 36 αναφέρει:

«1826 Μάρτιος επήρα ηλιτζάμι (ενοίκιο) τα τσιφλήκια της Μεγάλης Λάκκας εις την Άρταν και άφησα τον Δημήτρην Κούση Ρίζου και να κοιτάξη και να έχη να πέρνη από το κέρδος εις τους πέντε παράδες έναν παράν και του εμέτρησα εις χείρας του 4.002 γρόσια».

Φαίνεται ότι το συνολικό ενοίκιο ήταν 20.010 γρόσια.

Στη σελίδα 37 αναφέρει: «1 ομολογία εις την Ντάραν της Μεγάλης Λάκκας της Άρτας χρέος του(δυσανάγνωστη λέξη) ανδρός της ψυχοπαίδας μου Γρόσια 160 και της εχάρισα τα 60. 1826, Μάρτιος, τα 10:11».

Συνάγεται από την παραπάνω περικοπή ότι ο Κώστας Γραμματικός είχε πάρει χρεωστική ομολογία από τους Νταρανίτες ύψους 100 γρ. (για ένα έτος), με τόκον τα 10 να επιστραφούν 11. την ομολογία την είχε δώσει σε άλλον, που με τους τόκους είχε φθάσει στα 160 γρόσια. Έτσι φαίνεται ότι ο φόρος επί Αλή Πασά κατ'αποκοπή 100 γρόσια το έτος, όπως αναφέρεται σε προηγούμενο έγγραφο, ίσχυε και τα επόμενα του θανάτου του χρόνια.

Για τα σπουδαιότερα ζητήματα της Κοινότητας γίνονταν γενικές συνελεύσεις. Καλούσαν οι χωριανοί με τον κήρκα (τελάλη) ή με κωδωνοκρουσίες αργότερα.

Στου Ντάρρα οι συνελεύσεις γίνονταν στο χαγιάτι του Αγ. Αθανασίου και στη θέση «Μηλικοκιά» τις μέρες του καλοκαιριού, στον ίσκιο του ομώνυμου δέντρου. Η τελευταία θέση προτιμούνταν επειδή βρίσκονταν κοντά στις δουλειές τους (χωράφια, βοσκοτόπια) και μακριά από αδιάκριτα βλέμματα. Τα παραπάνω διασώθηκαν στη μνήμη των Νταρανιτών, όπως και το δεύτερο όνομα της θέσης, «Βουλή της Ντάρρας». Στις γενικές συνελεύσεις πολλές φορές εκλέγονταν και ο αντιπρόσωπος του χωριού (για την εκλογή στη συνέχεια του προεστού της Λάκκας). Είχαν δε το δικαίωμα γνώμης και ψήφου μόνον οι μόνιμοι κάτοικοι της Ντάρρας και όχι οι περιστασιακοί νομάδες Σαρακατσάνοι και Βλάχοι, εκτός της περιόδου, που ενσωματώθηκαν στον πληθυσμό του χωριού μέχρι την κατάργηση της κοινότητας το 1939.

Το 1828 καταργήθηκε ο θεσμός του αρματωλού και συνεστήθη ο θεσμός του Δερβεναγά, δηλαδή φύλακα των δερβενίων (δημόσιων δρόμων).

Το 1829 αγιογραφήθηκε η Αγ. Παρασκευή Χαλασμάτων από τον Χριστόδουλο και τον γιό του Αναστάσιο.

Με τον οριστικό διακανονισμό των Ελληνοτουρκικών συνόρων, οι περιφέρειες Φιλιπιάδας και Λελόβου έμειναν υπό την άμεση δικαιοδοσία του καζά Άρτης (ναχιγιέ Λάκκας).

Μετά λίγα χρόνια από την εθnikοποίηση (ιμλιακοποίηση) των χωριών, ο Σουλτάνος τα έκανε βασιλικά, δηλαδή δικά του και των φυσικών κληρονόμων του. Τα αγόρασε άγνωστο πώς και πόσο. Το 1845 η Υψηλή Πύλη, έπειτα από ειδικό διάταγμα, πούλησε εδάφη σε Χριστιανούς ή Μουσουλμάνους. Αυτοί, που τα αγόρασαν, ονομάστηκαν «ιδιοκτήτες» των γαιών, που απέκτησαν και τα εδάφη Μουαζιλ (Μουαζιλ). Ήταν ένα είδος διαρκούς ενοικίασης. Τούτη την εποχή οι Τούρκοι έπαιρναν άντρες - οπλοφόρους (τους επιστράτευαν) από διάφορα χωριά με τη βία, να τους βοηθούν στις επιχειρήσεις τους.

Ένα έγγραφο του 1832 προς τον αρχηγό της περιοχής λέει τα παρακάτω (Κων. Στεργιόπουλου: «Παρατηρήσεις εις την νεωτέραν γεωγραφίαν της Ηπείρου», εκδ. Οίκος Δημητράκου, 1937. σελ. 60):

«Προς τον Τασούλα Λάμαρις, να πάρης και άλλους ογδόντα πέντε ανθρώπους, και εκείνους όπου σε επρόσταξεν ο αυθέντης μας, και επειδή έτυχεν ιχτιζάς, δι'εδώ να πάρεις και τους λιακιότες όσους γράφω και να πηγένεις εις το εγκ(α)γέτι του Χασάναγα μπελιούσι, τον οποίον εδιώρισα εις το μέρος Τζουμέρκου και Ραδοβύστη και να σταθής με καλήν φύλαξιν, και από την υπακοήν του να μην εύγης, να το κάμη μπελί το σαντικατλήγιον, δια να έχεις ξεχωριστήν αγάπην του αυθεντός μας και τα λοιπά ως άνω.

Άνθρωποι	5	: μαλιάνα (Μελιανά)
«	8	: νάσιαρη (Άσσος)
«	6	: νικολύτζη (Νικολίτσι)
«	2	: ντάρανη (Ντάρρα, Ελιά)
«	10	: Λέλοβα (Θεσπρωτικό)
«	12	: Κρανιά
«	6	: ποδωγόρα (Ριζοβούνι)
«	6	: παπαδάτες
«	4	: Μπουλμέτι (Γαλατάς) και ζερβό
«	3	: Σκιαδά
«	3	: ρεσιάτζα (Πολυστάφυλλο)
«	4	: γκιόναλα (Ρεματιά)
«	3	: σετζανά (Σεριζιανά)
«	6	: ζερμή και ζέρλα (Βρυσούλα)
«	7	: κουτζανόπουλο (Κοτσιανόπουλο)
Σύνολον	85	

Απέναντι των χωριών τούτων είνε γεγραμμένον το εξής μπουγιουρδί:

Προς τον αναγνώστην προεστόν της λάκας να στείλλης τους αντίκρυ ανθρώπους του ντουφεκιού με τον Τασούλα Καμαρένα, δια να πιγένουν να σταθούν εις το εμιγέτι του χασάναγα μπελούσι τον οποίον εδιώρισα εις το μέρος τζουμερκιού και ραδοβύστη, και να τους κινούσινε μίαν ώραν αρχήτερα, να πηγαίνουν και να σταθούν με σαντικατί καλόν εις το χισμέτι, δια να ακουσθή κακός άνθρωπος και κλέφτης, και λοιπά.

Άνθρωποι από την λάμαρην:	4	: γώρανα (Τρίκαστρο)
«	4	: κορίτιανη (Σκαφιδωτή)
«	3	: βέρπεζα και σποριάτι
«	4	: μπουντάρι (Βαλανιδούσα)
«	3	: τζερκίβιανα (Εκκλησιές)
«	4	: μουζιάκ (Σφηνωτό)
«	5	: Βλάτο (Δεσποτικό)
«	5	: κράββαρι (Άνω Ράχη)

Απέναντι αυτών αναγράφεται το εξής:

Προς τον ησούφαγαν Πρέβεζα Μουτεσελίμην να στείλλης τους αντίκρυ ανθρώπους του ντουφεκιού να πηγένουν να σταθούν εις το εγγηέτι του χασάναγα μπελούσι εις το μέρος τζιμέρκιου όπου τον έχω διορίσει δια να προφυλλάξουν καλά χωρίς να φανή ούτε να ακουσθή άνθρωπος κακός και κλέπτης, τον ολφέντους προς τριάντα γρόσια τον μήνα γιάννα φιλιατί, και εσύς κοτζαμπασίδες από τα αντίκρυ χωριά να τους στείλητε δια να κάμουν αυτό το χισμέτι και να υπεραγαπηθούν και από τον αυθέντη μας περισσότερον».

Τα έγγραφα παραχώρησε ο δικηγόρος Κ. Φρόντζος στον παραπάνω συγγραφέα το 1936, τα δε εντός παρενθέσεων είναι του συγγραφέα (Αθ. Δ. Στράτη) τούτου του βιβλίου.

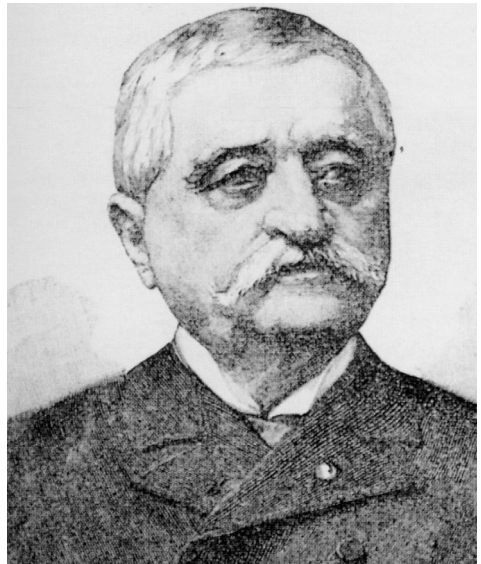
Το 1846 η πυκνότητα του πληθυσμού της Λάκκας ήταν 1, 77 οικογένειες ανά τετραγ. χιλιόμ. («Α' συνέδριο...», Πρέβεζα, σελ. 148).

Το 1848 προεστός της Λάκκας ανέλαβε ο Νικολάκης Δημ. Λογοθέτης μέχρι το 1856.

Το 1850 έγινε εκ Βάθρων ανακαίνιση του Αγ. Αθανασίου Ντάρας.

Το 1853 ο Σουλτάνος, για να οικονομήσει χρήματα, έθεσε έξι χωριά της Λάκκας υπό διαρκή ενοικίαση (μουαζίλ). Αυτά ήταν η Ντάρα, η Κρασιά, του Νάσσιαρη, ο Καντζάς, τα Μελιανά και το Μπουλμέτι-Ζερβό. «Ιδιοκτήτης» αναδείχθηκε ο μεγαλέμπορος της Κωνσταντινούπολης Έλληνας Χριστάκης Ζωγράφος (με καταγωγή το Κεστοράτι της Βορείου Ηπείρου), ο οποίος έδωσε δάνειο αγνώστου ύψους, όρων και διάρκειας στον Σουλτάνο. Το ίδιο έγινε και για το χωριό Ρωμιά.

Αργότερα ο Ζωγράφος τα έδωσε προίκα στον γαμπρό του Κωνσταντίνο Καραπάνο από την Άρτα. Τα χωριά, που δόθηκαν σαν προί-

Χριστάκης Ζωγράφος

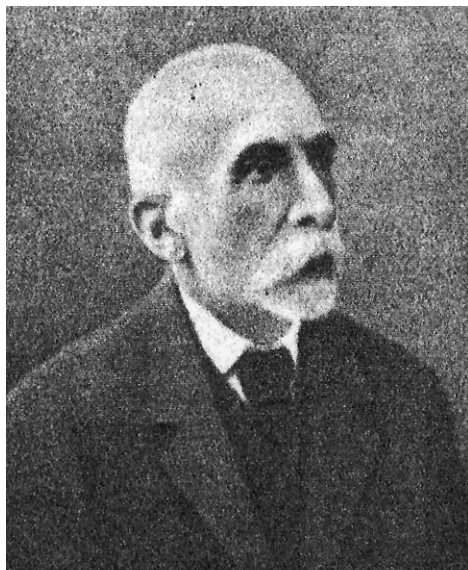

Άγιος Αθανάσιος

κα, ήταν: Ντάρα, Μπουλμέτι-Ζερβό, Καντζάς και Μελιανά.

Τούτη την εποχή η έλλειψη ασφάλειας ήταν γενική και οι αυθαιρεσίες Τούρκων και Αλβανών επί των Ελλήνων Χριστιανών καθημερινές. Η φτώχεια, η δυστυχία, η έλλειψη εμπορικής κίνησης και ησυχίας, η άφηση της γης ακαλλιέργητη από το φόβο των ληστών και των περιπλανώμενων ασύδοτων Αλβανών, καταδίκασε την περιοχή και ολόκληρη την Ήπειρο σε μαρασμό.

Οι ανταποκρίσεις των Αθηναϊκών εφημερίδων με τις βιαιοπραγίες των Τούρκων στην Ήπειρο πάρα πολλές. Μια τέτοια φαίνεται στην εφημερίδα «Έλπις» (αρ. φ. 345/5-10-1853), που σε περίληψη έχει ως εξής:

Κωνσταντίνος Καραπάνος

«Τούρκοι έφεδροι μη θέλοντας να πολεμήσουν τους Ρώσους, λιποτακτούν και καταφεύγουν εις τα όρη, όπου ζουν αρπάζοντας τας περιουσίας των Χριστιανών. Τιοιουτοτρόπως αυξάνουν οι λυστέ. Οι μεταβατικοί στρατιώται του Ζερβέ-αγά, αντί να καταδιώκουν τους λιστάς, καταδιώκουν τους φιλήσυχους Χριστιανούς χωρικούς, τρώγοντες και πίνοντας εκ του ιδρώτας αυτών, φορολογούντες και βασανίζοντες αυτούς ανηλεώς και μύρια κακά ενεργούντες κατ'α υτών.

Ιδίως δε εις την Λάκκαν Λελόβου, επαρχίαν Άρτης και Λάμαρην, επαρχίαν Πρεβέζης, Αλβανός τις Ζεινέλ-βέης, οπαδός του Δερβέν-αγά, έπραξεν ανηκούστους τυραννίας και δεινώς τον λαόν ελαφυραγωγήσεν» («Ηπ. Εστία», τχ. 88-89, 1959, σελ. 644).

Υπό τι παραπάνω συνθήκες, στο κίνημα του στρατηγού Θεόδωρου Γρίβα το 1854, πεντακόσιοι Λακκιώτες με αρχηγό τον Ευθύμιο

Ζήκο από την Ζιώριστα (σημ. Πεντόλακκο) έλαβαν ενεργό μέρος. Βοήθησαν αποτελεσματικά τον Γρίβα, που είχε περικυκλωθεί στο Κουτσελιό Ιωαννίνων από τους Τουρκαλβανούς. Για τη βοήθεια, που πρόσφεραν, πολλά υπέφεραν τα χωριά της Λάκκας ως αντίποινα. Για τη μάχη του Κουτσελιού (26-2-1854), η λαϊκή μούσα έπλεξε δημοτικό τραγούδι, που διέσωσε ο Παν. Αραβαντινός σε συλλογή του. Μεταξύ άλλων λέει:

«...ο Θύμιος Ζήκος φώναξε από ψηλή ραχούλα:
-Γρίβα μου, βάστα τη φωτιά ως να καλονυχτίσει
φέρνω λεβέντες διαλεχτούς, λακκιώτες πεντακόσιους...».

Δεν θα παρατεθούν άλλα γεγονότα του 1854 σε τούτες τις σελίδες.

Το Μάιο του 1856 ανακαινίστηκε η Ι.Μ. της Αγίας και Μεγαλομάρτυρος Παρασκευής στην Ποδογόρα.

Το 1856 αναφέρει ο Αραβαντινός («Χρονογραφία της Ηπείρου», τ. Β', 1856, σελ. 322), όλα τα χωριά της Λάκκας μιλούσαν την Ελληνική γλώσσα, ανήκαν εκκλησιαστικά στην Άρτα και δεν υπήρχε κανένας Τούρκος κάτοικος σε κανένα χωριό. Ο Καντζάς είχε 31 Χριστιανικές οικογένειες και η Κρανιά 48. Τα δύο χωριά ήταν Μουαντέλ. Τα υπόλοιπα έξι ήταν Εθνικά, δηλαδή τα Αέλοβα με 73 Χριστ. Οικογ., η Ποδογόρα με 68, τα Μελιανά με 19, το Μπουλμέτι με 22, του Νάσσαρη με 18 και οι Παπαδάτες με 47 οικογένειες. Δυστυχώς δεν αναφέρει τον αριθμό των Νταρανίτικων, ούτε των Νικολιτσιώτικων.

Στις 5-5-1858 χτίστηκε το παλιό διδακτήριο-γυμνάσιο Θεσπρωτικού.

Στις 24 Οκτωβρίου 1859, το Αυτοκρατορικό προξενικό (υπο)πρακτορείο της Ρωσίας στην Άρτα, έστειλε έγγραφο-αναφορά προς τον Σπ. Δενδρινό, πρόξενο της Ρωσίας στα Γιάννενα, το οποίο αφορούσε τα χωριά Μπουλμέτι, Ντάρα και Νάσσαρη.

Με το ίδιο περίπου περιεχόμενο, εστάλη έγγραφο στις 6-11-1859, το οποίο αφορούσε όλα τα χωριά της Λάκκας. Τα δύο έγγραφα έχουν ως εξής (περιοδικό «Σκουφάς», τχ. 42-43, Ιουλίου-Δεκεμβρίου 1976 και τχ. 46-47, Ιουλίου-Δεκεμβρίου 1977):

Έγγραφο 1ο: «Αυτοκρατορικόν Προξ. Πρακτορείον της Ρωσίας

Εν Άρτη

Άρτα τη 24 8βρίου 1859, αριθ. 23

Σεβαστέ μοι Κύριε

Οι Χριστιανοί των χωρίων Μπουλμέτι, Ντάρας και Νάσαρης της Επαρχίας Λάκκας προ πενήντα ετών μέχρι σήμερα δεν πλήρωναν εις το Δημόσιον ουδένα φόρον επι του καρπού των ελαιοδένδρων, ένεκα της πενίας των, παρά 60 έως 100 γρόσια το κάθε χωριόν. Εφέτος όμως ο Χαλήμπεης επίτροπος του Εξοχωτάτου Μουσταφά Πασά Κρήτης αγοραστου των ανωτέρω χωρίων, ως και των άλλων πολλών της Επαρχίας Άρτης απαιτεί εκ των ανωτέρω χωρίων να τω πληρώσωσι τριάντα τοις εκατόν νέον φόρον επι του ελαιοκάρπου, αλλ'οι Χριστιανοί αρνούνται επιμένοντες να τω πληρώσωσι όσον πλήρωνον μέχρι σήμερα. Αναφέρων κατά χρέος ταύτα...

(υπογρ.) Ν. Βαρζέλης

(προς τον κ. Σπυρ. Δενδρινόν κ.λ.π. Ιωάννινα)».

Στο έγγραφο φαίνεται καθαρά ότι η Ντάρα και τα άλλα δύο χωριά από 50 και πλέον ετών (προ του 1809 τουλάχιστον, δηλαδή επί Αλή Πασά) δεν πλήρωναν κανένα φόρο στο Δημόσιο (ούτε και σαν ιμλιάκια) από τον ελαιόκαρπο, λόγω της φτώχειας τους, παρά 60 έως 100 γρόσια κατ'αποκοπή το χρόνο κάθε χωριό. Το 1859 όμως «ιδιοκτήτης» του χωριού ήταν ο Μουσταφά Πασάς Κρήτης, που έστειλε τον επίτροπο Χαλήμπεη να απαιτήσει 30% νέο φόρο επί του ελαιοκάρπου, αλλά οι κάτοικοι αρνούσαν να πληρώσουν παρά μόνο όσα μέχρι τότε πλήρωναν.

Σεβαστέ μοι Κύριε

Προ ημερών ήλθεν ενταύθα ο Βηησέλμπεης Αχμέτ Ντίνου, έχων συν αυτώ ένα Καβάσην και διαταγήν του Γενικού Διοικητού Ακήφ Πασά προς τον ενταύθα Καιμακάμην Άρτης και Πρεβέζης Αβδουραχμάν Πασάν δια να εισπράξη εκ διαφόρων χωρίων της Λάκκας, περί τας εκατόν χιλιάδας γρόσια από του 1845 με ομόλογα χρεωστικά προς τον πατέρα του Αχμέτ Ντίνου ισχυρόν τότε και διαβόητον επί αρπαγή και αδικία, αποθανόντα δε ένεκα των καταχρήσεών του εξόριστον εις Ικόνιον. Μεταξύ των οφειλόντων χωρίων είναι και το χωρίον Λέλοβα, εκ του οποίου απαιτεί ο ανωτέρω Βηησέλμπεης γρόσια 7.000 με τον τόκον των, αλλ'οι χωρικοί αρνούνται την πληρωμήν των, λέγοντας ότι τα επλήρωσαν πολλαπλασίως και να διορισθή μία διαιτησία δια να τους δικάση μετά του Βηησίλμπεη. Αλλ'ο Αβδουραχμάν Πασάς, τους είπεν ότι ο Ακήφ Πασάς τον διατάττει, αν δεν πληρώσωσι, να τους στείλῃ με τον Καβάσην εις Ιωάννινα, προς τον οποίον και τους παρέδωκε 25 τον αριθμόν με 3 γέροντας ιερείς δια να τους φέρῃ αυτόσε. Οι δυστυχείς ούτοι με όσας παρακλήσεις και αν τω έκαμαν, δια να μην τους στείλῃ αυτόσε, διότι μη έχοντας τα μέσα θ'αποθάνουσι της πείνης και του ψύχους, αλλά να τους παραχωρήση τουλάχιστον πέντε ημερών προθεσίαν μήπως συμβιβασθούν μετά του οφειλέτου των, εστάθη αδύνατον να τον πείσωσιν. Απελπισθέντες τότε και μηδένα βοηθόν έχοντες προσέφυγον προς τον ενταύθα Αυτοκρατορικών Προξ. Πρακτορείον και το Αγγλικόν Υποπροξενείον, παρακαλούντες ίνα μεσιτεύσωμν παρά τω Πασά δια να μην τους στείλῃ αυτόσε διότι θ'αποθάνωσι της πείνης και του ψύχους. Συγκινηθέντες όθεν αμφοτέροι εκ της αδικίας και ελεεινής θέσεως των δυστυχών τούτων Χριστιανών και προσυνηνοηθέντες παρουσιάσθημεν προς τον Αβδουραχμάν Πασάν προς τον οποίον παρετηρήσαμεν φιλικώς το μέγα άδικον όπερ γίνεται προς τους δυστυχείς τούτους χωρικούς και τον παρακαλέσαμεν να τους παραχωρηθή οκταήμερος προθεσίμια, μήπως συμβιβασθώσι μετά του οφειλέτου των, ει δε μη να στείλωσι αυτόσε δύο αντιπροσώπους των και όχι 25. Ο Αβδουραχμάν Πασάς πεισθείς εις τας δικαίας ημών παρατηρήσεις, συγκατετέθη και δεν τους έστειλεν, επί τω όρω, αν δεν συμβιβασθώσι να στείλωσι δύο αντιπροσώπους αυτόσε δια να δικασθώσι μετά του Βηησίλμπεη και ούτοι ευγνωμονούντες εμοί τε και τω Άγγλω Υποπροξένω ανεχώρησαν χθές εις το χωρίον των. Προβλέπω όμως, ότι αν δεν συμβιβασθώσι και σταλώσιν αυτού οι αντιπρόσωποι θα καταδικασθώσιν να πληρώσωσι, διότι ο Μπέης έχει πολλά μέσα. Το καλόν όθεν των χωρικών είναι να διορισθή ενταύθα μία διαιτησία να τους δικάση. Ταύτα γνωστοποιών υποσημειούμαι. (υπογ.) Ν. Βαρζέλης (προς τον Σπ. Δενδρινόν κ.λ.π. - Ιωάννινα)».

Φαίνεται λοιπόν ότι στον Χριστάκη Ζωγράφο ήταν σε διαρκή ενοικίαση η Ντάρα, η Κρανιά, το Μπουλμέτι-Ζερβό, τα Μελιανά, του Νάσσιαρη, έως το 1878, που πουλήθηκαν οριστικά σ' αυτόν από τον Σουλτάνο και αργότερα δόθηκαν προίκα στον Κ. Καραπάνο. Είχαν δε πάρει δάνειο, μαζί με τα Λέλοβα και τα υπόλοιπα χωριά της Λάκκας, 100.000 γρόσια το 1845 από τον Αχμέτ Ντίνο.

Στις 12-8-1859 ανεχώρησαν από του Ντάρα «ο υιός του Κίτσο Μουργκάνη και ο υιός του Κοσμά Μουργκάνη για το σεφέρῃ το Ρώσικο» (από ενθύμηση στη σελ. 20 παλιού Μηναίου του Αυγούστου της εκκλησίας Αγ. Αθανάσιος Ντάρας, «Πρεβ. Ενδοχώρα», 13-3-1995). Οι παραπάνω ήταν νομάδες Βλάχοι, που παρέμεναν όλο το χρόνο στις χειμερινές βοσκές, αν και τα κοπάδια τους ήταν στα βουνά τα καλοκαίρια. Είχαν σπίτια-καλύβες μόνιμα στο χωριό για να πηγαίνουν τα παιδιά τους σχολείο. Από την συγκεκριμένη οικογένεια

παρέμεινε μέχρι σήμερα το τοπωνύμιο «Τσιούμπα του Μουργκάνη».

Τον Μάιο του 1875 επισκέφθηκε του Ντάρρα, ο προερχόμενος από την Ιταλία, Πέτρος Ντάρρας. Όπως είπε ο ίδιος η οικογένειά του είχε μετοικήσει παλαιότερα. Ο πρώτος, που μετοίκησε στην Ιταλία ήταν ο Γαβριήλ Ντάρρας και από τότε η οικογένεια είχε εγκατασταθεί οριστικά εκεί (*Σεραφείμ Ξενοπούλου Βυζάντιου: «Δοκίμιον Ιστορικόν...», 1884, σελ. 62*).

Περί το 1867 η Ντάρρα είχε δοθεί προίκα από τον Χριστάκη Ζωγράφο («ιδιοκτήτη») στον γαμπρό, από την κόρη του Μαρία, Κωνσταντίνο Καραπάνο από την Άρτα, που το 1875-76 είχε αρχίσει ανασκαφές στην Αρχαία Δωδώνη (και άλλες δραστηριότητές του βλέπε παρακάτω). Το 1877, παραμονές του Ρωσοτουρκικού πολέμου, ο υποπρόξενος της Ρωσίας στην Άρτα γράφει μεταξύ άλλων για την κατάσταση των χωριών στη Λάκκα Σούλι:

«Σε κανένα χωριό δεν κατοικούσε καμιά Οθωμανική οικογένεια. Τα Λέλοβα, Ποδογόρα, Παπαδάτες και Νικολίτσι ήταν ιμλιάκια κυβερνητικά. Ντάρρα, Κατζάς, Κρασιά, Νάσσαρη, Μελιανά και Μπουλμέτι ήταν ιδιοκτησίες του Κ. Καραπάνου. Τα χωριά Καντζάς, Κρασιά, Ντάρρα, Μπουλμέτι, Λέλοβα και Ποδογόρα μιλούσαν μόνο την Ελληνική ενώ τα υπόλοιπα και την Αλβανική. Στα Λέλοβα λειτουργούσε κεντρικό σχολείο και στην Ποδογόρα Σχολείο ενώ στα άλλα χωριά λειτουργούσαν σχολεία στους Ναούς των. Η Ντάρρα είχε 16 Χριστιανικές οικογένειες που εκκλησιάζονταν σε 2 εκκλησίες, ο Καντζάς 60 σε 1, η Κρασιά 95 σε 5, του Νάσσαρη 45 σε 2, τα Μελιανά 20 σε 2, το Μπουλμέτι 45 σε 4, τα Λέλοβα 160 σε 6, η Ποδογόρα 120 σε 4, οι Παπαδάτες 125 σε 4 και το Νικολίτσι 54 σε 3» («Λέλοβα...», τ. Α', σελ. 347). Είχαν πληθυσμό 3.700 ψυχές και οι φτωχοί χωρικοί ήταν οπλισμένοι με παλαιά φονικά όπλα.

Το 1878, όπως αναφέρθηκε, ο Σουλτάνος πούλησε οριστικά τα χωριά διαρκούς ενοικίασης (Ντάρρα, Ζερβό κ.λ.π.) καθώς και τα τέσσερα μεγαλύτερα (Νικολίτσι κ.λ.π.) σε μειοδοτικό διαγωνισμό. Αγοραστές αναδείχθηκαν οι Χριστάκης Ζωγράφος και Κ. Καραπάνος (γαμπρός του).

Τον ίδιο χρόνο είχαν αρχίσει εχθροπραξίες μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Τα κρυφά κομιτάτα έφεραν τουφέκια και πολεμοφόδια από την Ελλάδα σιγά-σιγά. Έτσι στη συνθήκη του Βερολίνου, η Ελλάδα εκμεταλλεύτηκε τους αγώνες της και στην τελική διαμόρφωση των συνόρων τον Ιούλιο του 1881 η Τουρκία παρεχώρησε στην Ελλάδα την Θεσσαλία έως την επαρχία Ελασσώνας, την Κουτσούφλιανη (σημ. Παναγία Καλαμπάκας) και την νοτιοανατολική Ήπειρο μέχρι τον Άραχθο ποταμό. Μετά την παραχώρηση της Άρτας στην Ελλάδα οι διοικητικές λειτουργίες των περιφερειών Λελόβου και Φιλιππιάδας μεταφέρθηκαν στην Φιλιππιάδα, που αποτελούσε έδρα χωριστής διοικητικής υποδιαίρεσης (έως τη σύσταση του νομού Πρεβέζης το 1915).

Όπως αναφέρθηκε, περί το έτος αυτό, οι δύο περιφέρειες αποτελούσαν τις πέντε κύριες υποδιαίρεσεις του καζά Άρτας. Αντιστοιχούσαν στο παλιό Βιλαέτι των Ρωγών, γνωστότερο σαν «Ναχιγιές Λούρου και Λάμαρης («Α' συνέδριο...», Πρέβεζα, σελ. 133).

Εκκλησιαστικώς η Λάκκα υπήχθη στην ανασυσταθείσα Μητρόπολη Νικοπόλεως και Λούρου (Νέα Φιλιππιάδα). Από το 1770 υπάγονταν στην επισκοπή Ρωγών, που τυπικά υπήρχε. Η Μητρόπολη είχε δύο έδρες, στην Πρέβεζα και στον Νέο Λούρο (μετέπειτα Νέα Φιλιππιάδα). Πρώτος Μητροπολίτης Πρεβέζης ήταν ο Αμβρόσιος, από το χωριό Βεφεζχώριο (Βογιατοίκιοι) του Θρακικού Βοσπόρου.

Η Λάκκα ανήκε στη Μητρόπολη Λούρου, αφού αποτελούσε τμήμα αυτής της επαρχίας. Την Ντάρρα και τα άλλα χωριά εξυπηρετούσε ο αρχιερατικός επίτροπος Λούρου (Α', Β' και Γ' κώδικες δημογεροντίας Λούρου, στο αρχείο Μητρόπολης Νικοπόλεως).

Η συνθήκη του Βερολίνου μεταξύ άλλων προέβλεπε και τα εξής: Ο Τουρκικός πληθυσμός θα εξακολουθούσε να παραμένει στη Θεσσαλία, το Ελληνικό κράτος αναγνώριζε τους Οθωμανικούς τίτλους ιδιοκτησίας, απαγόρευε τον εξαναγκασμό των τσιφλικάδων Τούρκων να εκχωρήσουν τα «κτήματά τους» στους καλλιεργητές κολίγους, δεν επιτρέπονταν οι απαλλοτριώσεις των Θεσσαλικών τσιφλικιών, παρά μόνο με γενικό νόμο του Ελληνικού κράτους, που θα είχε εφαρμογή σε όλη την επικράτεια (τέτοιος νόμος ήταν δύσκολο να ψηφισθεί επειδή οι περισσότεροι βουλευτές της νοτίου Ελλάδος και όλοι οι μεγαλοπαράγοντες της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής του τόπου, ήταν μεγαλοτσιφλικάδες) και ακόμη ο Σουλτάνος μπορούσε να διαθέτει, να δωρίζει ή να μεταβιβάζει τις αυτοκρατορικές γαίες όπως ήθελε.

Χρησιμοποιώντας κατάλληλα, επιτήδεια και κρυφά την σύμβαση της Κωνσταντινουπόλεως του 1881, που καθόριζε και το κοινωνικοοικονομικό καθεστώς, ο Κ. Καραπάνος απέκτησε τίτλο κυριότητας για τα 28 χωριά της ιδιοκτησίας του και αργότερα του 29ου χωριού, της Λουψίστας, ιδιοκτησία της συζύγου του Μαρίας, θυγατέρας Χρηστάκη Εφένδη (Ζωγράφου). Ο τίτλος κυριότητας για τα 28 χωριά της ιδιοκτησίας του είναι ο παρακάτω (βλ. Γ. Δ. Καρανικόλα: «Κιλελέρ», εκδ. 1960, σελ. 31-35 και Τατσιόπουλου Α. Λάμπρου: «Το Κομπότι της Άρτας», εκδ. 1971, σελ. 77), αφού προστεθεί και τούτο: Όταν οι κάτοικοι ήθελαν να χτίσουν κάποιο σπίτι ή και αχυρώνα για τα κοπάδια και ως αποθήκες ακόμη μέσα στα όρια του τσιφλικιού, υπέγραφαν εκ των προτέρων ότι οι κατασκευές θα είναι ιδιοκτησία του τσιφλικά. Ίδου ο τίτλος κυριότητας:

«ΧΟΔΖΕΤΙ ΔΙΑ ΤΟ ΜΟΥΛΚΙ ΤΩΝ ΤΣΙΦΛΙΚΙΩΝ

Περιέχον 42/120 των Βελή Εδδίν Πασσά, Αλή Βέη και Χιλμή Βέη ανά 14/120, 15/120 της Μίσλι Δζιχάν χανούμ, 7/120 της Ναζλί χανούμ και 7/120 της Χαλικέ χανούμ ήτοι 71/120 του όλου.

» Εσ-σεϊδ Χασάν Ρεεφέτ, Καζασκέρης Ρωμυλίας, αποφαίνομαι και πιστοποιώ ότι, Η κληρονομία (καταληφθείσα περιουσία) του εκ των Υψηλοτάτων της Κραταιάς αυτοκρατορίας, υπάρξαντος και πρώην Πρωθυπουργού διατελέσαντος Κιριλδή Μουσταφά Ναιλή Πασσά (υιού του μακαρίτου Ισμαήλ Βέη), υιού του επίσης Μουράτ Βέη, αποδημήσαντος προς τον πανοικτεϊρμονα την 15 Σιεβάλ του 1288 εν τη οικία αυτού κειμένη εν Κωνσταντινουπόλει, συνοικία Τζαπαζιέ, εις τα πέριξ του Εργάτ-Παζάρη, ανήκουσα τη επικλήρω συζύγω αυτού Μίσλι Δζιχάν χανούμ, θυγατρί Αβδουλάχ και τοις γνησίσις και τετιμημένοις τέκνοις αυτού, υιοίς και θυγατράσις, ήτοι τω εκ των Βεζυρών του Υψηλού Κράτους Εξοχωτάτω Βεληέδ-δίν Ρεφέτ Πασσά, τω εκ των ενδόξων Μιρί Μιράν Εξοχωτάτω Χασάν Πασσά, τω ενδοξοτάτω Μεχμέτ Σιεβκέτ βέη (γεννηθείσιν αυτώ εκ της μακαρίτιδος συζύγου αυτού Σιέμσ-ού Καμάρ Χανούμ), τω εκ των εκλαμπροτάτων μελών του Ανωτάτου της Δικαιοσύνης Διβανίου, Ενδοξοτάτω Αλή Ρεφίκ βέη, τω εκ των συνταγματαρχών του Αυτοκρατορικού στρατού εντιμοτάτω Ιβραχήμ Χιλμή βέη (γεννηθείσιν αυτώ εκ της μνημονευθείσης συζύγου αυτού Μίσλι Δζιχάν Χανούμ) ταις σωφρονεστάταις Ζατιτζέ Πεμπέ χανούμ, και Ναζλί χανούμ, (γεννηθείσαις αυτώ εκ της μακαρίτιδος συζύγου αυτού Μιλέκ Χανούμ) τη σωφρονεστάτη Σαλικά Σαλικέ χανούμ (γεννηθείση αυτώ εκ της μακαρίτιδος συζύγου αυτού Αισέ Χανούμ), διηρημένη (η κληρονομία) εις 120 μερίδας. Αφού κατά το Σερή εξηκριβώθη και εγένετο η διανομή νομικώς και δικαστικώς (όπως απεδείχθη και κατεκυρώθη εν τω Ιερώ και φωτεινώ Δικαστηρίω) ως έπεται: 15 μερίδες τη επικλήρω συζύγω αυτού (Μίσλι Δζιχάν Μουνιρέ Χανούμ, ανά 14 μερίδες τοις υιοίς αυτού Βεληέδ-δίν, Ριφάτ Πασσά, Χασάν Πασσά, Σιεβκέτ βέη, Σαλήχ Μπεσήμ βέη, Αλή Ρεφίκ βέη, Ιβραχήμ Χιλμή βέη, το όλον μερίδες

84, και ανά 7 μερίδες τας θυγατράσιν αυτού Χαδιτζδέ Πεμπέ Χανούμ, Ναζλή Χανούμ, Σαλικά Σαλικέ Χανούμ το όλον μερίδες 21 (το σύνολον $15+84+21=120$) εκ των κληρονόμων ο Βεληέδ-δίν Ρεφάτ Πασσάς, Ιβραχίμ Χιλμή Βέης και Αλή Ρεφίκ Βέης αυτοπροσώπως και ο εντιμότατος Χαλίλ Ραμί Εφένδης υιός Σουλειμάν Σιερίφ Εφένδη, δικαστικώς ανεγνωρισμένος και εν τω βιβλίω καταγεγραμμένος, αντιπρόσωπος της Μίσλι Δζιχάν Μουνιρέ Χανούμ, εν τη ως κατωτέρω εκτεθειμένη υποθέσει, και ο εντιμότατος Μεχμέτ Μεμδούχ Βέης, υιός των εκ των Υψηλοτάτων Βεζυρών του Μακαρίτου Μαζλούμ Πασσά, εν ενεργεία σύζυγος και δικαστικώς αναγνωρισμένος και εν τω βιβλίω καταγεγραμμένος αντιπρόσωπος της Ναζλή Χανούμ, εν τη ως κατωτέρω εκτεθειμένη υποθέσει, και ο Εντιμότατος Μεχμέτ Βέης, υιός Αχμέτ Βέη, σύζυγος εν ενεργεία και δικαστικώς αναγνωρισμένος και εν τω βιβλίω καταγεγραμμένος αντιπρόσωπος της Σαλικά Σαλικέ Χανούμ, εν τη ως κατωτέρω εκτεθειμένη υποθέσει, παρουσιασθέντες εις το Ιερόν και Φωτεινόν δικαστικόν συνέδριον, όπερ συνεκρότησεν επί παρουσία Πιστών (Μουσουλμάνων) ο εκ μέρους της ημετέρας Ευητηκότητος επιτετραμμένος εις αποφάσεις εναρετώτατος Ιμπραχίμ Εδχέμ Εφένδης (είς των μεγάλων Μουλλάδων) εν ενεργεία διανομέυς του Πειτ-ουλ-μαλ (Κασσάμης) εν τω γραφείω του Πειτ-ουλ-μαλ (Δημοσίου πλούτου), ευρισκομένου εν τώ Υπουργείω των Οικονομικών, παρόντος και του Εντιμοτάτου Κυρίου Κωστάκη Καραπάνου, υιού Γερασίμου, υπηκόου της Κραταίας Αυτοκρατορίας και του κατόχου του παρόντος τίτλου, ωμολόγησαν και κατέθεσαν δια λόγου ότι: Οι αυτοπροσώπως παριστάμενοι και αντιπρόσωποι των μη παρουσών, ήτοι ο Εξοχώτατος Βεληέδ-δίν Ρεφάτ Πασσάς, Ιβραχίμ Χιλμή Βέης και Αλή ρεφίκ Βέης, μετά των Χαλήλ Ραμί Εφένδη, Μεχμέτ Μεχμούδ Βέη και Μεχμέτ Βέη, αντιπροσώπων δικαστικώς ανεγνωρισμένων των Μίσλι Δζιχάν Μουνιρέ Χανούμ, Ναζλή Χανούμ και Σαλικά Σαλικέ Χανούμ, επώλησαν άνευ σφαλερών και εικονικών όρων, αλλά δια πωλήσεως αληθούς και νομικής και νομικής και δι'εγκωρήσεως μίας και μόνης (άνευ μερίσεως και εξαίρεσεως), οι μεν παριστάμενοι αυτοπροσώπως τας ανηκούσας εις αυτούς μερίδας 42 ($14+14+14$) οι δε αντιπρόσωποι των μη παρουσών τας ανηκούσας εις αυτάς μερίδας 29 ($15+7+7$) επι των κάτωθι είκοσι οκτώ Τσιφλικίων, κειμένων εν τη επαρχία Άρτης της Νομαρχίας Ιωαννίνων, εν θέσει διαφόροις και γνωσταίς, εχόντων σύνορα γνωστά και σαφή, και ένεκα της γνωστότητος αυτών ελευθέρων και απηλλαγμένων ορεθεσιών και περιγραφής, ανηκόντων, σύμφωνα δυσίν επισήμοις αποδείξεσιν, υπο ημερομηνίας 22 Ιανουαρίου 1288 (1873) και 17 7/Βρίου 1289 (1874), εκδιδόμενας εκ μέρους του Ιχαλάτ Μουρδιλγιού του Σ. Υπουργείου των Οικονομικών, εις τον πατέρα και σύζυγον των παρισταμένων και των αντιπροσωπευομένων, τον μακαρίτη Κυριλδή Μουσταφά Ναιλή-Πασσάν, κατά την διάρκειαν της ζωής αυτού μέχρι της αποβιώσεώς του, καθ'ολοκληρίαν και απολύτως, και μετά την αποβίωσιν αυτού μεταβιβασθέντων κληρονομικώς, ως διενεμήθη και ωρίσθη δικαστικώς, εις την κατοχήν ημών των παρισταμένων και αντιπροσωπευομένων και λοιπών συγκληρονόμων (Χασάν Πασσά, Μεχμέδ-Βέη, Σαλίχ Πεσήμ Βέη, Χαδιτζέ Πεμπέ Χανούμ, οίτινες εγένοντο κάτοχοι μεριδίων αυτών τη 24 Ζιλκαδέ του 1289 έτους (σημ. συγγραφέα: 22-1-1873) και επώλησεν τας μερίδας των ταύτας 49 ($14+14+14+7$) εις παρευρισκόμενον εντιμότατον κ. Κωστάκην Καραπάνον) επώλησαν απέναντι γνωστού ποσού, όπερ παρέλαβον, οι μεν παριστάμενοι αυτοπροσώπως τας εαυτών μερίδας 42 απέναντι του ποσού 525.000 γροσίων αι δε αντιπροσωπευόμεναι αντί 362. 500 γροσίων τας εαυτών 29 μερίδας εις τον παρευρισκόμενον και παρόντα Εντιμότατον κυρ Κωστάκην Καραπάνον, μεθ'όλων των εμπειροχομένων και συμπεριλαμβανομένων εν τοις κάτωθι Τζιφλικίοις και υπαρχόντων εντός αυτών, ήτοι εν τω:

Τζιφλίκι	Νεοχωράκι	έχον	16 οικογένειες	16 Αχυρώνες	468 ελαιόδενδρα
«	Λέζμπεη	«	7	« 7	«
«	Συκιάις	«	11	« 12	«
«	Κυρνικολού	«	15	« 13	«
«	Κολομόδια	«	12	« 12	«
«	Κεραμάταις	«	7	« 6	« 16 ελαιόδ. - 2000 συκαμινιές 80 λεύκας
«	Καντσά	«	57 χάνιον (3 υπόγεια, εν ισόγειον, 3 ανώγεια)	« 45	« 5.000 Βαλανιδιές
«	Κρανιά	«	59	« 56	« 7.000 «
«	Ντάρρα	«	17	« 15	« 1.500 ελαιόδενδρα 700 Βαλανιδιές
«	Νάσσαρι	«	37	« 37	« 150 ελαιόδενδρα
«	Μηλιανά	«	22	« 22	«
«	Μπουλμέτι	«	45	« 41	« 3.000 «
«	Μουλιανά	«	105	« 69 « και έν χάνιον (έν ανώγειον, έν ισόγειον, δύο υπόγεια, ένα φούρνον μετά μαγαζιου, μίαν αυλήν μεγάλην, έν φρέαρ μέγα, μίαν αποθήκην, τρία έτερα ισόγεια, 1 σιταποθήκη)	
«	Χώσσανα	«	17	« 14	«
«	Σπανόπετρα	«	32	« 31	«
«	Ραφταναίους	«	69	« 69	« 475 συκαμινιάς
«	Ρουμιά	«	-	-τα γνωστά αυτής μούλκια	
«	Βελεντζικόν	«	109	« 109	« 5 αλευρομύλους
«	Μαρκινιάδαις	«	22	« 22	«
«	Δημαριό	«	38	« 38	«
«	Λουψίστα	«	118	« 118	«
«	Πέτα	«	134	« 130	« 5.000 ελαιόδενδρα εν ελαιοτριβείον με 2 λίθους, 2 μύλους,
«	Γενίτζαρι & Ανέζα	«	43	καλύβ 60	«
«	Ιμάμ-Τζαούς	«	28	οικ	1.000 ελαιόδενδρα
«	Κομπότιον	«	178	« και καλύβας έν μαγαζιέον, 4 μύλους,	449 ελαιόδενδρα
«	Λιμήν	«	18	«	100 «
«	Πλισσούς	«	4	« 2	καλύβ

»το όλον εξ είκοσι οκτώ Τζιφτλικίων μετά πάντων των εμπειροχομένων και συμπεριλαμβανομένων εν αυτοίς. Επωλήσαμεν (είπον) τας ως άνω μερίδας ημών 42+29 ήτοι 71 και απεκαταστήσαμεν ιδιοκτήτην αυτών τον εντ. Κύριον Κωστάκη Καραπάνον και επετρέψαμεν αυτώ να παραλάβη ταύτας εις την κατοχήν και ιδιοκτησίαν αυτού, εφ'ένός εκάστου των ανωτέρω Τζιφτλικίων, και ο εντ. Κύριος Κωστάκης Καραπάνος ηγόρασε τας μερίδας ημών ταύτας και εγένετο ιδιοκτήτης αυτών και παρεδέχθη να παραλάβει ταύτας εις την

κατοχήν του και παρέλαβεν αυτάς, επι ενός εκάστου των ανωτέρω Τζιφτλικίων, μετρήσας τα άνω δύο ποσά, ήτοι γρόσια 525.000+362. 500, ήτοι το όλον Γρ. 887. 500 εις ημάς τους παρισταμένους αυτοπροσώπως και εις τους αντιπροσώπους των μη παρουσών Χαλίλ-Ραμί Εφένδη, Μεχμέτ Μεμδούχ Βέη και Μεχμέδ-Βέη, ολοκλήρως και σώως (μέχρις οβολού) και ημείς οι παριστάμενοι αυτοπροσώπως και οι αντιπρόσωποι των μη παρουσών, δικαιώματι πληρεξουσιότητας, ολοκλήρως και σώως ελάβομεν και εδέχθημεν από τας χείρας του εντ. Κυρίου Κωστάκη Καραπάνου τα άνω δύο ποσά, ήτοι γρ. 525.000+362. 500 και εξωφλήσαμεν δι'εξωφλήσεως πραγματικής και νομικής τον αγοραστήν εντ. Κύριον Κωστάκην Καραπάνον, από πάσαν απαίτησιν διαστροφής και απάτης (γάπιν-Ταγρίρ), ως προς την αληθή αξίαν των πωληθέντων, ημείς τε οι αυτοπροσώπως παριστάμενοι, και οι αντιπρόσωποι των μη παρουσών (Μίσλι Δζικάν, Μουνιρέ Χανούμ, Νασλί Χανούμ, Σαλικά Σαλικέ Χανούμ) Χαλίλ Ραμί Εφένδης, Μεχμέδ Μεμδούχ Βέης, και Μεχμέτ Βέης δικαιώματι πληρεξουσιότητας. Επίσης ο αγοραστής εντ. Κύριος Κωστάκης Καραπάνος εξώφλησε δι'εξωφλήσεως πραγματικής και νομικής ημάς τε τους παρισταμένους και τας αντιπροσωπευομένας Μίσλι Δζικάν, Μουνιρέ Χανούμ, Νασλή Χανούμ, και Σαλικά Σαλικέ Χανούμ, από πάσης απαιτήσεως διαστροφής και απάτης ως προς την αληθή αξίαν των αγορασθέντων υπ'αυτού και πάντες οι πωληταί οι αυτοπροσώπως και οι δι'αντιπροσώπων παριστάμενοι και ο αγοραστής εδέχθημεν την εξόφλησιν ταύτην, από της ημέρας ταύτης όθεν τα ανωτέρω Τζιφτλίκια (των μεν 49 μεριδίων αγορασθέντων προηγουμένως και των 71 μεριδίων αγοραζομένων δια του παρόντος τίτλου) εξ ολοκλήρου εισίν ιδιοκτησία (μούλκι) του εντ. Κυρίου Κωστάκη Καραπάνου, ημών των παρισταμένων αυτοπροσώπως και των αντιπροσωπευομένων Μισλί Δζικάν, Μουνιρέ Χανούμ, Ναζλή Χανούμ και Σαλικά Σαλικέ Χανούμ, ουδόλως πλέον επί τούτων (κατά τας μερίδας ημών) δίκαιον και ενοχήν έχόντων. Ο Κασσάμης καταστρώσας τας ομολογίας και καταθέσεις των τε πωλητών Βελι-εδ Ρεφάτ Πασσά, Ιβραχήμ Χιλμή Βέη και Αλή Ρεφκί Βέη αυτοπροσώπως παρουσιασθέντων και των αντιπροσώπων Χαλήλ-Ραμί-Εφένδη, Μεχμέτ Μεμδούχ Βέη και Μεχμέδ-Βέη και του αγοραστού εντ. Κυρίου Κωστάκη Καραπάνου και καταγράψας ταύτας και ελθών μετά των επιτετραμμένων εμίνιδων (δικαστικών παρέδρων) εις το Ιεροδικαστήριον όπου εγένετο η πράξις εξέθεσε και ωμολόγησε ταύτην.

Ό, τι εγένετο εγράφη εν τω παρόντι επισήμω ιερώ τίτλω.

τή 23 Σιαπάν 1290 έτους

(Τ. Σ.) (Σφραγίς Σερασκέρη Ρωμυλίας)

Μάρτυρες

ΜΕΧΜΕΔ ΝΟΥΣΙΜΑΝΗΣ ΕΦΕΝΔΗΣ υιός ΧΑΝΖΗ ΙΒΡΑΧΗΜ

ΧΑΦΟΥΖ ΙΣΜΑΗΛ ΕΦΕΝΔΗΣ υιός ΑΒΔΟΥΛ ΧΑΛΙΜ

ΜΕΧΜΕΔ ΣΗΡΑΦΕΔΔΙΝ ΕΦΕΝΔΗΣ υιός ΜΕΧΜΕΤ ΠΕΚΙΡ

ΜΕΧΜΕΔ ΤΑΧΗΡ υιός ΧΑΣΑΝ

ΧΑΤΖΗ ΜΕΧΜΕΤ ΑΓΑΣ υιός ΜΟΥΣΤΑΦΑ (ακόλουθος ΚΑΣΣΑΜΗ)

ΠΟΣΤΑΔΖΗ ΠΑΣΣΑΣ ΑΛΗ ΑΓΑΣ υιός ΠΕΚΙΡ

ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΑΒΔΟΥΛ Η ΑΖΗΖ

Ο ΑΕΙΠΟΤΕ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ

ΥΙΟΣ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ ΜΑΧΜΟΥΤ ΧΑΝ».

Στο παραπάνω σημαντικότερο έγγραφο παρατηρούμε ότι για τα χωριά της Λάκκας Καντζά, Κρασιά, Ντάρα, Νάσσιαρι, Μηλιανά (Μελιανά) και Μπουλμέτι (στο οποίο περιλαμβάνεται και το Ζερβό), ο Κ. Καραπάνος απέκτησε οριστικούς τίτλους κυριότητας. Σύμφωνα με αυτούς τους τίτλους, ως ιδιοκτήτης, είχε δικαιώματα επί της γής, των κατοικιών, των σταύλων, των μύλων, των δέντρων και των υδάτων ακόμη. Το γήμορο έμεινε δικαίωμα του Αφέντη.

Το κοτσέκι του Λελόβου

Ακόμη φαίνονται τα ακριβή υπάρχοντα σε κάθε χωριό. Για του Ντάρα αναφέρεται ότι είχε 17 οικίες, 15 αχυρώνες, 1500 ελαιόδεντρα και 700 βαλανιδιές. Να σημειωθεί ότι οι βαλανιδιές την εποχή εκείνη ήταν εκμεταλλεύσιμες, όχι μόνο για την ξυλεία τους αλλά και για τον καρπό τους, για το καβούκι του καρπού τους, το οποίο έβαφε ανεξίτηλα τα μάλλινα ρούχα σε χρώμα κρεμεζί και επίσης για το κρεμέζι, το οποίο χρησίμευε στην κατεργασία δερμάτων. Όλες οι βαλανιδιές του βουνού της Ντάρας ήταν χωρισμένες και σημαδεμένες κατά Νταρανίτικη οικογένεια, όπως τα σημερινά ελαιόδεντρα και έτσι εκμεταλεύονταν και φορολογούνταν (το σημάδεμα τούτο συνεχίστηκε και μετά την απαλλοτρίωση του τσιφλικιού το 1925 από το Ελληνικό κράτος).

Μετά τη συνθήκη του Βερολίνου, το 1881, συστάθηκε Τουρκική Χωροφυλακή παράλληλα με τον Δερβέναγα. Έδρα της στη Λάκκα ήταν η Κρασιά.

Πολλοί από τους Τούρκους μεγαλοτσιφλικάδες της ελεύθερης Θεσσαλίας προέβλεπαν μεγάλα δεινά και αγωνιούσαν. Έτσι άρχισαν να πουλάνε τις περιουσίες και τα τσιφλίκια τους ή να τα ανταλλάσουν με άλλα, που βρίσκονταν στην τότε Τουρκική επικράτεια. Τέτοιες ανταλλαγές έγιναν και στη Λάκκα. Πλούσιοι Έλληνες από τη Ρουμανία, Αθήνα, Νότιο Ρωσία και αλλού, έφθαναν στη Θεσσαλία και αγόραζαν μισοτιμής τα τσιφλίκια. Αυτούς ακολούθησαν και οι ιδιοκτήτες των χωριών της Λάκκας. Ο Κ. Καραπάνος τα αντάλλαξε με Τουρκικά τσιφλίκια της ελεύθερης Θεσσαλίας.

Έτσι ιδιοκτήτες των χωριών-τσιφλικιών τους έγιναν Τούρκοι. Της Κρασιάς ο Σαντίμ Πασάς, ο οποίος κοντά στο χάνι της Ρουπακιάς (στην Τύρια) έστησε το κοτσέκι του (αποθήκη). Του Νάσιαρη ο Μουσταφά Ναήλ Πασάς. Της Ντάρας και του Μπουλμέτη-Ζερβού ο Ισμαήλ Τελιάτ Μπέης. Αυτός είχε την κατοικία του στην πατρογονική οικία του Γεράσιμου Ράπητη, στο Μπουλμέτι, την οποία στη συνέχεια είχε και ο κληρονόμος του, Χαφούζ μπέης. Το παλιό κτίριο του Δημοτικού σχολείου Γαλατά (ήταν συνέχεια του νέου κτιρίου), ήταν η αποθήκη (κοτσέκι) του ιδιοκτήτη. Στου Ντάρα διατηρούσε αποθήκες (κοτσέκι) στο κτίριο, που στεγάζονταν προ του 1960 το σχολείο, στην πλατεία «Κόντρα» (το είχε κτίσει για αποθήκη του ο Κ. Καραπάνος τη δεκαετία 1870-80) και πολλές φορές στην αναγκαστικά ενοικιασμένη πρώτη κούλια του χωριού, ιδιοκτησίας Γρηγορίου Γρ. Στράτη.

Τον καινούργιο ιδιοκτήτη μισούσαν οι πάντες στα χωριά Ντάρα, Μπουλμέτη και Ζερβό, για τον τυραννικό χαρακτήρα του. Έτσι ένας έφηβος νέος, σκότωσε τον γιό του

Τελιάτ μπέη με σφεντόνα και από τον φόβο του αυτοεξορίστηκε στην Ακαρνανία. Ο φόνος έγινε το 1882, λίγο μετά την εγκατάσταση του Τελιάτ και ο έφηβος ήταν Μπουλμετιώτης.

Πριν από λίγα χρόνια (περί το 1960) ήλθαν συγγενείς του από την Ακαρνανία να δούνε το χωριό των προγόνων τους («Λέλοβα...», τ. Α', σελ. 228).

Ακόμη ο Τούρκος ιδιοκτήτης διεκδίκησε την κυριότητα του μυλαύλακα, αφού οι πηγές των νερών βρίσκονταν στην ιδιοκτησία του (πηγές «Άμπλα»). Ο Οδ. Μπέτσος (στο παραπάνω βιβλίο του, σελ. 32), γράφει ότι «ο χώρος της Παλιουργιάς ήταν κοινόχρηστος των Λελόβων μέχρι το 1882, όπου ήταν και η εκκλησία του Αγ. Αντωνίου. Τότε ο χώρος απεσπάσθη υπό του ιδιοκτήτου της γειτονικής κοινότητας Ντάρας, Ισμαήλ Τελιάτ Μπέη και εξεμισθώθη εις ποιμένας μετ'άλλου τοιούτου της Παλιουργιάς, ανήκοντος εις την ως άνω ιδιόκτητον αυτού κοινότητα. Πιθανόν να έχει δίκαιον ο Σεραφεϊμ Άρτης, ο οποίος εις την ιστορίαν του «Περί Άρτης και Πρεβέζης» αναφέρει τον Άγιον Αντώνιον ως εκκλησίαν των Λελόβων».

Στα παραπάνω μάλλον κάνει λάθος ο συγγραφέας διότι: οι Βλάχοι και Σαρακατσάνοι ποιμένες έρχονταν στην «Παλιουργιά» από αιώνες (Μουργκάνης, Μπούνας, Τσερτσιανιώτης κ.λ.π.) όπως δείχνουν και τα σχετικά τοπωνύμια, αλλά και συνέχισαν να έρχονται και μετά την απελευθέρωση του 1912 θεωρώντας τα βοσκοτόπια ελεύθερα βοσκής πληρώνοντας όμως ενοίκιο στους Νταρανίτες. Επίσης ο Σεραφεϊμ Άρτης αναφέρει μεν τον Αγ. Αντώνιο μονολεκτικά ως παρεκκλήσι των Λελόβων αλλά τον αναφέρει λεπτομερέστερα ως παρεκκλήσι της Ντάρας. Ακόμη αν η «Παλιουργιά» ανήκε στα Λέλοβα, θα ήταν δύσκολο στη Ντάρα να ζήσει με τόσο λίγο έδαφος, που θα απέμενε. Ένα χωριό τόσο παλιό αλλά και τόσο μεγάλο, όπως λένε οι θρύλοι. Μάλλον η Ντάρα κατείχε και τη θέση «Κάστρο της Βέλλιανης ή Παλιουργιάς» μαζί με τη γύρω περιοχή και οι Λελοβίτες ανέβασαν τα σύνορά τους κάποτε προς τα Βόρεια. Και τέλος τα νερά του μυλαύλακα, που κινούσαν τους υδρόμυλους Αγ. Αντωνίου Ντάρας και Παναγίας Λελόβων είχαν τις πηγές τους και σε διάφορα σημεία της Ντάρας και του χαντακιού «Μάνα», εκτός του ποταμού «Άμπλα».

Ο τυραννικός Ισμαήλ Τελιάτ Μπέης δεν αναγνώρισε το αφορολόγητο των Βακούφικων ελαιοδέντρων. Δηλαδή εκείνα, που ανήκαν σε διάφορες εκκλησίες και μονές (τα «Βακούφικα» φαίνονται στο έγγραφο της απαλλοτρίωσης του τσιφλικίου Ντάρας, το 1925).

Η Δημογεροντία Λούρου χρηματοδότησε πολλές δίκες εναντίον του Τελιάτ Μπέη για τα ανωτέρω. Ιδιαίτερα η επιβολή από αυτόν του τεταρτημόριου στα τρία χωριά, να λαμβάνει το 40% από την παραγωγή του ελαιοκάρπου. Για τα έξοδα της Δημογεροντίας Λούρου και των κοινοτικών αρχών προς αντιμετώπιση των δαπανών της διεξαγωγής των δικών, οι κάτοικοι της Ντάρας και των γύρω χωριών αναγκάστηκαν να συνεισφέρουν σε εράνους από το 1881 έως το 1908.

Μετά το 1881 ο Σουλτάνος μετέβαλλε το καθεστώς δουλείας των χωριών της περιοχής (ιμλιακοχώρια). Έτσι οι φόροι διαμορφώθηκαν ως εξής:

α) Ο κεφαλικός μετονομάστηκε σε φόρο στρατεύσεως.

β) Ο φόρος για την ασφάλειά τους ονομάστηκε Νιζαμίε (νιζάμ=τάξις).

γ) Φόρος «δοσιμάτων».

δ) Φόρος ύψους δύο μετζητίων (40-44 αργυρά γρόσια) για την εγγραφή στα Δημοτολόγια των αρρένων τέκνων.

ε) Ο έκτακτος φόρος για την κατασκευή του νέου δρόμου Καντζά-Ν. Λούρου (Φιλιππιάδα) («Λέλοβα...», τ. Α', σελ. 254).

Συνοψίζοντας, τα γραφόμενα στις παραπάνω σελίδες, για το τσιφλίκι της Ντάρας και των άλλων χωριών έχουμε τα εξής:

Ο Αλή Πασσάς τσιφλικοποίησε αναγκαστικά τα χωριά μετά την πτώση του Σουλίου. Όταν εξοντώθηκε ο ίδιος, ως εξωμότης της Μεγάλης Πύλης από τον στρατάρχη του Σουλτάνου, Χουρσίτ, το 1822, η Οθωμανική κυβέρνηση κράτησε το ίδιο καθεστώς και τα κτήματα-τσιφλίκια έγιναν Δημόσια, υπαγόμενα στον ίδιο τον Σουλτάνο, που εισέπραττε το «Ίμορο» για τα ταμεία του κράτους του. Στην αρχή η Πύλη έκανε την εισπραξη του φόρου με υπαλλήλους της και με «αγοραστές», στους οποίους παραχωρούσε την εισπραξη «κατ' αποκοπήν» με ανάλογο τίμημα, το οποίο ονομάζονταν «Μοατζέλ».

Αργότερα η Σουλτανική διοίκηση αντάμειψε τις υπηρεσίες του Μουσταφά Πασά Κρήτης παραχωρώντας σ' αυτόν «δωρεάν» με τους όρους του Μοατζέλ την εισπραξη του Ίμορου πολλών χωριών μεταξύ αυτών και της Λάκκας.

Ο Μουσταφάς, διαμένοντας αργότερα στην Κωνσταντινούπολη, ανέθεσε «δι' ενοικίασεως» την εισπραξη των φόρων της περιοχής Τζουμέρκων στον Έλληνα επιστάτη του Γεράσιμο Καραπάνο, που κατάγονταν από το χωριό Ζάβιστα Αιτωλοακαρνανίας. Τούτος εγκαταστάθηκε οριστικά στην Άρτα. Μετά τον θάνατο του Μουσταφά συνεχίστηκε το ίδιο καθεστώς. Ο Γεράσιμος, κατόπιν ο Χριστάκης Ζωγράφος και στη συνέχεια ο γιος του πρώτου Κων. Καραπάνος, εξακολούθησαν να εισπράττουν τους φόρους (προσόδους) και να τους αποδίδουν στους κληρονόμους του Μουσταφά.

Το 1853 ο Σουλτάνος έθεσε τα χωριά Ντάρα, Κρανιά, Νάσσιαρη, Καντζά, Μελιανά και Μπουλμέτι-Ζερβό υπό διαρκή ενοικίαση (μουαζίλ). «Ιδιοκτήτης» αναδείχθηκε ο μεγαλέμπορος της Κωνσταντινούπολης Έλληνας (από το Κεστοράτι της Βορείου Ηπείρου) Χριστάκης Ζωγράφος. Ο Ζωγράφος ήταν κύριος μέτοχος της Γενικής Εταιρείας του Οθωμανικού Κράτους στην Κωνσταντινούπολη, με γενικό γραμματέα αυτής από το 1864 τον Κων. Καραπάνο.

Ο τελευταίος γεννήθηκε στην Άρτα το 1840. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και το Παρίσι και στη συνέχεια πήγε στην Κων/πολη, όπου άσκησε το επάγγελμα του δικηγόρου για κάμποσο χρονικό διάστημα. Το 1867 παντρεύτηκε την κόρη του πλούσιου τραπεζίτη και γνωστού στην Τουρκική κοινωνία Χριστάκη Ζωγράφου, την Μαρία, έγινε και ο ίδιος τραπεζίτης με τα χρήματα του ζάμπλουτου πεθερού του και μεταξύ άλλων πήρε σαν προίκα και τα χωριά Ντάρα, Μπουλμέτι-Ζερβό, Καντζά και Μελιανά.

Με το πέρασμα των χρόνων και ενώ διαφαινόταν πως σύντομα η περιοχή θα αποκτούσε την ελευθερία της, οι απόγονοι του Μουσταφά Πασά εξεδήλωσαν τη διάθεση να πουλήσουν το δικαίωμα που είχαν στην εισπραξη του φόρου. Κινούμενος επιτηδεια ο Καραπάνος στην Κων/πολη και χωρίς να ανακοινώσει τίποτε στους φτωχούς κολίγους αγόρασε ο ίδιος και «επ' ονόματί του» το δικαίωμα της φορολογίας 28 ακόμη χωριών της περιφέρειας Άρτας. Με τον τρόπο αυτό ο Καραπάνος, διαμένοντας αρχικά στην Κων/πολη, βρέθηκε μεγαλοκτηματίας (μεγαλοτσιφλικός) με τις γνωριμίες του στους παράγοντες της Υψηλής Πύλης.

Το 1878 ο Σουλτάνος πούλησε οριστικά τα χωριά διαρκούς ενοικίασης σε μειοδοτικό διαγωνισμό. Αγοραστές αναδείχθηκαν ο Χριστάκης Ζωγράφος και ο Κων. Καραπάνος.

Στη σύμβαση Ελλάδας-Τουρκίας, που υπογράφηκε στην Κων/πολη στις 24-5-1881 αναφέρεται και το εξής:

«Άρθρον IV. Το της ιδιοκτησίας δικαίωμα επί των αγροκηπίων, των βοσκών, των νομών (κισλάκ), δασών και παντοίων γαιών ή άλλων ακινήτων κατεχομένων υπό ιδιωτών και κοινοτήτων δυνάμει φερμανίων, χοσετίων, ταπίων και άλλων τίτλων ή και κατά του Οθωμανικού νόμου, θέλει αναγνωρισθεί υπό της Ελληνικής Κυβερνήσεως...».

Ο Κ. Καραπάνος παρουσίασε χαρτιά (ταπιά, συμβόλαια) στην Τουρκική γλώσσα και αναγνωρίσθηκε ιδιοκτήτης-τσιφλικός χωριών της Ελληνικής επικράτειας (και μετά το 1881, που τα σύνορα ήταν στον Άραχθο) και της Τουρκικής, όπως της περιοχής Λάκ-

κας Σουλίου. Εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Άρτα και στην Αθήνα και στις εκλογές του Δεκεμβρίου 1881 εκλέχθηκε βουλευτής αντιπρόσωπος της Επαρχίας Άρτας (εκλέγονταν συνεχώς μέχρι το θάνατό του, το 1914 και στο διάστημα αυτό διετέλεσε Υπουργός Οικονομικών, Ναυτικών, Δικαιοσύνης και Παιδείας. Έγραψε και εξέδωσε τα βιβλία: «Ένα παράπονο που απευθύνεται στον Μητροπολίτη Άρτης Σωφρόνιο», «Τα οικονομικά ημών Ανακοίνωσις προς τους εκλογείς του νομού Άρτης», «Η Δημοκοπία αγωνιζόμενη να δημιουργήσει αγροτικών ζήτημα εν Ηπείρω και Θεσσαλία (1882)». Από τα χωριά εισέπραττε για τον εαυτό του τους φόρους (μετά το 1878, που αγόρασε οριστικά από τον Σουλτάνο), που δεν ήταν λίγοι. Το 30% επί της ακαθαρίστου παραγωγής, το 10% στο Δημόσιο, 6% η εκκλησία και το σχολείο, χωριστά τι εισέπρατταν οι ασυνείδητοι εκτιμητές και επιστάτες, υπολογίζοντας πάντα μεγαλύτερη παραγωγή για να αφαιρούν ποσότητες για τον εαυτό τους. Ακόμη εισέπραττε για το σπόρο, τα εργαλεία, τη συντήρηση αποθήκης, τα αραδιάτικα (στα 50 σφάγια το ένα φόρος) κ.λ.π. Έμενε στους δυστυχισμένους χωρικούς η πείνα και η δυστυχία.

Τέλος την εποχή εκείνη (1882), πολλοί Τούρκοι μεγαλοτσιφλικάδες της ελεύθερης πλέον Θεσσαλίας άρχισαν να πωλούν ή να ανταλλάσσουν τα τσιφλίκια τους με άλλα, που ήταν στην Τουρκική επικράτεια. Σε μια τέτοια ανταλλαγή, ιδιοκτήτης των χωριών Ντάρας, Μπουλμετι-Ζερβού έγινε ο Ισμαήλ Τελιάτ Μπέης όπως αναφέρθηκε.

Θα παρατεθούν μερικά αποσπάσματα από ομιλίες και γραπτά Βουλευτών και ιστορικών για τους δύο τσιφλικάδες της Ντάρας, τον Χριστάκη Ζωγράφο και τον Κων. Καραπάνο: «Στη Θεσσαλία ο πιο σκληρός τσιφλικάς ήταν ο Χρηστάκης Ζωγράφος. Έδερναν οι επιστάτες του, σκοτώναν, ξεσπίτωναν. Με δύο λόγια μεταχειρίζονταν τα βασανιστήρια της Ιεράς Εξέτασης» (Κορδάτου Γιάννη: «Ιστορία της νεώτερης Ελλάδος», τ. Δ', Αθήναι 1960).

«Στη συνεδρίαση της βουλής στις 5-3-1883, ο Νικ. Ταρμπάζης έκανε μια από τις πιο αποκαλυπτικές του καταγγελίες για τα μαρτύρια, που υπέφεραν οι χωρικοί, που δεν ήθελαν να απαρνηθούν τον καρπό του ιδρώτα τους και να γίνουν βορά στις ορέξεις των τσιφλικάδων σαν τον Χριστάκη Ζωγράφο. Ο τελευταίος επεχείρησε πολλές φορές να δωροδοκήσει ανθρώπους με αντίθετη άποψη για το αγροτικό ζήτημα» (Γ. Καρανικόλα: «Κιλελέρ», 1983, σελ. 159).

«Η περιοχή της Άρτας δοκιμάστηκε σκληρά από τον τσιφλικούχο Καραπάνο και τα όργανά του. ...Στην ιστορία του αγροτικού μας κινήματος οι Αρτινοί έχουν δώσει τον αιματηρό οβολό τους. Σ' αυτή την πολυπαθιασμένη επαρχία οι τσιφλικάδες ήταν το ίδιο σκληροί και άρπαγες όπως και στη Θεσσαλία και αλλού. Γι' αυτό οι χωρικοί δουλευτάδες της γης έλεγαν: «Αλλοίμονο στους κόπους μας, κρίμα στη δούλεψές μας». Έσπερναν, έσκαφταν, μοχθούσαν και τον καρπό τον έπαιρνε άλλος. Ο προεστός, ο τσιφλικάς, τα μοναστήρια. Και δεν ήταν μόνο αυτοί που καταπίεζαν και έγδερναν τη φτωχολογιά και τους αγρότες. Δεν ήταν μόνο οι ληστές, που καίγανε το βιός τους. Ήταν και τα όργανα του κράτους, που τυραννούσαν τη φτωχολογιά και τον κολιγά» (Γ. Κορδάτος, ό.π.π.).

«Βρίσκονταν Έλληνες νομικοί, που «γνωμοδοτούσαν» για το δίκαιο των τσιφλικάδων, όπως έγινε στις 22 Ιουλίου 1882, που «Επιφανείς Νομομαθείς» αποφάνθηκαν ότι ο τσιφλικάς Καραπάνος είχε δίκη και οι τίτλοι του ήταν ισχυροί. Τέτοιοι «Σοφοί Νομικοί» ήταν οι Π. Παπαρρηγόπουλος, Ι. Α. Τυπάλδος, Α. Βαλλής, Ιω. Ευκλείδης, Α. Χαλκοκονδύλης αλλά και δικαστές ένθερμοι οπαδοί του δικαίου των τσιφλικάδων» (Γ. Καρανικόλα, ό.π.π., σελ. 122).

Στην ομιλία του ο Βουλευτής Αττικής Αντ. Ζυγομαλάς, στη συνεδρίαση της Βουλής στις 12-2-1883 είπε: «...Τίνας θέλητε να έχετε εν τοις υποδούλοις Ελληνικαίς Επαρχίαις υπέρ της Ενώσεως και της Ελευθερίας, τους λεγομένους ιδιοκτήτας (τσιφλικάδες), εκατόν ή

πεντακοσίους Καραπάνους ή τα εκατομμύρια των Ελλήνων κατοίκων, τα οποία από στιγμή εις στιγμήν αναμένουσι την ανεξαρτησίαν των και την Ελευθερίαν της ιδιοκτησίας... Διότι (οι κολλήγοι είλωτες της γης) είτε υπό τον Χασάνην είτε υπό τον Καραπάνον και τον Ζωγράφον Ζώσιν, η αυτή κατάσταση υπάρχει. Είτε ευρίσκονται υπό τον Σουλτάνον Χαμίτ, είτε υπό Χριστιανόν Βασιλέα, το σύστημα της κατακτήσεως είναι το αυτό...».

«Με τέτοιους τίτλους (όπως αυτοί που παρατέθηκαν) οι τσιφλικάδες πίστευαν ότι δημιουργούσαν το «δίκαιο» του ιδιοκτήτη και ότι έχουν απαράγραφο δικαίωμα πάνω στην τέτοια του ιδιοκτήτη. Έτσι το θεωρούσαν πολύ φυσικό να εκμεταλεύονται τους δυστυχημένους κολλήγους, να τους χρησιμοποιούν σαν χτήνη, να τους στραγγίζουν στη δουλειά, να τους βασανίζουν με τον πιο απάνθρωπο τρόπο και ακόμη να τους σκοτώνουν. Είχαν εφοδιασθεί με αυτούς τους τίτλους και είχαν «κατοχυρώσει» τα (ουσιαστικά) κλεμμένα τους. Με τους ακλόνητους κατ'αυτούς τίτλους ιδιοκτησίας θεωρούσαν τον εαυτό τους καλό πατριώτη, έβγαιναν βουλευτές, γίνονταν υπουργοί (όπως ο Καραπάνος) και ... «εν ονόματι των τίτλων έκανε όσα έκαναν οι τσιφλικάδες Τούρκοι και χειρότερα. Τσάκιζαν τον κόσμο με τη βαρεία φορολογία και προστατεύονταν από τους Τούρκους βασιβουζούκους, ζαπτιέδες και νιζάμηδες και έδερναν τον φτωχό αγρότη» (Καρανικόλα Γ. , ό.π.π.).

«Το Νεοχώρι (Θεσσαλίας) ήταν τσιφλίκι του Έλληνα τραπεζίτη Χριστάκη Ζωγράφου, ο οποίος είχε στη Θεσσαλία 11 τσιφλίκια των οποίων η έκταση μαζί με εκείνα του Ζάρκου δεν ήταν λιγότερη από 50.000 εκτάρια» (F. GOS: «Η γεωργία στη Θεσσαλία», Παρίσι 1884).

«Η οικογένεια Ζωγράφου άφησε τη σφραγίδα της στη δυτική Θεσσαλία αφού το 1894 ίδρυσε στα κτήματά της στη Λαζαρίνα το πρώτο εργοστάσιο ζαχάρεως που απασχολούσε 450 εργάτες... Οι οραματισμοί και οι επιδιώξεις των αδελφών Ζωγράφου άφησαν ασυγκίνητους τους φτωχούς κολλήγους οι οποίοι στα πρόσωπά τους έβλεπαν απλώς τους στυγνούς δυνάστες τους, που τους υποχρέωναν να καλλιεργούν τεύτλα, τους απαγόρευαν να κόβουν ξύλα από το δάσος και ζητούσαν να εργάζονται με ρυθμούς που οι ίδιοι δεν είχαν συνηθίσει» («Φιλολογικό Ημερολόγιο Τρίκκης», τχ. 1, 1991, σελ. 44, Μαρούλα Κλιάφα).

Στα μέσα του 1881 απεφασίσθη να γίνει μια περιοδεία του Βασιλέως Γεωργίου Α΄ στα πρόσφατα απελευθερωμένα μέρη της Άρτας και της Θεσσαλίας. Στα τέλη του Ιουνίου ο Κων/νος Καραπάνος, πολιτευτής του κόμματος Αλ. Κουμουνδούρου, αναχώρησε από την Αθήνα για την Άρτα, για να ετοιμάσει την υποδοχή του Βασιλιά και να κανονίσει τα της διαμονής του. Η είδηση ότι θα διέμενε στην οικία Καραπάνου σχολιάστηκε από τις αντιπολιτευόμενες εφημερίδες με δριμύτητα:

«Δεν είναι δυνατόν, ετόνιζαν οι εφημερίδες, να ευρεθή άλλη έπαυλις δια τον Βασιλέα ή μήπως είναι ανάγκη να ενισχυθώσι δια του επισημοτέρου τρόπου αι αρπακτικά τάσεις των οικοκυραίων τούτων και να πιστεύσωσι οι ατυχείς αδελφοί μας ότι θα εξακολουθήσουν καταπιεζόμενοι από δεσπότης πολύ πλέον τυραννικότερους των πασάδων και των ουλαμάδων. Ή τάχα αγνοεί η κυβέρνησις ότι τα _ των κτημάτων της Άρτης παρανόμως κατέχονται από τους λεγόμενους τούτους οικοκυραίους, οίτινες σήμερα σπεύδουσι να υποδεχθώσιν εις τους οίκους αυτών τον Βασιλέα και μάλιστα εις παραμονάς εκλογών». Και εν συνεχεία:

«Νοούμεν πολύ καλά την άμετρον επιθυμίαν του κ. Καραπάνου και Σία του να ξενίσει τον Βασιλέα και ουδέν επωφελέστερον ηδύνατο να πράξη προς εξυπηρέτησιν πολιτικών συμφερόντων. Αγνοούσι άραγε και Κυβέρνησις και Βασιλεύς ότι τα ονόματα των οικοκυραίων τούτων είναι απεχθή και αποτρόπαια εις τους απελευθερωθέντας αδελφούς Ηπειρώτας και Θεσσαλούς. Δεν γνωρίζουσι ότι τα υπό του Αλή Πασά Βιαιώς αρπα-

γέντα κτήματα των Ηπειρωτών, άτινα κατόπιν η Τουρκία αποκτήσασα απέδωκεν εις τους κατοίκους κρατήσασα υπέρ εαυτής το δικαίωμα μόνον του γεώμορου, δεν γνωρίζουσι λέγομεν ότι τα κτήματα ταύτα νέμονται ήδη παρανόμως και δεσποτικώς οι καλοί αυτοί πατριώται Καραπάνος, Ζαφείρης και Χρηστάκης Εφένδης, μεταχειριζόμενοι τους ατυχείς γεωργούς ως είλωτας και δεν αρκούνται μόνον εις το γεώμορον, αλλά και τους απογυμνώνουν πλεονεκτικώς ως δουλοπαρικούς».

«Η επίθεσις αυτή των εφημερίδων κατά της Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου και Καραπάνου συνεχίσθηκε για αρκετές μέρες και προστίθεντο και άλλες μορφές και κατηγορίες, ιδίως κατά του Καραπάνου ως κακής πίστεως αγοραστου των χωριών της Άρτας παρά μη κυρίου, αλλά του άρπαγος Τουρκικού δημοσίου» (Δημ. Φ. Καρατζίνη: «Η εκατοταετηρίς της Άρτης, 1881-1981», εκδ. Σκουφάς, 1982, σελ. 46).

Το 1880, γράφει ο γιατρός Ιωάννης Λαμπρίδης («Περί των εν Ηπειρώ Αγαθοεργημάτων», μέρος Α', σελ. 61, επανεκτύπωση Ε.Η.Μ., 1971), η Ι.Μ. Καστρίου χορηγούσε 10.000 γρόσια στα χωριά της Λάκκας σε αγαθοεργίες (σχολεία, εκκλησίες, διάφορα έργα, ενίσχυση φτωχών κ.λ.π.) και η Ι. Μ. Προφήτου Ηλίου Ηλιοβουνίων χορηγούσε 22.000 γρόσια ετησίως, για τον ίδιο σκοπό. Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου (ο ίδιος συγγραφέας στη σελ. 154) γράφει τα εξής μεταξύ άλλων: «Η εκκλησιαστική διοίκησης Άρτης και Πρεβέζης (κάτοικοι Χριστιανοί 28.000) διήρρηται εις δύο ομωνύμους επαρχίας. Και η μεν της Άρτης σύγκειται εξ επτά διαμερισμάτων «Βρύσεως, Ποταμιάς, Μεσαργιάς ή Κάμπου, ένθα και η πνευματική της επαρχίας έδρα από του 1229 υπάρχει, Καρβασσαρά, Λάκκας, Τζιουμέρκων και Ραδοβιζίου». Η δε της Πρεβέζης εκ τριών «Λάμαρης, ένθα και η την Νικόπολιν αντικαταστήσασα ζωγραφική Πρέβεζα κείται, Λακκοπούλης και Τσιαμοχωριών»...Εκ των 77 χωριών της Άρτης, τα 11 ανήκουν στο πέμπτο τμήμα (Λάκκας)... «Ουδαμού της εκκλησιαστικής ταύτης διοικήσεως (Άρτης), πλην των πόλεων και του χωρίου «Ρόκκα», οικούσιν Οθωμανοί. Γλώσσα δε πανταχού λαλουμένη η Ελληνική, ουχ ήττον παρά τισι των Οθωμανών της Πρεβέζης και τω γυναικείω φυλλω των χωριών Παπαδάταις, Νάσσιαρη, Μελιανά, Ντάρα, Νικολίτσι, Ποδογόρα και Κρασιά, του τμήματος Λάκκας, των πέντε χωριών του τμήματος Λακκοπούλας και πέντε εκ του τμήματος των Τσιαμοχωριών «Ζαραβίνας, Μπουντάρι, Φθίνα, Κουκολιούς και Τσερκούβιανη», και η αλβανική διάλεκτος ακούεται. Ουδέν των χωριών αμφοτέρων των περιοχών τούτων είναι αυτοτελές».

Τον Αύγουστο του 1881 λοχαγός Χωροφυλακής στη Φιλιππιάδα ήταν ο Μουσταφάμπεης.

Στις 8-12-1882 ορίσθηκε Αρχιερατική επιχορήγηση της Δημογεροντίας Πρεβέζης από τα χωριά ως εξής: Από Ντάρα ανέρχονταν σε 115 γρόσια, Μελιανά 132, Λέλοβα 1. 188, Νικολίτσι 445 κ.λ.π. , που αργότερα αυξήθηκαν λίγο. Οι ιερείς έδιναν 25 γρόσια ετησίως από τα τυχερά τους (Γ' Κώδικας Δημογεροντίας Πρεβέζης). Είχαν δε τα ονόματα των οικογενειών της ενορίας τους στην «πλάκα», απ' όπου έμεινε και η φράση «θα σε γράψω στην πλάκα».

Το 1884 με απόφαση του Τουρκικού δικαστηρίου καταδικάσθηκε ο εκμισθωτής του νερόμυλου Αγ. Αντωνίου Ντάρας, Τάσογλου Γκούσης, επειδή κατέστρεψε τον μυλαύλακα και στέρησε το νερό από τον υδρόμυλο της Παναγίας Λελόβων.

Το ίδιο έτος η Ντάρα είχε 10-15 οικογένειες, ο Καντζάς 70, η Κρασιά 75, τα Λέλοβα 150, το Νικολίτσι 55, του Νάσσιαρη 40, τα Μελιανά 13, οι Παπαδάτες 90, το Μπουλμέτι-Ζερβό 45 και Ποδογόρα 118 (Δοκίμιον Ιστορικών...», σελ. 60-65).

Στις 24-12-1887 το κρέας πουλιόνταν 15 γρόσια η οκά, η ζάχαρη 5, το ρακί 2, το κρασί 1, 3 και το αγώγι από Λέλοβα για Φιλιππιάδα κόστιζε 5, 5 γρόσια («Λέλοβα...», τ. Β', σελ. 44).

Αυτή την εποχή για την ανάδειξη επιτρόπων της Ι. Μ. Καστρίου και της Ι. Μ. Προφήτου Ηλίου Ηλιοβουνίων, έκαναν εκλογές οι αντιπρόσωποι των Χωριών, όπως συνηθίζο-

νταν. Από το χωριό Ντάρα υπέγραψαν οι αντιπρόσωποί του ως εξής:

«Τασιούλα Γεώργης
Μάρκου Κώτσης
Μουχτάρης Χωρίου Ντάρα» (2-2-1888)».
Τ. Σ. και υπογραφή («Λέλοβα...». τ. Β', σελ. 161).

Στις 31-5-1888 Επίτροπος και Μουχτάρης της Ντάρας ήταν ο Αναγνώστης Ντάρας (προσωνύμιο του Μιχαήλ Παππά, γαμπρού του Ντάρα από τα Λέλοβα), όπως φαίνεται σε έγγραφο για τον «Αυλακόμυλο».

Παρακάτω θα παρατεθούν διάφορα αποσπάσματα από δημοσιεύματα της εφημερίδας «Φωνή της Ηπείρου» (εκδίδονταν εβδομαδιαία στην Αθήνα από τον Γάγαρη), που αφορούν την περιοχή της Ντάρας.

ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ		ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΝ	Πᾶσα αἰτιολογία ἀπευθύνεται : Διευθύνσαν Φωνῆς τῆς Ἡπείρου Ἀθήνας
Ἐν Ἑλλάδι :	δρ. 8		
Ἐν τῷ Ἑξωτερικῷ	Φρ. Δρ. 10		

● Ἐτσι στις 4-1-1894 ἔγραφε μεταξύ ἄλλων:

«...Εκτός τούτου, ὅλοι οἱ δρόμοι τῆς Λάκκας καὶ Λακκοπούλας τοῦ Σουλιοῦ εὐρίσκονται εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, καταντήσαντες κρημνώδεις καὶ στενότατοι δια γίδια, διότι κακὴν κακῶς περνοῦν τὰ κουτσομούλαρα τῶν ἐντοπίων, ἀνατριχιάζουσι δὲ οἱ σοβορίδες τῆς Κυβερνήσεως ὅταν μεταβαίνουν ἐκεῖ πρὸς εἰσπραξίν τῶν βασιλικῶν καὶ μὴ φόρων. Καὶ οἱ ἴδιοι οἱ κάτοικοι στενοχωροῦνται πολὺ καὶ υποφέρουσι καθημερινὰς ζημίας ἀπὸ τὰ κρημνήσματα καὶ δυσκολίας ἀπὸ τοὺς ἀποκλεισμούς ἐν κακοκαιρίαις...».

Στις 25-11-1894 (αρ. 114), ἡ «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» ἔγραψε:

«ΕΚ ΝΕΟΥ ΛΟΥΡΟΥ

Ἡ Μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ-Τὰ εἰσοδήματά τῆς-Εἰς τι ποσὸν ἀνέρχονται-Πῶς διανεμονται-Τρεῖς τὸ γύρο-Ο Σιόζιος, ὁ Λογοθέτης καὶ ὁ Διάκος-Τὰ 16 χωρία καὶ τὰ σχολεῖα. Τὸ γέωμορον τῆς ξυλοκαρτίας κ. τ. λ. καὶ τὰ χωρία. Ὁ Αλῆ-Πασάς τὸ εἶχε χαρίσει εἰς αὐτά-Ἡ ἀπόφασις τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου-Αἴτιοι οἱ Χριστιανοὶ ἀζάδες-Ἡ εὐθυδικία τοῦ υποδιοικητοῦ καὶ ἐνός Ἀλβανοῦ-Ὁ Μουτεσαρίφης Πρεβέζης καὶ τὰ δικαστήρια-Τὸ τελωνεῖον Πρεβέζης καὶ τὰ κιτάπια-Οἱ ἔμποροι ἀδικοῦμενοι.

Μεταξὺ τῆς νέας ταύτης πόλεως (Ν. Λούρου, σημ. Φιλιππιάδας) καὶ τοῦ χωρίου Καντζά μακρὰν τῆς Πρεβέζης, δι' ἀμαξιτῆς οδοῦ ἀγούσης εἰς Ἰωάννινα ὥρας 5, ἐπὶ Βραχώδους βουνοῦ κείται ἡ μονὴ τοῦ Αἰ-λιά κτίριον ἀρχαῖον. Κατέχει εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς μερικῆς ἔγγραφα (ταπιὰ) γαίας καλλιεργησίμους καὶ ἀπεράντους βοσκησίμους (χειμαδιὰ) προβάτων, αἰγῶν καὶ χονδρῶν ζώων. Αἱ βοσκαὶ αὗται ἔχουσι πολλὰ προτερήματα καὶ ἐκμισθώνονται κατ' ἔτος εικοσόφραγκα 1200. ἔχει πρὸς τούτοις ἀπὸ γεννήματα καὶ βαλανίδια εἰσόδημα περὶ τὰ 20 φρ. 400 ὁμοῦ 1600. Ἐχει κατὰ καιροὺς ηγούμενον, ἀλλ' ἡ διεύθυνσις γίνεται ἀπὸ τὸν ἐπίτροπον τοῦ Νικοπόλεως, Διακόν, καὶ τὸν ἐκ Λελόβου Ἀναγνώστην Σιόζιον καὶ Μηχαλάκη Λογοθέτην καὶ τινὰς ἄλλους ἐκ τοῦ χωρίου Στρεβίνας καὶ ὀλίγων ἄλλων χωρίων. Ἀπέναντι λοιπὸν τοῦ εἰρημένου μεγίστου εἰσοδήματος εἰς 20 φρ. 1600. δίδουσιν εἰς 16 χωρία δια τὰ σχολεῖα, ἀπὸ 20 φρ. 5 ἕως 30, ἐκτός τοῦ Λελόβου ποῦ δίδουσι 20 φρ. 80. τὸ ὅλον συμποσοῦνται εἰς ὅλα τὰ χωρία 2 φρ. 450 ἕως 500.

δίδουν και εις τους φτωχούς περί τα 20 φρ. 100 και 100-150 δια τα έξοδα της μονής με πλούσιον λογαριασμόν μόλις γίνονται 20 φρ. 750. δίδουν και το τεμετού και δεκάτην εις την κυβέρνησιν περί τα 20 φρ. 200, ώστε μένουν 650, τα οποία μοιράζονται από τον Νικοπόλεως και διάκον του έως εις τους ειρημένους επιτρόπους οίτινες είνε ισόβιοι σχεδόν. Τοιαύτη είνε η κατάστασις του πλούτου του Αι-λιά. Τα 16 χωρία είνε Νικολιτζι, Παπαδάταις, Νάσσαρη, Ντάρα, Λέλοβα, Μπουλιμέτι, Ποδογόρα, Καντζά, Λευθεροχώρι, Φιλιππιάδα, Κρασιά, Χαλκιάδες, Ράχη, Λέρα, Ιμάμ-Τσιαούση και Στρεβίνα. Δεξιά της αμαξιτής, εκεί εις τας βοσκάς του αι-λιά, είνε επί λοφίσκου πετρωτού η αρχαία πόλις Ρωγοί, όπου σώζεται ακόμη ναός της Παναγίας, εν τω μέσω του φρουρίου. Οι επίτροπου του Αι-λιά κολακευόμενοι από τον Χουσέμπεη παρεχώρησαν κατ'αυτάς τα δάση της μονής δια κάρβουνα και διαφόρων ειδών ξυλικής, εκτός βαλανιδιάς και αγριελαιάς, δια 20 φρ. 590 δια 5 έτη, ενώ άλλοι επρόσφεραν 145 κάθε χρόνον το όλον 725 ναπολεόνια. Τα μέλη του Μετζελισίου μας συνίστανται από δύο Τούρκους, 2 Χριστιανούς, τον κατήν, τον διάκον, και από τον πρόεδρον όστις καταγόμενος εκ Κονίτσης, είνε ακεραίου χαρακτήρος, νέος με καλούτσικην παιδείαν αλλά τον καταστρέφουν τα μέλη. Εκτός οπού η κάθε δίκη θα τελειώση αδικωτάτη, θα κερδίσει όποιος έχει τα μέσα των ειρημένων 2 Χριστιανών με ρουσφέτια γερά, Αναστ. Σιόζου και Μιχαλάκη Λογοθέτη ως και του διάκου, των Οθωμανών παρασυρομένων από τους Χριστιανούς, ο δε Φερεχάτ Οσμάν Βοστίνας, νέος τίμιος, ακεραιότατου χαρακτήρος, πάντοτε φιλονικεί δια τας αδικούς

αποφάσεις, και σπανίως υπογράφει. Εσχάτως δε έδειξεν αυτός ο αλβανός ηρωικήν ακεραιότητα και τιμιότητα, επί του εξής ζητήματος της ξυλοκαρπίας των χωρίων της Λάκκας, Νικολίτζι και Λελόβου.

Το γεώμορον της ξυλοκαρπίας ελαίας και λοιπούς καρπούς δένδρων, ο Αλή Πασάς με μπουγιουρντί τότε είχε χαρίση, όταν τάρπαξεν, εις τα χωριά Νικολίτζι, Παπαδάταις, Μπουλιμέτι, Ντάρα, Ποδογόρα και Λέλοβα. έκτοτε τα κατέλαβεν η κυβέρνησις. Ουδέποτε τους εζήτησε η κυβέρνησις γεώμορον, διό ανεγνώρισεν ως και πολλών άλλων χωρίων μπουγιουρντιά του δια μπάστινες ονομάτων τινών. Πρό τινών ετών όμως κάποιος διοικητής δια να φανή ευεργετικός εις το δοβλέτι ήγειρε ζήτημα ζητών γεώμορον ξυλοκαρπίας από τ'άνω χωριά από τα οποία πολλούς εφυλάκωσαν, λέγοντας ότι τα μπουγιουρντιά των είνε κίβδηλα, αλλ'οι χωρικοί έκαμαν τρόπον και έστειλαν επιτροπήν εις Κωνσταντινούπολιν όπου έδειξαν τα μπουγιουρντιά εις την αρμόδιον αρχήν και λαβόντες διαταγήν προς τον διοικητήν τους αφίνουιν ελευθέρους. Αλλ'εχρεώθησαν οι δυστυχείς περί τας λίρας 1000 διότι επολέμησαν 2 σχεδόν έτη. Οι καρποί κατασρέφοντο. Ούτε οι κυβερνητικοί τους έπερναν εμποδιζόμενοι από τους χωρικούς, ούτε οι χωρικοί ομοίως από τους κυβερνητικούς. Επομένως αι φυλακαί και ταξείδια εις Κωνσταντινούπολιν απαιτούν έξοδα βαρυστά και δια ταύτα επτώχυναν οι καυμένοι. Ήδη ότε άρχισαν να οικονομίσουν και τακτοποιήσουν τας οικιακάς ανάγκας των, και να ξεχρεωθούν άλλος υπάλληλος ήγειρεν πάλι το ζήτημα και πρό ενός έτους ευρίσκονται οι δυστυχείς πρόκριτοι εις τας φυλακάς Πρεβέζης και Λούρου μη ενδίδοντες εις τας απαιτήσεις του Χουκιμετιού στηριζόμενοι εις το μπουγιουρντί του Αλή-Πασά και Κωνσταντινουπόλεως. Αλλ'η κυβέρνησις τώρα τους λέγει ότι ο Αλή-Πασάς τους εχάρισε 4.000 ρίζαις εληές, που ήτον τότε, τώρα έγιναν 7.000-8.000. αυτοί της λέγουν ότι ο Αλή-Πασάς στο μπουγιουρντί λέγει δε ότι ταύτα τα χωριά και δι'όλην την ξυλοκαρπίαν, δεν χωρίζει ποσα, αλλά εις μάτην δεν εισακούεται.

Φθάνει λοιπόν από το διοικητικόν συμβούλιον Ιωαννίνων απόφασις λέγουσα προς το συμβούλιον Λούρου, αν εγκρίνη η επιτόπιος αρχή και το επιτόπιον συμβούλιον δίκαιον, ας επικυρώσουν ότι πρέπει να το πάρουν το γεώμορον από την ξυλοκαρπίαν αυτών των χωρίων δια της βίας, έριξε το βάρος εις το προφερμένο (;) μεντιλή του Λούρου. Υπογράφουν λοιπόν οι δύο εκ Λελόβου, Αναγνώστης και Μιχαλάκης και ο Βεκίλης του Νικοπόλεως Δημήτριος. Αφού υπέγραψαν αυτοί να και ο Κατής να και ο έτερος Τούρκος αγάς, ο δε Φερεχάτ Οσμάν Βοστίνας δεν υπέγραψε, κατηγορών τους άλλους, ιδίως τους Χριστιανούς, ότι γίνονται όργανα φόνων, διότι αδίκως θα φονευθώσιν κυβερνητικοί φύλακες με τους χωρικούς οίτινες έχουν δίκαιον, και την επιούσαν παραιτήθηκεν από το αγαλίκι ο ανεξάρτητος αλβανός.

Ιδέτε ποία διαφορά κάμνει ο άνθρωπος από παληανθρώπους αιμοβόρους.

Εντός τοιούτου συμβουλίου τι να σου κάμη η ευθυδικία του υποδιοικητού και η ανεξαρτησία του Φερεχάταγα. Ο Σιόζος και ο Λογοθέτης και ο Διάκος αν δεν υπέγραφαν δεν θα υπέγραφεν ούτε ο άλλος Τούρκος αζάς τότε και ο Κατής θα εσυλογίζονταν να υπογράψη αφού έβλεπον την πλειοψηφίαν υπέρ των δικαιωμάτων των χωρικών. Ωσαύτως και ο υποδιοικητής μείνας κατά μόνος, ώστε η απόφασις θα άλλαζεν υπέρ των χωρικών, αλλ'οι Χριστιανοί φοβούμενοι ότι δεν θα υπάρχουν πλέον μέλη (αζάδες) του συμβουλίου, και τότε θα τους λείψουν αι αρπαγαί. Ιδού ποία σκύβαλα σοκακιού υπερασπίζουν τα χριστιανικά δικαιώματα.

Ο δε διοικητής (Μουτεσερίφης, της Πρεβέζης, εκ Λαρίσης καταγόμενος), κατέστρεψε τον κόσμον. Ουδεμία υπόθεσις, ουδεμία δίκη λαμβάνει τέλος αν δε δώση αυτός διαταγάς εις τους προέδρους και μέλη των διαφόρων δικαστηρίων. Διαταγήν δίδει όταν οι διαφερόμενοι τον ανταμώσουν κατ'ευθειάν ή μέσω άλλων. Αι τοιαύται πράξεις έγιναν πλέον γνωσταί

εις τους πάντας. Τα κουβεντιάξει ο λαός εις τα καφενεία, διότι τα αυτά έπαθαν και παθαίνουν άπαντες, και οι παραπονούμενοι συνευρίσκονται ομοιοπαθείς. Παράπονα δεν τολμά κανείς να κάμη, διότι δεν εισακούεται, καθότι από τόσους θησαυρούς που μαζεύει αυτός ο άνθρωπος, λέγουν ότι έχει ισχυρά μέσα. Αλλ'όταν θελήσει η Α. Αυτοκρατορική Μεγαλειότης ο φιλόλαος και φιλεύσπλαχνος Σουλτάν Χαμίτ, έχει μέσα να μάθη τα καθέκαστα και να θεραπεύση την μεγάλην ταύτην πληγήν του πτωχού τούτου λαού πάσχοντος. Ο δε εμπορικός λαός πάσχει δεινός από τον πρόεδρον του τελωνείου όστις εις τας 5 η ώρα καταβαίνει εις το τελωνείον και φεύγει δια το γεύμα εις τας 6 1/2 -7. μένει δύο ώρας και άλλας 2 μετά μεσημβρίαν. Τοιουτοτρόπως και οι κιατίπηδες έπεσαν εις παραλυσίαν κατόπιν του Ναζίρη των, μάλιστα ο ελεγκτής είνε διαβασμένος πολύ. Εις όλας σχεδόν τας ώρας που μένει εις το γραφείον του πάντα αναγιγνώσκει θρησκευτικά κιτάπια, ενώ οι έμποροι όρθιοι τον παρακαλούν δι'εργασίαν. Αλλ'αυτός τους υβρίζει. Έχομεν και έναν αρμένιον κιασίπην εις τα μανιφέστα των βαποριών και πλοίων. Αυτός εργάζεται μίαν ώρα. Αίφνης αφήνει τους εμπόρους συνοστιζομένους ποιος να πρωτοτελειώση την δουλειάν του, φεύγει, πηγαίνει εις το δωμάτιόν του υποπτευόμενος μη η ερωμένη του στέκεται στο παραθύρι (διότι ερωτεύθη ορθόδοξον Πρεβεζιάνα) και μετά μίαν ώραν επιστρέφει εις το γραφείον, ότε παύουν και φεύγουν, όλοι οι κιατίπηδες και κλείει το τελωνείον. Δι'όλα αυτά ο έμπορος και ο παραλήπτης εν Πρεβέζη, σαν εις καρμανιόλα κινάει δια να τελωνίση. Ταύτα πάντα η κεντρική διεύθυνσις του τελωνείου Κωνσταντινουπόλεως δύναται να τα διορθώση, προς όφελος του τελωνείου και ευκολίας των εμπορών».

● Η ίδια εφημερίδα στις «9 Φεβρουαρίου ασψε» (1895) έγγραφε:
«ΕΚ Ν. ΛΟΥΡΟΥ

Οι χωρικοί της Λάκκας και το ίμορον του ελαιοκάρπου-Ο Μεχμέτ Εφένδης με τριακοσίους δαίρων και φυλακίζων-Η παράνομος διαταγή του Χιβζή Πασά-Εκπατρισμός των κατοίκων-Βιαία Αρπαγή.

Θλιβερόν και λίαν σπαραξικάρδιον επεισόδιον λαβόν χώραν πρό τινος εν τοις χωρίοις της Λάκκας κατά την επαρχίαν Φιλιπιάδος κρατεί αναστάτους τους φύσει φιλησύχους κατοίκους αυτών. Τα εν λόγω χωρία όντα ανέκαθεν ιδιόκτητα των ενοικούντων χωρικών αρπάγησαν απ'αυτών υπό του Τεπελενλή Αλή Πασά. Μεθ'όλην όμως την τυραννικήν αυτού ωμότητα και θηριωδιάν κατιδών ο Σατράπης εκείνος τους ηδικημένους και ταλαιπώρους χωρικούς κινδυνεύοντας να απολεσθώσιν υπό λιμού, άτε στερουμένους εν τη βραχύδει και αγόνω αυτών χώρα καλλιεργησίμων γαιών προς παραγωγήν σιτηρών, ηυδόκησε να καταλίπη αυτοίς τα καρποφόρα δένδρα, εν οίς και τας ελαιάς, ως ιδιόκτητα αυτών κτήματα. Την πράξιν αυτήν κυρώσας και δια ιδιαίτέρου αυτού βουγιουρουλιτίου (διατάγματος) διέτασσον «ίνα μη ντουκουντίση (ενοχλήση) κανείς τους Λακκιώτας εις την συγκομιδήν των ελαιών και της λοιπής ξυλοκαρπίας διότι είναι μούλκια αυτών καθώς ήταν ανέκαθεν». Ούτω δε οι Λακκιώται ουδένα απέτιον φόρον εκ των ελαιών και των λοιπών οπωροφόρων δένδρων προς τον Αλή-Πασάν. Μετά την καταστροφήν αυτού, επειδή τα υπ'αυτού αρπαγέντα κτήματα κατέσχευε άπαντα η Οθωμανική κυβέρνησις, εξηκολούθησε και αυτή, σεβομένη την ως άνω πράξιν του Σατράπου και δεν ελάμβανε και αύτη ουδένα φόρον παρά των ελαιών της Λάκκας μέχρι του Τανζιματίου. Μετά δε το Τανζιμάτιον ελάμβανε μέχρι πέρυσιν τον φόρον της δεκάτης μόνον, εν ώ εκ των άλλων προιόντων προς τω φόρω της δεκάτης λαμβάνει και έτερον πρόσθετον φόρον τριάκοντα επί τοις εκατόν, 'ίμορον ονομαζόμενον, εξ όλων των εις την κατοχήν αυτής περιελθόντων κτημάτων του Αλή-Πασά. Εφέτος όμως ο Βαλής Ιωαννίνων μη λαμβάνων υπ'όψει τα μέχρι σήμερα σεβαστά παράτη κυβερνήσει δίκαια των χωρικών, απέστειλεν Ιωαννίτην οθωμανόν Μεχμέτ Εφένδην καλούμενον «μ'εντολήν» ως ο ίδιος ισχυρίζεται, ίνα εισπράξη παρά των Λακκιωτών ίμορον εκ των ελαιοδένδρων. Η πρωτοφανής και αυθαίρετος αύτη αξίωσις φυσικώ τω λόγω, εξή-

γειρε την δικαίαν των χωρικών αποδοκίμασίαν και αγανάκτησιν, αρνουμένων επιμόνως να συναινέσωσιν εις αυτήν. Αλλ'ο ρηθείς Μεχμέτης, μετακαλεσάμενος εκ Φιλιππιάδος και Πρεβέζης αξιωματικούς, στρατιώτας, χωροφύλακας, μεμούρηδες, κολτζήδες κ.λ.π. περί τους τριακοσίους, μετέβη επί κεφαλής αυτών εις τέσσαρα χωρία της Λάκκας Λέλοβα, Ποδογόρα, Νικολίτσι και Παπαδάτες, «και δια πλείστων θεμιτών και αθεμιτών καταναγκασμών και δια βανδαλικών βιαιοτήτων, ξυλοκοπών και φυλακίζων και εν ενί λόγω τον τρόπον και την φρίκην εμβάλλων προσπαθεί να εξαναγκάση τους χωρικούς εις την απότισην μόρου». Οι ταλαίπωροι χωρικοί καταπιεζόμενοι κατά τοιούτον τυραννικόν τρόπον, τινες εξ αυτών «εγκατέλιπον την αναξιοπαθούσαν πατρίδα των φυγόντες εις Πρέβεζαν, και έτεροι εις Ιωάννινα» οπόθεν επανειλημμένως διεμαρτυρήθησαν εν τε Ιωαννίνους και Κ/πόλει κατά της «αδικωτάτης ταύτης καταπατήσεως» των πατρίων δικαίων των και τη τυραννικής του ειρημένου Μεχμέτη διαγωγής. Δυστυχώς όμως εισέτι δυνάμοθεν (;) φωνή, ουδέ ακρόασις. Παράδοξον πως η Α. Εξοχώτης ο Βαλής των Ιωαννίνων Αχμέτ Χιβζή Πασάς, όστις άλλως φροντίζει οπωσδήποτε περί της ησυχίας του νομού και της εφαρμογής των νόμων της Α. Α. Μ. , πως λέγομεν προέβη εις τοιούτον διάβημα και ανέχεται όπως τέσσαρα χωρία της Λάκκας να διατελώσιν επί τοσαύτας ημέρας εν αποκλεισμού, πολλοί δε εκ των κατοίκων «να μένωσι φυλακισμένοι άλλοι εις τα διάφορα χωρία και άλλοι εις τας κυβερνητικές φυλακάς». Αν η Α. Ε. νομίζει ότι έχει δικαίωμα τι η κυβέρνησις επί του φόρου τούτου, θα ήτο προτιμώτερον όπως διεκδικήση αυτό δια της δικαστικής οδού. Αν δε πάλιν, καθά μετ'επιτάσεως διαδίδεται, υποκινείται παρά τινων Οθωμανών Ιωαννιτών Σελαχουδίν Εφένδη και Ισμαήλ Βέη, οίτινες προ χρόνων αγοράσαντες παρά του κ. Κ. Καραπάνου δύο χωρία της Λάκκας (Μπουλμέτι και Ντάρα) επειράθησαν και αυτοί κατ' αρχάς να εισπράξωσιν ίμορον παρά των χωρικών δια τοιούτων βιαίων και εξαναγκαστικών μέσων, μη δυνηθέντες όμως κατέφυγον εις τα εν Κ/πόλει δικαστήρια του Κράτους, τα οποία μετά «τακτικήν διαδικασίαν απέρριψαν μεν την αγωγήν των δύο Οθωμανών ως παράνομον, εκύρωσαν δε τα δίκαια των χωρικών», άς λέγομεν υπό τούτων υποκινούμενος προέβη εις το έκνομον τούτο διάβημα, είνε λυπηρόν ότι εγένετο θύμα των εισηγήσεων των ρηθέντων δύο κακόβουλων Οθωμανών. Ελπίζομεν όμως ότι η δικαία των χωρικών αντίστασις εν τω ζητήματι τούτω θα φέρη την Εξοχώτητά του ταχέως εις συναίσθησιν της παραπλανήσεως αυτού και θα επιβραβεύση το δίκαιον τοις αδικουμένοις χωρικοίς. Ελπίζομεν ότι η εγνωσμένη φιλοδικαιοσύνη της Α. Μ. του Σουλτάνου θα θέση τέρμα εις την απελπιστικήν κατάστασιν των κατοίκων και θα αποδώσει εις αυτούς δικαιοσύνην».

● Στις 10-2-1895 (φ. 125) έγγραφε:

«ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

...Η επέτειος των γενεθλίων της Α. Μ. του Σουλτάνου επανηγυρίσθη ενταύθα μετά πάσης μεγαλοπρεπείας. Ο μητροπολίτης, οι πρόκριτοι, οι πρόξενοι και πλήθος λαού υπέβαλον εις τον γενικόν διοικητήν τα συχαρητήριά των...

Η είδησις της εις τον Οικουμενικόν θρόνον αναρρήσεως του Ανθίμου Τσάτσου γενικήν επροξένησαν εις την πόλιν ημών χαράν...

Έχομεν δύο μήνας σχεδόν βροχάς και πλημύρας. Τα βουνά χιονισμένα. Η συγκοινωνία διεκόπη εντελώς αφ' ενός ένεκα των χιόνων, εξ άλλου ένεκα των πλημμυρών, αι οποίαι κατέστρεψαν τους νέους δρόμους εις πολλά μέρη. Η αμαξητή οδός Ιωαννίνων-Πρεβέζης σχεδόν κατεστράφη. Αι πρώται πλημμύραι παρέσυραν τους πέριξ της οδού τοίχους και οι δρόμοι έγιναν λάκκοι. Οι τοίχοι ήταν κτισμένοι με ξερολίθι και μόλις στέκονταν.... Η λίμνη των Ιωαννίνων εσκέπασε το γεφύρι του Λυκοστόμου. Οι γεροντότεροι δεν ενθυμούνται τόσα νερά εις την Ήπειρον. Μεταξύ άλλων επλημμύρισε και η λίμνη Αρτσίστης και Άνω Ραβενίων και τοιουτοτρόπως έπαυσε και η φιλονεικία των δύο κοινοτήτων περί συνόρων και έμεινεν ήσυχος ο εν Ιωαννίνους δισαιτητής, όστις επήρε 15

λίρας δια να κρίνη ποίος έχει δίκαιον και ποίος άδικον. Η δε βρύσι της Στούτηβης εις το Γκαλμπάκι έγεινε ποτάμι....

Η Α. Ε. ο Χιβζή Πασάς έχει αμαξηλάτην τον φονέα του εκ Τρικκάλων της Θεσσαλίας Κυδώνη. Βεβαίως δεν θα γνωρίζη ότι είνε τοιούτος, άλλως θα τον έστελλεν εξορίαν, όπως και άλλους τοιούτους και λειποτάκτας.

Ο σπανός Περτέφ εφέντης και Ατά εφέντης, έχοντες την υπηρεσίαν της καταγραφής του λαού, τα κεφαλέτια και τα διαβατήρια, τζερεμούν τον κόσμον δια τα κεφαλέτια, τα οποία μερικοί χωριάτες αγωγιάταις και λοιποί χάνουν, διότι πρέπει να τα φέρουν πάντοτε μαζί των. Όταν ζητούν νέον τους τιμωρούν με ένα μεντζήτι, ενώ ο νόμος λέγει ότι οι χάνοντες τα κεφαλέτια τιμωρούνται με ένα γρόσι μόνον...

Ύστερα από όσα προηγουμένως εσημειώθησαν εν τη «Φωνή της Ηπείρου» εκ Ν. Λούρου ως λαβόντα χώραν επεισόδια εις το χωρίον Παπαδάτες της Λάκκας, μεταξύ του συμβουλίου (μετζηλισίου) και των Λακκιωτών, εσταμάτησε κάθε κακό διάβημα εκ μέρους της εν Πρεβέζη αρχής κατά των Λακκιωτών, δια να τους πάρουν το γεώμορον των ελαιών και λοιπών καρποφόρων δένδρων δια της βίας. Ως φαίνεται θα επληροφορήθη η διοίκησης των Ιωαννίνων ότι είνε άδικος η πράξις εκείνη ή από Κωνσταντινούπολιν θα εδόθη διαταγή διότι οι Λακκιώται ίσως ανεφέρθησαν λόγω του κατατρεγμού με φυλακίσεις και δαρμούς κατ'ευθείαν εις την Α. Μ. τον Σουλτάνον όστις μισεί τας τοιαύτας κακεντρεχείς πράξεις κατά του ραγιά και αμέσως απεφυλακίσθησαν οι Λακκιώται από τας ειρκτάς Λούρου και Πρεβέζης. Τοιουτοτρόπως εκόπασε και η ορμή αύτη του πρώην δημάρχου Ιωαννίνων Μεχμέτ Εφέντη Βεήπ Εφέντη Ζαντέ όστις διορισθείς διευθυντής των Ιμλιακίων Λάκκας υπεσχέθη εις την κυβέρνησιν ότι θα κάμη ζάπη τους Λακκιώτας και θα τους πάρη το ήμορον. Και τούτο το έκαμνε δια να αποκτήση πάλιν την εύνοιαν της κυβερνήσεως διότι είχεν υποπέσει εις μεγάλην δυσμένειαν όταν ήτο δήμαρχος Ιωαννίνων, καθότι έκαμε μεγάλες χαλασιές και εις τα Τουρκικά μνήματα και άλλα πολλά. Αν ήτον εις άλλα χωρία το άδικον τούτο ζήτημα του Μεχμέτ Εφέντη θα τα εζάπωνεν, όλα με τάξιμο και με δόσιμο χρήματος και μα δαρμό όπως έκαμε εις άλλα μέρη, αλλ'οι Λακκιώτες ούτε ρουσφέτια παρεδέχθησαν ούτε τα βασανιστήρια εφοβήθησαν, αλλ'ενωθέντες με μίαν ψυχήν, μίαν καρδιάν, ένα στόμα απάντησαν δια του Πάνο Καλέντζη Παπαδιώτη προς το εκεί πορευθέν μεντηλίσι ότι κεφάλια δίδουν αλλά γεώμορον ούτε μία εληά δίδουν. Ευτυχώς η Διοίκησης των Ιωαννίνων και η φιλευσπλαχνία του Σουλτάνου εννόησαν ότι οι κάτοικοι είχαν δίκαιον και τοιουτοτρόπως ευλογούν τα ονόματά των διότι τους απήλλαξαν από τας παρανόμους απαιτήσεις των τοιούτων υπαλλήλων».

Το 1895 η πυκνότητα του πληθυσμού στη Λάκκα ήταν 3, 48 οικογένειες ή 21 κάτοικοι ανά τετρ. χιλιόμ. Ήταν η πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή της Νοτίου Ηπείρου μετά από αυτήν του Φαναρίου (βλέπε Α' συνέδριο Πρέβεζας).

● Στις 19-7-1896 (αριθ. 198) η «Φωνή της Ηπείρου» έγγραφε:
«Εκ Νέου Λούρου

...Έχομεν εδώ εν Ν. Λούρω καιμακάμην γέροντα, όστις, και αν δεν θέλη να πράξη κακόν τι, ως γνωών την γλώσσαν και τα πράγματα γίνεταί όργανον τυφλόν Οθωμανικών τινων και πράττει ούτω ό, τι εκείνοι του υποβάλλουν και αδιαφορεί προς τα ατυχήματα των κατοίκων της επαρχίας η οποία υποφέρει τα πάνδεινα. Οι περιουσίαι των κατοίκων αρπάζονται αυτοί εκδιώκονται των οικιών και προ της διοικήσεως και του νόμου δεν ευρίσκουσι δίκαιον και περιφέρονται ανέστιοι και πειναλέοι κινούντες τον οίκτον. Έχομεν επίσης εν Ν. Λούρω τον περιβόητον Φουάτ βέην ούτινος τα κατορθώματα πολλάκις διετραγωδήθησαν. Τι υποφέρει ο κόσμος από αυτόν τον άνθρωπον ή μάλλον τον δαίμονα, διότι είνε ο κακός δαίμων των κατοίκων, πολλάκις εγράφη. Όπου υπάρχει κτήμα, δάσος κ.λ.π. στρέφει τα άρπαγα βλέμματά του και αρπάζει χωρίς κανένα να φοβήται.

Μονή Προφήτη Ηλία Ηλιοβουνίων

Ἐχομεν εἰς Πρέβεζαν τον Χουσεῖν Βέην, ἕτερον τύραννον, ἀπάνθρωπον, ωμόν, ἄρπαγα, φονέα, δολοφόνον καὶ χίλια δυό ἄλλα, ἔχοντα επαγγέλματα καὶ εξασκούντα αὐτὰ ὑπὸ τα ὄμματα τῆς κυβερνήσεως, των νόμων, των Αυτοκρατορικῶν επιτροπῶν...».

Στον ατυχή Ἑλληνοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1897, οἱ νέοι ἀπὸ τα χωριὰ τῆς Λάκκας ἔτρεξαν νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τους. Οἱ περισσότεροὶ ἔλαβαν μέρος στὴν «Ἡπειρωτικὴ Φάλαγγα» (Συνταγματάρχης Μηχανικοῦ Μάρκο Μπότσαρης, εγγονός τοῦ Νότη), ποῦ ἔδωσε μάχη στὸν Λούρο. Ὁ Σουλιώτης Φῶτος Μπόμπορης κτυπούσε ἀπὸ τὴν Ἄρτα, με τα κανόνια, τους Τούρκους στὴ Στριβίνα (Καμπή).

Οἱ Ἕλληνες ἔφθασαν πολεμώντας μέχρι τα «Πέντε Πηγάδια». Ὅταν υποχώρησε ὁ Ἑλληνικὸς στρατός στὴ Θεσσαλία, ἐπανάλθαν καὶ οἱ Λακκιῶτες στὰ σπίτια τους. Τότε ὁ ἀρχηγός των Τούρκων, Καννίμπης, εἰσέβαλλε στὴ Λάκκα, γιὰ νὰ τιμωρήσει τους Λακκιῶτες με λεηλασίες καὶ χρηματικὰ πρόστιμα. Πήρε αἰχμάλωτο τὸν προεστώτα Σιώζη, ἔκαψε τὸν Καντζά, κατεδάφισε τὶς ἀποθήκες τῆς Ι. Μ. Καστρίου καὶ (ίσως) τὶς ἀποθήκες τῆς ἰδίας μονῆς (ἢ τῆς Ι. Μ. Μεσιανῶν) στὴ θέση «Μοναστηρίου» Ντάρας. Με τὴν ἐπιστροφή στὴν ἔδρα τοῦ τα Γιάννενα, δικάστηκε ἀπὸ τὸν Πασά γιὰ τὶς λεηλασίες καὶ τὸν κρέμασαν.

● Γιὰ τὴν μετὰ το 1897 περίοδο γράφει ὁ Ἰωάννης Νικολαΐδης («Τα Γιάννενα τοῦ Μεσοπολέμου», τ. Γ', Ἰωάννινα 1992, σελ. 181):

«...Το 1897, ὅταν εἶχαμε νικηθεῖ ἀπὸ τους Τούρκους, ὁ Δημ. Λαζαρίδης διερμηνέας τοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου Ἰωαννίνων, κατάρθωσε νὰ σώσει ἀπὸ τὴν κρεμάλα πολλούς ποῦ κατηγοροῦνταν γιὰ ἔσχατη προδοσία. Εἶχε μετατρέψει τὸ σπίτι τοῦ σε καταφύγιο των διωκομένων γιὰ ἐθνικὲς υπηρεσίες. Εκεί κρυβόταν πρόκριτοι καὶ πάρεδροι χωριῶν καὶ ἐκεῖ ἔγραφαν τὶς πύρινες ἀναφορές τους, στὶς οποίες διεκτραγωδούσαν τὴν ἀθλια κατάσταση τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ, ἐξ αἰτίας των διωγμῶν, τῆς Τουρκικῆς κακοδιοίκησης καὶ των ἀλβανικῶν ωμοτήτων. Αὐτός φρόντισε καὶ ἔπεισε τὴν Ρωσικὴ Κυβέρνηση νὰ στείλει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μεγάλη χρηματικὰ ποσά, με τα οποία σώθηκαν ἀπὸ τὴν πείνα τα χωριὰ τῆς Λάκκας, τῆς Τσαρκοβίστας καὶ τῆς Παραμυθιάς, οἱ κάτοικοί τους ζούσαν ἐπὶ δύο μῆνες μόνο με λάχανα».

Ἡ Ἑλλάδα ὑποχρεώθηκε, μετὰ τὸν ατυχή αὐτὸν πόλεμο, νὰ υπογράψει ταπεινωτικὴ συνθήκη στὶς 22-11-1897. Στὴν τελικὴ διαρρύθμιση των συνόρων ἀπὸ τὴν Τουρκία καὶ τὶς τότε ἕξι μεγάλες δυνάμεις, ἀντέδρασαν μόνο οἱ κάτοικοι τῆς Κουτσούφλιανης (Παναγίας) Καλαμπάκας στὶς 13 Μαΐου 1898. Οἱ Κουτσουφλιανῶτες πήραν ὁμόφωνη ἀπόφαση, ἔκαψαν οἱ ἴδιοι τὸ χωριὸ τους καὶ ἐκπατρίστηκαν στὴν Ι.Μ. Λιμποχόβου

Μονή Προφήτη Ηλία Ηλιοβουνίων

(κατόπιν Νέα Κουτσούφλιανη, σημ. Παναγία), στα ελεύθερα Ελληνικά εδάφη (Γ. Ν. Σάρου-Α. Δ. Στράτη: «Ιστορία της Κουτσούφλιανης», 1997, σ. σ. 595).

Στις 15-7-1898 δολοφονήθηκε ο δημογέρων (προεστός) της Λάκκας Αθ. Κωλέτσης από τις Παπαδάτες και στις 25-1-1899 ο νεοεκλεγείς από την συνεδρία της Δημογεροντίας Λούρου της 10ης Οκτωβρίου 1898, Λελοβίτης Μιχαήλ Λογοθέτης (βλέπε Α΄ Κώδικα). Τις δολοφονίες έβαλε ανθρώπους να τις διαπράξουν, ο ισχυρός Τουρκαλβανός Φουάτ Μπέης, επειδή κατά τον πόλεμο του 1897 ένοπλοι χωρικοί από τη Λάκκα είχαν εισέλθει στη Φιλιππιάδα και είχαν επιδοθεί σε αρπαγές, καταστροφές και εμπρησμούς περιουσιών, Τούρκων κατοίκων τους.

Το 1898 διδάσκαλος στου Ντάρα ήταν ο Χριστόδουλος Αθανασίου Λογοθέτης, από τα Λέλοβα. Η επιχορήγηση της Δημογεροντίας Λούρου για σχολιάτικα επιδόματα (βοηθήματα λειτουργίας) του σχολείου Ντάρας το ίδιο έτος ήταν 110 γρόσια, το δε επόμενο σχολικό έτος μειώθηκαν κατά 45% λόγω των καταστροφών του πολέμου. Στην αρχή εγκρίθηκαν για το σχολείο της Ντάρας 100 γρόσια και έλαβε 88, στη συνέχεια εγκρίθηκαν 104 και έλαβε 76, την μικρότερη επιχορήγηση απ'όλα τα χωριά της Λάκκας (Οδ. Μπέτσου: «Λέλοβα...», τ. Β΄, σελ. 171).

Αυτά τα χρόνια αρχίζουν οι εκμισθωτές των βοσκοτόπων της Ι.Μ. Προφήτη Ηλία Ηλιοβουνίων, να κατακαίουν εκτάσεις για τη δημιουργία βοσκής. Στην αποψίλωση των βουνών συνετέλεσε και η απόφαση του ιδιοκτήτη της Κρανιάς, τσιφλικά Σαντίμ Πασά και των άλλων της Λάκκας, να εγκαταστήσουν καρβουνοποιούς με αποτέλεσμα να καταστραφούν τα δάση βαλανιδιάς στο Μπαλντενέζι. Και κατόπιν εύκολα οι βοσκοί έπαιρναν άδεια και έκαϊαν τα βουνά, από τον Βαλαωρίτη μέχρι την Μπογόρτσα. Η γη γυμνώθηκε από τη διάβρωση, που επέφεραν τα νερά των βροχών. Αποτέλεσμα οι λιθωσσωρείες, που κατέβηκαν σε πολλά σημεία. Μια απ' αυτές «έθαψε» την θέση «Πλατάνια» στου Ντάρα. Τούτο έγινε περί τον Σεπτέμβριο του 1898.

● Στις 8-10-1899 (φ. 349) η εφ. «Φωνή της Ηπείρου» έγραφε:
«ΕΚ ΝΕΟΥ ΛΟΥΡΟΥ

Εν τη Λάκα του Σουλίου εγένετο η καταγραφή καθ'ήν πάντες ώφειλον κατά εκδοθείσαν διαταγήν να παρουσιασθώσιν, άνδρες και γυναίκες και αυτά τα μικρά παιδιά ακόμη, αλλ'οι κάτοικοι εντόνως διεμαρτυρήθησαν ότι δεν είναι νόμιμον να παρουσιασθούν και οι γυναίκες. Μετά ταύτα μετέβησαν και γαιωμέτραι οι οποίοι κατέγραψαν όλα τα δένδρα ήτοι ηληαίς, συκιαίς, αχλαδιαίς και τα σπήτια εις κάθε χωρίον. Και όσα χωρία κατέχονται υπό των βέηδων ούτοι θέλουσι να γράψωσι ότι οι οικίαί είνε ιδικαί των. Τούτο

συνέβη εις το χωρίον Μπουλιουμέτη της Λάκας όπου ο Σαλή βέης έχων το χωρίον τούτο θέλει να γράψη ότι αι οικίαι είνε ιδιοκτησία του αλλά επειδή οι δημογέροντες δεν υπογράφουσι το ζήτημα μένει εκρεμές. Ως αίτιον ο Σαλής της ματαιώσεως των σχεδίων του θεωρεί τον Αναγνώστη Κωνσταντή Βασίλη, και προς εκδίκησιν θέλει να τον εκδιώξη εκ του χωρίου. Νομίζομεν όμως ότι δεν είνε δίκαιον, διότι ο δυστυχής έχει αγοράσει από τον βέην του χωρίου το κτήμα και έχει κτίσει το σπήτι του. Εκτός τούτου θέλουσι να λάβωσι το ίμορον από τας ελθαίς, αχλαδιαίς και από αυτά ακόμη τα κηπάρια θέλουσι δέκατον, ώστε αν καμμιά νοικοκυρά έχη φυτεύσει εις τον κήπον λάχανα, πράσα, κρεμύδια, σκόρδα και άλλα τοιαύτα οφείλει να πληρώση. Εάν τις έχει μελίσια και υπάρχει κυψέλη κενή θα πληρώση το δέκατον και άλλα. Τις δύναται να είπη λέξιν δι' όλα τούτα τα παράνομα; Ουδείς διότι εάν τις είπη λέξιν εναντίον ρίπτεται εις τας φυλακάς, ενώ προ του πολέμου οι Χριστιανοί ευρίσκοντο εις καλλιτέραν κατάστασιν. Τότε ουδείς εκ των Τούρκων εκακοποίει Χριστιανόν....

Δεν γνωρίζομεν αν πρέπει οι εισπράκτορες και κοσάδα να τρώγουν από το χωριό και να μη πληρώσουν. Και τι νομίζετε ότι θέλουν να φάγουν; Κριάρια παχιά και κότες. Προτού όμως φάγουν θέλουν για όρεξη 4-5 οκάδες ρακί, ώστε μεθούν καλά και ύστερον αρχίζουν τον δυστυχή πρωτόγερον εις το ξύλο. Οι ταξηλδάρηδες μετέβησαν εις την Λέλοβα προς είσπραξιν και επειδή ο Πήλιο Τζήμας δεν είχε να πληρώση τον έπιασαν και τον έσπασαν εις το ξύλο, ούτως ώστε τον έφεραν εις το ξυλοκρέβατον εις την Φιλιππιάδα, αφού προηγουμένως εσύναξαν όλα τα πρόβατα, γίδια, άλογα, βώδια, χαλκώματα και ότι άλλο υπήρχεν εντός της οικίας. Οι ατυχείς κάτοικοι τόσοσν εφοβήθησαν και κατετρόμαξαν από τας καταπιέσεις και τας ανηκούστους ταύτας βαρβαρότητας αι οποία υποθέτομεν να μην συμβαίνουν εις άλλην επαρχίαν της Ηπείρου, ώστε αν ασθενήση το παιδί των το αφίνουν άνευ φαρμάκων και ιατρού φυλάσσοντες το χρήμα δια τους εισπράκτορας. Απορούμεν τι να πράξωμεν προς βελτίωσιν της καταστάσεως αυτής. Δεν έχομεν κανένα ο οποίος να φροντίση δι' ημάς να μας απαλλάξη από τα φρικτά αυτά βάσανα τα οποία δεν δύναται να περιγράψει πένα ούτε να φαντασθή νούς ανθρώπου και των οποίων είμεθα βέβαιοι ότι ούτε ο Βαλής Ιωαννίνων, όστις φημίζεται ως δίκαιος, έχει γνώσιν. Δεν τολμούμεν να κάμωμεν κανέν παράπονον διότι θα πάθωμεν χειρότερα από τους εδώ Τούρκους. Υψώσατε παρακαλούμεν σεις φωνή υπέρ ημών των ατυχών».

● Στις 14-1-1900 η ίδια εφημερίδα (φ. 363) έγγραφε:

«...Εις το χωρίον Μπουλιουμέτη ο Σαλή βέης επιμένει να λάβη από τους κατοίκους το ίμορον δια τας ελαίας τας εις τον κάμπον του χωρίου όλως παρανόμως, από δε τον Αναγνώστη Κώστα όστις έχει μαγαζιον εις το αυτό χωρίον απαιτεί ή να κρημνίση το μαγαζιον ή να τον κάμη και αυτόν συντάειρον βλέπετε δεν αρκείται ο άνθρωπος εις όσα δικαιούται υπό του νόμου. Θέλει να γίνει και αυτός νομοθέτης και κυβερνήτης. Παρακαλούμεν λοιπόν την Α. Ε. τον Βαλή Ιωαννίνων να στείλει απεσταλμένον όπως μεριμνήση δι' ημάς οι οποιοι υποφέρομεν όσον ουδεμία άλλη επαρχία μακράν της επιβλέψεως Σουλτάνου, διότι οι αρχαί Φιλιππιάδος θέλουν να κλέψουν και ένεκα τούτου καταπιέζουν τους κατοίκους».

● Τον Ιούνιο του 1900 η «Φωνή της Ηπείρου» έγγραφε (σε συνέχεια από το φ. 375):

«ΕΚ ΝΕΟΥ ΛΟΥΡΟΥ

Ο μόνος οπωσδήποτε προστατεύων εν τη επαρχία μας τα δικαιώματα των Χριστιανών είνε ο Ιμής αγάς ο μόνος ίσως δίκαιος καθ'όλην την Ήπειρον. Ένεκα της μεγάλης δικαιοσύνης προς τους Χριστιανούς, κατηγορείται υπό του Φουάτ και Χουσείν βέη, ενώ αυτός ουδένα βλάπτει. Πας Χριστιανός εις τον Ιμής αγά θα καταφύγη όπως εύρη το δίκαιόν του. Αλλά τι ημπορεί και αυτός να κάμη; Τίποτε. Διότι ο τύραννος Φουάτ και οι λοιποί Σια (;) τον επιβουλεύονται. Αηληείται και αυτή η ζωή του, επειδή υποστηρίζει

τους Χριστιανούς και νομιζόμεν εντός του δικαίου των. Όθεν παρακαλούμεν την Α. Ε. Βαλὴν των Ιωαννίνων ὡπως μεριμνήσῃ δια τὴν ἐπαρχίαν ταύτην καθ'ὅτι γνωρίζομεν καλῶς ὅτι αἱ καταπιέσεις αὐς υφίστανται οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας ταύτης εἰς ουδεμίαν ἄλλην ἐπαρχίαν δὲν συμβαίνουν. Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ταχέως ἡ Α. Ε. θα πέμψῃ ἀπεσταλμένους νὰ ἰδῶσι τὴν ἀλήθειαν ποία εἶνε καὶ πῶς. Ἐρχόμεθα εἰς τὸ ζήτημα τῆς Μητροπόλεως καὶ τῶν σχολείων. Δυστυχῶς ἡ ἐπαρχία αὐτὴ καὶ θρησκευτικῶς δὲν διοικεῖται καλῶς, διότι ἡ Ἱερά Μητρόπολις δὲν φροντίζει καθόλου δια τὸ ποιμνίό της. Ὅτι συμβαίνει εἰς τὰ χωρία τῆς Λάκκας καὶ ὅλης τῆς ἐπαρχίας ταύτης εἶνε ἀνήκουστον. Οἱ ἱερεῖς παραμελῶσι τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα. Ουδεὶς θα το πιστεύσῃ τι κάμουν. Ἐνῶ ἐξ αὐτῶν ἐντός τοῦ ναοῦ εἰς ἱερεῦς ἱερουργεῖ ὁ ἕτερος κάθηται ἔξω εἰς τὰ ἐργαστήρια χαρτοπαίζων. Ποῖον λοιπὸν παράδειγμα θα λάβῃ ἐκεῖνος ὁ χωρικός ὁ ἀγράμματος ποῖαν ὁδὸν θα ἀκολουθήσῃ ἀν δὲν πηγαίῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Ἐκτός τούτου ἐρωτώμενον σεβ. Μητροπολίτην εἰάν ὁ ἱερεὺς εἶνε προωρισμένος δια τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα ἢ νὰ ἀναμιγνύηται εἰς τὰς υποθέσεις τῶν χωρικῶν; Καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα σκανδαλώδη δια τῆς κοινότητος ζητήματα ἀναμιγνύονται καὶ δημιουργοῦσιν οἱ ἱερεῖς ζητήματα χάριν κερδοσκοπίας καὶ προσωπικῶν συμφερόντων. Ἐλπίζω ὅτι καὶ ὁ μητροπολίτης Νικοπόλεως θα προσπαθήσῃ νὰ διορθῶσῃ τὰ ἀτοπα ταῦτα καὶ νὰ ἐξαλείψῃ τὰς κακὰς συνθήκας αἰτίνας ἐπεκράτησαν μέχρι τούδε.

Οἱ μισθοὶ τῶν διδασκάλων ἠλαττώθησαν 45 τοὶς ἑκατόν. Ἄδικον καὶ ἀδικώτατον τὸ μέτρον τούτο. Ἐγένετο δὲ διότι ὁ τέως μητροπολίτης δὲν ἐξήσκησε ἐπὶ τῶν μοναστηριακῶν τὴν δέουσαν ἐπίβλεψιν καὶ συνεπῶς καταχρήσεις πολλαὶ ἐγένοντο ὑπὸ τῶν δημογερόντων. Οἵτινες κατόρθωσαν καὶ ἐφθασαν αἱ μοναὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀθλίαν κατάστασιν. Δὲν ἔπρεπε δὲ νὰ ἐλαττωθῶν οἱ μισθοὶ τῶν διδασκάλων διότι οἱ περισσότεροι μαθηταὶ δὲν ἔχουν νὰ πάρουν βιβλία καὶ οἱ δυστυχεῖς διδάσκαλοι ἀγοράζουσιν καὶ τὰ βιβλία τῶν μαθητῶν. Τι τοὺς μένουν νομίζετε; Τίποτε διότι θέλει καὶ ὁ ἀγὰς καὶ ὁ παπὰς. Νὰ φάγῃ ἀπὸ τὸν πτωχὸν τοῦ μισθόν δια νὰ τὸν διορίσουν διδάσκαλον. Σημειώσατε δὲ ὅτι Γεωγραφικός χάρτης δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ σχολεῖα, οἱ μαθηταὶ διδάσκονται κατὰ τρόπον ἀξιοδάκρυτον. Ἐλπίζομεν ὅμως ὅτι ὁ σεβ. Μητροπολίτης Κοσμάς θέλει μεριμνήσῃ δια τὸ ποιμνίό του καὶ θεραπεύσει τὰ κακὰς ἔχοντα».

● Στις 23-10-1900 ἡ παραπάνω ἐφημερίδα ἐγράφε:

«...Ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἰσμαὴλ Βέης κατέχων ἐν Λάκκας Σουλίου τρία χωρία, ἤτοι τὸ Μπουλιμέτι, Ντάρρα καὶ Μελενά ζητεῖ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων τούτων ἴμορον τῆς ξυλοκαρπίας καὶ τῶν ελαιῶν. Τὰ χωρία ταῦτα ἀνηλλάγησαν μετὰ τοῦ κ. Καραπάνου, ἀλλὰ μήπως ὁ κ. Καραπάνος πρὶν ἐλάβανε τὸ ἴμορον τῶν ελαιῶν; Ὅχι. Πῶς λοιπὸν ὁ Ἰσμαὴλ Βέης ἔχει τὴν ἀπαίτησιν ταύτην; Καὶ ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι οὗτοι ἰδίως τοῦ μεγάλου χωρίου Μπουλιουμέτι ἀρνοῦνται καὶ δὲν ἐννοοῦσι κατ'ουδένα τρόπον νὰ παραδεχθῶσι τούτο, ὡς ἐκ τούτου ὁ Ἰσμαὴλ Βέης πρόεβη εἰς τὴν ἐκδίωξιν δύο ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τοῦ χωρίου οἰκογενειῶν, ἤτοι τοῦ φιλησύχου Ἀναγνώστη Κωνσταντὴ Βασίλη καὶ Θωμᾶ Ζήκου, ἐπειδὴ δὲν παραδέχονται ὡπως δώσωσι τὸ ἴμορον τῶν ελαιῶν καὶ τῆς ξυλοκαρπίας, διότι τότε πῶς θα ζήσωσιν, ἀφοῦ ἀπὸ τοὺς δημητριακοὺς καρπούς διδουσιν ὡς ἤτο ὠρισμένον τὸ ἴμορον καθὼς καὶ τὸ δέκατον. Πολλάκις ἐδικάσθησαν καὶ ἠθώθησαν, ἀλλ'ὁ Ἰσμαὴλ Βέης δὲν ἐδέχθη καὶ ἔκαμε (τεμίζι) ἐφῆσιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τις οἶδε τι θα γείνη καθ'ὅτι ὁ Ἰσμαὴλ Βέης θα ἐξοδεύσῃ ἵνα κερδίσῃ, δηλαδὴ ὅχι με τὴν δικαιοσύνην, ἀλλὰ δια τῶν χρημάτων.

Μεγάλῃ ἀναστάτῳσι παρατηρεῖται ἐφέτος καθ' ὅτι διαδίδεται ὅτι θα κλείσουν τὰ σχολεῖα ἔνεκεν τῆς μεγάλης καταχρήσεως ἐπὶ τῶν κτημάτων τῶν μονῶν.

Ἡ ἐσοδεία τῶν ελαιῶν ἐφέτος εἰς τὴν Λάκκαν εἶνε μεγάλη. Ἴταλοί μεγαλέμποροι ἦλθον ὡπως ἀπὸ τώρα ἀγοράσωσι τὰς ελαίας λευκάς ἐπὶ 45 λεπτά, ἀλλὰ τούτο δὲν συμφέρει

Μονή Καστρίου Ριζοβουνίου

εις τους κατοίκους καθ' ότι όταν γείνουν έχουσι διπλάσιο βάρος από ότι έχουν τώρα και οι δυστυχείς κάτοικοι θα αναλάβουν ολίγον καθ'ότι εφέτος τα σιτηρά και εν γένει οι δημητριακοί καρποί κατεστράφησαν».

● Στις 13 Ιουνίου 1901 το Αυτοκρατορικό Ρωσικό προξενείο Ιωαννίνων, δώρησε στη «Εκκλησία Αγ. Αθανάσιος χωριού Δάρα», μια κολυμβήθρα.

Ακόμη συνεχίζονταν οι δικαστικοί αγώνες των χωριών Ντάρα, Μπουλμέτι και Ζερβό εναντίον της απαίτησης του Τούρκου ιδιοκτήτη (τσιφλικά) των χωριών αυτών να παίρνει το τεταρτημόριο (40%) από τον ελαιόκαρπο. Οι κάτοικοί τους στέναζαν κάτω από την καταπίεση των Ζωγράφων, Καραπάνου και τώρα του Ισμαήλ Τελιάτ Μπέη. Τους βασάνιζαν, τους εξευτέλιζαν, τους εξαθλιώναν με αποτέλεσμα να είναι από τους πρώτους που επαναστάτησαν αγανακτώντας από τους βαρείς φόρους και ξεκινώντας πολύχρονους δικαστικούς και όχι μόνο αγώνες. Η τελευταία δίκη έγινε στην Κωνσταντινούπολη και το μοναστηριακό ταμείο Καστρίου επιδόθηκε τα χωριά με 2.000 γρόσια ως βοήθεια στις δαπάνες τους. Η απόφαση του δικαστηρίου δεν είναι γνωστή. Συμπεραίνεται όμως ότι ήταν καταδικαστική τουλάχιστον για του Ντάρα, γιατί ο Τούρκος ιδιοκτήτης προχώρησε στην εκδίωξη (έξωση) των κατοίκων του χωριού από τα σπίτια τους, αφού υποτίθεται ότι ήταν ιδιοκτησία του. Οι Νταρανίτες σαν πρόσφυγες κατέφυγαν προσωρινά στα καταλύματα (κελιά, σταύλοι, αποθήκες) της Ι. Μ. Καστρίου. Προτίμησαν τούτη τη μονή επειδή είχε βακούφικα ελαιόδεντρα στα εδάφη του χωριού και πάντα στέκονταν αρωγός στα χωριά της Λάκκας. Οι γεροντότεροι θυμούνταν το χρονικό της ιστορίας αυτής. Οι Νταρανίτες με τα κοπάδια τους, φορτωμένοι τα κινητά πράγματά τους και τριγυρισμένοι από τα ξυπόλητα παιδιά τους, έφτασαν και εγκαταστάθηκαν στο Μοναστήρι κάποια ανοιξιάτικη μέρα του 1902. έβοσκαν τα κοπάδια τους στα Ηλιοβούνια αλλά τους θέριζε η πείνα, οι στερήσεις και η ελνοσοία από τα κουνούπια της Μαυρής. Με τον ερχομό του Φθινοπώρου κατά τα πρωτοβρόχια, η Μονή ήθελε να εκμισθώσει τα βοσκοτόπια της και τον ελαιόκαρπο. Έτσι με απόφαση της Δημογεροντίας Λούρου (σημ. Φιλιππιάδα) στις 23 Σεπτεμβρίου 1902, όπως φαίνεται στον Α' κώδικα αυτής, η Δημογεροντία απαίτησε την αποχώρηση των Νταρανιτών, αλλιώς θα διώκονταν εκκλησιαστικά και πολιτικά. Μέλη της εκκλησιαστικής επιτροπής της Μονής Καστρίου (είχαν εκλεγεί στη συνεδρία της 18-9-1902, Α' κώδικα) ήταν οι: Κολιό Μπόμπορης (Λελόβων), Αναγνώστης Παπαδιώτης (Κρανιας), Βαγγέλη Αναγνώστης (Νικολιτσίου) και Φώτο Βάσσος (Ποδογόρας). Οι Νταρανίτες γύρισαν στα σπίτι τους, ίσως όχι όλοι, που θα προτίμησαν να καταφύγουν αλλού (περί του τελευταίου δυστυχώς δεν υπάρχουν ενθυμήσεις).

Μονή Αγίων Αποστόλων Μεσιανών

● Την ίδια εποχή η «Φωνή της Ηπείρου» (φ. 483 της 21-6-1902) έγραφε:
«11 Ιουλίου 1902... Πληροφορούμεθα εκ θετικής πηγής ότι ο καϊμακάμης Φιλιππιάδος συνεννοηθείς μετά των τροφοδοτών του Οθωμανικού στρατού κατέσχε πάντα τα αιγοπρόβατα των κατοίκων της ενδεούς επαρχίας Λάκκας Σουλίου χάριν των οφειλουμένων δήθεν ολίγων φόρων του Δημοσίου και έφερεν άπαντα εις Φιλιππιάδα προς πώλησιν. Αυτό σκέφτεται να πράξη και εις την επαρχίαν Καντζά, Καρβασαρά και λοιπά μέρη. Ουδείς παρουσιάζεται αγοραστής ειμί οι τροφοδοτάι του Οθωμανικού στρατού, ως ερρέθη ανωτέρω, αγοράζοντες αυτά αντί πέντε γροσίων έκαστον εν δημοπρασία ενίοτε δε και αντί δύο γροσίων. Έκαστος δύναται να φαντασθή την λύπην και την απελπισίαν των πτωχών εκείνων ανθρώπων οίτινες στερούνται και του μόνου πόρου ζωής, αφιέμενοι εις το έλεος του Υψίστου. Κατελθόντες οι δυστυχείς ούτοι εις Φιλιππιάδα κάθονται με χείρας εσταυρωμένας βλέποντες τα πράγματά των πωλούμενα εις εξευτελιστικές τιμάς και κλαίοντες. Σπαρακτικότερον θέαμα και οδυνηρότερον δεν δύναται τις να ίδη. Είμεθα βέβαιοι ότι η Α. Μ. ο Σουλτάνος μεριμνών περί της ευημερίας των πιστών υπηκόων του δεν έχει γνώσιν των πραττομένων εις τα διάφορα μέρη της Επικρατείας του υπό τινων των ανωτέρων και κατωτέρων υπαλλήλων του.

.... Εις λαμπρότατον μέτρον θέλει προβή η Α. Μ. ο Σουλτάνος, εάν απαλλάξη όσον τάχιον την δυστυχή επαρχίαν Πρεβέζης από τον αιμοβόρον διοικητήν της Περτέφ Εφέντην και την αιμάσουσαν επαρχία Φιλιππιάδος από τον καϊμακάμην της, αντικαθιστών αυτούς δι' ετέρων χρηστών και δικαίων διοικητών...Είμεθα βέβαιοι ότι και η Α.Ε. ο γενικός διοικητής Ιωαννίνων Οσμάν Πασάς δικαιοτάτος ών θέλει διατάξει τα δέοντα προς αναστολήν του κακού τούτου και αντικατάστασιν τω δύο τούτων αδίκων ανωτέρω υπαλλήλων, οίτινες εάν μείνωσιν εις την θέσιν των θα παράσχωσιν πράγματα τη επικρατεία».

● Επίσης στο φ. 557 (της 9-1-1904) η «Φωνή της Ηπείρου» έγραφε για τους προεστούς της Λάκκας:

«...Από τα κλασικά Λέλοβα χύμησε μίαν φοράν τώρα και είκοσι χρόνια ο κυρ Αναγνώστης Σιώζος και έκαμε τρέχοντας τον κατήφορο. Τρέχει εδώ και εκεί προς ανεύρεσιν λείας, ανασκαλεύων καθαρά και βρώμικα, έφθασεν επί τέλους ιχνηλατών εις την μικράν μας πόλιν, και πεινασμένος καθώς ήτο από την αναζήτησιν ανήλθεν αστραπιαίως τας κλιμακας της Ιεράς και ανισχύρου πάντοτε Μητροπόλεως. Εκεί βρήκεν άφθονην τροφήν και ενέπλητε την βουλημίαν αυτού. Αλλά δεν εννόει να απομακρυνθεί εκείθεν.

Οσάκις ήκουεν από μακράν καμμίαν δειλήν φωνήν να τον αποπέμψη, αγρίευε τα μάτια ο κυρ Αναγνώστης, επεδείκνυε τρομερούς τους μεγάλους αυτού οδόντας και δια δαιμονίων φωνών κατεπτόει τους πάντας και έμενεν αυτός κύριος πάντοτε και διαχειριστής του Ιερού χρήματος και έτρωγεν-έτρωγεν ο κυρ Αναγνώστης και η μπάκα του έφθασεν ως τα μάτια του, μα ποίος να τον σταματούσε; Ποιος ημπορούσε να σταθή μπροστά του; Αλλά ουδέν μένει σταθερόν επί του κόσμου τούτου. Τα πάντα μεταβάλλονται, και έρχονται καιροί που:

Παίζει ο λύκος με τ' αρνί
κι' ο κούκος με τ' αηδόνι.

Και ο Μητροπολίτης μας κατόρθωσεν επί τέλους και αύτη να εύρη τον νοικοκύρη της, τον φειδωλόν της οικονόμου, τον νύν Μητροπολίτην μας. Ούτως ανελθών επί της Μητροπόλεως και ιδών τα χάλια του κυρ Αναγνώστη, τοσοούτον ηγανάκτησεν, ώστε από των πρώτων ημερών άρπαξεν αυτόν από τα αυτιά και τον πέταξεν έξω από την σκάλαν. Χτυπημένος εδώ κι'εκεί ο κυρ Αναγνώστης άρχισε να μουγγρίζει και να φωνάζη μα ποιος τον ακούη; Δεν έμεινε Χριστιανός που να μην λιγωθή από την χαράν του καθώς είδε τον κυρ Αναγνώστην δαρμένον, αιματωμένον, σε κακό χάλι έξω από τον αχλάν».

Στις 10 Γενάρη του 1907, στη Λάκκα έριξε 60-70 εκατοστά χιόνι (εφ. «Λάκκα Σούλι»).

Τούτα τα χρόνια οι διώξεις των Τούρκων εναντίον των Ελλήνων Χριστιανών της Ηπείρου συνεχίζονταν αμείωτες. Η εφημερίδα των Αθηνών «Εμπρός» στις 10-11-1907 (σελ. 3) έγγραφε μεταξύ άλλων τα εξής:

«ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΩΡΑ-Η ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ
ΑΤΕΛΕΥΤΗΤΟΣ ΣΕΙΡΑ ΟΡΓΙΩΝ

ΚΩΝ/ΠΟΛΙΣ, 6 Νοεμ. Είναι ανήκουστα αληθώς όσα επισυμβαίνωσιν εν Ηπείρω και ών αυτουργός είναι ο διαβόητος πλέον Σεΐφουλάχ Πασά. Εκ του ατελευτήτου κομβολογίου των διωγμών, τους οποίους υφίσταται το εν Ηπείρω Ελληνικόν στοιχείον, επιστέλλω υμίν σήμερον τα ακόλουθα γεγονότα επιμαρτυρούντα τρανότατα μίαν εισέτι φοράν την απόφασιν του φανατικού τούτου σατράπου, όπως ολοσχερώς εξοντώση τον εν τώ Ελληνικοτάτω εκείνω βιλαετίω Ελληνισμόν:

ΚΑΤΑΔΙΩΞΙΣ ΙΕΡΕΩΝ

Εις Λέλοβα, Ποδογόρα, Παπαδάτες και Ζώρμα (;) ιδιώται της εκκλησίας εκέκτηντο ελαιόδενδρα, εξ ών η διεύθυνσις απήτησε τελευταίως γαιώμορον. Η άδικος αύτη αξίωσις εξήγειρε την αγανάκτησιν των χωρικών, οι οποίοι αντέστησαν εις την πληρωμήν, συνελήφθησαν όμως 6 εξ αυτών και εφυλακίσθησαν εις Ιωάννινα, αποφυλακισθέντες μόλις μετά πάροδον 20 ημερών επί εγγυήσει και διατελούντες υπό αστυνομικήν επιτήρησιν. Συνεπεία του τελευταίου τούτου αδικήματος και όπως μεσολαβήση υπέρ του προκρίτου και δημογέροντος Παναγιώτου Θώμου εστάλη υπό του Μητροπολίτου Ιωαννίνων την 20 παρ. μηνός παρά τω Σεΐφουλάχ ο Πρωτοσύγγελος της Μητροπόλεως, αλλ'ο περίφημος πλέον Σατράπης, ου μόνον απήνησεν αρνητικώς εις τον Πρωτοσύγγελον, αλλά και εκάλεσεν αυτόν να δηλώση εις τον Μητροπολίτην ότι εντός ημερών τινών δια τεσκερέθα ζητήση την απομάκρυνσιν και πέντε άλλων ιερέων. Προκειμένου ιδιαίτέρως περί του Παν. Θώμου ο Πρωτοσύγγελος ετόλμησε να παρατηρήση εις τον Σεΐφουλλάχ ότι είναι ανήρ αγαθός και παρελθόντος αμέμπτου, αλλά τι νομίζητε ότι απάντησεν ο Σεΐφουλλάχ: «Ότι θέλει εν τη επαρχία αυτού κακούς ανθρώπους...». Οι χωρικοί υπέγραψαν ήδη αναφοράς κατ'ευθειάν προς την Α. Μ. τον Σουλτάνον εν οί διαζωγραφίζουσι την δημιουργηθείσαν αυτοίς κατάστασιν, παρακαλούσι δε να πωληθώσι εις αυτούς τα τσιφλίκια, άλλως είνε καταδικασμένοι εις τον εξ αστίας θάνατον».

Το σχολικό έτος 1909-1910 η επιχορήγησις της Δημογεροντίας Λούρου στο σχολείο

της Ντάρας ήταν 768 γρόσια (Νικολίτσι 1. 344, Παπαδάτες 2. 400, Μελιανά, Νάσσιαρη, Μπουλμέτι-Ζερβό από 960 κ.λ.π.). Δάσκαλος στο χωριό ήταν και πάλι ο Χριστόδουλος Αθ. Λογοθέτης, από τα Λέλοβα.

Το 1911 το Τουρκικό πυροβολικό άρχιζε εκπαιδευτικές βολές επί των Ηλιοβουνίων από τη θέση «Σιούρο» Λελόβου. Το ίδιο συνεχίστηκε μέχρι πριν λίγα χρόνια από τον Ελληνικό Στρατό. Κατά τις μέρες των ασκήσεων αντηχούσε όλη η Λάκκα από τις εκρήξεις των βλημάτων.

Όπως προαναφέρθηκε, ο τυραννικός ιδιοκτήτης της Ντάρας Ισμαήλ Τελιάτ Μπέης δεν αναγνώριζε το αφορολόγητο των βακουφικών ελαιοδέντρων και ελαιοτόπων και δεν απέδιδε τα έσοδα όπου ανήκαν. Ένα παράδειγμα έχουμε για την ιδιοκτησία της Ι. Μ. Μεσιανών στη Ντάρα, όπου είχε 175 ελαιοδέντρα και τον ελαιοτόπό τους στη θέση «Βίλια» καθώς και κτίρια στη θέση «Μοναστηριού» για την διαμονή των καλογέρων και την αποθήκευση ελαιοκάρπου και ελαιολάδου.

Έτσι οι εφοροεπίτροποι της κοινότητας Δερβιζιάνων δια της Δημογεροντίας Ιωαννίνων ενεργούν στα πατριαρχεία για τα δέοντα όπως φαίνεται στο παρακάτω έγγραφο του 1911 (Παν Τζιόβα: «Ηπειρωτική Εστία», τχ. 325-326, 1979, σελ. 409):

«Συνεπεία των υπό χρονολογία 21 και 31 Αυγούστου εν. έτους (1911) αιτήσεως των εφοροεπιτρόπων της κοινότητος Δερβιζιάνων και της Ι. Μονής Μεσιανών ενεκρίθησαν (από τη Δημογεροντία Ιωαννίνων): 1) όπως ανατεθή εις τον κ. Μέξην ίνα συντάξη κατάλληλον έκθεσιν, ήτις να εξαποσταλή εις τα πατριαρχεία δια την ενέργειαν των δεόντων περί του ελαιοτοπίου και ελαιοδένδρων εις χωρίον Ντάρα του Λούρου άτινα ανήκουσιν εις την Μονήν και κατακρατούνται παρά του Μωαμεθανού Ισμαήλ Βέη Τελιάτ. 2) να διαβιβασθή επιστολή εις τον Μητροπολίτην Πρεβέζης δια να ενεργήση τα δέοντα προς καταβολήν του γεωμόρου των γαιών, αίτινες κείνται εις χωρίον Λέλοβα και ανήκουσιν εις την εν λόγω Μονήν, όπερ οι εφοροεπίτροποι του χωρίου τούτου κατακρατούσι. 3) να διαβιβασθή τακρίριον διά την ενέργειαν των δεόντων δια τας γαίας της Μονής αίτινες κείνται εις Αλποχώρι Τάηρ Αγά και κατακρατούνται παρά του κληρονόμου του Τζαμαλή Αγά. 4) Να διαβιβασθή τακρίριον δια την ενέργειαν των δεόντων δια την πληρωμήν του ενοικίου του βακουφικού κελλίου Δερβιζιάνων, εις το οποίον κάθηται χωροφύλακες και του ενοικίου του βακουφικού κελλίου ένθα κάθηται ο Μουρίδης».

Να σημειωθούν ότι: Η Ντάρα ανήκε στην Δημογεροντία Λούρου, αργότερα νέας Φιλιππιάδος. Ο Αλέξ. Μέξης εκτός από δημογέροντας ήταν και μέλος του Λαϊκού Πολιτικού Συνδέσμου και είναι από τους πρώτους που γράφτηκαν στο τουρκικό κομιτάτο «Ένωση και Πρόοδος».

Στη συνεδρία της Ενιαίας Δημογεροντίας Ιωαννίνων, που έγινε στις 2-12-1911 αναγνώστηκαν τα (ό.π.π., τχ. 340-341, σελ. 617):

«... 3)Ανεγνώσθη η υπο χρονολογίαν 26 ίδιου αίτησις των εν λόγω επιτρόπων δι'ής εξαιτούνται οδηγίας δια την συγκομιδήν των ελαιών των εις Ντάρα (Λούρου) ελαιοδέντρων της Μονής Μεσιανών κατακρατουμένων παρά του Τελιάτ αγά Ισμαήλ Βέη. Η δημογεροντία ενέκρινε τα εξής: 1)Να ερωτηθώσιν οι επίτροποι της Μονής Μεσιανών εάν πράγματι προσγίγνεται ζημία εις τον ρηθέντα πακτωτήν του δάσους της Μονής Κ. Μπάρμπαν ως αυτός ισχυρίζεται. να μείνωσι δε παρά τω Γραφείω της Δημογεροντίας τα παρ'αυτού καταβληθέντα γρ. 1906 10/40, ως εδήλωσεν ο γραμματεύς, δια την τελευταίαν δόσιν του δάσους μεθ'ό δε θα αποφασίση περί της πληρωμής του χρέους εις Ι. Τζέμην και 2) όσον αφορά τας ελαιάς εις Ντάρα να συστηθή τοις επιτρόποις της Μονής πάν ότι πράξωσι να το πράξωσι δια της νομίμου οδού».

Από το 1912 έως το 1940

Προ του 1912, οι Τούρκοι είχαν προσωρινό κατάλυμα σε κτίριο της «Κόντρας», που είχε κτίσει ο Κ. Καραπάνος, τσιφλικάς του χωριού έως το 1881. Ήταν δυόροφη κούλια, που αργότερα, μετά την απελευθέρωση, στέγασε το Δημοτικό Σχολείο. Εκεί στρατωνίζονταν για λίγες μέρες με υποτυπώδες νοικοκυριό, μέχρι να συγκεντρώσουν τους φόρους σε είδος (στάρι, καλαμπόκι, ελιές κ.λ.π.) από του Ντάρα και τα χωριά Μπουλμέτι και Ζερβό κ.ά. Δεν υπάρχει γραπτή ένδειξη για το πότε ακριβώς κατασκευάστηκε το κτίριο. Συμπεραίνεται ότι κτίστηκε από τον Κ. Καραπάνο, πρό του 1881, όπως έκανε (υπάρχουν αποδείξεις) το ίδιο και στα άλλα χωριά-τσιφλίκια του. Τα μικρά παιδιά του χωριού (προ του 1912) έπαιζαν στις γύρω αλάνες και την πλατεία «Κόντρα». Μάλιστα κάποια μέρα, που δεν υπήρχε κανείς στο κτίριο, οι Βασίλ. Κ. Παππάς και Βασίλ. Κ. Δρόσος μπήκαν μέσα και έκλεψαν λίγα γλυκίσματα. Ήταν 7-8 χρονών τότε. Οι Τούρκοι τα είδαν από την «Τσιούμπα του Μπέη» και κυνηγώντας τα, τους πήραν τα γλυκίσματα μετά από «ένα χέρι ξύλο».

Την ίδια εποχή στου Ντάρα διέμενε, μάλλον περιστασιακά, Τούρκος δικαστής (κατής), ο οποίος δίκαιζε τις διάφορες μικροϋποθέσεις των χωριών (ιδιαίτερα Ντάρας, Ζερβού και Μπουλμέτι). Τον έλεγαν Ρεμαντάνη και είχε εγκατασταθεί στο σπίτι του Μήτρο Μάρκου (Δημητρίου Μάρκου), την δε οικογένειά του την είχε στην Τουρκία. Ρεμαντάνη έλεγαν και τον περιβόητο επικεφαλής του Αστυνομικού Σταθμού Παλιοκαρβασαρά (Γοργομύλου), φοβερό διώκτη κλεφταρματωλών και δολοφόνο Χριστιανών (1866 και εξής) (Θεόδ. Νταλαμάγκα: «Γοργόμυλος», σελ. 150). Μετά την απελευθέρωση των περιοχών Γοργομύλου και Ντάρας, πολλά σκυλιά άκουγαν στο κάλεσμα «Ρεμαντάνης». Ήταν και αυτός ένας τρόπος να βγάλουν το άχτι τους οι αδύναμοι και βασανισμένοι για 500 χρόνια πατριώτες Έλληνες.

Το 1911 και στις αρχές του 1912 άρχισαν να εξοπλίζονται και να εκπαιδεύονται οι νέοι των χωριών της Λάκκας από το «Ηπειρωτικό Κομιτάτο». Είχαν φθάσει όπλα από την ελεύθερη Ελλάδα. Τα είχαν κρυμμένα στους θάμνους της «Παλιουργιάς», στον «Νερόμυλο του Αγ. Αντωνίου» και στις καλύβες των Νταρανιτών και Σαρακατσάνων ποιμένων στην «Παλιουργιά». Οπωσδήποτε γνώστες της υπόθεσης και φύλακες των όπλων θα ήταν και Νταρανίτες αφού έμεναν πιο κοντά απ' όλους. Είχε δε η κάθε οικογένεια στου Ντάρα, αρχηγό ικανό να ανταποκριθεί σε τέτοιες καταστάσεις (Ζήκος, Στράτης, Παππάς, Σακκάς, Σπύρου, Αποστόλου κ.λ.π.). Στον ίδιο Νταρανίτικο χώρο γίνονταν και οι συγκεντρώσεις των ενοριακών επιτρόπων της Λάκκας, οι οποίοι έπαιρναν αποφάσεις για σοβαρά θέματα (διανομή όπλων, πολεμοφοδίων, πολεμικά σχέδια, αποστολές, ενέδρες κ.λ.π.). Δυστυχώς η θέση των κρυμμένων όπλων αποκαλύφθηκε πριν την κήρυξη του πολέμου, ίσως από τον Λελοβίτη Θωμά Παπαθανασίου. Τον τελευταίο σκότωσε ο Κρανώτης Τασιούλας Αλέξης, ενεργώντας είτε κατόπιν εντολής της επιτροπής είτε με ατομική του απόφαση. Οι Τούρκοι συνέλαβαν και έκλεισαν στις φυλακές της Φιλιπιάδας τους ιερείς, τους προέδρους και τους δημογέροντες της Λάκκας. Μετά από λίγες μέρες απελευθέρωσαν τους ιερείς και μετέφεραν τους άλλους στα Παλιοσάραγα Πρεβέζης (Τουρκικές φυλακές) απ'όπου οι δημογέροντες αφέθηκαν ελεύθεροι μετά τρεις μήνες με επέμβαση του Μητροπολίτη Νικοπόλεως Ιωακείμ. Οι πρόεδροι παρέμειναν εννιά μήνες έγκλειστοι («Λέλοβα...», τ. Α', σελ. 352). Ίσως τότε μεταφέρθηκαν στις φυλακές Ιωαννίνων οι αντιπρόσωποι της Ντάρας Ζήκος Γιαννάκης, Κων/νος Δρόσος και Αναγνώστης Ντάρας. Αυτοί αποφυλακίστηκαν, λένε, μάλλον με

επέμβαση του Τούρκου Σουφαρή (αξιωματικού), τον οποίον έσωσε ο Αγ. Αντώνιος όταν πέρασε από την περιοχή και έπεσε από το άλογό του (βλ. αλλού).

Στον Κώδικα της Παναγίας Λελόβων γράφονται οι δαπάνες για την ενίσχυση των φυλακισθέντων κατοίκων και προέδρων.

Στις 5 Οκτωβρίου 1912, η Ελλάδα κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία. Την επόμενη ημέρα, ώρα 2.00 πρωινή, ο αρχηγός του Ελληνικού στρατού, αντιστράτηγος Κ. Σαπουντζάκης, εξέδωσε σύντομη διαταγή: «Εισβάλλατε δια της γεφύρας της Άρτας εις το Ηπειρωτικό έδαφος...». Με την κήρυξη του Ελληνοτουρκικού πολέμου τα υψώματα του Γριμπόβου κατέλαβαν Ελληνικά τμήματα. Εναντίον του χωριού αυτού διενήργησε επίθεση η 23η Τουρκική Μεραρχία, η οποία νικήθηκε και οπισθοχώρησε, καταλαμβάνοντας τη γραμμή Βούλιστας-Παναγιάς. Ο Ελληνικός στρατός κατέλαβε το στενό των Κομζιάδων και προήλασε προς Βορράν.

Το 2ο τάγμα του 15ου συντάγματος με επικεφαλής τον ταγματάρχη Γκιταράκο προήλασε και κατέλαβε την Φιλιπιάδα ανενόχλητα, ώρα 15. 30 στις 12-10-1912. Μετά την είσοδο του Γκιταράκου, η Φιλιπιάδα παραδόθηκε και επίσημα στον Ελληνικό στρατό από τον Θεοδωράκη Εφέντη. Με την κατάληψη τούτη απομονώθηκε η φρουρά της Πρέβεζας.

Στη συνέχεια το 2ο τάγμα του 15ου συν/τος έλαβε την παρακάτω διάταξη:

Ο πρώτος λόχος προς την γέφυρα της Παντάνασσας, ο δεύτερος στα βορειοδυτικά υψώματα της Φιλιπιάδας για προστασία από τα Λέλοβα, ο τρίτος στη γέφυρα Καλογήρου και ο τέταρτος λόχος έμενε εφεδρεία στη Φιλιπιάδα. Κατόπιν ενισχύθηκαν οι δυνάμεις και ανέλαβαν επιχειρήσεις προς Πρέβεζα και Πέντε Πηγάδια.

Στις 13-10-1912 μια περίπολος Ελλήνων εφίππων στρατιωτών έφθασε στα Λέλοβα από το δρόμο της Ποδογόρας (του σημερινού νεκροταφείου Θεσπρωτικού). Έτσι η 13η Οκτωβρίου θεωρείται ημερομηνία απελευθέρωσης της Λάκκας και ο δρόμος Θεσπρωτικού-Ριζοβουνίου έχει την ονομασία με την παραπάνω ημερομηνία. Σε λίγες μέρες μπήκαν και τμήματα στρατού υπό βροχή (εφ. «Λακκιώτικοι Καιροί», φ. 26). Τουρκικά τμήματα κατά την υποχώρησή τους δεν πέρασαν από τη Λάκκα αλλά τα χωριά της έγιναν πέρασμα των ανταρτικών εθελοντικών Ελληνικών σωμάτων και του τακτικού στρατού.

Δημ. Τ. Νότης Μπότσαρης

Μόλις άρχισε ο πόλεμος, οι Λακκιώτες συγκεντρώθηκαν στην «Κακή Ράχη» Λελόβου μαζί με άλλα αντάρτικα, που έφταναν ως τη Ρωμιά. Οι Τούρκοι έστειλαν ένα απόσπασμα εναντίον των θέσεων της Ρωμιάς για να έχουν ανοικτό το νέο δρόμο Πρέβεζας-Ιωαννίνων. Αργότερα αποσύρθηκαν στα Γιάννενα. Στο απόσπασμα εκείνο, αξιωματικός ήταν ο γιός του Τούρκου δικαστή (κατή) της Ντάρας, του Ρεμαντάνη. Οι παλιότεροι Νταρανίτες θυμούνταν, ότι ο γιός ήρθε να αποχαιρετήσει τον πατέρα του. Αγκαλιασμένοι έκλαψαν μέχρι που αποχωρίστηκαν.

Με την έναρξη των επιχειρήσεων, οι Ηπειρώτες της Αθήνας σχημάτισαν σώμα 40 ανδρών, το οποίο οπλίστηκε με γκράδες και αφού αγόρασε κάπες και ότι άλλο απαραίτητο, ξεκίνησε για την περιοχή των Κουρέντων με επικεφαλής τον Μάνθο Μανδέκη από την Τσαρκοβίστα (Εκκλησοχώρι).

«Όστις επαρουσιάζετο εις τα κατά τόπους φρουραρχεία έπερνε φύλλον πορείας και έτσι δια μέσου Πρεβέζης, Φιλιπιάδος, εμείς με τη συνοδεία τους λαμπανισιώτες εστρίψαμεν από τα Λέλοβα και εφθάσαμε εις τα Ζαλόγγατα κατήλθομεν έπειτα εις Βροσίνα» (Πάνος Δ. Τζιόβας: «Εκκλησοχώρι Ιωαννίνων», εκδ. Δ. Μολοσσών, Ιωάννινα 2004, σελ. 191).

Στα χωριά της Λάκκας ανέπτυξε δράση το Μικτό Ηπειρωτικό Στράτευμα (ΜΗΣ), αποτελούμενο από εθελοντές αντάρτες της περιοχής αλλά και από άλλα μέρη της Ελλάδας. Στην αρχή είχε 600 εθελοντές, που αργότερα έφθασαν στους 3.500. Αρχηγός ήταν ο Δημ. Τ. Νότης Μπότσαρης, απόγονος των Μποτσαραιών (αρ. 1279 της 15/10 διαταγής).

Η σχηματισθείσα φάλαγγα συγκροτήθηκε κατ' αρχήν στην Άρτα και στις 18 Οκτωβρίου έφθασε στον Λούρο. Τμήματα, υπό τους οπλαρχηγούς Φουρτούνα και Δρόσον, δια των Λελόβων έφθασαν στην περιοχή της Μικρής Ολύτσικας (μεταξύ Μουσιωτίτσας-Πεντόλακκου-Βαριάδων) ώστε να επιτηρούν τον εχθρό και να εξασφαλίζουν το αριστερό του Ελληνικού στρατού, που προήλαυε προς Πέντε Πηγάδια.

Μια διμοιρία ευζώνων, υπό τον επιλοχία Παπαδόπουλο, κατέλαβε τα υψώματα μεταξύ Λελόβου και ημιονικής οδού Φιλιπιάδος-Ιωαννίνων, με την εντολή να επιτηρεί και τις ημιονικές οδούς Λελόβου-Ποδογόρας προς Δερβίζιανα και Μελιανά (Κ. Δ. Στεργιόπουλου: «Το Μικτόν Ηπειρωτικόν Στράτευμα κατά την ελευθέρωσιν της Ηπείρου, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1912», Αθήνα 1968, σελ. 64. Παρακάτω θα αναφέρεται ως «ΜΗΣ» Βιβλιογραφικά). Μεταξύ άλλων θα καταχωρηθούν μερικά έγγραφα από το Αρχείο του Αρχηγού, που περιέχονται στο παραπάνω βιβλίο.

Αξιζει κατ' αρχήν να παρατεθούν τα ονόματα των οπλαρχηγών του ΜΗΣ (σελ. 26):

● «Βάρθης	Ευάγγελος Γαλιανός (από Κρήτη) ●
● Γερογιάννης	Θωμάς Γκιόκας ●
● Ιωάννης Δαμιανάκης (από Κρήτη)	Μάρκος Δεληγιαννάκης (από Κρήτη) ●
● Π. Δικαϊάκος	Νικόλαος Δρόσος (από Ζιώριστα) ●
● Θωμάς Ζάλογγος (ψευδώνυμο)	Γ. Ζήκος ●
● Καραλής (από Λακωνία)	Γεώργιος Καράς ●
● Γεώργιος Κάτσης ή Φουρτούνας	Βασίλειος Κολοβός ●
● Γρηγόριος Κοσσυφάκης (από Ραδοβίζι)	Τσάρας (από Ραδοβίζι) ●
● Νικόλαος Κουτούπης (από Παραμυθιά)	Κρεμμύδας ●
● Εμμαν. Κυπριάδης	Μαλινδρέτος ●
(από Ναυπακτία, εκ μητρός Σουλιώτισσας)	Κ. Μάνος (από Κρήτη) ●
● Αντώνιος Μάντακας (από Κρήτη)	Μάρκος (από Κρήτη) ●
● Νικόλαος Μπελέλης (από Κρήτη)	Χριστόδουλος Μπράτος ●
● Ιωάννης Νταφώτης	Κ. Ντόγρας ●
● Χαρίσης Οικονόμου	Μάρκος Παπαγιαννάκης (από Κρήτη) ●
(γιός παπα-Οικονόμου από Γλυκύ)	Αριστ. Παπαδιάς (από Γλυκύ;) ●

- Ιωάννης Παπάς
- Παράσκάκης ●
- Ματθαίος Πάσχος (από Κρήτη)
- Ευθύμιος Πεπόνης (από Ζερμή) ●
- Πάνος Πεπόνης (από Ζερμή, κατοικών εις Πόποβο)
- Πικουλάκης (από Κρήτη) ●
- Στέφος Ράντης
- Αριστ. Ρίζος ●
- Στέφος Σούλας
- Κωνσταντίνος Σταμάτης ●
- Σταύρος Σταυρουλάκης (από Κρήτη)
- Τζαβέλλας ●
- Διονύσιος Τζίμας ή Κούκουλος (Κουκούλι;)
- Πύλιος Τζίμας (Λέλοβα;)
- Σωτήριος Τζίμας ή Σταθάς
- Κωνσταντίνος Τζώτζης ή Ζαχαράκης ●
- Δημήτριος Τριάντης
- Κ. Τσέγκος ●
- Παναγιώτης Χαραλαμπίδης (από Πελ/νησο)
- Μαρία Ναστούλη ●
- Λάμπρω (από Γρατσανά).
- (Κωστακίτσεινα, από Γεωργάνου)
- Λάμπρω Κοσμηριώτισσα (αδελφή παπα-Γεώργη, από Κοσμηρά)

Αλλά και ιερείς όπως:

- παπά-Χρήστος (από Βαρυάδες)
- παπά-Χρήστος(από Ρουσιάτσα)
- παπά- Γιάννης (από Παλιοχώρι Μπότσαρη)
- παπά-Δημήτρης (από Πόποβο)
- παπά-Δημήτρης (ιερέυς Παλιοχωριού Μπότσαρη)».

Στη σελίδα 117 (του Μ.Η.Σ.) καταχωρείται το έγγραφο:

«Αρ. 4

Αξιότιμοι Κύριοι Φορέστη, Σαχτούρη, Μπότσαρη
χαίρετε

Καταλληλότερον πρόσωπον, ίνα παραλάβη όπλα προς διανομήν είνε ο καπετάν Νικόλας εκ Ζορίστης της Λάκκας Μπότσαρη. Επειδή ανάγκη απόλυτος και επείγουσα υπάρχει, πρέπει να γίνει διανομή όπλων εις τούτους. Ευρίσκομαι εν χωρίω Λέλοβα απέχουσα από τα καέντα χωρία πέντε ώρας. Διατάξτε εάν πρέπει να προχωρήσω προς τα καέντα χωρία.

Χαίρετε
Γεώργιος Δ. Κάτσης
Ή Φουρτούνας
Λέλοβα 15-10-912
Ώρα 5 πρωινή».

Διαπιστώνεται ότι από τις πρώτες ημέρες αναπτύσσονται σώματα στη Λάκκα και οργανώνονται. Στη σελ. 117 το έγγραφο:

«Αρ. 6

Εν Ζωρίστη τη 15 8/Βριού 1912

Λαμβάνω την τιμήν να αναφέρω προς τον σεβαστόν αρχηγόν του ανταρτικού σώματος κ. Βότσαρην ότι έφθασα έως Λέλοβα μαζί με τα άλλα δύο σώματα και εκεί μας είπον ότι εις το χωρίον Δερβίζιανα υπάρχουν εξήκοντα Οθωμανοί, και εγώ μεν με το σώμα μου ετράβηξα δια Δερβίζιανα και οι Οθωμανοί είχαν αναχωρήση δια Ιωάννινα, ο δε Τζιώρτζης ανεχώρησε δια Καμαρίναν, ο δε Φουρτούνας είπεν ότι θα υπάγη εις Κρασιά. Εγώ δε από Δερβίζιανα ανεχώρησα και έφθασα εις Ζώριστην και βλέπω καιόμενα χωρία άνω των δέκα πέντε και η πυρκαϊά εξακολουθεί και παρακαλώ να σπεύσητε αμέσως προς ενίσχυσιν, διότι ευρίσκονται τα γυναικόπαιδα και ο κόσμος εις τον έσχατον κίνδυνον. Από Λέλοβα και επάνω τούρκοι δεν είνε. Ο δε Τουρκικός στρατός μένει από Θερκής (Θεριακήσι) και ως έως Βερό και Πιζάν (Μπιζάνι) έως Μουλιανά καίοντας. Περιμένων απάντησίν Σας διατελώ μετά σεβασμού

Ο οπλαρχηγός
Ν. Δρόσος».

Στη σελίδα 118 υπάρχει το έγγραφο:

«Αρ. 7 [ΑΜ]

Αξιότιμε κ. Τιμολέων Μπότσαρη

Εις Φιλιππιάδα

Λαμβάνω την τιμήν να σας πληροφορήσω τα καθέκαστα. Υπήγον εις Λέλοβα και Κρανιά, Νικολίτσι (Ντάρα), Νάσσαρη, Μπουλμέτι, Ζερβόν, Παπαδάταις και Μελιανά, σήμερον την πέμπτην μ.μ. αναχωρώ εις Ζόριстан δια μέσου Δερβιζάνων, καθότι πληροφορούμαι από τους χωρικούς ότι οι Τούρκοι καίουν τα εξής χωριά ήτοι την Κοπάνην, Θερικήσι, Μούλαις και Λαγάτορα, Μποράτσα, Βαρλάμι, Λαγγιότισσα, Βηρό, Μηλίχοβο, ..., Τσαγκαρόπουλον και Μουλιανά και επειδή φοβούνται τα πλησιόχωρα μήπως κάψουν και αυτά και τούτου ένεκα μεταβαίνω προς άμυναν των χωρίων. Από Φιλιππιάδα μέχρι Δερβιζιάνων ο τόπος είναι καθαρώτατος και σε κάθε χωριό έχω θέσει αγγελιοφόρους και αύριον θα σας στείλω ανθρώπους από κάθε χωρίον προς συνάντησίν σας και θα σας εκθέσουν τα καθέκαστα προφορικώς. Όταν θέλετε δια να έλθω προς συνάντησίν σας να μου στείλλετε να κατέβω και εις ποίον μέρος να έλθω.

Όσον αφορά δια τον οπλισμόν των χωρίων το αναγκαιότερον είναι να στείλλητε αν ευρίσκωνται εις Φιλιππιάδα μέχρι διακοσίων τα οποία θα τα διανείμω εις τα υπόλοιπα χωριά. Εις το χωρίον Νικολίτσι θα παραδώσωμεν εις τον διδάσκαλον Κωνσταντίνον Γ. Κώνσταν τα οποία αυτός γνωρίζει που θα διανείμη. Το ποσόν θα είναι εβδομήκοντα (70) και εις το χωρίον Μελιανά θα παρεδώσωμεν εις τον Μουχτάρην Αθανάσιον Γούσην (ή Τούσην) τεσσαράκοντα (40) τα οποία αυτός θα διανείμη. Ενενήκοντα (90) δε εις τον μουχτάρην Λελόβου Παναγιώτην Καραπάνον, εάν υπάρχουν και περισσότερα όπλα να δώσωμεν εξήκοντα (60) εις Παπαδάταις και εις Νάσσαρη υπάρχει απόλυτος ανάγκη δια τεσσαράκοντα (40) όπλα. Όσον αφορά δια Ζόριστα και περίξ χωριά κρίνω περιττόν καθότι ήλθον αυτού. Ο Κώστας Τζιόρτσης ανεχώρησε δια Λούρον όπου ήτο απόλυτος ανάγκη, ο δε Δρόσος εις Ζόριстан, εγώ δε δεν κατέβην εις Φιλιππιάδα, διότι τα χωριά εστενοχωρήθησαν πολύ κατελήφθησαν από πανικόν και θα έφευγον εις τα όρη, εάν ανεχώρουν δι' αυτού με παρεκάλεσαν να μένω εις την περιφέρειαν αυτήν και τούτου ένεκα δεν ήλθον τουναντίον δε και κρίνετε καλόν να έλθω αυτού είμαι πρόθυμος να εκτελέσω την διαταγήν σας.

Διατελώ μεθ' υπολήψεως
Μελιανά τη 16η Οκτωβρίου 1912

Ο Οπλαρχηγός σας
Γεώργιος Δ. Κάτσης ή Φουρτούνας

Οι εκ Νικολιτσιού Θωμά Πανούσης και Κωνσταντής Οικονόμος έφερον μεγάλας αντιρρήσεις δια να έπαιρνον οι κάτοικοι όπλα και μόλις μετά δύο ημέρας κατωρθώθη να γίνει ο κατάλογος. Ο δε υιός του Αναγνώστης ενώ του ενεπιστεύθην τους άνδρας μου να τους οδηγήση εις Νικολίτσιον μετά δύο άλλων αυτός τους εγκατέλιπε και έφυγε κρυφίως και αφήνω αυτούς να τους τιμωρήσητε σεις.

Γεώργιος Δ. Κάτσης ή Φουρτούνας

Αύριον σας στέλνω από διάφορα χωριά άνδρας οπλισμένους εις Φιλιππιάδα όπως σας παραλάβωσιν.

ο Ηδης».

Να σημειωθεί ότι οι Νταρανίτες ήταν οπλισμένοι με όπλα, που είχαν κρυφτεί από το «Ηπειρωτικό Κομιτάτο» στην περιοχή γύρω από τον Άγ. Αντώνιο Ντάρας, προ της έναρξης του πολέμου. Τα υπόλοιπα χωριά έστειλαν καταστάσεις για εξοπλισμό των εθελοντών κατοίκων τους. Ο κατάλογος του Νικολιτσιού δημοσιεύεται στη σελ. 267-269 του παραπάνω βιβλίου ως εξής:

«Αρ. 2 [ΑΜ]

1	Θωμάς Πάνος	1	Λάμπρο Γεώργης
1	Χρήστο Πάνος	2	Γιάννη Ντούλας
2	Φώτη Λιόλης	1	Αλέξι Γεώργης
2	Πάνο Πίλιο Γιώργης	1	Νάστο Παππάς
1	Λάμπρο Βαγγέλης	1	Μάνθο Γιαννάκης
1	Γούση Νικολός	1	Βαγγέλη Κωσταντής
1	Κώτση Τρούγκος	1	Παπαθεόδωρος
1	Γιάννο Τρούγκος	1	Κωνσταντή Οικονόμος
1	Χρηστάκη Νικολάκης	3	Κωνσταντή Οικονόμος Παπαθανάσης
2	Γιάννη Πίλιος	1	Φώτη Ναστούλης
3	Αναγνώστη Γεώργης	2	Αναγνώστη Κωνσταντής
1	Χρηστάκι Σπύρος	3	Γεώργο Παππάς
1	Χρηστάκι Νίκος	1	Παππά Γιάννης
2	Πίλιο Γιάννης	3	Ντούλα Πίλιος
3	Βαγγέλη Τάσος	1	Θεοδωρή Ζήσης
1	Χαράλαμπο Νάσιος	1	Κώστα Μάρκος
1	Λάμπρο Νάσιος	1	Στράτο Γεώργης
1	Πάνο Γιαννάκης	1	Χρήστο Θωμάς
1	Γεώργο Παπαδόπουλος	1	Νίκο Πάνος
2	Τούση Θανάσης	2	Νάσο Πίλιος
1	Νάση Σωτήρης	2	Κωνσταντή Ναστούλης
3	Γρηγόρι Αναστάσης	2	Φώτη Γεώργης
2	Βαγγέλη Σπύρος	1	Γάκη Πίλιος
1	Θύμιο Παππάς	1	Σπύρο Χρήστος
2	Φώτη Πάνος	1	Λάμπρο Νικολός
1	Βαγγέλη Τούσης	2	Χρήστο Νάκος
1	Θωμά Γιαννάκης	1	Σπύρο Παππάς
2	Κώτση Βαγγέλης	1	Γρηγόρι Αναγνώστης
1	Μήτηρο Παππάς	4	Χρήστο Μάρκος
1	Κώτση Μάρκο Γιάννος	1	Κωνσταντή Βασίλης
1	Πάνο Κίτσος	1	Χρήστο Νάσιος
1	Χρήστο Τσάβας	1	Γεώργη Τούσης
1	Πίλιο Τούσης	3	Αντώνη Κώστας
1	Κώτση Τούσης	1	Ντούλη Τάσης
1	Μήτηρο Αντώνης	1	Κώτση Μάρκος
1	Γεωργάκι Αναγνώστης	1	Κώστας Ναστάσης
1	Γιάννης Χρήστος	2	Κωνσταντή Δημήτρης
1	Κώστα Γεώργης	1	Γούσι Χτήστος
1	Γιάννη Παππάς	1	Τούση Κωσταντή
3	Χρήστο Δημήτρης	1	Χρηστάκη Κωσταντής
2	Χρήστο Θανάσης	1	Κώτση Γεώργης
1	Χριστάκη Λιόλης	1	Νάση Ναστούλης
1	Κώτση Νικολός	1	Παππά Γιάννης Μίνως

Σύνολον 122

Οι υποφαινόμενοι μouxταροδημογέροντες της κοινότητος Νικολιτσίου παρακαλούμεν θερμότατα τους αρμοδίους της Σεβαστής ημών Ελληνικής Κυβερνήσεως, όπως μας

παρέξωσιν εκατόν είκοσι και δύο όπλα μετά των απαιτουμένων αυτών φυσιγγίων προς διανομή των κατοίκων μας, ίνα χρησιμοποιήσωμεν αυτά εναντίον του κοινού εχθρού μας, πληρεξούσιον δε προς παραλαβήν των ανωτέρω ρηθέντων όπλων διορίζομεν τον διδάσκαλον και συγχωριανό μας κ. Κωνσταντίνον Γ. Κώνσταν και εις ένδειξιν υποφαινόμεθα.

Ο ιερεύς
Παπαγιάννης Μίνως

Νικολίτσιον τη 16η Οκτωβρίου 1912
οι Μουχταροδημογέροντες
Θωμά Πάνος
Μήτρο Βέκιος
Λάμπρο Αθ. Βέκιος
Χρήστο Θωμάς
Αθανάσιος Σοτίρις».

Σε έκθεση του αρχηγού του ΜΗΣ (Άρτα 21-12-12, σελ. 111) γράφονται μεταξύ άλλων:

«...Όσον αφορά την πλαγιοφύλαξιν του Ελληνικού στρατεύματος, επετύχομεν ώστε ουδέν τμήμα εχθρικών ή ληστρικών στίφος ηδυνήθη να προσπελάση το πλευρόν. Όσον αφορά δε εις την απώθησιν των επιθέσεων των Τσάμηδων και την προστασίαν των Ελληνικών πληθυσμών κατωρθώθη η ίδρυσις συνεχούς γραμμής ευθύνης, ήτις, αρχομένη από των εκβολών του Αχέροντος και βαίνουσα τοξοειδώς προς Ολύτσικαν, καθάρισε το μέχρι στιγμής ελευθερωθέν τμήμα της Ηπειρου και συνέτριψε τας εναντίον αυτού προσπαθείας των Τσάμηδων, εν τέλει δε απέκρουσε και την εξ Ιωαννίνων προς Παραμυθίαν κάθοδον Τουρκικού στρατού, ερχομένου είτε να ενισχύση τους Τσάμηδες, είτε να πυρπολήση τα Ελληνικά χωρία.

Τα κυριώτερα των εις την εξασφαλισθείσαν έκτασιν περιλαμβανομένων χωρίων ήσαν άπαντα τα χωρία της περιοχής Ζαλόγγου (Δουβιανά, Παληορόφορος, Σέσοβο, Καμαρίνα, Σεφτίκιλα, Μέγα Δένδρον, Καστροσυκιά, Ρινιάτσα, Κανάλι, Άνω Βλάδον, Τοπόλια κ.λ.π.).

Τα παρά την αριστεράν του Αχέροντος (Μπουτάρη, Βαλανιδόρραχη, Τσουκνίδα, Καναλάκι, Μπιρμπίλη, Γιαννούζι, Μουζακάτη, Νεμίτσα, Κλεισούρα). Τα Σουλιωτοχώρια και Παρασουλιωτοχώρια (Τσεκούρι, Γόρανα, Συριζανά, Γκιόναλα, Σαμωνίβα, Παληοχώρι-Μπότσαρη, Αλποχώρι-Μπότσαρη και Ρωμανό, Ρουσάτσα, Παπαδάτες, Νάσαρι, Μιλιάνα, Νικολίτσι, Μπουλμέτσι, Ποδογόρδα, Λέλοβα, Κωστανόπουλον, Άνω και Κάτω Κορίτιανη, Σκιαδά, Ντάρα, Σιστρούνι, Πόποβον, Μουκοβίνα, Δραγοβέτσι, Άρδες, Έλεζνα, Λίππα, Τόσκεσι, Γεωργάνου, Βαριάδες, Ζώριστα, Τσερίτσα, Κόπρα, Μπαουσοús κ.λ.π.). Μεγάλη υπήρξεν η δυσχέρεια της εξασφαλίσεως ενιαίου αγώνος καθ'όλον το μήκος της γραμμής ταύτης, καθ' ότι φυσικώς πανταχού επεκράτει τοπικιστικόν πνεύμα.

Ο ανεφοδιασμός εις πυρομαχικά ήτο δυσχερής, λόγω της μεγάλης εκ Φιλιππιάδος και Άρτης αποστάσεως των σωμάτων και της ποικιλίας των όπλων (Μάνλιχερ, Γκρά, Μάουζερ κ.τ.λ.).

Ο επισιτισμός μολονότι ουδόλως ετροφοδοτούμεθα, εκ του στρατού, δεν παρουσίασε μεγάλας ατελείας, καθ'όσον υπήρξεν αντικείμενον ιδιαζούσης μερίμνης.

Η πρόθεσις των Τσάμηδων ωθουμένων προς τούτο υπό του Τούρκου αρχιστρατήγου, ίνα, διασπώντες την ημετέραν άμυναν, κατέλθωσιν προς Λούρον και Πρέβεζαν διεπιστώθη και δια τινος αυτογράφου επιστολής του Εσσάτ-Πασά προς τον φρούραρχον Πρεβέζης. Αύτη περιπεσούσα εις χείρας μου είχε γραφή μίαν εβδομάδα μετά την παράδοσιν της Πρεβέζης, διελάμβανε δε ότι ο Πασάς ήθελεν επιτύχει τελικώς να αποστείλη βοήθειαν εις Πρέβεζαν, και άφθονον εφοδιοπομπήν δια τμημάτων άτινα ήθελον διασπάσει την ημετέραν γραμμήν.

Σημειώ επίσης ότι καθ'όλον το ελευθερωθέν τούτο τμήμα, μη υπάρχουσας ουδεμιάς άλλης Ελληνικής αρχής, ηναγκαζόμενη να χρησιμοποιώ μικρά αποσπάσματα ευζώνων προς πρόληψιν ατόπων, ή προς επιβολήν μέτρων αναγκαίων δια τον πόλεμον. Ελήφθη πάντοτε η μέριμνα, ώστε τα χωρία εκείνα, άτινα, ευρισκόμενα έξω και πλησίον της ημετέρας ζώνης, έτρεχον άμεσον κίνδυνον πυρπολήσεως ή σφαγών να εκκενώνται, χρησιμοποιουμένων μόνον καταλλήλως των εις αυτά οπλοφόρων.

Αξία προσοχής υπήρξεν επίσης η προθυμία μετά της οποίας ενωτίσθησαν του απελευθερωτικού αγώνος οι εγχώριοι πληθυσμοί. Είναι αληθές ότι τινά των χωρίων υστέρησαν εις προθυμίαν, αλλά τούτο δέον κυρίως να αποδοθή εις την διστακτικότητα και έλειψιν σθένους των προυκόντων, τινές των οποίων ευρίσκοντο εις στενάς σχέσεις μετά των Τουρκικών αρχών.... Απόδειξις της ακμής, εις την οποίαν έφθασε το εθνικόν των κατοίκων φρόνημα, υπήρξεν η συμμετοχή των γυναικών εις τον αγώνα. Ούτως άλλαι μεν εβοήθησαν αυθορμητώς εις την μεταφοράν πολεμοφοδίων και τροφίμων, άλλαι δε συμμετέσχον ουσιαστικώς εις τον αγώνα, δείξασαι σταθερότητα ηθικού σθένους κατά τας μάχας. Τοιαύται υπήρξαν η Λάμπρω Κοσμηριώτισσα, η Μαρία Αθαν. Ναστούλη εκ Γεωργάνου, η εκ Γρατσανών Λάμπρω, άλλη τις εκ Ποπόβου κ.λ.π. εκ δε των χωρικών ιδιαιτέρας μνείας αξία υπήρξεν η του Στέφου Σούλα εκ Τόσκεσι και Γεωργαντζά εκ Βαριάδων.... .

[ΔΗΜ. Τ. ΝΟΤΗ ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ]».

Είναι γνωστό ότι σοβαρό κίνδυνο για τα χωριά αλλά και για όλη την έκβαση του αγώνα αποτέλεσαν οι Τσάμηδες, μουσουλμάνοι Έλληνες της Θεσπρωτίας, οι οποίοι με τη βοήθεια Τούρκων και Αλβανών όχι μόνο λεηλατούσαν και κατέστρεφαν την περιοχή πέραν του Αχέροντα αλλά προσπαθούσαν να προσβάλλουν και τα Ελληνικά στρατιωτικά τμήματα.

Σελ. 123 (του Μ.Η.Σ.):

«Αρ. 13 [ΠΕ142]

Άρτα 17-10-12. Αρχηγείον, Ενταύθα

Λαμβάνω την τιμήν ν'αναφέρω ότι ορισθείς Διοικητής του συγκροτουμένου μικτού στρατεύματος υποβάλλω υπό την υμετέραν έγκρισιν τας κάτωθι σκέψεις μου σχετικές προς την εκτέλεσιν της ανατεθείσης μοι εντολής. Μετά του λόχου Ευζώνων και πενήκοντα εθελοντών θέλω διευθυνθή δια Φιλιππιάδος εις Καμαρίναν, ένθα προαπέστειλα ετέρους εκατόν είκοσιν εθελοντάς, όπως στρατολογήσωσι και άλλους, συλλέξωσι πληροφορίας και απωθήσωσι τας τυχόν λυμαιομένας την περιοχήν εκθρικής συμμορίας. Εκείθεν δια Κοτσανοπούλου θέλω μεταβή εις Κρασιάν και Λέλοβαν τηρών επαφήν δια μικρών τμημάτων προς το αριστερόν του Ελληνικού στρατεύματος. Από του σημείου τούτου θα επιτηρώ την οδόν προς την Ζόριστην δια Παπαδάτες και Μηλιανών, ως και την προς Τόσκες δια Νικολίτσας και Νάσσαρι προκαλύπτων διαρκώς, εφ'όσον τούτο μοι είναι κατορθωτόν....».

Και στη συνέχεια το έγγραφο:

«Αρ. 14[ΑΜ]

Αποστολεύς: Αρχηγός. Τόπος αναχωρ.: Άρτα. Ημέρα: 17.

Μην: Οκτ. Ώρα: 12. Διαταγή υπ' αριθ. 1.

Προς τους κυρίους Ζαχαράκη, Φουρτούναν, Δρόσον.

Μη κατορθωθέντος ακόμη να συγκεντρωθή ο λόχος των ευζώνων εντέλλομαι τα εξής:

Ο οπλρχ. Δρόσος θα παραμείνη εις Φιλιππιάδα αναμένων με.

Ο οπλρχ. Ζαχαράκης θα συγκεντρώση όσους δυναθή δια των όπλων άτινα τη αιτήσει

του εστάλησαν και θα διευθυνθή εις Καμαρίναν απωθών πάσας τας περί αυτήν τυχόν ευρισκομένας εκθρικής συμμορίας. Θα φροντίση να με συναντήση εις Καμαρίναν όπου ελπίζω ότι θα είμαι αύριον.

Ο οπλαρχ. Φορτούνας θα διευθυνθή δια Λελόβας προς Τόσκαις και θα φροντίση να συλλέγη πληροφορίας περί των κινήσεων του εκθρικού στρατού, απωθών πάσαν εκθρικήν συμμορίαν την οποίαν ήθελε συναντήσσει.

Θα αφήση εις Λέλοβαν οδηγόν και δρομολόγιον πορείας.

Η παρούσα αναγνωσθήτω και υπό των 3 οπλαρχηγών.

Άρτα 17 Οκτωβρίου 1912

Ο Αρχηγός

Δ. Τ. Μπότσαρης

Υπολοχ. Μηχ. »

Στη σελ 125 :

«Αρ. 16 [ΑΜ]

Λούρος τη 17η 8/βρίου 1912

Αξιότιμε Κιε Καπετάν Δημητράκη Βότζιαρη

Εις Άρταν

Χωρικοί από Ρουμανώ έρχουντε αυτού. Παρακαλώ να τους δόσετε όπλα. Άμα έλθης εις Φυλιπιάδα θα ζητίσης τον Ανεσιόν μου Χρήστον Γεωργιάδη Πανταπόλην από Δερβίζιανα δι'ότι με χρειασθής στέλνει αυτός απεσταλμένον, εις Λέλοβα δε θα ζητήσετε τον Αναστάση Σαμαράν και υγιαίνεται.

Σας Ασπάζομαι

Ο Πρόθυμος

Πύλιο Τζίμας».

Στη σελ. 126 έγγραφο του επιτελάρχου συν/χου Ιωάννου:

«Αρ. 19 [ΠΕ 184]

Αρχηγόν Εθελοντικού Σώματος

Δημήτριον Μπότσαρην

Υπολ. Μηχανικού

Ανάγκη όπως αύριον σταλή τμήμα του Σώματός σας προς κατάληψιν των μεταξύ της μεγάλης οδού Φιλιπιάδος-Ιωαννίνων και της οδού Λελόβας ορεινών όγκων.

Ενεργήσατε όθεν ταχέως.

Άρτα 19-10-12

Ιωάννου».

Στη σελ. 127:

«Αρ. 21 [ΑΜ]

Φιλιππιάς 19/10 7 π.μ.

Διαταγή αρ. 2.

Κύριον Φουρτούναν οπλαρχηγόν.

Άμα λάβης την παρούσαν φρόντισε να βάλης άνθρωπον στην Ολύτσικα να παρατηρή τας κινήσεις των Τούρκων και να μου στείλης σημείωσιν στην Λέλοβαν (Σαμαράν). Την ενέργεάν Σου εγκρίνω και φρόντισε να φράξης την κάθοδον στους Τούρκους αν θελήσουν να διαβούν τον δρόμον Λέλοβας-Τόσκες. Να παρακολουθής όλην την οδόν Πρεβέζης-Ιωαννίνων (στο κομμάτι που είναι κοντά σου) και ότι νέα μάθης να στείλης γράμμα στον κ. Μαλάμον και αναφοράν εις εμέ στην Λέλοβα. την Τρίτην θα φροντίσω να είμαι εις Ζώρισταν και προσπάθησε να με συναντήσης. Μάζωνε παλληκάρια.

Ο Αρχηγός

[Δημήτρ. Νότη Μπότσαρης]».

Και παρακάτω:

«Αρ. 22 [AM]

Λούρος 19-10-12

Αναφορά υπ' αριθ. 1

Αρχηγείον Άρταν

Λαμβάνω την τιμήν να αναφέρω ότι εις εκτέλεσιν της χθεσινής υμών διαταγής απέσπασα μίαν διμοιρίαν μου εις τα μεταξύ Λέλοβας και δημοσίας οδού Φιλιπιάδος-Ιωαννίνων υψώματα, μολονότι το υπ'εμέ σώμα τοιουτοτρόπως διασπείρεται καθόσον έχω ένα οπλαρχηγόν μετά 45 ανδρών προς επιτήρησιν της οδού Λελόβας-Τόσκες, έτεροι δε μετά 150 ανδρών υπο τας διαταγάς του κ. Σπηλιάδου προ της Πρεβέζης.

Αναχωρώ προς Τσαμοχώρια ίνα προστατεύσω τον στρατόν Πρεβέζης, προλάβω δε και τας δηώσεις των χωρίων καθόσον αι συμμορίαί των Τσάμηδων πυροβολούσαι κατέρχονται προς τα εδώ. Αναμένω διαταγάς σας εις Λέλοβαν, ένθα ελπίζω ότι θα είμαι μετά 3 ημέρας οπίσω ευθύς ως παύση η ανάγκη προκαλύψεως του στρατού Πρεβέζης.

[Μπότσαρης]».

Στη σελ. 131:

«Αρ. 26 [AM]

21-10-12

Οπλαρχηγόν Τζώρτζην.

Στείλε μου αγγελιαφόρον αμέσως δια να μου καταστήσης γνωστόν πού ευρίσκεσαι και τι κάμνεις. Δεν επιθυμώ να προβαίνης εις τίποτε χωρίς να το γνωρίζω. Απάντησέ μου πόσους οπλοφόρους διαθέτεις.

Εγώ μετά 150 μόνον ανδρών διευθύνομαι προς Μπουτάρι και Φανάρι όπου μάχονται. Πρέπει να επέλθη συνένωσις των δυνάμεων. Δι' αυτό μόλις λήξη το ζήτημα Πρεβέζης άνευ αναβολής σπεύσε να έλθης εις Λέλοβαν όπου ήδη απέστειλα μίαν διμοιρίαν. Θα προσπαθήσω να σου στείλω εις Λούρον διαταγάς και οδηγίας νέας. Απάντησέ μου. Μαζύ σου θα έλθουν και όλοι οι άλλοι οπλαρχηγοί. Μόνον εάν, όταν λάβης την παρούσαν, έχη πέσει η Πρέβεζα ελθέ τάχιστα εις Μπουτάρι προς ενίσχυσίν μου.

[Μπότσαρης]».

Και πιο κάτω:

«Αρ. 29 [AM]

21-10-12

Διαταγή αριθ. 6

[Τζώρτζην Ζαχαράκην]

Παρουσιασθήτε εις τον κ. Ταγματάρχην Σπηλιάδην και ζητήσατε να σας αφήση μόλις παύση να σας χρειάζεται. Σπεύσατε αμέσως εις Καναλάκι και όχι εις Λέλοβαν διότι πρέπει να κτυπήσωμεν δυνατά τον εχθρόν.

Από την δραστηριότητά σας εξαρτάται η επιτυχία του έργου μας.

Σπεύσατε εις Καναλάκι.

[Μπότσαρης]».

Στη σελ. 139 του βιβλίου υπάρχει το έγγραφο:

«Αρ. 41 [AM]

Κυρ Αρχηγέ Μπότσαρη,

Από αλληπαλλήλους πληροφορίας εβεβαιώθημεν ότι οι Τούρκοι ως τετρακόσιοι έφθασαν εις το εις την κορυφήν του βουνού Παππαδατών-Μιλιανών χωρίον Μοσιοτίτσα, οι οποίοι εκάλεσαν τους χωρικούς, έλαβον τους άνδρες και τους έκλεισαν εντός της

εκκλησίας μερικούς δε έστειλαν κατασκόπους δια την ιδικήν μας Λάκκαν φαίνεται ότι την Μοσοτίτσα θα την εκλέξουν ως προμαχών δια να προφυλάττουν το γιεφύρι εις το Στενό του δημοσίου δρόμου.

Πολλά εμηχανεύθησαν, εν τούτοις προσωρινώς οι χωρικοί Παπαδατών-Νικολιτσιού-Λελόβου και λοιπών έτρεξαν και κατέλαβον το υψηλότερον της Μοσοτίτσας. Η θέσις αύτη είνε ανάγκη να καταληφθή υπό του στρατού ή υπό των ανταρτών, δια να κτυπηθώσιν από τα νώτα και ούτω μείνη ο δρόμος ο δημόσιος Πρεβέζης-Ιωαννίνων ανοικτός. Σπεύσατε να λάβητε τα κατάλληλα μέτρα δια να μη ευρεθώμεν προ απροόπτων και διατελούμεν μεθ' υπολήψεως εξαιρέτου.

Λέλοβα 22 8/βρίου 1912

Η Κοινότης Λελόβου

Α. Κωλέτσης, Κωνστ. Μιχαήλ, Παν. Καραπάνος, Θωμάς Καραπάνος».

Στη σελ. 145:

«Αρ. 52 [ΑΜ-ΠΕ 275]

Αριθ. 2 Παλαιοχώρι Μπότσαρη [24-10-12 ώρα 7 π.μ.]

Αρχηγείον Άρταν

Αισθάνομαι την ανάγκην εγκαταστάσεως αμυντικών κλιμακίων εις τον αυχένα μεταξύ Ολύτσικα και υψώματος 1058 ως και εις τον παρά τω Ελευθεροχώρι, καθόσον υπάρχουνσι διαβάσεις, αίτινες δέον να φυλαχθώσι.

Παρακαλώ όπως διατάξητε την αποστολήν όπλων και φυσιγγίων προς εξοπλισμόν των κατοίκων δια της οδοϋ Φιλιππιάδος, Λέλοβα, Ντάρα, Νικολίτσι, Νάσαρη, Ντερβίζιανα, ήτις είνε ασφαλής. Επίσης έχω ανάγκην 12.000 φυσιγγίων μάνλιερ, καθόσον τα επανειλημμένως αιτηθέντα τοιαύτα δεν κατόρθωσαν να φθάσουν μέχρις εμού.

[Μπότσαρης]».

Συμπεραίνεται ότι η Ντάρα και τα γύρω χωριά βρέθηκαν στο κέντρο του αγώνα για την απελευθέρωση της Ηπείρου. Οι κάτοικοι βοήθησαν για την μεταφορά όπλων, επιστολών, τροφών κ.λ.π. Ακόμη χρησιμοποιήθηκαν ως οδηγοί των αποσπασμάτων και διέθεσαν τα σπίτια τους για κατάλυμα οπλοφόρων.

Στη σελ. 146:

Μνημείο στο Χάνι Εμίν Αγά

«Αρ. 53 [ΑΜ]

Αριθ. 21 [24-10-12]

Επιλοχίαν Παπαδόπουλον

Σπεύσε δια συντόνου πορείας να έλθης να με συναντήσης εις Βαρυιάδες. Εάν μεταξύ Ζώριστας και Λέλοβας εύρης ανταρτικόν σώμα, διάταξε εξ ονόματός μου να σε ακολουθήση.

[Μπότσαρης]».

Στη σελ. 149:

«Αρ. 61 [ΑΜ-ΠΕ 276]

Αριθ. 27 Βαρυιάδες 25-10-1912

Αρχηγείον Άρταν

Λαμβάνω την τιμήν να υποβάλλω υπό την Υμετέραν αντίληψιν την ενταύθα ευρισκομένην κατάστασην. Ευρίσκομαι εις χωρίον Βαρυιάδες....

... Την παρελθούσαν Δευτέραν (σήμερον είνε Πέμπτη) συνήφθη σφοδρά συμπλοκή μεταξύ Τούρκων και του υπο τους οπλαρχηγούς Γεώργιον Κάτσην ή Φουρτούναν, Βασίλειον Κολοβόν ή Μακρήν σώματός μου βοηθουμένους υπό των οπλοφόρων των περίξ χωρίων. Ο εχθρός δυνάμεως 500 ανδρών, ών οι 250 ήσαν εις την άνω Μουσοτίτσαν και 250 εις την κάτω Μουσοτίτσαν φυγόντες μετά την αποτυχίαν των συντρόφων των. Οι εν τη άνω Μουσοτίτσα διηυθύνθησαν προς Μιλιανά, ίνα εξασφαλίσωσι την προς Παπαδάτες-Φιλιπιάδα οδόν, αποστείλαντες τμήματα προς κατάληψιν του υψώματος του φέροντος υποδείκτην 650 ως και προς την περιοχόν Ζόριστας (κλιτύας μικρής Ολύτσικας). Η συμπλοκή αρξαμένη την μεσημβριάν της Δευτέρας έληξε την Τρίτην εις τας 2 μ.μ. του εχθρού εγκαταλείψαντος τας θέσεις τους με αρκετάς απωλείας τας οποίας αύριον θα εξακριβώσω. Επίσης την παρελθούσαν Δευτέραν λαβών τας υμετέρας διαταγάς όπως συγκεντρώσω τας δυνάμεις μου προς Βορράν της Μικράς Ολύτσικας καθ'όσον προυτίθεσθε την Πέμπτην (δηλ. σήμερον) να επιτεθήτε κατά του εχθρού, διηρχομένην δια του χωρίου Γλυκύ, το οποίον εμάχετο κατά των Τσάμηδων βοηθουμένων υπό 30 τακτικών. Σπεύσας εις βοήθεια των χωρικών μετά σφοδρόν πυρ ηνάγκασα τον εχθρόν μετά ζημιών να κλεισθή εις Γαρδίκι...

Μεριμνώ όπως τα γυναικόπαιδα των κινδυνευόντων χωρίων αποσύρονται εγκαίρως προς αποφυγήν σφαγών, οι δε άνδρες μένωσι...

Παρακαλώ όπως ευαρεστούμενος εγκρίνετε και αποσταλή μία έτι διμοιρία ακμαία υπό τας διαταγάς μου προς ενίσχυσιν των ευζώνων οίτινες εκ των μακρών πορειών είναι εξηντηλέμοι.

Αναμένω διαταγάς Σας.

Μπότσαρης».

Στη σελίδα 158:

«Αρ. 71 [ΑΜ]

Τάκη,

Εις Φιλιπιάδα κάμνουν ψωμί ώστε στείλατε εκεί προς παραλαβήν άρτου. Επίσης και εις Φιλιπιάδα έχουν φυσίγγια Μάνλιχερ στείλε εκεί απόδειξιν και ζώα προς παραλαβήν αυτών.

Εδώ να στέλλης 1-2 ανθρώπους με ζώα των χωρικών δια την αποστολήν των φυσιγγίων Γκρά, διότι εδώ δεν έχομεν επαρκή ζώα δι'όλα αυτά και τας ημετέρας ανάγκας. Χρόνια πολλά και ευτυχή δια τη εορτήν σου.

Σε φιλώ

Κίτσος

Δύο γράμματα προς σε και Λεόντιον έστειλα προχθές. ΧΜ.

Ο Φουρτούνας μού γράφει ότι έχει ανάγκη φυσιογγίων και χρημάτων, στείλε του.

27-10-912 Κίτσος».

Ο παραπάνω υπογράφων Κίτσος ήταν ο Χρίστος Μαλάμος, που αργότερα ανέλαβε την αρχηγία του Μ. Η. Σ. , ο δε Λεόντιος Διονύσιος ήταν δισέγγονος του Λάμπρου Βείκου, με καταγωγή το Νικολίτσι.

Στη σελίδα 158:

«Αρ. 72

Αξειότιμε Αρχιεργίε εις Ζόριστα

Επειδή έστιλα στα ντρεβήζανα να μας βγάλουν φομί και να βγούν όση επείραν όπλα και δεν εβήκαι κανένas και αναγκαστικά να κατηβο μετοσομα να τους βγαλο δια της βηας και οσα μαουζέργια εχουν θα τους τα παρο διοτη έρηκναν στη σκοποβολη σίμερα στο χοργιο στας διο θεσες όπου ειταν ειποπτες αφησα 20 εικοσι χοργιατες και την αυγι θα βγουμε και μηs δια τη δυαδοσι της μουσετησας δεν είταν τηποτες είταν χοργιατες νομιζο θα το μαθες διατελώ.

Μπιτερα τη 27 8βρίου 1912

Β. Κολοβος

Η. Μακρης».

Στη σελίδα 162:

«Αρ. 79 [AM]

Αρ. 32

Μουχταραζάδες των χωριών Τόσκεισι, Λύπα, Δραγοβέτσι, Βαργιάδες και Ντερβίζιανα. Διατάσσω όπως τα μεν Ντερβίζιανα αποστείλωσι 34 οπλοφόρους, το Τόσκεισι 36, η Λύπα 14, Δραγοβέτσι 7, Βαργιάδες 30 και παρουσιασθούν προς εμέ οι του Τόσκεισι, Λύπας και Δραγοβέτσι, οι δε των Βαργιάδων εις τον Καπετάν Φουρτούναν, οι δε του Γεωργάνου εις τον Καπετάν Κολοβόν κ. λ.

Ζώριστα 28/10/912

Μπότσαρης».

Και παρακάτω:

«Αρ. 81 [AM]

Αριθ. 34

Προς τους κατοίκους Δερβίζιανα

Ο Κωστάκης Τάτσης θα σας κανονίση τα του ερχομού σας εδώ ως του ομίλησα και προσέξατε να μην παρακούση κανείς διότι θα τιμωρηθή.

Ζώριστα 28 8/βρίου 1912

Μπότσαρης».

Στη σελίδα 168:

«Αρ. 92 [AM]

Παππαδάτες 29 8βρίου 1912

Αγαπητέ μοι Τάκη,

Μαζύ με τον στρατιώτην σας Κασίκαν και με τα παληκάρια μου έρχομαι προς συνάντησίν σου ως και με διαφόρους χωρικούς εντοπίους σχεδόν δια της βίας. Το βράδυ ελπίζω να ανταμοθώμεν. Εάν όμως πρόκειται να λάβητε άλλην κατεύθυνσιν να μας ειδοποιήσητε αμέσως δια πεζού. Λάβε από τον κομιστήν επιστολήν σου και τρεις εφημερίδας.

Σε φιλώ

Γρηγ. Κοσσυβάκης».

Τούτη η επιστολή, που εστάλη από τις Παπαδάτες και έχει ενδιαφέρον για την περιοχή, δείχνει και την μερική απροθυμία ορισμένων ντόπιων να συμμετάσχουν στον κοινό αγώνα, όχι τόσο από αντιπατριωτισμό αλλά περισσότερο από φόβο για αντίποινα, ενθυμούμενοι το πρόσφατο 1897 και τα επόμενα χρόνια.

Στις 23-11-1912 έφθασε στο μέτωπο ο αντισυνταγματάρχης του Μηχανικού Χρήστος Μαλάμος, που δια της υπ' αριθ. 3556/16-11-1912 διαταγής της Στρατιάς, αντικατέστησε τον Μπότσαρη (που είχε τραυματισθεί) και ανέλαβε την διοίκηση των από Ζαλόγγου και Σουλίου μέχρι της Ολύτσικας σωμάτων («Μ.Η.Σ.», σελ. 90).

Όπως αναφέρθηκε η Φιλιπιάδα απελευθερώθηκε στις 12 Οκτωβρίου 1912, η Λάκκα στις 13 και η Πρέβεζα στις 21 του ίδιου μηνός. Στις 4 Γενάρη του 1913 ο Διάδοχος Κωνσταντίνος έφτασε στη Φιλιπιάδα και την άλλη μέρα κατευθύνθηκε στο Μπιζάνι μαζί με τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Ο γέροντας Δημήτριος Κ. Τζόλος έλεγε ότι ο Διάδοχος είχε διανυκτερεύσει για ένα βράδυ στο Νικολίτσι, όπως θυμόταν ο ίδιος.

Στις 21-2-1913 έπεσαν τα Γιάννενα. Το γεγονός πληροφορήθηκαν πρώτοι οι Ποδογορίτες, που άρχισαν να χτυπάνε τις καμπάνες. Ήταν πολύ βροχερή μέρα και είχε πλημύσει ο Άμπλας ποταμός. Απ' αυτούς έμαθαν οι Λελοβίτες και στη συνέχεια όλοι οι Λακκιώτες, που ολημερίς πανηγύρισαν με κωδωνοκρουσίες.

Από το 1914 έως το 1918 δασκάλα στού Ντάρρα υπηρέτησε η Ιουλία Θεοχάρους-Τριανταφυλλίδη.

Με Β. Δ. της 7-3-1915 δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα της κυβερνήσεως (ΦΕΚ. 112, σελίς 830, τεύχος Α') τα αποτελέσματα της πρώτης απογραφής των Νέων Χωρών, που είχε διεξαχθεί το 1913. Αυτά έχουν ως εξής (περιοδικό: «Ηπειρωτική Εταιρεία», τχ. 143, 144, 1988):

Χωριό	Άρρενες	Θήλειες	Σύνολον
Καντζάς (Στεφάνη)	210	154	364
Κρανιά	425	408	833
Λέλοβα (Θεσπρωτικό)	655	644	1299
Μηλιανά (Μελιανά)	151	149	300
Μπουλμέτι (Γαλατάς)-Ζερβό	154	151	305
Νάσαρι (Άσος)	163	179	342
Νικολίτσι	255	218	473
Ντάρρα (Ελαία)	51	50	101
Παπαδάτες	461	448	909
Ποδογόρα (Ριζοβούνι)	419	414	833
Ρουσάτσα (Πολυστάφυλλο)	166	172	338
Γενικό σύνολο	3110	2987	6097

Έτσι το 1913 η Λάκκα είχε 30,5 κατοίκους ανά τετραγ. χιλιόμ. Ήταν η πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή της νοτίου Ηπείρου και είχε σημειώσει αύξηση περίπου 186% σε σύγκριση με απογραφή που είχε διεξαχθεί το 1846.

Το 1914 πολλοί από τα χωριά της Λάκκας μετέβησαν στην αυτονομηθείσα Βόρειο Ήπειρο, για να μη περιέλθει στο νεοσύστατο Αλβανικό κράτος, σαν στρατιώτες αλλά και σαν εθελοντές. Ο Απ. Παπαθεοδώρου παραθέτει ένα έγγραφο της εποχής εκείνης στο περιοδικό «Ήπειρος Άπειρος Χώρα» (τχ. 63):

«Εξοχώτατε κ. Γεώργιε Χριστάκη Ζωγράφε (Υπ. Εξ. της Ελλάδας, ανακήρυξε στο Αργυρόκαστρο την Αυτόνομη Δημοκρατία της Β. Η. στις 28-2-1914), Βεβαίω προηγουμένην μου, διης ειδοποιούν την υμετέραν εξοχότητα, ότι επ' ονόματι αυτής, έχω εμβάσει ήδη εις το εν Ιωαννίνους υποκατάστημα της Τραπεζής Αθηνών, δραχμάς τρεις χιλιάδας (αρ. 3000) ως πρώτην συνδρομήν, υπέρ των αναγκών του Ηπειρωτικού Αγώνος, εκ του τμήματος Φιλιππιάδος. Εγκλείω δε, εν τη παρούση μου, κατάλογον ονομάτων εθελοντικού σώματος, του τμήματος τούτου υπό τους οπλαρχηγούς Παπά Ιωάννην εκ του ενταύθα χωρίου Ποδογόρας και Αριστείδην Ρίζον εκ του χωρίου Βαρλαάμ, αποτελουμένου εκ 48 επί του παρόντος ανδρών, οι οποίοι έρχονται δια να τεθώσιν υπο τας διαταγάς της υμετέρας εξοχώτητος και της περί αυτήν κυβερνήσεως της Αυτονόμου Ηπείρου. Εξ αυτών ολίγοι στερούνται οπλισμού προς εξοικονόμησιν του οποίου θέλετε λάβει την προσήκουσαν μέριμναν.

Επί τούτοις διατελώ μετ' εξιδιασμένης προς υμάς υπολήψεως.

Εν Φιλιππιάδι τη 15η Μαρτίου 1914,

+ ο Αρχιερατικός Επίτροπος Οικον(όμος) Νέστωρ (Ι. Μ. Νικοπόλεως 1801)».

Να σημειωθεί ότι ο ανωτέρω Ποδογορίτης Παπα-Ιωάννης ή Ιωακείμ ή Νάκος ήταν γηγόμενος της Ι. Μ. Προφήτη Ηλία Ηλιοβουνίων και μέχρι το θέρος του 1914 οι εθελοντές του, από την Κάτω Λάκκα Σουλίου, έφθασαν τους 200.

Στην Κορυτσά τούτο το έτος σκοτώθηκε ο στρατιώτης Χαράλαμπος Σπ. Στράτης, Νταρανίτης. Τον σκότωσε ένα μουλάρι. Το ίδιο μουλάρι είχε σκοτώσει και άλλους δύο στρατιώτες. Υπήρχε όμως διαταγή (στρατιωτικός κανονισμός) για να θανατωθεί ένα μουλάρι έπρεπε να σκοτώσει και τρίτον στρατιώτη.

Το ίδιο έτος δολοφονήθηκε ο Ιωάννης Α. Αποστόλου (Γιαννποστόλης) από δύο ενόπλους, που είχαν καταγωγή το Κοτσανόπουλο.

Το 1915 διαμαρτυρήθηκαν στην Ελληνική κυβέρνηση 79 Ιμλιακοχώρια της Ηπείρου, που υποστήριξαν ότι όλα ήταν στην κυριότητα των κατοίκων τους, δηλαδή Κεφαλοχώρια και έπρεπε να επιστραφούν σ' αυτούς. Μεταξύ των 79 χωριών ήταν η Ρουσιάτσα, τα Αέλοβα, το Νικόλιτσι, οι Παππαδάτες και η Ποδογόρα (Νικ. Ζιάγκου: «Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος», 1974, σελ. 115).

Το 1916 πολλοί κάτοικοι των χωριών της Λάκκας έλαβαν μέρος στον Στρατό Αμύνης (πολιτικοί φίλοι του Ελευθερίου Βενιζέλου). Τον Αύγουστο του ίδιου έτους διελύθη οριστικά η Δημογεροντία Λούρου και έπαυσε το επιτελούμενο απ'αυτή φιλανθρωπικό έργο.

Το 1917, λόγω της πείνας, σημειώθηκε έξαρση της ληστείας, με πρώτη συμμορία του Μήτρο Μπουζούκη από την Κρασιά, που την αποτελούσαν τα παιδιά και οι γαμπροί του. Ο διοικητής των αποσπασμάτων του νομού, Λύκας, πίεζε τον διοικητή του σταθμού χωροφυλακής Λελόβων, ενωματάρχη Χασιώτη, να διαλύσει την συμμορία. Εκείνος μη έχοντας ικανό αριθμό ανδρών εφάρμοσε το εξής σχέδιο: Δακτυλογράφησε και θυροκόλλησε σε πόλεις και κωμοπόλεις των Νομών Άρτης και Πρεβέζης, ταυτόχρονα την ίδια νύχτα, προκήρυξη, περί ανακηρύξεως «Ανεξάρτητου Βασιλείου Κρασιάς και περικών» (περιείχε τις δύο Λάκκες Σουλίου), με βασιλιά τον Μήτρο Μπουζούκη. Την επομένη έγινε μεγάλο θέμα από τις Αθηναϊκές αντιπολιτευόμενες εφημερίδες (το Λαϊκό Κόμμα συνεργάζονταν με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο). Η κυβέρνηση κινητοποίησε όλα τα αποσπάσματα της Ηπείρου, που έφθασαν στην Κρασιά και συνέλαβαν τους ληστές. Έτσι διαλύθηκαν οι συμμορίες.

Στις 14-8-1919 δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ η σύσταση των Δήμων και Κοινοτήτων της περιοχής, που είχε ως εξής (σελ. 1302):

«Περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων Νομού Πρεβέζης.

14-8-1919-τεύχος Α-αριθμός Φ. Ε. Κ. 181

Αλέξανδρος, Βασιλεύς των Ελλήνων, έχοντες υπ'όψιν τα άρθρα 1-6 του νόμου 1051 της 13-11-1917 «Περί συστάσεως και διοικήσεως δήμων και κοινοτήτων εν ταις Νέαις Χώραις» προτάσσει του Ημετέρου επί των Εσωτερικών Υπουργού αποφασίζομεν και διατάσσομεν:

Αναγνωρίζονται κοινότητες εν τω Ν. Πρεβέζης

Α: εν τη Υποδιοικήσει Πρεβέζης:

.....

8) ο συνοικισμός Ρουσιάτσα υπό το όνομα «Κοινότης Ρουσιάτων» και με έδραν τον ομώνυμον συνοικισμόν..... .

20) ο συνοικισμός Λέλοβα υπό το όνομα «Κοινότης Λελόβης» και με έδραν τον ομώνυμον συνοικισμόν.

21) ο συνοικισμός Ποδογόρας υπό το όνομα «Κοινότης Ποδογόρας» και με έδραν τον ομώνυμον συνοικισμόν. Προς την κοινότητα Ποδογόρας ενούται και ο συνοικισμός Μπουλμέτι....

22) ο συνοικισμός Κρασιά υπό το όνομα «Κοινότης Κρασιάς» με έδραν τον ομώνυμον οικισμόν.

23) ο συνοικισμός Καντζάς υπό το όνομα «Κοινότης Καντζάς» με έδραν τον ομώνυμον συνοικισμόν. Προς την κοινότητα Καντζά ενούται και ο συνοικισμός Πέτρα.

24) ο συνοικισμός Παπαδάται υπό το όνομα «Κοινότης Παπαδατών» και με έδραν τον ομώνυμον συνοικισμόν. Προς την κοινότητα Παπαδατών ενούται και ο συνοικισμός Μελιανά.

25) ο συνοικισμός Νικολίτσι υπό το όνομα «Κοινότης Νικολίτσι» και με έδραν τον ομώνυμον συνοικισμόν. Προς την κοινότητα Νικολίτσι ενούται και οι συνοικισμοί Ντάρα και Νάσσαρη.

Εν Αθήναις 7-8-1919

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ο επί των Εσωτερικών Υπουργός

Κ. Δ. Ρακτιβάν».

Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους, η Νέα Φιλιπιάδα (συνένωση Παλαιάς Φιλιππιάδας και Ελευθεροχωρίου) αποτέλεσε έδρα ομώνυμης Επαρχίας του Νομού Πρεβέζης και περιελάμβανε τα χωριά: Άγιος Γεώργιος, Ανώγειο, Άσσος (Νάσσαρι), Βούλιστα, Παναγιά, Γαλατάς (Μπουλμέτι), Ζερβό, Γοργόμυλος (Γκουλιάδες), Δαφνωτή (Τσοβίστα), Δρυόφυτο (Σφελένικο), Θεσπρωτικό (Λέλοβα), Καλογερικό, Κερασώνα, Κλεισούρα, Κρασιά, Μελιανά, Μονολίθι (Βορδώ), Ελευθεροχώρι, Νέα Κερασούς, Ρωμιά, Νικολίτσι, Παπαδάτες, Ελιά (Ντάρα), Παντάνασσα, Ριζοβούνι, Πλατανούσα (Ραψίστα), Στριβίνα (Καμπή), Σκούπα, Φανερωμένη και Χανόπουλο με όλες τις δημόσιες υπηρεσίες για την εξυπηρέτηση του λαού της περιοχής («Ιστορία της Φιλιππιάδας», Αθήναι 1988, Σύλλογος Φιλιππιαδωτών «ο Άγ. Βησσαρίων», σελ. 13).

Στην απογραφή του 1920, η Ντάρα είχε 127 κατ. , το Νικολίτσι 447 και του Νάσσαρη 349 κατοίκους.

Στις 26 Μαρτίου 1922 ετέθη σε εφαρμογή ο ψηφισθείς νέος νόμος «περί εσωτερικού καταναγκαστικού δανείου 1. 600 εκατομ. Δραχμών». Τα χαρτονομίσματα των 5 δρχ. και άνω κόπηκαν στη μέση. Το κομμάτι με την εικόνα του Γεωργίου Σταύρου κυκλοφορούσε στη μισή τιμή και το άλλο εκρατείτο από το κράτος σαν ομολογιακό δάνειο, που έγινε λαχειοφόρο με έξι κληρώσεις το χρόνο. Οι κάτοικοι των χωριών αναστατώθηκαν μέχρι να καταλάβουν τι γίνεται. Οι κερδοσκόποι αγόραζαν σε εξευτελιστικές

τιμές τα μισά χαρτονομίσματα με το στέμμα. Έλεγαν στους κατόχους πως θα έχαναν την αξία τους. πάντως αρκετοί Νταρανίτες έμειναν με γεμάτους τροβάδες χαρτονομίσματα χωρίς αξία.

Εν τω μεταξύ η εκστρατεία στη Μικρά Ασία ήταν σε εξέλιξη. Από του Ντάρα είχαν λάβει μέρος ο Κωνσταντίνος Δ. Μάρκου, ο Αναστάσιος Φ. Βάσιος και ο Δημήτριος Κ. Τζόλος. Και οι τρεις έφθασαν έως τα βάθη της Τουρκίας, στο Αφιόν Καραχισάρ, κοντά στην Άγκυρα. Ο τελευταίος συχνά εξιστορούσε τα γεγονότα και τις περιπέτειές του σ' αυτήν την εκστρατεία. Μάλιστα τραγουδούσε ηρωικά τραγούδια της περιόδου εκείνης, με παράπονο για τις χαμένες πατρίδες.

Στις 20-12-1922 ο αρχιμανδρίτης Παρθένιος Β', ηγούμενος την Ι. Μ. Μεσιανών, κατέθεσε στο ταμείο των μονών της Μητροπόλεως Ιωαννίνων το ετήσιο ενοίκιο των ελαιών στο χωριό Ντάρα του Λούρου, που βρίσκονταν στο ιδιόκτητο κτήμα της Μονής στη θέση «Βίλια» (Α.Μ.Ι., *Φάκελος Ι. Μ. Μεσιανών, αρ. Απόδ. 77*).

Την 1-3-1923 εφαρμόστηκε το Νομοθετικό διάταγμα για τη μεταρρύθμιση του πολιτικού ημερολογίου. Έτσι η 16η Φεβρουαρίου έγινε 1η Μαρτίου (Γρηγοριανό ημερολόγιο). Όλη την ημέρα κτυπούσαν οι καμπάνες των εκκλησιών για να μαθευτεί το γεγονός.

Αυτή την εποχή είχε φουντώσει και πάλι η ληστεία στα χωριά. Οι ντόπιοι ληστές ήταν φιλήσυχοι άνθρωποι, ίσως πιο θερμόαιμοι από τους άλλους, που αναγκάστηκαν να γίνουν θηρία για να αντιμετωπίσουν την μυριαπλάσια δύναμη ενός άλλου θηριοδέστερου εκείνη την εποχή αντιπάλου, που είχε στραφεί εναντίον τους, του Κράτους. Οι περίφημες ληστείες της Πέτρας Πρεβέζης (Ρετζαίοι, 13-6-1926), λεία 80 εκατομ.), της Κατερίνης (Γιαγκούλας), η αιχμαλωσία των Γάλλων αξιωματικών (Νταβέλης) και των Άγγλων (Αρβανιτάκηδες), δεν είχαν σαν μόνο αντικείμενο τη ληστρική επίθεση ή το χρήμα αλλά την πίεση για αμνηστία και άλλους απώτερους σκοπούς.

Το 1924 με νόμο του Ελληνικού κράτους δίνονταν το δικαίωμα εξαγοράς των τσιφλικιών από τους κληρονόμους, που ήταν νόμιμοι ιδιοκτήτες. Τα τσιφλίκια των Τούρκων, μετά την απελευθέρωση, είχαν περιέλθει στο Ελληνικό δημόσιο με την ανταλλαγή των πληθυσμών, τα δε τσιφλίκια του ιδιώτη Καραπάνου απαλλοτριώθηκαν από το Δημόσιο με νόμο της κυβέρνησης Παπαναστασίου. Έτσι οι κάτοικοί τους μπορούσαν να τα εξαγοράσουν. Ο νόμος έθετε απαραίτητη προϋπόθεση για την εξαγορά την ίδρυση Συνεταιρισμού Αποκαταστάσεως Καλλιεργητών (Σ. Α. Α. Κ.).

Την απαλλοτρίωση του χωριού Ντάρα έκανε το Ελληνικό δημόσιο από τον πρώην ιδιοκτήτη Χαφούζ Ταλιάτη με απόφαση του πρωτοδικείου Πρεβέζης, που συνεδρίασε στις 24 Αυγούστου 1925. Το χωριό εκπροσωπήθηκε κατά τον νόμον από τον πρόεδρο του Σ. Α. Α. Κ. Ντάρας, Κωνσταντίνο Α. Παππά, ο οποίος δεν παρέστη, αφού όρισε πληρεξούσιο τον δικηγόρο Κ. Αλεξανδρή.

Το σκεπτικό, οι όροι και η απόφαση του δικαστηρίου είχε ως εξής (πιστή αντιγραφή του πρωτότυπου δακτυλογραφημένου εγγράφου):

« Αριθ. 26

Η κατά το άρθρον 39 του από 3ης Οκτωβρίου 1924 Διατάγματος περί κωδικοποιήσεως των αγροτικών Νόμων εν Πρεβέζη Επιτροπή Απαλλοτριώσεων Συγκειμένη εκ του προέδρου αυτής Ανδρέα Κωνσταντοπούλου Πρωτοδίκου Πρεβέζης και των μελών Σταύρου Σταυροπούλου, δοκίμου Νομογεωπόνου Διευθύνοντος το γραφείον Εποικισμού Πρεβέζης, και Θεολόγου Παύλου Δοκίμου Νομογεωπόνου, εκτελούντος χρέη επόπτου παρά τω αυτώ γραφείω εποικισμού. Συνεδριάσασα δημοσία εν τω ακροατηρίω του Πρωτοδικείου Πρεβέζης την 24ην Αυγούστου 1925, παρουσία και του Γραμματέως αυτής κ. Τόλια, υπογραμματέως Πρωτοδι-

κών Πρεβέζης, ίνα αποφασίση επί της κάτωθι υποθέσεως αφορώσης την απαλλοτριώ-
σιν του αγροκτήματος Ντάρα της περιφέρειας Πρεβέζης μεταξύ
των ιδιοκτητών του αγροκτήματος Ντάρας 1) Χαφούζ Ταλιάτη κατοίκου Ντάρας και 2)
Οικονομικού εφόρου Πρεβέζης ως αντιπροσώπου του Δημοσίου απόντων και μηδόλως
παραστάτων.

Του συνεταιρισμού ακτημόνων καλλιεργητών χωρίου Ντάρας εκπροσωπούμενου υπό
του Προέδρου Κώστα Παππά, απόντος και παραστάτος δια του πληρεξουσίου του
δικηγόρου κ. Αλεξανδρή.

Ο Διευθύνων το εν Πρεβέζη Γεωργικόν γραφείον Εποικισμού διαβίβασε τον
σχετικόν φάκελλον του αγροκτήματος Ντάρας μεθ'απάντων των οικείων εγγρά-
φων προς τον Πρόεδρον της ως άνω είρηται Επιτροπής, όστις δια της υπ'
αριθ. 147 της 5ης Αυγούστου 1925 προσκλήσεώς του προς τους ενδιαφε-
ρομένους, νομίμως κοινοποιηθείσης αυτοίς ώρισε δικάσιμον προς συζήτησιν
της προκειμένης υποθέσεως την σήμερον καθ'ήν

Ο πληρεξούσιος του Συνεταιρισμού τον λόγον λαβών ανεφέρθη προς το κατατε-
θέν έγγραφον υπόμνημά του όπερ και προφορικώς ανέπτυξε και ητήσατο τα
εν αυτώ.

Ιδούσα την δικογραφίαν

Σκευθήσα κατά τον νόμον

Επειδή το αγρόκτημα Ντάρα εκηρύχθη απαλλοτριωτέον δια της υπ'αριθ. 1169/
14-9-25 αποφάσεως του επί της Γεωργίας Υπουργού, η δε πρόοδος της απαλλο-τριώ-
σεως επετράπη και άνευ καταμετρήσεως δια της υπ' αριθ. 119780/924 δια-
ταγής του αυτού Υπουργού Εποικισμού η προκειμένη συζήτησις συνεπώς
νόμιμο.

(σελ. εγγράφου 2)

Επειδή νομίμως και εμπροθέσμως ήτοι προ οκτώ πλήρων ημερών εγένετο οι κοινοποι-
ήσεις των προσκλήσεων προς εμφάνισιν κατά τη παρούσαν συζήτησιν προς τον πρόε-
δρον του Συνεταιρισμού Ντάρας και προς τον Γραμματέα των ενταύθα πρωτοδικών δια
τους ιδιοκτήτας τους μη διορίσαντες αντίκλητον ως προκύπτει εκ
των από της 7ης Αυγούστου τριών αποδικτικών του κλητούντος του ενταύθα γραφείου
εποικισμού και κατ'ακολουθίαν ουδεμία ακυρότης δι'έλληψιν νομίμου προσκλήσεως
υφίσταται.

Επειδή εκ του ελέγχου των κληρούχων όν ενήργησεν η Επιτροπή έκρινεν ότι
άπαντες οι κληρούχοι 42 τον αριθμόν έχουσι τα υπό του Νόμου οριζόμενα προσόντα και
δέον να αποκατασταθώσιν γεωργικώς και ών τα ονόματα μνημονευθήσονται εν τω δια-
τακτικώ της παρούσης.

Επειδή οι αγροί όντες ανήκοντες εις τον Χαφούζ Ταλιάτην ως και εις τας εκκλησίας
Άγιον Αθανάσιον και Άγιον Αντώνιον οι καλλιεργούμενοι εντός του αγροκτήματος Ντά-
ρας κατέχονται υπό των χωρικών κληρονομικής Νομού (μπασταίνης) κατά δε τον
Νόμον οι κληρούχοι εγκαθίστανται κατά προτίμησιν εν αυτοίς συνεχώς και εν προκει-
μένω εις τους αποκαθισταμένους αναγνωρισθήσεται η δηλούσα υπ'αυτών μπάσταινα
όση εν τω διατακτικώ αναγράφεται και συμπληρούται όσον εκρίθη αναγκαίον.

Επειδή η επιτροπή δίκαιον κρίνει να αναγνωρισθούν αι μπάσταινα εν τω αγροκτήματι
Ντάρα των χωρικών εκ του χωρίου Παπαδάτες και Νικολίτσι και ν'απαλλοτριωθούν
αυτοίς ών τα ονόματα εν τω διατακτικώ αναφέρονται της παρούσης.

Επειδή το αγρόκτημα Ντάρα συμπεριλαμβανομένου εκ του λειβαδίου Παλιουριάς είναι
ολικής εκτάσεως 2830 στρεμμάτων περίπου εξ ών 350 στρέμματα καλλιεργούνται κατά
τας υπευθύνους δηλώσεις υπό των χωρικών Ντάρας, Νικολιτσίου και Παπαδατών, εκ

των άλλων 180 στρεμ. Είναι ανεπίδεκτα πάσης καλλιέργειας και μόνον ως βοσκότοποι δύναται να χρησιμοποιηθούν.

Εν τω αγροκτήματι εκτος των ολίγων ελαιόδένδρων άτινα ανήκουσι εις τους χωρικούς ως εξικρίβωσεν η Επιτροπή, υπάρχουν 524 ελαιόδενδρα ανήκοντα εις διαφόρους εκκλησίας και μονάς. Η παραγωγικότης των αγρών είναι καλή πλην όμως ο αριθμός των στρεμμάτων είναι μικρός και οι χωρικοί αναγκάζονται να επιδίδονται εις την κτηνοτροφίαν.

Επειδή λαβούσα υπ'όψιν η Επιτροπή την στενότητα της γης μη επιτρεπούσης χορήγησιν πλήρους βιοσίου κλήρου ως και τον αριθμόν των δικαιουμένων

(σελ. εγγράφου 3)

αποκαταστάσεως ως και την ανεπάρκειαν της ανεπιδέκτου καλλιέργειας εκτάσεως δια την συντήρησιν της μικράς κτηνοτροφίας του χωρίου έκρινε ότι δέον να απορριφθή η παρέμβασις του Συνεταιρισμού Μπουλμέτι- Ζερβό παραχωρήσεως εις αυτόν τμήματος εκ του λειβαδίου Παλιουριά και δια ζευγαρολίβαδον, ως και η αξιώσις του Συνεταιρισμού Λελόβων επί τμήματος του αυτού λειβαδίου καίτοι του παρεχωρήθη και το κατέχουσι, καθ'όσον τούτο δεν είναι τμήμα του Ιμλιακίου Λελόβων αλλά του αγροκτήματος Ντάρας, ως και ίδιοι ωμολόγησαν, και επι πλέον ως βασίμως εβεβαιώθη η Επιτροπή το περί ού πρόκειται τμήμα δέον χρησιμοποιηθή δια τας ανάγκας των αλλ'ανοικιάσθη εις κτηνοτρόφους, και ότι δέον προς ανακούφισιν των αποκαθισταμένων κατοίκων Ντάρας ν'απαλλοτριωθώσι υπέρ αυτών και τας εις διαφόρους Μονάς και εκκλησίας ανήκοντα ελαιόδενδρα περί ων μνεία εγένετο ανωτέρω και να διενεμηθώσιν μεταξύ αυτών ως εν τω διατακτικώ της παρούσης αναφέρεται.

Επειδή λαμβανομένης υπ'όψει της γονημότητος του εδάφους ο βίωσιμος κλήρος έδει να ορισθή εις 50 στρέμματα.

Επειδή δέον να εξαιρεθώσιν της απαλλ/σεως εκ των ελαιόδένδρων τα 150 τα ανήκοντα εις τον Αγ. Αθανάσιον εκκλησίαν του χωρίου δια την συντήρησιν αυτής αντί του κλήρου όν εδικαιούτο να λάβη.

Επειδή εκ των 175 ελαιόδένδρων των ανηκόντων εις την Μονήν Μεσιανών δέον να παραχωρηθώσιν 150 εις το σχολείον του χωριού δια την συντήρησιν αυτού.

Επειδή εκ της καλλιεργησίμου εκτάσεως δέον να εξαιρεθώσιν 50 στρέμματα ήτοι εις κλήρος δια τον ιδιοκτήτην Χαφούζ Ταλιάτην, οριζομένου όμως όπως τούτο λάβη ουχί εκ των ήδη καλλιεργουμένων αλλ'εκ των δυναμένων να καλλιεργηθώσιν εδαφών.

Επειδή υπέρ των ιδιοκτητριών εκκλησιών Αγ. Αθανασίου κατόχου 11, 5 στρεμμάτων και Αγ. Αντωνίου κατόχου 94, 5 στρεμμάτων απάντων καλλιεργουμένων υπό των κατοίκων δέον να παραμείνει αναπαλλοτριώτος αγρός υπέρ αυτών.

Επειδή τα 2300 στρέμματα τα ανεπίδεκτα καλλιέργειας δέον να διατεθούν δια την μικράν κτηνοτροφίαν των αποκαθισταμένων και δια ζευγαρολείβαδον των αροτριόντων κτηνών αυτών.

Επειδή ούτω δέον να απαλλοτριωθή και ο υδρόμυλος ο ανήκον εις την εκκλησίαν του Αγ. Αντωνίου και να παραχωρηθή εις τον Συνεταιρισμόν ως κτήμα εκκλησιαστικόν και χρήσιμος δια τους αποκαθισταμένους.

Επειδή ούτω δέον ν'απαλλοτριωθή ολόκληρος η περιφερεία του αγροκτήματος

(σελ. εγγράφου 4)

η περιλαμβανομένη μεταξύ των ορίων των εν τω διατακτικώ της παρούσης μνημονευομένων συμπεριλαμβανομένων 1) του Συνοικισμού μετά των οικιών και παρακολουθημάτων αυτών οριζομένου όπως τας λάβωσιν οι και ήδη κατέχοντες καθόσον υπ'αυτών ωκοδομήθησαν μετά των κήπων, 2) των ημέρων και αγρίων δένδρων των διεσπαρμένων εντός του κτήματος.

Επειδή δεν συντρέχει περίπτωσης καθορισμού εκτάσεων δι'οικόπεδα και άλλους τόπους.

Επειδή ως συνεταιρικοί κλήροι δέον να ορισθώσι 1) αι οδοί, πλατεΐαι, σχολείον κ.λ.π. 2) τα υπέρ του σχολείου παραχωρούμενα 150 ελαιόδενδρα, 3) Ο υδρόμυλος του Αγ. Αντωνίου, 4) η ανεπίδεκτος καλλιέργειας ορεινή έκτασις εκ 2300 στρεμμάτων ίνα χρησιμεύση δια ζευγαρολείβαδον και κοινήν βοσκήν.

Επειδή επιφιλάσεται δι'ιδιαιτέρας πράξεως να γνωματεύση περί της αξίας των απαλλοτριουμένων ήδη.

Δια ταύτα

Απορρίπτει τα εν τω σκεπτικώ ως απορριπτέα κριθέντα

Απαλλοτριεί ολοκληρωτικώς υπέρ των δια της παρούσης αποκαθισταμένων καλλιεργητών ολόκληρον το αγρόκτημα Ντάρα συγκείμενον 1) εκ του συνοικισμού του χωρίου μεθ' όλων των εν αυτώ οικειών, παρακολουθημάτων και κήπων όσης εκτάσεως και αν είναι, 2) τας δηλωθείσας μπασταΐνας υπέρ των κατοίκων της Ντάρας εκ 289 στρεμμάτων, β) υπό των κατοίκων Νικολιτσίου εκ 33 στρεμμάτων και γ) υπό των κατοίκων Παπαδατών εκ 28 στρεμμάτων ή όσαι και αν είναι, 3) τα εν τω κάτωθι πίνακι ελαιόδενδρα τα ανήκοντα εις τας κάτωθι μονάς και εκκλησίας.

Εις την Μονήν Μεσιανών	ελαιόδενδρα	175
Εις την εκκλησίαν Αγ. Αποστόλων χωρ. Βαρσάδες	«	12
Εις τον Άγ. Γεώργιον Κρανιάς	«	25
Εις τον Άγ. Ιωάννην Κράββαρι	«	14
Εις την Παναγίαν χωρίου Γεωργάνου	«	18
Εις τον Άγ. Χριστόφορον Σκιαδά	«	40
Εις την Αγ. Παρασκευήν Χάλασμα Συρράκου	«	7
Εις τον Άγ. Θεόδωρον χωρίου Ζιόριστα	«	22

(σελ. εγγράφου 5)

Εις τον Άγ. Μόδιστον του χωρίου Βαρλάμι	«	16
Εις την Μονήν Αγ. Αποστόλων Λάμαρης	«	18
Εις τον Άγ. Ιωάννην Ποδογόρας	«	17
Εις τον Προφήτην Ηλίαν Ποδογόρας	«	3
Εις την Παναγίαν Μελιανών	«	7
	Σύνολον	374

4) Τον υδρόμυλον του Αγ. Αντωνίου, 5) την υπόλοιπον έκτασιν εκ 2300 στρεμμάτων ή όσης και αν είναι μετά των εν αυτώ αγρίων και ημέρων δένδρων ήτοι απαλλοτριεί άπασαν την έκτασιν την περιλαμβανομένην μεταξύ των κάτωθι ορίων. Το σύνορον άρχεται από τον ξηροπόταμον εις θέσιν Λέκκος, εκείθεν φθάνει εις τον αγρόν Χειλιμόδια, όπου ακολουθεί το άκρον των αγρών του Γάκη Πηλίου, του Γιάννη Παππά και Κώτση Βαγγέλη αίτινες μένουσι εις περιφέρειαν Νικολιτσίου, εκείθεν φθάνει ευθέως εις την Τσούμπαν Λινάτσα, είτε στην αυλήν της εκκλησίας του Αγ. Αθανασίου του χωρίου Ντάρα εκείθεν φθάνει εις την Στέρναν Κριθίζα ή Ορφαλό, έπειτα φθάνει εις την θέσιν Στουρνάρα, είτε εις την Τρύπαν Στέρνα, εις την Ράχην Κρέκεζα και είτε φθάνει εις την οριζόντιαν κορυφογραμμήν εις την θέσιν Πετράλωνα όπου συνορεύει με Γκιόναλα, εκεί-

θεν στρέφει αριστερά και Νοτιώς και φθάνει εις την θέσιν Κόκκινο και είτα φθάνει εις την θέσιν Στρούγκου Γκούρι και είτα φθάνει εις το σημείον Πουρνάρι Παληκοκόπρι, όπου συναντώνται τα σύνορα Κρανιάς, Λελόβων και Ντάρας, έπειτα κατέρχεται το ξερολάγκαδο και φθάνει εις την στάνην Σορμπά (εκ Λελόβων) εκείθεν φθάνει εις την Γκοριτσιάν όπου στρέφει και φθάνει εις την Τσούμπαν Δρόσου, είτα εκείθεν στρέφει αριστερά και ακολουθεί το άκρον του αγρού Τάσσου Παναγιώτου (εκ Λελόβων) εις την γωνίαν του οποίου στρέφει δεξιά και ακολουθεί πάλιν το άκρον του αγρού τούτου φθάνει εις την γωνίαν αυτού όπου υπάρχει πλάτανος εις την γωνίαν του αγρού και του αγρού Ζήκου Γιαννάκη εκ Ντάρας όπου είναι ο ξεροπόταμος.

Ορίζει τον βιώσιμον γεωργικόν κλήρον εις πενήκοντα στρέμματα καλλιεργήσιμα.

Ορίζει όπως τύχωσιν αποκαταστάσεως και λάβωσιν άνισον κλήρον γεωργικόν εγκαθιστάμενοι κατά προτιμησιν εις τας Μπασταίνας των και συμπληρουμένων εφ'όσον εκρίθη αναγκαίον ως αντιστοίχως τω ονόματι εκάστου αναγράφεται ή μάσταйна, τα ιδιόκτητα ών ελαιόδενδρα και η συμπλήρωσις επιδεκτικών καλλιεργείας στρεμμάτων και ελαιοδένδρων ως εξής:

(σελ. εγγράφου 6)

αύξ. αριθ. Ονοματεπώνυμον κληρούχου	κατεχ. μπάστ.	ιδιοκτ. ελαιοδ.	συμπλή στρέμ.	ρωσις ελαιοδ.
1 Αναστάσιος Γεωργ. Σακκάς	14	10	-	10
2 Μάρκος Αθ. Σακκάς	5	-	-	-
3 Μιχαήλ Γεωργ. Σακκάς	19	10	-	20
4 Κων/νος Μ. Σακκάς	-	-	5	-
5 Αντώνιος Α. Γιάννος	13	-	-	10
6 Κων/νος Α. Παππάς	20	18	-	20
7 Βασίλειος Κ. Παππάς	-	-	5	-
8 Δημήτριος Κ. Παππάς	-	-	5	-
9 Παναγιώτης Κ. Παππάς	-	-	5	-
10 Αναστάσιος Κ. Παππάς	-	-	5	-
11 Χρήστος Μ. Παππάς	12	20	3	10
12 Θεόδωρος Κ. Δρόσος	18	-	-	10
13 Γρηγόριος Χ. Παππάς	15	10	-	10
14 Κων/νος Φιλ. Δρόσος	15	25	5	10
15 Βασίλειος Κ. Δρόσος	;	-	5	-
16 Φίλιππος Κ. Δρόσος	-	-	5	-
17 Φωτεινή χήρα Σπ. Θωμά	17	10	5	15
18 Βασίλειος Σπ. Θωμάς	-	-	5	-
19 Αργυρώ χήρα Γεωργίου Μίχου	12	20	-	5
20 Ευάγγελος Γεωργ. Μίχος	-	-	5	-
21 Χρυσουγή χήρα Νικ. Μίχου	4	5	6	10
22 Μιχαήλ Νικ. Μίχος	-	-	5	-
23 Βασίλειος Δημ. Ζήκος	6	25	4	5
24 Νικόλαος Β. Ζήκος	-	-	5	-

25	Ευάγγελος Β. Ζήκος	-	-	5	-
26	Ευδοκία χήρα Γιαννάκη Ζήκου	25	80	-	-
27	Σωκράτης Γιαννάκη Ζήκος	-	-	5	-
28	Ιωάννης Κατσούκης	6,5(;)	-	5	10
29	Αναστασία χήρα Αθ. Αποστόλου	11	5	-	5
30	Αικατερίνη χήρα Κ. Αποστόλου	5	10	5	10
31	Μαρία χήρα Γρ. Στράτη	10	12	-	3
32	Αθανάσιος Γρ. Στράτης	5	11	-	-
33	Μαρία χήρα Χρ. Γιώτη	10	10	-	10
34	Χρυσόστομος Χρ. Γιώτης	-	-	5	-
35	Αθανάσιος Χρ. Γιώτης	-	-	5	-
36	Γεώργιος Χρ. Γιώτης	-	-	5	-
37	Ελένη χήρα Βασ. Στράτη	7,5	-	-	-
38	Δημήτριος Αν. Κώστας	20	10	-	5
39	Κων/νος Δ. Μάρκος	-	-	5	10
40	Αναστάσιος Δ. Βάσιος	4	7	6	13
41	Δημήτριος Γεωρ. Θωμάς(ορφανός)	8	6	-	4
42	Ελευθέριος, Βασιλική, ορφανά Χαραλάμπους Σ. Στράτη	7	-	3	14

219

Αναγνωρίζει τας εν Ντάρα μπασταίνας τας δηλωθείσας υπό αυτών και εγκαθιστώ εν αυταίς 1) Τους εκ Νικολιτσιού:

1	Δημήτριον Κ. Τσόλην(Τζόλον)	Εις Στρέμματα	2
2	Μάνθον Οικονόμου	« «	8
3	Γεώργιον Κολιού Πήλιον	« «	2
4	Αναστάσιον Πήλιον Κολιόν	« «	3
5	Ιωάννην Παπαδημητρίου	« «	3
6	Σπυρίδωνα Χρίστου Πήλιον	« «	2
7	Απόστολον Α. Πήλιον	« «	8
8	Παναγιώτην Σπ. Τσόλην(Τζόλον)	« «	5
			33

2) Τους εκ Παπαδατών:

1	Αγγελικήν χήρα Γάκη Γούση	Εις στρέμματα	14
2	Ευάγγελον Κωλέτσην	« «	8
3	Ιωάννην Ν. Γιώτην	« «	4
4	Ιωάννην Β. Κωτσάκην	« «	2
			28

Ορίζει όπως μείνωσιν αναπαλλοτριώτα τα 150 ελαιόδενδρα τα ανήκοντα εις τον Αγ. Αθανάσιον δια την συντήρησιν εξ αυτών του ενοριακού ναού του χωρίου.

Ορίζει όπως παραχωρηθώσιν υπέρ του διδασκτηρίου του χωριού δια την συντήρησιν αυτού 150 ελαιόδενδρα εκ των ελαιοδένδρων της μονής Μεσιανών.

(σελ. εγγράφου 8)

Αναγνωρίζει ως ιδιόκτητα τα ελαιόδενδρα τα ευρισκόμενα εντός του απαλλοτριωμένου κτήματος και κατεχόμενα σήμερα υπό των κατοίκων της Ντάρας, Λελόβων, Παπαδατών, Νικολιτσίου και άλλων ομόρων ή γειτονικών κτημάτων.

Αναγνωρίζει επίσης ως ιδιοκτήτους τας οικίας των κατοίκων του χωριού Ντάρας ως ανεγερθείσας υπ' αυτών.

Ορίζει τους συνεταιρικούς κλήρους ως εν τω σκεπτικώ της παρούσης γίνεται μνεία.

Εξαιρεί της απαλλοτριώσεως 50 στρέμματα, ήτοι ένα κλήρον υπέρ του τέως εξουσιαστού του κτήματος οριζομένου όπως ταύτα λάβη ουχί εκ των ήδη καλλιεργουμένων υπό των κληρούχων αλλά εκ των δυναμένων να καλλιεργηθώσιν εκ του λειβαδίου Παλιουριά.

Επιφυλάσσεται να γνωματεύση δι' ιδιαίτερας πράξεως περί της αξίας των ήδη απαλλοτριουμένων.

Εκρίθη απεφασίσθη και εδημοσιεύθη εν Πρεβέζη τη 28η Οκτωβρίου 1925

Η Επιτροπή

Ο Πρόεδρος

Ανδρέας Κωνσταντόπουλος

Πρωτοδίκης

Τα μέλη

Σταύρος Σταυρόπουλος

Θεολόγος Παύλος».

(Το έγγραφο προσκόμισε ο Κων/νος Β. Δρόσος, το 1997).

Στο παραπάνω έγγραφο δίνονται πολλά στοιχεία για την κατάσταση του χωριού το 1925. Μεταξύ άλλων παρατηρούνται τα εξής: Το αγρόκτημα-τσιφλικί Ντάρας, ιδιοκτησίας Χαφούζ Ταλιάτη κηρύχθηκε απαλλοτριωτέο δια της υπ' αριθμόν 1169/14-9-1925 αποφάσεως του Υπουργού Γεωργίας. Οι νόμιμοι κληρούχοι (μόνιμοι κάτοικοι Ντάρας, που δικαιούνταν) ανέρχονταν σε 42 οικογένειες.

Στις εκκλησίες ανήκαν 524 ελαιόδεντρα και άλλα 1000 περίπου στους κατοίκους, οι οποίοι είχαν δηλώσει τις μπάσταινες (κατεχόμενα για καλλιέργεια εδάφη). Απορρίφθηκε η παρέμβαση του συνεταιρισμού Μπουλμέτι-Ζερβό να τους παραχωρηθεί έκταση στην «Παλιουργιά». Επίσης και η αξίωση του συνεταιρισμού Λελόβου επί τμήματος του αγροκτήματος. Οι Λελοβίτες ομολόγησαν ότι κατείχαν μέρος του και το νοίκιαζαν σε κτηνοτρόφους. Το δικαστήριο απαλλοτρίωσε όλη την έκταση του αγροκτήματος και τα ελαιόδεντρα, τις εκτάσεις των εκκλησιών και καθόρισε τα σύνορα με τα διπλανά χωριά. Όρισε βιώσιμο κλήρο πενήντα στρεμμάτων, που οι κληρούχοι θα έπαιρναν κατά προτίμηση στις αντίστοιχες μπάσταινές τους.

Αναγράφονται οι 42 κληρούχες οικογένειες, οι κατεχόμενες μπάσταινες, ο αριθμός των ιδιόκτητων ελαιοδέντρων και τα συμπληρωματικά στρέμματα και ελαιόδεντρα. Επίσης αναγράφονται οκτώ δικαιούχοι από το Νικολίτσι με τα αντίστοιχα στρέμματα και τέσσερις από τις Παπαδάτες. Ακόμη ορίζει τα αναπαλλοτριώτα υπέρ του Αγ. Αθανασίου, Δημοτικού σχολείου και εξαιρεί 50 στρέμματα (ένα κλήρο) υπέρ του πρώην ιδιοκτήτη Χαφούζ Ταλιάτη από τα ακαλλιέργητα (ο κλήρος τούτος ήταν στη θέση «Μπέη»). Παρατηρείται επίσης ότι στο χωριό το 1925 υπήρχαν τουλάχιστον εννιά οικογένειες με γυναίκες αρχηγούς (χήρες). Αυτές ήταν:

■ Φωτεινή Σπύρου Θωμά	■ Αργυρώ Γεωργίου Μίχου
■ Χρυσαιγή Νικολάου Μίχου	■ Ευδοκία Γιαννάκη Ζήκου
■ Αναστασία Αθανασίου Αποστόλου	■ Αικατερίνη Κωνσταντίνου Αποστόλου
■ Μαρία Χρήστου Γιώτη	■ Ελένη Βασιλείου Στράτη
■ Μαρία Γρηγορίου Στράτη	

Πρέπει να προστεθεί ακόμη η Βαΐα, χήρα Χαραλάμπους Σπ. Στράτη, αφού τα παιδιά τους Ελευθέριος και Βασιλική φαίνονται στο έγγραφο ως ορφανά.

Επίσης αναγράφεται και ο ορφανός Δημ. Γεωρ. Θωμάς (Μήτσιο Γιώρης).

Στο έγγραφο δεν περιλαμβάνονται οι Νταουλαίοι, οι Λαζαίοι και οι Μπομποραίοι, αφού εγκαταστάθηκαν αργότερα στο χωριό. Ούτε οι έχοντες το παρατσούκλι Ντάρας, οι εποχιακοί νομάδες Σαρακατσάνοι, οι κοντοχωριανοί Τζολαίοι, Νασαίοι (Κωτσιακαίοι) και οι φερτοί γαμπροί (Μπαλάφας κ.λ.π.). Ο Δημ. Αν. Κώστας (Μητσιομάρκος), που αναφέρεται ήταν Νικολιτσιώτης, γαμπρός των Μαρκαίων.

Αξίζει παρατήρησης οι Μονές και οι εκκλησίες, ιδιοκτήτες ελαιοδέντρων του Ντάρα, αν και βρίσκονται πολύ μακριά από το χωριό, όπως:

- ◆ Ι. Μ. Μεσιανών (μεταξύ Μελιανών και Δερβιζάνων)
- ◆ Αγ. Απόστολοι Βαριάδων ή Βαρσάδων
- ◆ Αγ. Γεώργιο Κρανιάς
- ◆ Αγ. Ιωάννη Κράββαρη (Άνω Ράχη Λακκοπούλας)
- ◆ Παναγία Γεωργάνου
- ◆ Αγ. Χριστόφορο Σκιαδά
- ◆ Αγ. Θεόδωρο Ζιόριστας (Πεντόλακκου) Ιωαννίνων
- ◆ Αγ. Μόδιστο Βαρλάμι (κοντά στο Τέροβο) Ιωαννίνων
- ◆ Ι.Μ. Αγ. Αποστόλων Λάμαρης (μεταξύ Αρχάγγελου και Καναλακίου)
- ◆ Αγ. Ιωάννη Ποδογώρας (στην Ρωμιά)
- ◆ Προφήτη Ηλία Ποδογώρας (Ηλιοβουνίων)
- ◆ Παναγία Μελιανών
- ◆ Αγ. Παρασκευή συνοικισμού Χάλασμα Συρράκου (Παλιοχωριού) Μετσόβου.

Στην τελευταία εκκλησία (Μονή) ανήκαν και ελαιόδεντρα από το Νικολίτσι και οι κάτοικοι έστελναν το λάδι τους σ'αυτήν. Όπως φαίνεται σε συνεδρία της Ενιαίας Δημογεροντίας Ιωαννίνων σε έγγραφο της 16-12-1911 («*Ηπειρωτική Εστία*», τχ. 344, σελ. 1008) (το κείμενο προσαρμόστηκε για να γίνει κατανοητό): «...2) Ότι το χωριόν Νικολίτσι σφείλει εις την Μονήν ταύτην εκατόν οκάδας ελαίου και ότι το εν τη Μονή ποσόν των εκατόν οκάδων ελαίου κατηναλώθη δια τας ανάγκας της...».

Ίσως οι κάτοικοι του χωριού Ντάρα δώριζαν τις ελιές σε παλιότερους χρόνους στα ιερά τούτα ιδρύματα, ίσως περαστικοί τις αγόραζαν και κατόπιν τις δώριζαν. Ακόμη ίσως διάφορες οικογένειες, που εγκατέλειπαν κατά καιρούς το χωριό (πόλεμοι, αντιδικίες, οικονομικοί μετανάστες) σε εκείνες τις παλιές εποχές, δώριζαν τις ελιές τους όπου επιθυμούσαν. Αλλά ο πιο διαδεδομένος τρόπος των εκκλησιαστικών επιτροπών των βορειότερων χωριών προς εξοικονόμηση ελαιολάδου ήταν ο εξής:

Έστελναν κάποιον της εμπιστοσύνης τους, ιερέα ή λαϊκό αλλά καλόν συζητητή, στα χωριά που είχαν ελαιόδεντρα και καλούσαν τους ιδιοκτήτες να δωρίσουν μερικά απ'αυτά στις εκκλησίες τους με αντάλλαγμα την εκ θεού βοήθειά τους. Τούτο φαίνεται στο παρακάτω έγγραφο από τις Παπαδάτες:

«*Αξιότιμοι Κύριοι Φιλοπατριώται Παπαδατών. Δια του παρόντος γράμματος ... επειδή προ δύο ετών κατά κοινήν παρακίνησην περιήλθε εις τα χωρία σας ο Σπύρος Πούλιας εγχώριος ημών τιμιότατος, υπέρ της εκκλησίας ημών του Αγ. Νικολάου αφιερώσατε τινάς ρίζας ελαιών μερικών εξ υμών των οποίων τα ονόματα φέρονται εις το επί του ρηθέντος Σπυρίδωνος δευτέριον και υπέρ των οποίων ο ιερεύς εργάζεται σαρανταλείτουργα, παρακαλούμε μετά μεγάλης ευχαριστήσεως, ίνα δείξητε τας αφιερωθείσας ρίζας ελαιών και άλλας όστις θέλει αφιερώσει και θέλει τύχει βοηθείας του πατρός ημών Νικολάου και μισθόν ακατονταπλείονα παρά του θεού. Υγιαίνετε.*

*Τζερίτζανα τη 31 8/βρίου 1878
Μουχτάρης Κολιό.....».*

Στο έγγραφο της απαλλοτρίωσης αναφέρονται οι «Μπάσταινες». Αλήθεια τι ήταν αυτές; Στα πρώτα χρόνια της τουρκοκρατίας οι Τούρκοι γαιοκτήμονες ακολουθούσαν τον Σουλτάνο στις εκστρατείες του χωρίς να έχουν σχέση με την καλλιέργεια των κτημάτων τους, παρά μόνο να εισπράττουν το φόρο. Αργότερα το Τουρκικό κράτος υποχρεώθηκε να νομοθετήσει κανόνες Εμπράγματος Δικαίου. Κατά τον Κώδικα (κανουνναμέ) του Σουλεϊμάν του Νομοθέτη (1566) οι γαίες διακρίνονταν σε α) αυτές που ενέμοντο από της κατακτήσεως οι Μουσουλμάνοι, β) σε εκείνες που είχαν αφεθεί σαν ιδιοκτησία στους κατά την κατάκτηση μη Μουσουλμάνους νομείς και γ) στις γαίες του Δημοσίου. Με το πέρασμα του χρόνου, οι παλιοί τιμαριούχοι συνένωσαν διάφορα τιμάρια αποκτώντας τίτλους κυριότητας από τους μη Μουσουλμάνους ιδιοκτήτες τους, είτε με τη θέληση αυτών, είτε με τη βία. Παίρνοντας αυτές τις μικροϊδιοκτησίες, που γειτόνευαν ή ήταν μέσα στις δικές τους μετέβαλαν τους ελεύθερους γεωργούς σε δουλοπαροίκους. Έτσι δημιουργήθηκε η σπουδαιότερη μορφή ιδιοκτησίας, τα τσιφλίκια. Οι πρώην μικροϊδιοκτήτες στον τόπο μας κατόρθωσαν να διατηρήσουν μερικά δικαιώματα πάνω στη γή που καλλιεργούσαν (αφού την μεταβίβασαν αναγκαστικά), που περιόριζαν το απόλυτο δικαίωμα κυριότητας του μεγαλοκτηματία-τσιφλικά. Έτσι δημιουργήθηκε η κληρονομική νομή αγροκτήματος, ή μπάσταινα. Δηλαδή ο μπασταινούχος καλλιεργητής είχε δικαίωμα να καλλιεργεί επ' άπειρο ορισμένη έκταση γής, καταβάλλοντας στον ιδιοκτήτη γεώμορο. Είχε κληρονομικό δικαίωμα πάνω στον κλήρο του, που μπορούσε να τον μεταβιβάσει σε τρίτους ή να το δώσει προίκα.

Φυσικά όσο περνούσαν τα χρόνια τα δικαιώματα αυτά συμπιέζονταν αλλά δεν καταργήθηκαν, επειδή ο τόπος της Λάκκας είναι ορεινός και εύκολα οι κάτοικοι αναζητούσαν καταφύγιο στα βουνά, αφήνοντας τους τσιφλικάδες χωρίς εργατικά χέρια. Το Εμπράγματο δικαίωμα της μπάσταινας δείχνει πόσο πολύ δεμένος είναι ο γεωργός στην περιοχή μας με την ιδιοκτησία του (περ.: «Σκουφάς», τχ. 36, σελ. 178).

Ο Περικλής Βαζιβουκίδης («Ηπειρωτικά Χρονικά», έτος Β', 1927, σελ. 23) γράφει: «*Η λέξις «μπάσταινα» παραληφθείσα αμετάφραστος και εις την Ελληνικήν νομοθεσίαν, περιλαμβάνει την όλην ακίνητον περιουσίαν, ήτοι οικίαν, αγρούς, αμπέλους και εγκαταστάσεις (λ.χ. στάβλους, καλύβας, αχυρώνας) χρησιμοποιουμένης υπό μιάς γεωργικής οικογενείας ασχέτως προς την κυριότητα αυτών. Εις το Ζαγόριον ταύτα πάντα ήσαν ιδιόκτητα, αλλ' εις τα «τσιφλίκια» και τα «ιμλιάκια» μόνον δικαίωμα καλλιεργείας παρείχεν η κατοχή της μπάστίνης...».*

Στου Ντάρα κατά την απαλλοτρίωση του τσιφλικίου υπήρχαν περίπου 350 στρέμματα μπάσταινες. Εκτός δε των ίδιων των Νταρανιτών, παρατηρείται ότι μπάσταινες δήλωσαν μόνο λίγοι Νικολιτσιώτες και Παπαδιώτες.

Στις 2-3-1926 δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α' 81/1926 το Διάταγμα σύμφωνα με το οποίο απεσπάσθη ο συνοικισμός «Νάσσιαρη» από την κοινότητα Νικολιτσιού και αναγνωρίσθηκε ως ίδια κοινότητα.

Στις 13-6-1926, ημέρα Κυριακή, οι αρχιλήσταρχοι Ρεντζαίοι από το Ανώϊ, διέπραξαν τη «Ληστεία της Πέτρας», κοντά στο ομώνυμο χωριό στη θέση «Σκάλα του Λύκου». Αφού δολοφόνησαν τα 9 από τα 10 επιβαίνοντα του αυτοκινήτου της χρηματοποστολής της Εθνικής Τραπέζης άτομα, άρπαξαν 15 εκατομ. Με τα κλοπιμαία στις βαλίτσες διέφυγαν προς το κοντινό δάσος των Ηλιοβουνίων και το Μοναστήρι του Προφήτη Ηλία, όπου είχαν τη βάση εξόρμησής τους. Ηγούμενος ήταν ο Παπαγιάννης (ο οπλαρχηγός του Βορειοηπειρωτικού αγώνα).

Με το Διάταγμα της 1-4-1927 του ΦΕΚ Α' 76/1927 ο συνοικισμός «Ντάρα» μετονομάσθηκε σε «Εληά». Το όνομα έδωσε η επιτροπή μετονομασιών για τα πολλά ελαιόδεντρα του χωριού.

Σύμφωνα με την εγκυκλοπαίδεια του Χάρη Πάτση, χωριά με τα ονόματα Ελιά, Εληά και Ελαία υπήρχαν στη Ελλάδα (το έτος 1971):

- 1) στο Ν. Έβρου, κάτ. 754, υψόμ. 56.
- 2) στο Ν. Ηρακλείου, κάτ. 670, υψόμ. 230.
- 3) στο Ν. Φωκίδας, κάτ. 199, υψόμ. 340.
- 4) στο Ν. Μεσσηνίας, κάτ. 219, υψόμ. 30. Παλιά λεγόταν Μπούζι.
- 5) στο Ν. Αρκαδίας, κάτ. 68, υψόμ. 200. Παλιά λεγόταν Σεϊντάγα.
- 6) στο Ν. Λακωνίας, κάτ. 238, υψόμ. 10.
- 7) στο Ν. Θεσπρωτίας, κάτ. 200, υψόμ. 120.
- 8) οικισμός του χωριού Ελαφότοπος στο Ν. Ιωαννίνων, κάτ. 277, υψόμ. 400.
- 9) στο Ν. Λαρίσης, κάτ. 165, υψόμ. 180.
- 10) οικισμός στην κοινότητα Κούνου Λακωνίας, κάτ. 31, υψόμ. 150.
- 11) οικισμός της κοιν. Αυλωναρίου Ευβοίας, κάτ. 53, υψόμ. 120.
- 12) οικισμός της κοιν. Δροσοπηγής Λακωνίας, κάτ. 40, υψόμ. 200.
- 13) στην Επαρχία Λευκωσίας, κάτ. 851.
- 14) στην Επαρχία Κυρήνειας, κάτ. 77.

Επίσης Ελαία ονομάζεται όρμος στον ΒΑ μυχό του Λακωνικού κόλπου, 11 μίλια ανατολικά του Γυθείου, βόρεια του ακρωτηρίου Μολάοι. Ακόμη Ελαία-Καλαμάς ονομάζεται ορεινή τοποθεσία της Ηπείρου, στην Ελληνική περιοχή προς την Αλβανία. Εκτείνεται μεταξύ των βουνών Νεμέσκα και Μιτσικέλι. Η γραμμή αυτή είχε οχυρωθεί στα 1935-1940 και εκεί καθορίστηκε από το γενικό επιτελείο η αναχαίτιση της αναμενόμενης Ιταλικής επίθεσης.

Στην απογραφή του 1928 η Εληά είχε 135 κατοίκους και το Νικολίτσι 572.

Το 1929 κατασκευάστηκε το καμπαναριό του Αγ. Αθανασίου Ελιάς. Το ίδιο έτος πέρασε από την περιοχή ο Nicolas Hammond, που τόσα έγραψε στα βιβλία του για όλη την Ήπειρο.

Αυτόν τον καιρό το κακό από τις ληστείες συνεχίζονταν με αυξημένο ρυθμό. Έτσι ο Ελ. Βενιζέλος στην τελευταία τετραετία (1928-1932), οργάνωσε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις με νόμο, που αμνηστεύονταν κάθε ληστής ο οποίος εξόντωνε έναν άλλον ληστή.

Με το Διάταγμα της 8-3-1931, ο συνοικισμός «Εληά» της κοινότητας Νικολιτσίου, αναγνωρίστηκε εις ίδια «Κοινότητα Εληάς». Το Διάταγμα δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α' 59/1931.

Το 1933 έγινε διανομή εκτάσεων σε ακτήμονες κληρούχους της Ντάρας στις τοποθεσίες δίπλα από τον ποταμό, από το Νικολιτσιώτικο μέχρι «Βακούφκα» και το Λελοβίτικο σύνορο. Τούτο ήταν επακόλουθο της απαλλοτρίωσης του τσιφλικιού.

Στις 16-4-1936, ημέρα Τετάρτη και ώρα 5 μ.μ. , έγινε φοβερός σεισμός στην περιοχή, όπως φαίνεται σε ενθύμηση σε Μηναιό Απριλίου της Αγ. Φανερωμένης Παπαδατών (εφ. «Πρεβεζιάνικη Ενδοχώρα», 15-11-92).

Με το Β. Δ. της 30-1-1939, ΦΕΚ Α' 53/1939, καταργήθηκε η «Κοινότητα Εληάς» και προσαρτήθηκε σαν συνοικισμός στην κοινότητα Νικολιτσίου. Η κατάργηση έγινε με την αποχώρηση των περισσότερων Βλάχων και Σαρακατσάνων, που παραχείμαζαν από αιώνες στην «Παλιουργιά» της Ντάρας και ήταν εγγεγραμμένοι στα δημοτολόγια του χωριού. Έτσι η «Κοινότητα Νικολιτσίου» αποτελούνταν από τους οικισμούς Νικολίτσι, Ελαία και Πλατάνια, με έδρα το Νικολίτσι. Τούτη την εποχή εμφανίζεται ο οικισμός Πλατάνια με μόνιμα εγκατεστημένους Νταρανίτες.

Το 1940 η Ελαία είχε 130 κατ. Και το Νικολίτσι 565.

Από το 1940 μέχρι σήμερα

Στις 28 Οκτωβρίου 1940 η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα. Οι Νταρανίτες μαζί με τους άλλους Λακκιώτες έτρεξαν να καταγούν στο στρατό και πολλοί πολέμησαν στα βουνά της Βορείου Ηπείρου. Μετά την κατάρευση του Μετώπου και την κατάληψη της Ελλάδας από τους Ιταλογερμανούς, πολλά δείνα υπέστησαν και οι κάτοικοι της Ντάρας. Έρχονταν μέρες που σαν πρόσφυγες κατάφευγαν στο βουνό και κρύβονταν στις εκεί σπηλιές και τα δάση. Πριν φύγουν έκρυβαν στη γή τα πιο πολύτιμα αντικείμενα. Οι γυναίκες φορτώνονταν τις βελόντζες για στρωσίδια, τις φλοκάτες για σκεπάσματα, τις σαρμανίτσες με τα μικρά παιδιά. Στα ζώα φόρτωναν τα χαλκώματα, τα τρόφιμα και άλλα βαρύτερα πράγματα. Με τα κοπάδια τους μπροστά ανέβαιναν τα μονοπάτια του βουνού. Καταφεύγανε σ' αυτές τις απόμερες θέσεις, όπως έκαναν οι μακρινοί πρόγονοί τους μπροστά σε κάθε είδους επιδρομείς: Δωριείς, Ιλλυριοί, Ρωμαίοι, Γότθοι, Φράγκοι, Βούλγαροι, Σλάβοι, Αλβανοί, Τούρκοι. Εκεί κάθονταν για μέρες συλλογιζόμενοι τα καθαρά τους σπίτια. Με τα κλάματα των μικρών παιδιών, τις αρρώστιες, την πείνα, τις κακουχίες, το στρίμωγμα, τον φόβο και τις καιρικές συνθήκες στο κεφάλι τους. Μερικές φορές αποκοτούσαν να ξεμυτίσουν και να ζυγώσουν στο χωριό για λίγο αλεύρι, αλάτι, όσπρια κ.λ.π. Τούτο επαναλαμβάνονταν για αρκετές φορές μέχρι το 1949. Δεν θα παρατεθούν περισσότερα και λεπτομερή στοιχεία γι' αυτή την περίοδο του χωριού, παρά μόνο λίγα και σημαντικά, που ενδιαφέρουν όλη τη Λάκκα.

Πολλοί Νταρανίτες έφτασαν από το χωριό να πολεμήσουν στα Ελληνοαλβανικά σύνορα. Μάλιστα έτυχε στο ίδιο τάγμα να πολεμούν οι Δημήτριος Αν. Σακκάς, Αλέξης Ντάουλας και Ελευθέριος Χαρ. Στράτης. Στο ίδιο τάγμα που υπηρετούσε και ο μόλις αφιχθείς από τη σχολή Ευελπίδων Αναστάσιος Μπάλκος.

Δύο από τα παιδιά της Ελιάς θυσιάστηκαν σε τούτον τον πόλεμο για την ελευθερία της πατρίδας.

Στις 6 Νοεμβρίου 1940, σκοτώθηκε ο στρατιώτης Θεόδωρος Δρόσος του Κωνσταντίνου. Με στρατιωτικό τζίπ μετέφερε πολεμοφόδια από το λιμάνι της Πρέβεζας στα Γιάννενα. Τη στιγμή που ξεφόρτωνε το φορτηγό στην πύλη του φρουρίου των Ιωαννίνων, εκατό μέτρα από το «Μύλο», βόμβα από Ιταλικό αεροπλάνο τον σκότωσε. Άφησε ορφανή την κόρη του Παρασκευή και χήρα την έγκυο, στον Θεόδωρο, γυναίκα του Δήμητρα.

Στις 15-4-1941 σκοτώθηκε ο στρατιώτης Ζήκος Ευάγγελος του Βασιλείου. Τα αρχεία του Ελληνικού στρατού, σε εκδοθέντα τόμο για την περίοδο του 1940-1945 «Περί φονευθέντων στρατιωτών κατά τον Ελληνοϊταλικόν πόλεμον» αναφέρουν επί λέξει:

«Ζήκος Ευάγγελος του Βασιλείου, Στρατιώτης. Γεννήθηκε στην Ελιά Νικοπόλεως Πρεβέζης το 1910, του 2ου Ανεξάρτητου Τάγματος Πολυβόλων VIII Μεραρχίας. Φονεύτηκε στο Μάλι Σπάτ (νοτιοδυτικά από το Τεπελένι) στις 15 Απριλίου 1941 (υψόμετρο 1500)».

Θα παρατεθούν μερικά αποσπάσματα ημερολογίου του στρατιώτη Στέλιου Ι. Τζιρόπουλου, ο οποίος πολεμούσε τις ίδιες ημέρες και στην ίδια περιοχή, που σκοτώθηκε ο Ευ. Β. Ζήκος (εκδ. Νέα Θέσις, 1997). Στη σελ. 92 γράφει:

«12 Απριλίου 1941: Σήμερα έχουμε λιακάδα και απλώσαμε επιτέλους τις κουβέρτες να στεγνώσουν. Το σκάψιμο (για χαρακώματα) συνεχίζεται πρωί και απόγευμα. Δεν πρέπει να χάνουμε ούτε στιγμή. 15 Απριλίου 1941: Μετά εξαήμερον παραμονήν προς ανασυγκρότησιν εις το χωριόν Στεκούνα και κατασκευήν χαρακωμάτων, ξεκινήσαμε το

απόγευμα στις 5 με βροχήν για το χωρίον Κολόνι. Επερπατήσαμε μέχρι της 11ης νυκτερινής και κατόπιν μη δυνάμενοι να προχωρήσουμε περισσότερον σταθήκαμε μερικοί στρατιώτες και κοιμηθήκαμε εκεί έως τις 5 το πρωί οπότε άρχισε να ρίχνει χιονόνερο. 16 Απριλίου 1941: το πρωί ξεκινήσαμε με χιόνι και μετά πορείαν μας με σφοδράν χιονοθύελλαν, κατά το μεσημέρι στις 12 εφθάσαμε εις τα υψώματα 1750 Μάλε-Σπάτε. Ένας λόφος μας χωρίζει από το εχθρικό αντέρεισμα. Ο λόφος τον οποίον κατέχομε εμείς είναι πολύ απότομος και χαλικώδης. Όλη τη νύχτα χιονίζει. Χιονίζει διαρκώς και κάνει κρύο. Ο ανθυπολοχαγός Τσαρδής μας είπε να κατασκηνώσουμε και να μείνουμε όπως μπορούμε. Τα χέρια μας δεν πιάνουν καθόλου, ούτε υπάρχει τόπος δια σκηνήν. Εν απογνώσει ευρισκόμενοι ετοποθετήσαμε μερικές πέτρες σε μια πλαγιά και ερίξαμε δύο αντίσκοινα από πάνω και μπήκαμε μέσα με την κοιλιά. Όλα είναι βρεγμένα, τα ρούχα μέχρι την φανέλα. Εστρώσαμε μίαν κουβέρτα και ξαπλώσαμε υποχρεωτικώς. Το αντίσκοινο στάζει από παντού. Είναι δε τόσο στενόχωρα που είναι αδύνατον να γυρίσουμε δεξιά ή αριστερά. Πλέουμε μέσα στα νερά. Τρέμω σαν το ψάρι. Τα πόδια μου δεν τα αισθάνομαι. Είμαστε νηστικοί από προχθές το μεσημέρι. Μου έρχεται απελπισία. Αίφνης μας φώναξε ο λοχαγός και μας λέγει πως το βράδυ θα εγκαταλείψουμε τη γραμμή και θα συμπυκνωθούμε στην Στεκούνα. Μέσα όμως στη χιονοθύελλα και το φοβερό σκοτάος αδυνατούμε να μαζέψουμε τα κρυσταλισμένα πράγματά μας και τα περισσότερα τα εγκαταλείψουμε. Εξεκινήσαμε και βαστώντας ο ένας τον άλλον και με τη βοήθεια κάποιου οδηγού ανεβοκατεβαίναμε τους χιονισμένους λόφους από απότομα και όλο λάσπη μονοπάτια. Βαδίζαμε όλη τη νύχτα, το πώς δεν περιγράφεται. Έπεσα περισσότερο από 10 φορές και τέλος στις 10 το πρωί εφθάσαμε στην Στεκούνα».

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες πολέμησε και σκοτώθηκε για την πατρίδα ο Ευάγγελος Β. Ζήκος. Δυστυχώς για κανέναν από τους δύο Νταρανίτες, που σκοτώθηκαν σε τούτον τον πόλεμο, αλλά και για τον Χαράλαμπο Σπ. Στράτη, που σκοτώθηκε το 1914 στη Βόρειο Ήπειρο, δεν έχει ανεγερθεί μνημείο στο χωριό ή έστω μια μαρμάρινη αναμνηστική πλάκα. Ας θυμηθούν όλοι τους εκφραστικούς στίχους του ποιητή:

«Δεν πέθαναν, αδιάφορο οι μήνες κι' αν περνάνε,
γιατί οι νεκροί πεθαίνουνε, όταν τους λησμονάνε...».

Η πείνα του 1942 έσπρωξε λίγους Νταρανίτες και Λακκιώτες στην κλεψιά, όχι μόνο τροφίμων και ζώων αλλά και κινητών πολύτιμων αντικειμένων (δεν θα αναφερθούν εδώ τα ονόματά τους). Άλλοι αγόραζαν σε τιμές ευκαιρίας τα κλεμμένα ζώα. Κάποιοι απ' αυτούς τα έσφαζε στου «Τσιαούση» και έριχνε τα εντόσθια, δέρματα και κόκκαλα στην τρύπα της τοποθεσίας αυτής, για να εξαφανίσει τα ίχνη τους.

Οι Νταρανίτες εκείνη την εποχή είχαν σπαρμένα καλαμπόκια και αρκετά καλή παραγωγή. Περνούσαν πεινασμένοι για αλεύρι άνθρωποι από τα βορειότερα χωριά με κοπάδια πρόβατα να τα πουλήσουν ή να τα ανταλλάξουν ένα πρόβατο με 7 κιλά καλαμπόκι (μαρτυρία Δημ. Αθ. Στράτη).

Αλλά και Αθηναίοι κατέφθαναν πεινασμένοι στα χωριά προσπαθώντας να επιζήσουν ψάχνοντας οτιδήποτε φαγώσιμο. Η Κωνσταντώ Βασιλείου (σύζ. Δημ. Αθ. Στράτη), θυμάται ότι την εποχή εκείνη στο μεσοχώρι των Παπαδατών κυκλοφορούσαν πολλά γουρούνια. Οι Αθηναίοι με τα χέρια τους, έβαζαν στην άκρη τις ακαθαρσίες των παραπάνω ζώων και έτρωγαν τα πεσμένα από τα δέντρα σκάμνα (μούρα). Η ίδια μολογεί όταν της δίνεται ευκαιρία:

«Εμείς είχαμε τα ζώα μας στο βουνό το Παπαδιώτικο, κοντά στα «Πηγάδια». Ήμουν τότε μικρό κοριτσάκι. Πολλές φορές που έρχονταν κίνδυνος όλες οι οικογένειες με τα κοπάδια τους ξεκινούσαν και έφευγαν για άλλες περιοχές. Φορτωμένοι τα ρούχα, χαλκώματα, τρόφιμα και ότι άλλο κινητό πράγμα υπήρχε, περνούσαμε πίσω από το «Λυμπούσι»,

από την Αγ. Μαρίνα, την «Πριάλα» ως τον κάμπο της Μαυρής. Από εκεί συνεχίζαμε στον Λούρο και κατασκηνώναμε κάτω στο Μιχαλίτσι. Απ' όλα τα χωριά έφτανε κόσμος με τα πόδια εκεί κάτω, μέχρι να περάσει το κακό, να καταλαγιάσει η μπόρα. Τα κοπάδια μας βοσκούσαν όπου μπορούσαν. Σε σπαρμένα χωράφια, σε αθέριστα καλαμπόκια και στάρια. Κανένας ιδιοκτήτης δεν έκανε παρατήρηση ή παράπονο. Πόλεμος ήταν».

Όλο το 1942 επικράτησε στην περιοχή ανομβρία, με αποτέλεσμα να ξεραθεί η γή και να γίνει πιο έντονη η έλειψη τροφίμων. Στα τέλη του 1942 έγινε παράκληση και περιφορά της εικόνας της Παναγίας Θεσπρωτικού γύρω από το ναό. Σε δύο ώρες έπεσε χορταστική βροχή σε όλη τη Λάκκα.

Το Νοέμβριο του 1943 ιδρύθηκε η διεθνής οργάνωση «Διοίκηση Περιθαλψης και Αποκατάστασης Ηνωμένων Εθνών» (U.N.R.R.A.), από τα Ηνωμένα Έθνη. Σκοπός της η οικονομική βοήθεια στις χώρες που δεινοπάθησαν από τον πόλεμο. Η βοήθεια περιελάμβανε είδη διατροφής, ενίσχυσης υγειονομικών μονάδων, γεωργικής αποκατάστασης, βιομηχανικής ανασυγκρότησης, υπόδυσης και ένδυσης. Τα εφόδια άρχισαν να φθάνουν τον Μάρτιο του 1945 έως τα μέσα του 1947, όταν εφαρμόστηκε το σχέδιο Μάρσαλ. Οι πρόεδροι των κοινοτήτων, έχοντας ονομαστικές καταστάσεις των κατοίκων, προσέρχονταν και παρελάμβαναν τα ανάλογα άλευρα, τρόφιμα, κονσέρβες, ρούχα, παπούτσια κ.λ.π. και στη συνέχεια τα διένειμαν στους δικαιούχους. Σημειώνονταν όμως κλεψιές, διακρίσεις, σκόπιμες παραλείψεις, διαλογές ειδών, εύνοιες σε ημετέρους. Πράξεις, μέθοδοι και υπεύθυνοι, που έχουν καταδικαστεί στη συνείδηση των χωριανών. Πολλά απ' αυτά τα είδη που διανέμονταν δεν ήξεραν σε τι χρησίμευαν και πως. Όπως τις νυχτικές, που έπαιρναν οι γυναίκες, επειδή δεν είχαν ξαναφορέσει και δεν ήξεραν τι ήταν, τις φορούσαν σαν επίσημα φορέματα στις γιορτές και τις Κυριακές. Η συμβολή της Ούντρας (όπως προφέρονταν από τους ντόπιους) υπήρξε μεγάλη ανθρωπιστική πράξη.

Το 1943 σκοτώθηκε στην «Κόντρα» ο Δημήτριος Κ. Παππάς (βλ. αλλού).

Οι πρώτες επιτροπές εθνικού αγώνα του ΕΔΕΣ έγιναν στα χωριά Μελιανά, Άσσο, Νικολίτσι-Ελιά, Ζερβό-Γαλατά και λίγο μετέπειτα στις Παπαδάτες, ενώ το ΕΑΜ είχε επικρατήσει στο Θεσπρωτικό, Κρασιά και Ριζοβούνι. Ένα από τα κύρια καθήκοντα των επιτροπών ήταν η πάταξη των πάσης φύσεως κλοπών (ιδιαίτερα των ζωοκλοπών), των αγροζημιών, των βιαιοπραγιών και άλλων αδικημάτων, αφού το κράτος είχε καταλυθεί και τα παραπάνω αδικήματα πλήθαιναν από μέρα σε μέρα (Εφ.: «Πρεβεζάνικη Ενδοχώρα», 1-9-1993).

Στις (επίσημες) καταστάσεις των υπηρετούντων εθελοντών στις τάξεις του ΕΟΕΑ-ΕΔΕΣ υπάρχουν και τα παρακάτω ονόματα Νταρανιτών:

- Βαγγελής Ευάγγελος του Κων. (Σαρακατσάνος), κλάση 1945.
- Βάσσιος Χρήστος του Αναστ. , κλάση 1934.
- Γιώτης Χρυσόστομος του Χρήστου, κλάση 1921.
- Δρόσος Φίλιππος του Κων. , κλάση 1923. Φυσικά υπηρέτησαν και πολλοί άλλοι.

Την πρώτη Ιουλίου 1943, τις πρωινές ώρες (εορτή των Αγ. Αναργύρων), γερμανικά αεροπλάνα «στουκάς», βομβάρδισαν το Νικολίτσι, γιατί όπως διαδόθηκε τότε, οι Γερμανοί είχαν πληροφορίες ότι την ημέρα εκείνη θα βρίσκονταν στο χωριό ο Ναπολέων Ζέρβας με το επιτελείο του. Από τον βομβαρδισμό καταστράφηκαν πολλά σπίτια και το Δημοτικό σχολείο. Σκοτώθηκε στη θέση «Γκιολέσι» ο Χριστόδουλος Κ. Τζόλος, στη «Βρύση Μεγάλη» ο Λάμπρος Οικονόμου και τραυματίστηκαν ο Χρ. Α. Τζόλος και η Ελευθερία Κ. Τζόλου έξω από το σπίτι της. Την ίδια ημέρα σκοτώθηκε ο Κ. Ευ. Τούσης. Ακόμη το 1943 σκοτώθηκε στην περιοχή Θεσπρωτίας ο Ι. Λ. Παπαθανασίου από το Νικολίτσι (Μαρίας Χ. Ναστούλη: «Το Νικολίτσι», 1998, σελ. 254). Κατά τον βομβαρδισμό

μια βόμβα δεν εξερράγη και την περισυνέλεξαν Άγγλοι σαμποτέρ με το Λόχο Παπαδατών. Οι παραπάνω χρησιμοποίησαν τη γόμωση, μαζί με άλλα εκρηκτικά, για την ανατίναξη της «Γέφυρας Καλογήρου» στις 4-7-1943.

Στις 8 Ιουλίου, Γερμανικά «στούκας» βομβάρδισαν και πάλι τα χωριά της Λάκκας.

Το 3ο δεκαήμερο του Ιουλίου 1943 το διαβόητο 98ο σύνταγμα της 1ης Μεραρχίας ορεινών καταδρομών «Εντελβίις» (είχαν στα ηηλικία τους το γνωστό λουλούδι των Άλπεων), επιτέθηκε κατά του Αρχηγείου Ηπείρου του ΕΔΕΣ από την κατεύθυνση Γιάννενα-Ολύτσικα, ανέτρεψε τις μικρές δυνάμεις ανταρτών, που κάλυπταν το Αρχηγείο και εισήλθε στην Πάνω Λάκκα Σουλίου. Ως τότε η Λάκκα Σούλι ήταν νεκρή ζώνη και είχαν καταφύγει σ' αυτήν πολλοί άμαχοι Έλληνες από τα εκτός αυτής χωριά. Το Αρχηγείο, που είχε έδρα την Έλαφο, συμπύκθηκε και υποχώρησε προς Δερβίζιανα, Μελιανά, Χαλάσματα Παπαδατών και από εκεί προς Ξηροβούνι-Τζουμέρκα, όπου βρίσκονταν το Γενικό Αρχηγείο. Μάλιστα ένα τμήμα τους κατέβηκε στα Μελιανά με τα άλογά τους από την κορυφή του βουνού (θέσεις «Γκούρ-Μάδα» και «Κρασιά»), κατακυλώντας σχεδόν στη σβάρα (Χαλιάρα), που υπάρχει εκεί. Είχαν χάσει το δρόμο και δεν μπορούσαν να συνεχίσουν προς τον Αϊ-Λιά Παπαδατών.

Άλλη ομάδα της ίδιας Μεραρχίας προέβη σε ομαδικές εκτελέσεις πολιτών στη Μουσιωτίτσα και στη Βούλιτσα-Παναγιά. Ιδιαίτερα στη Μουσιωτίτσα στις 25-7 1943 και τις μετέπειτα μέρες εκτέλεσαν 152 πολίτες από ενός μέχρι ογδόντα ετών (Σταύρου- Αναγνώστου Γεωργία: «Η προσφορά της Μαρτυρικής Μουσιωτίτσας», 1998).

Τις πρωινές ώρες της 26 Ιουλίου 1943, εορτή της Αγ. Παρασκευής, οι Γερμανοί μήηκαν στις Παπαδάτες. Κατά το πέρασμά τους άρπαξαν τρόφιμα και σφάγεια, πυρπόλησαν δύο σπίτια και πυροβόλησαν τον Γιώργο Χρ. Κολιό, που προσπαθούσε να τους αποφύγει, σκοτώνοντας το κοριτσάκι του Βασιλική, που είχε στην αγκαλιά.

Οι Γερμανοί συνέχισαν την πορεία τους προς Ζερβό, Γαλατά και Ασπροχάλικο. Από εκεί ομάδες τους έρχονταν στα χωριά της Λάκκας Σουλίου για τρόφιμα όλο τον Αύγουστο του 1943. Στη διάρκεια των «εκκαθαριστικών επιχειρήσεων» δολοφόνησαν χιλιάδες αμάχους, έκαψαν περισσότερα από εκατό χωριά της Ηπείρου και διέπραξαν ανήκουστες θηριωδίες (εφ.: «Πρεβ. Ενδοχώρα», 1-10-1993 και «Ελευθεροτυπία», 1-6-2002).

Τον Μάρτιο του 1944, το τάγμα του Αναστασίου Μπάλκου είχε την έδρα του στην Ελιά. Σ' αυτό είχαν ενταχθεί όλοι σχεδόν οι Νταρανίτες άντρες. Το τάγμα αποτελούνταν από τρεις λόχους πεζικού και έναν λόχο υποστήριξης, του Γαλατσιάνου. Όπως γράφει ο Αναστάσιος Μπάλκος («Ανακεφαλαίωση», Αθήνα 1995, σελ. 189): «Η έδρα μου, τότε, ήταν στην άκρη του Θεσπρωτικού, στην Ελιά, μια πολύ επικίνδυνη θέση αφού οι Γερμανοί, κάθε τρεις και τόσο έρχονταν από το Λούρο και τη Στεφάνη στο Θεσπρωτικό για αναγνωρίσεις και τρόφιμα. Το τάγμα μου, στα πλαίσια της αναδιοργάνωσης, υπήχθη στο νεοσύστατο 24ο σύνταγμα, υπό τον Παπαδάτο, και ονομάστηκε 1/24 τάγμα ανταρτών του ΕΔΕΣ. Στο ίδιο σύνταγμα εντάχθηκαν άλλα δυο νέα τάγματα υπό τους λοχαγούς Βασιλείου Βασιλείο και Μπιστιώλα Αθανάσιο. Κάτω από αυτή τη νέα διάρθρωση διατάχθηκα να μετασταθμεύσω στην πολύ ασφαλέστερη θέση του χωριού Ρεματιά...».

Στις 23 Μαΐου 1944 οι Γερμανοί χτύπησαν τη Κρασιά. Ένα τμήμα βάδισε από το Κοτσανόπουλο εναντίον της, ένα από την Τύρια, μια μοίρα πυροβολικού εγκαταστάθηκε στον «Σιούρο» Λελόβου και μια άλλη φάλαγγα ανέβηκε στο Μπαλντενέζι από το Νικολίτσι να σημειωθεί ότι την εποχή εκείνη δεν υπήρχε αμαξιτός δρόμος από τα Λέλοβα και πάνω. Η τελευταία φάλαγγα αναχαιτίστηκε από άντρες του ΕΔΕΣ. Οι πρώτες αναχαιτίστηκαν από άντρες του ΕΛΑΣ. Την ημέρα αυτή οι Γερμανοί έκαψαν εννιά Κρασιώτικα σπίτια. Την επόμενη ημέρα (24-5-1944) και ώρα 5η πρωινή, όλοι μαζί οι Γερμανοί μήηκαν στην Κρασιά. Έκαψαν 120 σπίτια και υποχώρησαν προς τον Λούρο παίρ-

νοντας μαζί τους πολλά γελάδια.

Ειδικότερα για την «Μάχη στο Μπαλντενέζι», πάνω από το χωριό Νικολίτσι θα παρατεθούν δημοσιευθέντα αποσπάσματα από πρωταγωνιστές και μη.

Ο διοικητής του 2ου Λόχου του Ι τάγματος του 24ου Συν/τος ΕΔΕΣ, Γ. Β. Πάτσης, έγραψε (εφ. «Πρεβεζιάνικη Ενδοχώρα», φ. 23, 15-9-1992): «Η μάχη στο Μπαλντενέζι, η οποία στη Δίκη της Νυρεμβέργης αναφέρθηκε ως «Μάχη των Λελόβων» είναι μια μάχη μεταξύ ανταρτών της ΕΟΕΑ/ΕΔΕΣ και των Γερμανών, που έγινε στις 23 και 24 Μαΐου 1944 στις ανατολικές κλιτύες του όρους Μπαλντενέζι, κοντά στο χωριό Νικολίτσι».

Στη συνέχεια περιγράφει τα στρατηγικής σημασίας όρη Μπαλντενέζι και Ξηροβούνι. Και συνεχίζει: «Η έδρα του λόχου μου (2ου) ήταν στο Κούτσιαρη. Στο Άνω Κοτσιανόπουλο ήταν το 24ο Σ.Π./ΕΛΑΣ. Όλη την προηγούμενη ομάδα ασχοληθήκαμε με την παραλαβή εφοδίων από την Σπλάντζα Μαΐου, ημέρα Τρίτη, όταν ο σκοπός μου έδωσε ένα σημείωμα-διαταγή του Διοικητή του τάγματος Αναστασίου Μπαλού, που με πληροφορούσε ότι οι Γερμανοί, δυνάμειωσ περίπου τάγματος εκινήθησαν προς το Νικολίτσι και διέτασε να φύγω αμέσως με το λόχο για το Μπαλντενέζι... Συναγερθέντος του 2ου λόχου μέσα σε ένα τέταρτο της ώρας, ξεκίνησε για την αποστολή του (από το Κούτσιαρη ή Κάτω Ρεμματιά). Επικεφαλής η Διμοιρία του Μιλτιάδη Λώλη από το Σκιαδά, με τον Ζήκο Μπάλο από το Κούτσιαρι, που σαν ντόπιοι ήξεραν τα δρομολόγια για την κορυφή του Μπαλντενέζι, όπου η φάλαγγα έφτασε κατάκοπος και ασθμαίνοντας στη μεγαλύτερη κορυφή, τα Μετζίτια. Ο Διοικητής του λόχου διέταξε να καλυφθούν οι άντρες πίσω από την κορυφογραμμή...

Το ύψωμα Μετζίτια, μαζί με το προς βορρά του ύψωμα που λέγεται Μυγδαλιές, συνιστούν τον αυχένα του Προ. Ηλία Νικολιτσίου όπου και το ομώνυμο παρεκκλήσι. Τα προς δυσμάς του αυχένα ημιβραχώδες ύψωμα είναι αυτό που λέγεται Ανώνυμο. Στην περίπτωση κατοχής της

Μονοπάτι που ελίσσεται από τη δυτική πλευρά του χωριού Νικολίτσι, ακολουθεί χαράδρωση με πολλές νεκρές γωνίες και εγκοιλώματα, που εκσπάται απ'τον αυχένα του Προφ. Ηλία. Το μονοπάτι, καθώς προχωρεί, καθίσταται ανηφορικό και δύσκολο ιδιαίτερος περί την στρατιωτικήν οφρην του υψώματος.

Έτερο μονοπάτι, που ελίσσεται από το χωριό Σκιαδά, ακολουθεί τις δυτικές κλιτύες του Μπαλντενέζι, καταλήγει και αυτό στον αυχένα, ένθα συναντάται με το πρώτο από Νικολίτσι, και συνεχίζει κατά μήκος της κορυφογραμμής του Βουνού, τόσον προς Νότον, όσον και προς Βορράν... Οι Γερμανοί για να καταλάβουν τον αυχένα Προφ. Ηλία έπρεπε να χρησιμοποιήσουν μία από τις κατωτέρω κατευθύνσεις:

Α) κατά μήκος της κορυφογραμμής από νότον προς Βορράν, δια διαδοχικών ενεργειών, πολυχρόνιος και δαπανηρή. .

Β) από Κακιά Ράχη-προς Λαλό-Τριγωνομετρικό-Μετσίτια-Προφ. Ηλίας δια επιθέσεως. Απορριπτέα και αυτή για τους ίδιους λόγους.

Γ) από Βορράν προς νότον, από Μπογόρτσα. Έπρεπε να απορριφθεί εκ προοιμίου γιατί οδηγούσε κατ'ευθείαν στην έδρα της ΙΧ Μερραρχίας του ΕΔΕΣ.

Δ) κάπως προσφορότερη κατεύθυνση ήταν από Ελαία (Ντάρα) προς Μετσίτια. Επηρεαζόταν όμως από τα αμφιπλευρικά πυρά Γκρέκιζας-Μετσίτια (από τα νότια αντερίσματα που εκσπώνται από Μετσίτια).

Ε) από το χωριό Νικολίτσι, μέσω της ημιονικής-μονοπατιού προς τον αυχένα δια της χαρδρώσεως Γκούρα Ρέμμα.

... Όπως διαπιστώθηκε εκ των υστέρων, από την ποσότητα των τροφίμων που ζήτησαν οι Γερμανοί από το Νικολίτσι η αναλογία ανδρών Ελλήνων και Γερμανών ήταν 1 προς 3 αντίστοιχα και με ενισχυμένη δύναμη των Γερμανών σε βαριά πολυβόλα, μυδράλια,

αυτόματα, τυφέκια, όλμους και πυροβολικό. Δύναμη ουσιαστικά ενός τάγματος. Για το λόγο αυτό και η προαναφερθείσα αναλογία.

...Φθάνοντας οι Γερμανοί στο Νικολίτσι κατασπατάλησαν πολύ χρόνο για τη συγκέντρωση τροφίμων για ένα αδικαιολόγητο πρόγευμα. Υπήρξε το μοιραίο λάθος τους... έτσι πριν οι Γερμανοί ξεκινήσουν για το αυχένα το 24 ΣΠ/ΕΔΕΣ ενεργώντας δραστηρίως προκατέλαβε τον αυχένα με το 2ο λόχο του 1/24 τάγματος... Ο λόχος εγκαταστάθηκε ιπασσί επί του αυχένα, με Διμοιρία στο ύψωμα Μετσιτία μέχρι τη στρατιωτική οφρύ, Διμοιρία στο ύψωμα Μυγδαλιές και ομάδα επί του Ανωνώμου με ειδική εντολή να βάλει απ' εκεί το αριστερό του εχθρού όταν αυτός αναπτυχθεί εκατέρωθεν της ατραπού Νικολίτσι- Προφ. Ηλίας αντερείσματα... Πρίν εξέλθουν οι Γερμανοί από το χωριό, ο λόχος δέχεται αιφνιδίως σφοδρό βομβαρδισμό πυροβολικού από τη θέση Σιούρος Θεσπρωτικού... Μια ομάδα Γερμανών στάθηκε στο ύψωμα Ραχυμνό και παρατηρούσε με τις διόπτρες την κορυφή. Πίσω από την ομάδα ακολουθούσαν 20 περίπου άντρες... Ενώ το πυροβολικό έβαζε συνεχώς, οι Γερμανοί άρχισαν να αναπτύσσονται βραδέως στη δυτική παρυφή του Νικολιτσιού απ' όπου αρχίζει η ατραπός...

Ο Διοικητής του λόχου διέταξε να βληθούν οι Γερμανοί με δύο πολυβόλα από τα υψώματα Μετσιτία και Μυγδαλιές. Παρατηρήθηκε κάποια σύγχυση στις τάξεις των Γερμανών, που έσπευσαν να κερδίσουν έδαφος προς το μονοπάτι, ενώ από τη δυτική παρυφή του χωριού άρχισαν να ξεπροβάλλουν σποραδικά και άλλοι Γερμανοί. Στο μονοπάτι τώρα υπήρχαν 50 περίπου Γερμανοί... Απεσύρθη η ομάδα του Θωμά Τριάντη από τις Μυγδαλιές και πήρε θέσεις στη θέση Προσήλια...

Στο μεταξύ ήρθαν ο Δ/της του τάγματος του Σ/τος με την υπόλοιπη δύναμη. Ο τελευταίος είχε και το λόχο διοικήσεως, υπό τον έφεδρο Υπολοχαγό Απόστολο Ζήκο, ακολουθούσαν δε μερικοί επιτελείς μεταξύ των οποίων και ο συγχωριανός μας Δικηγόρος Αριστοφάνης Τούσης, ο Αλέκος Μποτίνας, διευθύνοντες τότε Γραφεία του Συν/τος, ο 1ος λόχος του τ/τος που τον είχε παραλάβει τελευταίως ο Υπομοίραρχος Κων/νος Μήτσης από τον Ανθυπομοίραρχο Ν. Κωνσταντίνου, οι λόχοι διοικήσεως Τ/τος και Συν/τος έλαβαν θέσεις στον αυχένα και το ύψωμα Μυγδαλιές με το λόχο Απ. Ζήκου στις τοποθεσίες Θανάσω ή Μπύρα με τις ομάδες του Λαμπρούση, Θ. Ζήκα, επεκτείνοντας το αριστερό του Συν/τος με την ομάδα του Στέριου Τούση στα Προσήλια, αρχίζοντας αμέσως από τις πλεονεκτικές αυτές θέσεις πυρά εμπηκτικά κατά των Γερμανών...

Εν τω μεταξύ καταφθάνει προερχόμενος από την Μπογόρτσα ο λόχος Στρατηγείου της ΙΧης Μεραρχίας υπό τον Υπολοχαγόν Μπαγλανέα Θεόδωρον... Περί τις 2 μ.μ. άρχισε η απαγκίστρωση των Γερμανών, η οποία συνεχίστηκε μέχρι τις 4 μ.μ.

Για την καταδίωξή τους κινήθηκαν διάφορα τμήματα από το τάγμα, το Λόχο Διοικήσεως του Συν/τος και από το Λόχο Στρατηγείου της ΙΧης Μεραρχίας. Από τον 2ο Λόχο κινήθηκαν ανά μία ομάδα από τις Διμοιρίες Κ. Γιώτη, Ν. Δασκαλόπουλου, Γαβρ. Τριάντη, με τους οπλαρχηγούς Μιλτ. Λώλη, Χρ. Καρρά, Γ. Σμπόνια και Κ. Ροπόκη. Σκέψη να προσβληθούν οι ατάκτως υποχωρούντες Γερμανοί κοντά στο χωριό Εληά, που ήταν πρόσφορο το έδαφος δεν υλοποιήθηκε λόγω ελείψει δυνάμεων εφεδρείας, αλλά και υπήρχε φόβος εκδήλωσης οργής και αντιποιώνων κατά του Δήμου Θεσπρωτικού.

Συνελήφθησαν τρεις Γερμανοί αιχμάλωτοι, οπλισμός, ένας ασύρματος, μερικά κτήνη, ακόμη και ο χαρτοφύλακας του Διοικητή, ο οποίος όπως εξακριβώθηκε αργότερα είχε ευθύς εξ αρχής τραυματισθεί σοβαρά. Αιχμάλωτοι και λάφυρα εστάλησαν στη Μεραρχία...

Περί την 4ην απογευματινήν ώραν, οι υποχωρούντες Γερμανοί εβλήθησαν από τον αυχένα του Προφ. Ηλία με έν στοιχείον όπλων τριών ιντσών υπό τον Ανδρέα Γαλατσιάνο, τη στιγμή που έβγαιναν από την ανατολική παρυφή του Νικολιτσιού... Οι Γερμανοί έτρεχαν αγεληδών να σωθούν προς το Θεσπρωτικό, ακολουθώντας την κοίτη του Ξεροποτάμου

(Άμπλα) και τον κάμπο του Νικολιτσίου. Κατά την άτακτη αυτή υποχώρηση οι Γερμανοί εβλήθησαν από ομάδα των Παπαδατών και υπέστησαν και άλλες απώλειες.

Την ίδια ακριβώς ημέρα 23 Μαΐου 1944, κατά την οποίαν το 24 ΣΠ του ΕΔΕΣ απέκρουε επιτυχώς τους Γερμανούς στο Μπαλντενέζι, το 24 ΣΠ του ΕΛΑΣ στα Κοτσιανόπουλα και την Κρασιά είχε εμπλακεί σε σκληρόν αγώνα με τους Γερμανούς....

Την επόμενη ημέρα, 24-5-1944, οι Γερμανοί επεχείρησαν και πάλι εναντίον των χωριών Νικολίτσι και Κρασιά, υποστηριζόμενοι και τούτη τη φορά από μια πυροβολαρχία πεδινού πυροβολικού από τη θέση Σιούρος.

Στο Νικολίτσι οι Γερμανοί δεν τόλμησαν να προχωρήσουν πέραν της δυτικής παρυφής του χωριού. Έκαψαν μερικά σπίτια και συνέλαβαν την επιτροπή Εθνικού Αγώνα του ΕΔΕΣ Θεόδ. Πανούση, Λάμπρον Αθανασίου και Παναγιώτην Αθανασίου, των οποίων έκαψαν τα σπίτια. Επίσης έκαψαν το Σχολείο και τα σπίτια των Χριστόφ. Γεωργίου, Θωμά Κολιού, Αντώνη Νάση, Λάμπρου Κώστα και ανεπιτυχώς το σπίτι του Κίτσου Γιάννου. Επίσης συνέλαβαν τους Γάκη Κώστη και Γεώργιον Γρ. Αναγνώστη. Τις πληροφορίες έδωσε στο Διοικητή του 2ου Λόχου την νύχτα της 24ης Μαΐου ο Χ. Αγγέλης, που ήλθε στην τοποθεσία του Λόχου αναζητώντας τα ζώα του....

... Την επιτροπή αγώνα του Νικολιτσίου του ΕΔΕΣ από το Νικολίτσι, οι Γερμανοί απελευθέρωσαν την επομένη, κατόπιν μεσολαβήσεως επιτροπής προς τους Γερμανούς από το Δήμο Θεσπρωτικού, αποτελούμενους από παράγοντες ανεξάρτητα από την πολιτική τους τοποθέτηση.

Σημαντική η συμβολή των κατοίκων του Νικολιτσίου για την επιτυχή έκβαση της μάχης και ιδίως του προέδρου της κοινότητος και επιτροπής εθνικού αγώνα Θεόδωρου Αναγνώστη Πανούση που έστειλε έκτακτο αγγελιοφόρο κρυφά από τους Γερμανούς στη Μεραρχία, τον Θεόδ. Αναγνώστου, ο διδάσκαλος του χωριού Αθανασίου, που έκανε ότι μπορούσε για την καθυστέρηση της συγκέντρωσης τροφίμων και ο οδοντίατρος Γάκης Ματθαίος που γνώριζε την Γαλλική και παρείχε στον Γερμανο Διοικητή παραπλανητικές πληροφορίες.

Στις 25 Μαΐου επικρατούσε ηρεμία στην περιοχή. Περί της 10 π.μ. έφτασε ο Αλέκος Ζέρβας, αδελφός του Στρατηγού....

.... Μετά τις μάχες στο Μπαλντενέζι και την Κρασιά οι Γερμανοί δεν ξαναπάτησαν στην Λάκκα Σουλίου...». (Περισσότερα για τις Μάχες Νικολιτσίου και Κρασιάς στις εφ.: «Πρεβεζιάνικη Ενδοχώρα», «Άσπος», «Εν Νικολιτσίω» και σε διάφορα βιβλία για την αντίσταση).

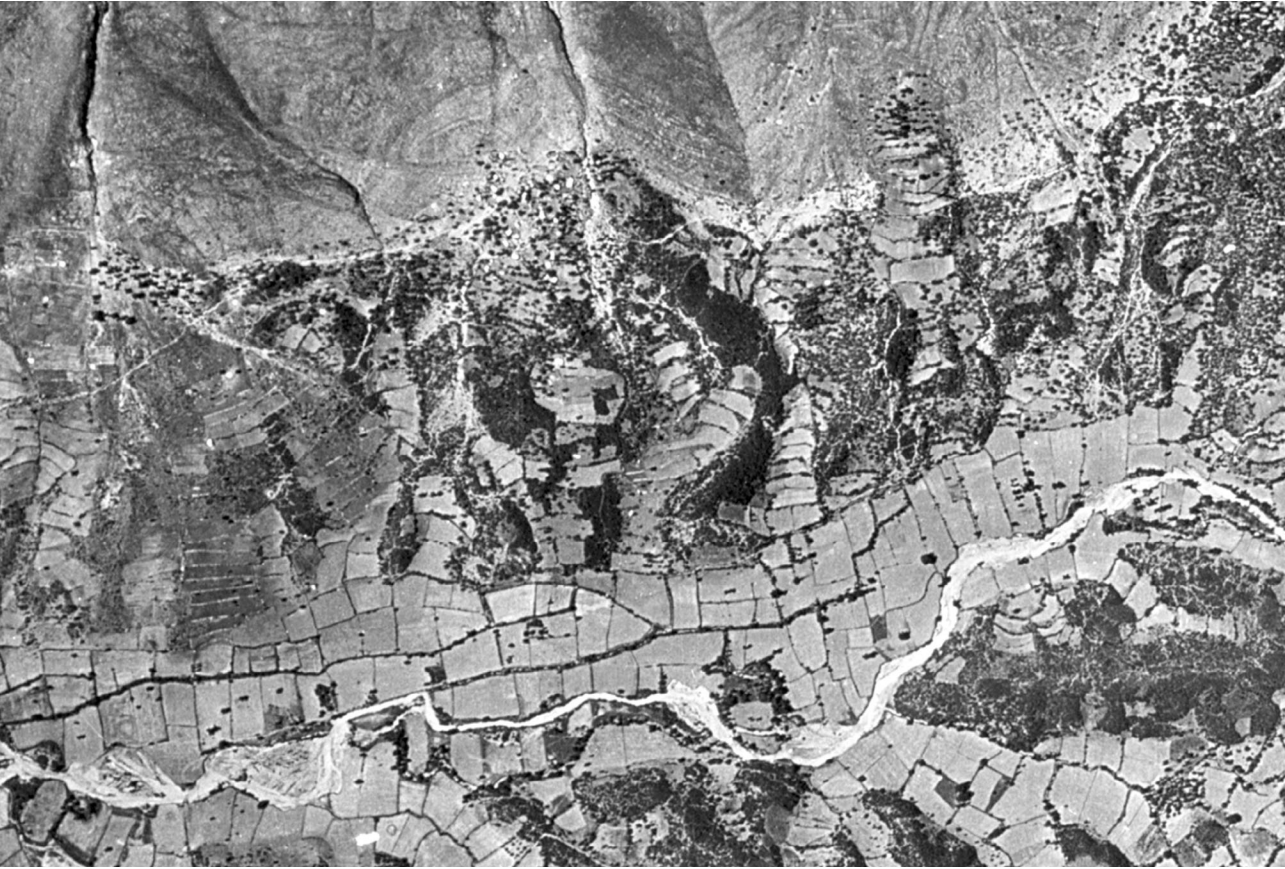
Στις 6 Ιουλίου 1944 η οργάνωση ΕΟΕΑ-ΕΔΕΣ του Ν. Ζέρβα εκτέλεσε αποστολή στα Ηλιοβούνια (περισσότερα ό. π. π.). Το 1996 στήθηκε μνημείο στη διασταύρωση της Στεφάνης με την εξής επιγραφή:

«ΕΟΕΑ-ΕΔΕΣ Ν. ΖΕΡΒΑΣ
ΕΔΩ

Στις 6-7-1944 έπεσαν μαχόμενοι ηρωικά κατά των Γερμανών κατακτητών οι αετοί του θρυλικού Ν. Ζέρβα στην επιχείρηση «Γενικό σαμποτάζ Κιβωτός του Νώε» κατόπιν διαταγής του Στρατηγείου Μ. Ανατολής.

Μνημείο στη Στεφάνη

- Βέκιος Λάμπρος από το Νικολίτσι
- Μπακόλας Ι. Σπυρίδων από το Πολυστάφυλο
- Νταλαγιάννης Γ. Αν/σιος από την Κρανιά
- Πάντας Β. Σπυρίδων από την Άνω Ράχη
- Παπαμάρκου Σ. Κων/νος από τα Μελιανά
- Σπυράκης Ν. Ιωάννης από τη Βρυσούλα
- Τζίμας Α. Γεράσιμος από το Κουκούλι
- Τζίμας Α. Ηρακλής από το Κουκούλι
- Κατσιώτης Γ. Θεόδωρος από το Άνω Κοτσιανόπουλο

Αεροφωτογραφία του χωριού, έτους 1946. Διακρίνεται το μονοπάτι από Λέλοβα - Ντάρα - Νικολίτσι, ο Άμπλας κ.λ.π.

Έγινε από την Κοινότητα Στεφάνης και τον Σύνδεσμο Αγωνιστών Εθνικής Αντιστάσεως ΠΡΕΒΕΖΗΣ».

Λίγο αργότερα το μνημείο καταστράφηκε από βανδάλους. Η ακριβής θέση της μάχης ήταν ο «Μπούφος» του Θεσπρωτικού, πριν αποχωρήσουν οι Γερμανοί από την Ελλάδα μετά την κατάρρευση του Γερμανικού άξονα.

Μάχες δεν γίνονταν μόνο μεταξύ Ελλήνων και Γερμανών αλλά και μεταξύ αντρών του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ για την επικράτηση στην περιοχή. Σε μια τέτοια σύγκρουση, οι Παπαδιώτες κτύπησαν στη θέση «Σταυρός Παπαδιώτικος» αντάρτες του ΕΛΑΣ, που είχαν αρχηγό το Βόγλη. Κυνηγώντας τους από το «Σταυρό» έφτασαν στο «Μπουλμετιώτικο», στην «Παλιουργιά» και «Παλιοκόπρι» της Ντάρας. Ο Βόγλης είχε φορτώσει την Ζερβιώτισσα Σπυροβαγγέλαινα με ένα βαρύ σακί και με εντολή να μη το ανοίξει. Αυτή ακολουθώντας τους το μετέφερε στο «Παλιοκόπρι», αλλά κατάλαβε ότι ήταν γεμάτο χρυσές λίρες, απ' αυτές που έριχναν οι Άγγλοι με αεροπλάνα. Μετά από ημέρες ο Βόγλης ξαναχτυπήθηκε και εγκατέλειψε τη θέση. Λέγεται ότι κάπου εκεί έκρυψε τις λίρες και ότι πολλά χρόνια αργότερα.... κάποιος τυχερός τις ανακάλυψε.

Από τις πρώτες μέρες της κατοχής η δυστυχία και η απελπισία απλώθηκε σ' όλη τη χώρα. Μοναδική φροντίδα των Ελλήνων ήταν η εξασφάλιση του ψωμιού για να συντη-

ρηθούν στη ζωή, ιδιαίτερα μετά τον φριχτό χειμώνα του 1941-42. Το αλεύρι δυσεύρετο ή και ανύπαρκτο. Οι κάτοικοι των χωριών της Λάκκας έκοβαν «ρόγγια» να τα σπείρουν. Δεν άφηναν σπιθαμή γης ακαλλιέργητη. Το κατοχικό χρήμα ήταν άχρηστο. Το μεροκάματο αντιστοιχούσε με 300-400 δράμια καλαμπούκι (1 κιλό=312, 5 δράμια) και προς το τέλος της κατοχής ανέβηκε σε δύο οκάδες (800 δράμια).

Πεζοπορώντας για ώρες, άντρες και γυναίκες έφταναν μέχρι Πρέβεζα, Άρτα και Φανάρι να εξοικονομήσουν ένα κομμάτι ψωμί. Κακοντυμένοι, άρρωστοι, αδύναμοι από τις κακουχίες έβρισκαν καταφύγιο τις νύχτες σε καλύβες, σπηλιές και εκκλησίες. Το κουρκούτι (χυλός με καλαμποκάλευρο), το γάλα, τα αγριόχορτα, τους κράτησαν στη ζωή. Όλα τα άλλα εφόδια αρπάχτηκαν από τους κατακτητές αλλά και τους μικροληστές. Η πρόσβαση στη Λάκκα ήταν δύσκολη (δεν υπήρχε πουθενά αμαξιτός δρόμος) και αυτό τους έσωσε κάποιες φορές από μεγαλύτερες καταστροφές. Θαυμαστό το πείσμα τους, το κουράγιο και η αντοχή τους, να περάσουν τα δύσκολα και να επιζήσουν.

Καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου συμμαχικά αεροπλάνα διέρχονταν πάνω από το χωριό, από το Νότο προς το βορρά, διέσχιζαν τη Λάκκα και έκαναν ρίψεις υλικών (όπλα, πολεμοφόδια, λίρες, τρόφιμα, έγγραφα κ.λ.π.) και στελεχών στα πεδία ρίψεων στα Τσερίτσανα, Δερβίζιανα, Γκουλεμή κ. α.

Στις 12-1-1945 εκτελέστηκαν στην πόρτα της Αγίας Κυριακής Νικολιτσιού από αντάρτες του ΕΛΑΣ, ύστερα από σύντομη δίκη-παρωδία, οι:

- Σωκράτης Ζήκος, Νταρανίτης.
- Θεόδωρος Ζήσης, Νικολιτσιώτης.
- Θεόδωρος Πανούσης, Νικολιτσιώτης.
- Αριστείδης Ευ. Σταύρου (Βέικος), Νικολιτσιώτης.

Ο Γεώργιος Σακκάς, Νταρανίτης, γλίτωσε την εκτέλεση, γιατί ήταν σχεδόν παιδί (περισσότερα στο ανέκδοτο βιβλίο του Αθανασίου Δημ. Στράτη: «Ντάρα Λάκκας Σουλιού, Αι γενεαί πάσαι»).

Στις 25-1-1945 εκτελέστηκαν εκατοντάδες Λακκασουλιώτες πατριώτες στη θέση «Νταλαμάνι», μεταξύ Άσσου και Μελιανών. Οι αντάρτες του ΕΛΑΣ εκτέλεσαν ιερείς, προέδρους χωριών, ιατρούς, δασκάλους, γυναίκες, παιδιά και άντρες απ' όλα τα χωριά της Λάκκας. Στις 22-11-1992 δίπλα από το εκκλησάκι του Αγ. Γρηγορίου του Θεολόγου, έγινε η αποκάλυψη μνημείου από τον τότε Νομάρχη Πρέβεζας, Τσιαμάκη. Στη στήλη αναγράφονται 113 ονόματα εκτελεσθέντων, μεταξύ των οποίων και τα ονόματα των παραπάνω που εκτελέστηκαν στο Νικολίτσι στις 12-1-1945. Θα παρατεθούν μερικά ενδεικτικά περιστατικά, σκόρπιες ενθυμήσεις τούτης της περιόδου, όπως τις διηγούνται οι χωριανοί που τις έζησαν:

«Ο Αθαν. Γρ. Στράτης είχε δύο δηλωμένα όπλα, σαν αγροφύλακας και άλλα τρία παράνομα κρυμμένα κάτω από τις σανίδες του πατώματος του σπιτιού του. Τα έπαιρναν τα παιδιά, όταν έλειπαν οι γονείς και τα περιεργάζονταν. Πολλές φορές έριχναν βολές στον αέρα. Όπως τότε που ο Δημ. Αθ. Στράτης πυροβόλησε και έσκασε η κάνη. Είχε βάλει σφαίρα διαφορετικού διαμετρήματος. Τη γλύτωσε φτηνά».

«Ήρθε η Ζήκαινα (Ευδοκία Ζ. Γιαννάκη) στο χωριό από τα Λέλοβα. Είπε ότι άκουσε πως ο Νταρανίτης αγροφύλακας σκοτώθηκε από αντάρτες. Κλαυθμοί, οδυρμοί, κεριά, στάρια για κόλλυβα και όλα τα συναφή στο σπίτι του αγροφύλακα Αθ. Γρ. Στράτη. Μετά από μια βδομάδα εμφανίστηκε ζωντανός και ακέραιος. Ευτυχώς η είδηση αποδείχτηκε φήμη».

«Περνούσε ένα τάγμα Ελλήνων στρατιωτών από τον κάμπο και αντάμωσε τους Βασ. Κ. Στράτη και Βασ. Αθ. Στράτη. Έβαλαν στον πρώτο το πιστόλι στον κρόταφο να τους πούν, πού ήταν οι αντάρτες. Παιδιά εκείνα δεν ήξεραν και δεν ήθελαν να μαρτυρήσουν. Τους άφησαν. Άρμεξαν τα γίδια τους και πρόσφεραν το γάλα στους στρατιώτες».

Μάρτιος 1981

«Περνούσε ένα Ελληνικό τάγμα από του Ντάρα. Ρώτησε, ο Βασ. Αθ. Στράτης αν ήξεραν τον αδελφό του Δημήτριο, που υπηρετούσε στο στρατό. Τον ξέρουμε τον αδελφό σου τον νοσοκόμο του απάντησαν. Αύριο θα περάσει από εδώ. Την άλλη μέρα πέρασε άλλο τάγμα. Ξεκόπηκε ένας φαντάρος και πήγαινε καταπάνω στον Βασίλη. Έφυγε τρέχοντας εκείνος, φοβισμένος, μικρό παιδί τότε. Ήταν ο αδελφός του, που δεν τον γνώρισε».

«Είχε ο Ι. Β. Δρόσος ένα όπλο μάνλικερ. Τον παρακαλούσε ο Β. Α. Στράτης να ρίξει μια βολή. Τράβηξε την σκανδάλη και αδύναμος όπως ήταν τον κλώτσησε το όπλο πέρα μακριά. Πως δεν σκότωσε κανέναν».

«Μας μάζευε ο στρατός στα Λέλοβα. Εγώ (Βασ. Αθ. Στράτης), όλοι οι χωριανοί και οι ξενοχωρίτες. Μια μάχη διεξάγονταν πάνω από τα Λέλοβα, μεταξύ στρατού-ΕΔΕΣιτών και ΕΑΜιτών. Βρήκαμε την ευκαιρία και ξεχυθήκαμε στον κάμπο φοβισμένοι. Άνθρωποι, ιπποζύγια, ζώα. Τις επόμενες μέρες έσερναν τα σκυλιά κεφάλια, πόδια κουφάρια σκοτωμένων. Δεν νοιώθαμε τίποτε. Τα αισθήματα είχαν πάει περίπατο».

«Ήρθε ο αδερφός μου, Μήτσος, από το στρατό με άδεια. Ήταν νύχτα όταν χτύπησε την πόρτα του σπιτιού. Μέσα ήμουν εγώ (Βασ. Αθ. Στράτης), ο πατέρας, η μάνα και η αδερφή μου, η Μαρία. Δεν άνοιγε κανείς από τον φόβο. Τελικά άνοιξα εγώ. Βλέπω έναν με στρατιωτικά, δεν τον γνώρισα. Ξανακλείνω την πόρτα και λέω στον πατέρα ότι είναι κάποιος στρατιωτικός. Τον έπιασε φόβος, γιατί ήταν αγροφύλακας. Πήδησε από το ανοιχτό παράθυρο και εξαφανίστηκε. Είδαμε και πάθαμε να τον ξαναβρούμε».

«Μαζεύαμε εμείς τα παιδιά τις αχρησιμοποίητες σφαίρες, που υπήρχαν πεταμένες παντού. Τις ρίχναμε σε τενεκέδες με φωτιά και αυτές έσκαγαν σαν βόμβες. Άλλες φορές τις κοπανούσαμε με μεγάλα λιθάρια ώσπου να εκραγούν. Πως δεν σκοτώθηκε κανένας».

«Έρχονταν οι αντάρτες του ΕΛΑΣ και αγγάρευαν τον Ντουλαφίλπη (Κ. Δρόσο). Μπροστά αυτός και πίσω εκείνοι, γυρνούσαν όλα τα σπίτια να μάζουν σοδέματα για την διατροφή τους».

«Έρχονταν οι αντάρτες του ΕΛΑΣ στην πλατεία «Κόντρα» και έβαζαν ψηλά στα τοιχάρια κεφάλια σκοτωμένων, λέγοντάς μας ότι ανήκουν σε αξιωματικούς του ΕΔΕΣ. Την άλλη

Μάρτιος 1981

μέρα έρχονταν ΕΔΕΣίτες και έβαζαν άλλα κεφάλια, ότι τάχα ήταν ΕΛΑΣιτών. Και οι δύο για προπαγάνδα, προς εκφοβισμό μας». (είπε τα παραπάνω μεταξύ άλλων ο Β. Α. Στράτης το 2006».

«Περί το 1948 ερχόμασταν από τα Λέλοβα με τον Αναστάσιο Θ. Ντάουλα και τον Βαγγέλη Σ. Θωμά (Βαγγελσπύρο). Κάποιο επεισόδιο είχε γίνει και έρχονταν οι αντάρτες καταπάνω μας με άγριες διαθέσεις. Δεν μας είχαν ιδεί ακόμα. Μας έχωσε ο Βαγγέλης κάτω από ένα γεφυράκι και γλυτώσαμε. Του το χρωστάμε. Μικρά παιδιά εμείς τότε, ξυπόλυτα και πεινασμένα».

«Εμείς είχαμε έρθει στου Ντάρα το 1944 περίπου, αφού είχε παντρευτεί ο πατέρας μας την δεύτερη γυναίκα του, την Ζωγούλα Τασούλη. Οι Κολιοδημητράιοι τα είχαν καλά με τον Κώτσιο Σακκά, αλλά είχαν πληροφορηθεί λάθος, ότι οι Νταρανίτες δεν φέρνονταν καλά στον πατέρα μας, Θεόδωρο Λάζο (Ζιώριστα). Ξεκίνησαν με τους αντάρτες τους και έφτασαν στου Ντάρα αποφασισμένοι να σκοτώσουν όλους τους κατοίκους. Το έμαθε ο πατέρας μου και ματαίωσε τα σχέδιά τους αφού δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα τέτοιο (είπε ο Χρήστος Θ. Λάζος το 2007).

Το 1951 οι κάτοικοι της Ελιάς ήταν 174 και του Νικολιτσίου 619.

Τούτη την εποχή άρχισε η κατασκευή του αμαξιτού δρόμου από το Θεσπρωτικό προς την Ελιά και τα βορειότερα χωριά. Με κασμάδες, φτυάρια και προσωπική εργασία έγινε η πρώτη χάραξη-διάνοιξη.

Το 1961 λειτούργησε το νέο διδακτήριο του Δημοτικού Σχολείου Ελιάς στον οικισμό Πλατάνια. Το ίδιο έτος ο πληθυσμός στα χωριά ήταν:

Ελιά	120	Κρασιά	1.405
Πλατάνια	83	Μελιανά	356
Νικολίτσι	565	Παπαδάτες	1.388
Θεσπρωτικό	2.126	Πολυστάφυλλο	483
Άσσος	772	Ριζοβούνι	1.384
Γαλατάς-Ζερβό	514	Γενικό σύνολο	9.191

Αυτές τις δεκαετίες οι Νταρανίτες με σκληρή δουλειά άρχισαν να συνέρχονται από τα δεινά των πολέμων και να καλυτερεύουν το βιοτικό τους επίπεδο. Όλοι σχεδόν οι άντρες ξενιτεύτηκαν στη Γερμανία, Καναδά, Αυστραλία, Σουηδία και άλλα κράτη, ενώ η νεολαία έφυγε για την Αθήνα.

Το 1964 έγινε νέα χάραξη-διάνοιξη του δρόμου Θεσπρωτικού-Άσσου με μηχανήματα της ΜΟΜΑ. Από τα έργα καταστράφηκε ο αυλακόμυλος από τη θέση «Τσιούμπα Λελοβίτικη» μέχρι κάτω στο «Μύλο της Παναγίας» Λελοβίων, καθιστώντας άχρηστο τον τελευταίο. Έγραφε τότε η εφ.: Ζάλογγο» (φ.16, 26-6-1964, εκδ. Δημ. Ναστούλη, από το Νικολίτσι): «... Δια επιμόνων ενεργειών του (Δημ. Γαρουφαλιά, πολιτευτή) και τη συμμετοχή του Υπουργού κ. Π. Γαρουφαλιά (αδελφού του) επετεύχθη η έναρξις εργασιών της οδού Θεσπρωτικού, Ελιάς, Νικολιτσίου, Άσσου, δια της ΜΟΜΑ, προς αποπεράτωσιν αυτής. Υπό του ιδίου ενεκρίθη πίστωσις δια την κατασκευήν της οδού Φιλιπιάδος, Ριζοβουνίου, Παπαδατών. Αύται παρέμειναν επί χρόνια ολόκληρα εκρεμεί, εις κάθε προεκλογική περίοδον ενεφανίζοντο οι κ. κ. Βουλευταί και καταπιάνονταν από το θέμα αυτό υποσχόμενοι ότι, ερχόμενοι εκ νέου εις το Βουλευτικόν των αξίωμα θα εκπληρώνανε την υπόσχεσίν των. Το θέμα παρέμεινε πολιτικώς εκμεταλευόμενον χωρίς να πραγματοποιηθή διότι ουδείς μέχρι σήμερον ενήργησεν...».

Το 1971 ο πληθυσμός Ελιάς και Νικολιτσίου ήταν 554 κάτοικοι, το δε 1981 ήταν 598.

Το 1983 ιδρύθηκε ο «Σύλλογος των απανταχού Ελαιωτών Πρεβέζης, η ΑΓΑΠΗ» με έδρα την Αθήνα, που τόσα πολλά προσέφερε και προσφέρει στο χωριό.

Η εφημερίδα «Λακκιώτικοι Καιροί» (Αριθ. Φύλλου 47, έδρα Θεσπρωτικό) στις 29-2-1981 και στην 3η σελίδα δημοσίευσε το παρακάτω άρθρο:

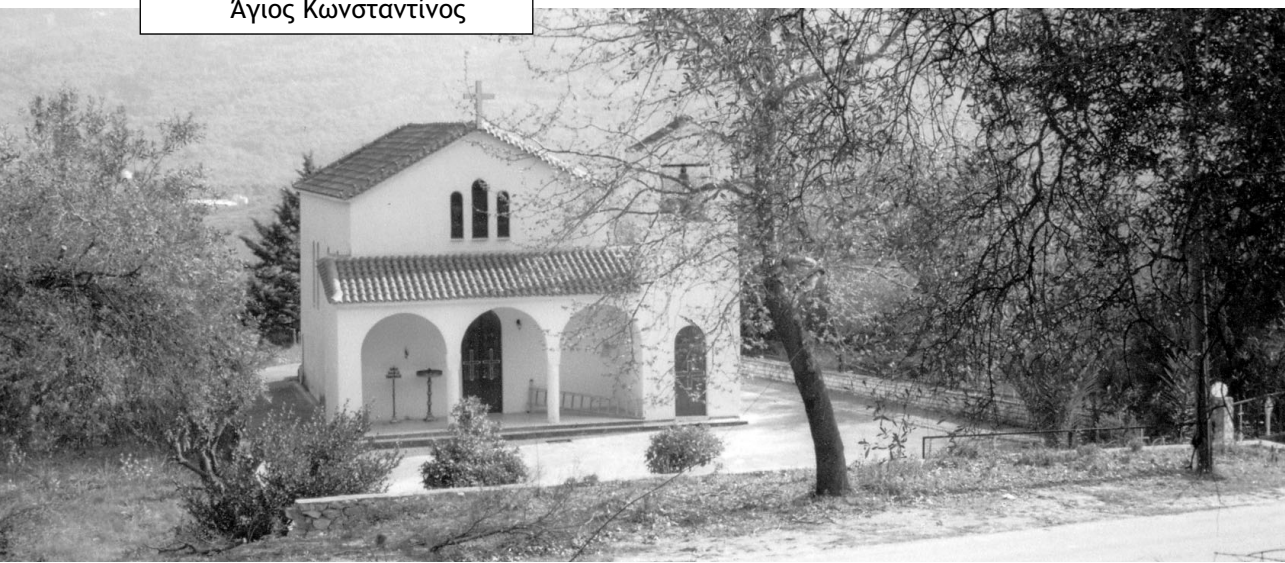
«Παράξενη μυρωδιά

Στις 14-2-1981 κατά τις απογευματινές ώρες παράξενη μυρωδιά πλανιόταν στον αέρα της περιοχής μας. Οι υποψίες στην αρχή στράφηκαν σε απόβλητα μονάδων ή σπιτιών, αλλά η έκτασή της ήταν αρκετά μεγάλη. Έμοιαζε με Μεθάνιο, με ασετυλίνη ούτε μπόρεσαμε συγκεκριμένα να πούμε. Ειπώθηκε ότι ήταν αέρια των γεωτρήσεων στην Πρέβεζα, ανεπίσημα φυσικά. Πριν η περιοχή μας την πάθει σαν το Σεβέζο της Ιταλίας, ας ξέρουμε τουλάχιστον από πριν από τι ...πήγαμε».

Μήπως η έκλυση αερίου ήταν προμήνυμα της επερχόμενης μετά ένα μήνα καταστροφής;

Στις 10 Μαρτίου 1981 και ώρα 17:17, κατεγράφη ισχυρή σεισμική δόνηση, μεγέθους 5,6 βαθμών της κλίμακας Ρίχτερ, σε όλη τη Λάκκα. Ήταν ένα πολύ ήρεμο απόγευμα, που άρχισε η γη να δονείται για αρκετά δευτερόλεπτα. Βράχοι άρχισαν να κατρακυλούν από τα βουνά, ιδιαίτερα το Παπαδιώτικο, γεμίζοντας τη Λάκκα με ένα σύννεφο

Άγιος Κωνσταντίνος

σκόνης. Συγχρόνως ένας δυνατός υποχθόνιος κρότος ακούγονταν για αρκετές ώρες και για εβδομάδες αργότερα.

Αυτός ο σεισμός έφερε πληγές σε όλα σχεδόν τα σπίτια της Ντάρας. Τα περισσότερα έπαθαν μεγάλες ζημιές, ενώ άλλα κατέστησαν ακατοίκητα όπως των Κων. Απ. Αποστόλου, Βασ. Κ. Δρόσου, Αθ. Κ. Στράτη, Αν. Βάσιου, Σπ. Β. Σπύρου, Θεόδ. Δ. Δρόσου κ.λ.π. Ευτυχώς κατά τον σεισμό δεν τραυματίστηκε κανείς, εκτός από τον Δημ. Κ. Τζόλο, που ξαναμπαίνοντας στο καλύβι του να πάρει το πουγκί με τα χρήματά του, τραυματίστηκε στα πλευρά από πτώση πέτρας.

Στο Ριζοβούνι κατάστησαν ακατοίκητα περίπου 20 σπίτια, στο Γαλατά 15, στο Ζερβό 10, στις Παπαδάτες 200 και ανάλογα στο Νικολίτσι, Άσσο, Σκιαδά, Παλιοχώρι, Αλποχώρι, Ρωμανό, Μελιανά κ.λ.π.

Πολλά κοτρόνια είχαν πέσει στη θέση «Τριάντος» της Ελιάς, αλλά η κυκλοφορία των αυτοκινήτων αποκαταστάθηκε με τη βοήθεια των Νταρανιτών. Οι χωριανοί αργά το βράδυ βοήθησαν να βγει και το γαϊδούρι της Βασιλικής Π. Παππά, που είχε εγκλωβιστεί στο γκρεμισμένο καλύβι.

Από το πρώτο βράδυ οι χωριανοί έστησαν τσαντίρια, με νάιλον, στο ύπαιθρο και μετέφεραν εκεί κρεβάτια, κουβέρτες, κουζινικά. Την επόμενη ημέρα έφτασαν σκηνές και πρώτες βοήθειες με στρατιωτικά οχήματα για την ανακούφιση των πληγέντων. Ελικόπτερα επεσήμαναν ρωγμή εδάφους από Παπαδάτες μέχρι Ζερβό, κατολισθήσεις και υποχώρηση εδάφους στο «Αμπέλι Παπα-Θανάση», στο Νικολίτσι.

Στις 17 Μαρτίου μεγάλη κακοκαιρία ενέσκηψε στην περιοχή, με δυνατούς ανέμους, ανεμοστρόβιλους και βροχή, μέσα σε συχνές μετασεισμικές δονήσεις.

Στις 20 Μαρτίου κάθε οικογένεια πήρε βοήθεια 2-3 κουτιά γάλα, μία πλάκα σαπούνη, δύο κιλά μακαρόνια και παιδικές τροφές. Ακόμη μοιράστηκαν λίγα πετρογκάζ, μπλουζάκια, σακκάκια, κουβέρτες και μερικά φακελάκια, που περιείχαν από 500 δρχ. το καθένα. Όλα ήταν δωρεά της Μητρόπολης Πρεβέζης και προσφορές από κατοίκους άλλων περιοχών. Μετά από χρόνια οι κάτοικοι της Λάκκας ονόμασαν τον σεισμό της 10ης Μαρ-

Πλατεία στη Ντάρα

τίου 1981, «σωσόμο». Ήταν ευκαιρία και δανειοδοτήθηκαν, φτιάχνοντας σχεδόν όλοι καινούργια σπίτια. Όμως χάθηκαν δεκάδες παραδοσιακά σπίτια, αφού όρος της δανειοδότησης ήταν να γκρεμιστούν τα παλιά μέχρι θεμελίων. Άλλαξε έτσι μια για πάντα όλη η όμορφη παραδοσιακή αρχιτεκτονική των χωριών. Ακόμη μορφή άλλαξαν και πολλές εκκλησίες, αφού έπαθαν ζημιές, όπως ο Άγ. Αθανάσιος και ο Άγ. Αντώνιος Ελιάς.

Με αφορμή τον σεισμό ο τότε βουλευτής Πρεβέζης, Καλλίμαχος Παπακρήστος, έκανε ερώτηση στη βουλή όπου διεξήχθη ο εξής διάλογος (αποσπάσματα από τη συνεδρίαση Ρ'-17 Μαρτίου 1981):

«ΚΑΛΛ. ΠΑΠΑΚΡΗΣΤΟΣ: Θα μου επιτρέψετε, κύριε πρόεδρε, σ'αυτά τα λίγα λεπτά που μας παραχωρούνται να ασχοληθώ μόνο με την Πρέβεζα (όπου) και η κυβέρνηση και η τηλεόραση την οποία πληρώνουν οι κάτοικοι της ηρωικής αυτής γωνιάς, βρέθηκαν απόντες ουσιαστικά από το μεγάλο δράμα. Παρά τα λίγα «Ρίχτερ» παρά τα λίγα θύματα, η καταστροφή της μικράς και της μεγάλης Λάκκας Σουλίου και της γύρω περιοχής ολοκληρωτική. Εάν θέλετε ακούστε με με προσοχή μια και δεν κάνετε τον κόπο να πάτε εκεί κ. Υπουργέ των Δημοσίων έργων και σεις κ. Υπουργέ των Κοινωνικών Υπηρεσιών...

Ο φόβος και η απελπισία είναι ζωγραφισμένα στα πρόσωπα των κατοίκων της ηρωικής αυτής περιοχής. Ολοκληρωτική είναι η καταστροφή κ. κ. Υπουργοί, για ένα ιδιαίτερο λόγο. Τα σπίτια είναι κτισμένα από πέτρα. Αυτά με την δόνηση των 5, 7 Ρίχτερ είναι όλα κατεστραμμένα. Μπορεί να μην έπεσαν όλα αλλά οι ζημιές τους δεν είναι επανορθώσιμες. Σε 24 χωριά συμβαίνει αυτό, σε περιοχή που κατοικούν 22.000 κάτοικοι. Και είναι τρομαγμένοι αυτοί οι ανυπότακτοι, αυτοί οι ασυμβίβαστοι, είναι τρομαγμένα αυτά τα λιοντάρια, γιατί ήταν ένας περίεργος σεισμός. Δεν έχω λογοτεχνικές ικανότητες να σας τον περιγράψω απόλυτα. Όμως θα κάνω μία μικρή προσπάθεια και θα σας μεταφέρω την αφήγηση ενός που τον έζησε και που συμπίπτει με τις αφηγήσεις όλων που τον έζησαν.

Ένας εκκωφαντικός κρότος ακούστηκε και σύγχρονα άρχισαν να χορεύουν πάνω στη γη οι άνθρωποι και τα κτίσματα. Εκκωφαντικός κρότος σαν να εξερράγησαν χιλιάδες βόμβες στην περιοχή. Είδα τα βουνά να αστράφτουν, να παίρνουν φωτιά και να εξαφανίζονται μέσα σε μια διαρκή και συνεχιζόμενη βοή που τελείωσε σε λίγα λεπτά. Όμως αρκετή ώρα μετά τον σεισμό τίποτα δεν βλέπαμε γιατί όλα τα σκέπασε ένα σύννεφο σκόνης».

Και εξηγείται αυτό κ. Υπουργέ, γιατί τόσο η μικρή κοιλάδα του Σουλίου, όσο και η μεγάλη κοιλάδα του Σουλίου, περιβάλλονται από ψηλά βουνά, βραχώδη, απότομα και γυμνά. Με τη μεγάλη δόνηση εκατοντάδες χιλιάδες βράχια και πέτρες άρχισαν να κυλάνε προς τα κάτω, να συγκρούονται μεταξύ τους και να δίνουν σπινθήρες και η σκόνη που σήκωσε ένα σύννεφο σκέπασε τα βουνά. Γι'αυτό δόθηκε η εντύπωση της βιβλικής καταστροφής, Τρόμαξαν αυτά τα λιοντάρια που κράτησαν αδούλωτη αυτήν την περιοχή και στα 400 χρόνια της Τουρκοκρατίας και στην πεντάχρονη κατοχή 1941-45 τόσο, ώστε τους έχει καταλάβει ένα αίσθημα φυγής από αυτόν τον τόπο, γιατί δεν ξέρουν τι συμβαίνει. Και η κυβέρνηση βρέθηκε απύσχα σ'όλη αυτή την κοσμοχαλασιά... Η αλήθεια είναι ότι ο στρατός κινητοποιήθηκε αμέσως. Το ίδιο σώματα ασφαλείας και Εκκλησία, αλλά μάταια περίμεναν τα εφόδια γιατί δεν τα προώθησαν παρά μόνο το δεύτερο βράδυ έφθασαν μόνο 100 σκηνές για 22.000 ανθρώπους. Το τρίτο βράδυ ήλθαν άλλες 200 και το τέταρτο βράδυ άλλες 150. και μέχρι σήμερα το πρωί, 8 μέρες μετά το σεισμό είναι σταλμένες μόνο 622 σκηνές για 22.000 ανθρώπους.

Αυτή τη στιγμή γέροντες, άρρωστοι και παιδιά, κοιμούνται μέσα στα επικίνδυνα σπίτια ή κάτω από τα αστέρια, χωρίς σκηνή. Δεν ζήτησαν πολλά πράγματα. Δύο χιλιάδες σκηνές θα μπορούσαν να φθάσουν το ίδιο βράδυ με ελικόπτερα, με κάποια αλεξίπτωτα, αν

πράγματι είχατε όπως έπρεπε ένα σχέδιο έκτακτης ανάγκης, αν πράγματι εφαρμόζατε πολιτική πρόνοιας.... Μία μόνο σκηνή σχολείου στήθηκε όταν 20 σχολεία ήταν κατεστραμμένα. Και αυτή για να κινηματογραφηθεί ο κ. Αβέρωφ και να φανεί το τέταρτο βράδυ του σεισμού από την τηλεόραση. Και αυτή στήθηκε σε χωριό της εκλογικής του περιφέρειας Δεν σκεφτήκατε ούτε ένα μεσημεριάτικο συσσίτιο να δημιουργήσετε στα κεντρικά μέρη που είναι τα Γυμνάσια όπως είναι το Θεσπρωτικό, ο Λούρος, η Φιλιππιάδα, τα Δερβίζανα.... Αλλά και τι έκανε η κυβέρνηση για να καθησυχάσει τους πολίτες από τις φήμες που αιωρούνται; Ούτε έναν σεισμολόγο, ούτε έναν σειсмоγράφο δεν στείλατε μέχρι σήμερα. Κυκλοφορεί η φήμη ότι Κινέζικη εφημερίδα έγραψε ότι η Πρέβεζα θα βουλιάζει. Τι κάνατε για να την διαψεύσετε; Στην περιοχή υπάρχει μία λίμνη, του Ζηρού, που έγινε από καθίζηση εδάφους. Αυτό τους μεγαλώνει το φόβο. Οι φήμες αυτές σφίγγουν πραγματικά τις καρδιές των κατοίκων και γι' αυτό ζητούν μετακίνηση των χωριών τους, γιατί νομίζουν ότι θα πέσουν τα βουνά και θα τους πλακώσουν σε ένα σεισμό...» (Καλ. Παπαχρήστου: «Θα με πιάς στο φεγγάρι», εκδ. Χάρη Πάτση).

Το 1988 καταργήθηκε το Δημοτικό Σχολείο Ελιάς ελλείψει μαθητών. Οι λίγοι που απέμειναν μεταβαίνουν καθημερινά σε αυτό του Θεσπρωτικού.

Το 1992 άρχισε να κατασκευάζεται το νέο κοινοτικό κατάστημα Νικολιτσίου, που εγκαινιάστηκε τον Απρίλιο του 1995 (κόστος 13 εκατομ.).

Στις 15-9-1993 καταργήθηκε το Δημοτικό Σχολείο Νικολιτσίου και το Νηπιαγωγείο Άσσου, ελλείψει μαθητών.

Στις 15-10-1993 κυκλοφόρησε η εφημερίδα «Πρεβεζιάνικη Ενδοχώρα», του καθηγητή Σπύρου Καινούργιου, με έδρα τα Λέλοβα. Η εφημερίδα αναδείχθηκε πραγματικός πνευματικός, ιστορικός, λαογραφικός και ειδησεογραφικός φάρος για όλη την περιοχή.

Την 1η Νοεμβρίου 1993 το πρόβειο γάλα στο χωριό πουλιόταν 246 δρχ. το κιλό, το γιδίσιο 135 και το αγελαδινό 109 δρχ.

Το 1995 άρχισε η διάνοιξη του δρόμου Κρανιάς-Παλιουργιάς Ελιάς και τελείωσε το επόμενο έτος.

Τον Αύγουστο του 1995 ασφαλοστρώθηκε το δυτικό τμήμα του δρόμου Νικολιτσίου-Παπαδατών μέχρι τη γέφυρα «Καρτέρια», στο ποτάμι. Το ανατολικό τμήμα ασφαλοστρώθηκε το 2000.

Το 2001 κατασκευάστηκε το έργο για την υδροδότηση της Ελιάς από το Νικολίτσι μέσω του κεντρικού δικτύου της Λάκκας και της πηγής «Πριάλας». Δυστυχώς το έργο δεν μελετήθηκε σωστά και δεν λειτούργησε ποτέ, με αποτέλεσμα τα 8 περίπου εκατομ. δρχ. να πάνε σχεδόν χαμένα.

Από το 1999 η Ελιά και τα Πλατάνια ανήκουν διοικητικά στο Δήμο Θεσπρωτικού (Δ. Δ. Νικολιτσίου) όπως και όλα τα άλλα χωριά της Λάκκας εκτός της Κρανιάς που αποτέλεσε ξεχωριστή κοινότητα.

Στην απογραφή του 2001 η Ελιά είχε 90 κατ. και τα Πλατάνια 53. Σ' αυτή την απογραφή ο πραγματικός αριθμός των κατοίκων ήταν ακόμη μικρότερος. Σύμφωνα με επιτόπια καταμέτρηση, το 2002 οι μόνιμοι καθημερινά κάτοικοι ήταν στην Ελιά 42 και στα Πλατάνια 32. Μπορεί στα Μητρώα του Δήμου οι κάτοικοι να εμφανίζονται περισσότεροι, όμως η ραγδαία μείωση των μονίμων κατοίκων, που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες δείχνει ότι οι δυνατότητες διαβίωσης στο χωριό δυσκολεύουν όλο και περισσότερο, γεγονός που πρέπει να προβληματίσει όλους. Η ορμή της αστυφιλίας είναι ασυγκράτητη. Ενώ για το χωριό από το 1913 (101 κάτ.) έως το 1961 (203 κάτ.) υπήρχε αύξηση 100, 1%, αντίθετα από το 1961 έως το 2001 η μείωση ήταν 29, 55% και σε πραγματική μέτρηση 63, 5% (μείωση 129 κάτ.) με τάση ακόμη μεγαλύτερη.

Από το 1961 έως το 1991 οι δημογραφικές τάσεις των χωριών της κάτω Λάκκας Σουλίου ήταν:

Θεσπρωτικό	2.126	2.014	2.005	1.936	-8, 94%
Άσος	772	550	587	503	-34, 84%
Γαλατάς-Ζερβό	514	316	321	314	-38, 91%
Κρανέα	1.405	1.243	1.178	1.153	-17, 93%
Μελιανά	356	318	372	303	-14, 89%
Νικολίτσι	565	554	598	398	-29, 23%
Ελαία	120			89	-25, 83%
Πλατάνια	83			53	-36, 14%
Παπαδάτες	1.388	1.119	1.001	881	-36, 53%
Πολυστάφυλο	483	364	314	331	-31, 47%
Ριζοβούνι	1.384	1.009	981	845	-38, 95%
Σύνολο	9.191	7.487	7.357	6.806	-25, 95%

Οι ίδιες και χειρότερες δημογραφικές τάσεις παρατηρούνται και κατά τη δεκαετία 1991-2001.

Την Πρωτοχρονιά του 2002 αντικαταστάθηκε η δραχμή με το Ευρώ (1 Ευρώ=340,75 δρχ.)

Την Άνοιξη του 2002 τσιμεντοστρώθηκε ο κάθετος δρόμος, από τον οικισμό Ελιά μέχρι το ποτάμι και στις 23 Αυγούστου ο κάθετος δρόμος, από τον οικισμό Πλατάνια (οικία Ιωάννη. Δ. Στράτη) μέχρι το ποτάμι.

Το Φθινόπωρο του 2003 άρχισε να φυτεύεται το περιαστικό δάσος στην «Παλιουργιά», το οποίο ποτίζεται από το δίκτυο ύδρευσης της Ελιάς.

Στις 19-8-2005 τοποθετήθηκε δημοτικός φωτισμός στο «Σιούρο», από Αγ. Κων/νο μέχρι γήπεδο, από «Μπηγό» μέχρι οικία Αθ. Δ. Σακκά και γύρω από την οικία Δημ. Αθ. Στράτη.

Τον Οκτώβριο του 2005 τσιμεντοστρώθηκε η θέση «Ράχη».

Το επόμενο έτος ασφαλτοστρώθηκε ο δρόμος μέχρι τον Αγ. Αντώνιο από τη Νομαρχία.

Τον Φεβρουάριο του 2006 η Ελιά υδροδοτήθηκε οριστικά από την «Πριάλα» και ξηλώθηκαν οι αντλίες της γεώτρησης στο «Λέκο». Το καλοκαίρι του ίδιου έτους... ξαναλειτούργησε η γεώτρηση, γιατί το νερό δεν επαρκούσε.

Επίλογος

Εδώ τελειώνει η καταγραφή των στοιχείων για την ιστορία του χωριού «Ντάρα Λάκκας Σουλίου, σημερινή Ελιά Θεσπρωτικού Πρεβέζης» και, εν ολίγοις, της γύρω περιοχής. Αν κάποιος από τους αναγνώστες διαφωνήσει με μέρος ή σημεία του περιεχομένου, να σκεφθεί ότι τα γραφόμενα δεν είναι Ευαγγέλιο, αλλά μέσο πληροφόρησης, που υπόκειται σε διερεύνηση, κριτική, καλόπιστο σχολιασμό και ταυτόχρονα έχει ανάγκη συμπλήρωσης.

Κατά τον Ευριπίδη «είναι ευτυχισμένος όποιος γνώρισε την Ιστορία, διπλά ευτυχισμένος αυτός που μαθαίνει την Ιστορία της πατρίδας του και τριπλά εκείνος που μαθαίνει την Ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας του».

Γιατί τούτη η γνώση δεν είναι προϊόν επιστημονικής ανάλυσης, όπου κυριαρχεί η λογική παρουσίαση και ερμηνεία των γεγονότων, αλλά είναι γνώση βιωματική, είναι γνώση χρέος του καθενός προς τους προγόνους. Είναι γνώση που δίνει ιδιαίτερη χαρά και ικανοποίηση, αφού αναφέρεται σε οικεία πρόσωπα και πράγματα κατά κάποιον τρόπο, σε άμεσους προγόνους, σε συγγενείς, σε χώρο που βλέπουμε καθημερινά μπροστά.

«Το βιβλίο μου το έκρινα. Το έστησα αντίκρου μου.... σαν εισαγγελέας. Ούτε θυμάμαι πόσα ψεγάδια του βρήκα, τι έσβησα, τι πρόσθεσα, τι άλλαξα. Και ποιος ξέρει, πόσα μου ξέφυγαν ακόμα. Φοβάμαι όμως, πως το τσεκούρι μου, κοντά στα ξερά, έκοψε και μερικά χλωρά, που δεν έπρεπε. Αλλά καλύτερα λειψό, παρά λαθεμένο».

Επίλογος δεν υπάρχει για το χωριό Ντάρα, γιατί η ζωή του δεν τελείωσε ούτε και θα τελειώσει ποτέ. Όσο υπάρχουν οι Νταρανίτες και οι απόγονοί τους, θα το τροφοδοτούν με ζωή, με ιστορία, με χαρές, με λύπες. Αλλά και θα προφυλάσσουν αυτή τη ρίζα τους, την αρχή της ύπαρξής τους.

Αθανάσιος Δημ. Στράτης.

Πλατάνια

Μερική άποψη Πλατανίων

Βιβλιογραφία

- Αγγέλη Ελευθερίου του Δημ. «Η Λίππα, Λάκκας Σουλίου Νομού Ιωαννίνων», σελ. 338, Ιωάννινα 1997.
- Αλεξιάδου Γεωργίου του Σ. «Ο Πανσλαυϊσμός», εκδ. Ε. Φ. Λ. , σελ. 90, 1980.
- Αλεξίου Νικολάου του Δημ. «Λάκκα Σουλίου», σελ. 164, Ιωάννινα 1993.
- Ανωγιάτης-Πελέ Δημήτρης: «Δρόμοι και διακίνηση στον Ελλαδικό χώρο κατά τον 18ον αιώνα», εκδ. Παπαζήση, σελ. 258, Αθήνα 1993.
- Αποστόλου Αθανασίου του Λ. «Ο πόλεμος 1912-13 στην Ήπειρο και οι μάχες Ανωγείου», σελ. 174, 2006.
- Αραβαντινού Π. «Δημοτικά τραγούδια της Ηπείρου» (1880), εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1967.
- Αραβαντινού Σπ. , Π. «Ιστορία Αλή Πασά του Τεπελενλή» (1895), εκδ. Δωδώνη, τόμοι Α΄ και Β΄, Νοέμβριος 2000.
- Αρσενίου Λαζ. Αρσενίου: «Τα τσελιγκάτα», σελ. 70, Αθήνα 1972.
- Αρσενίου Λ. «Η Θεσσαλία στην επανάσταση», τ. Β, σελ. 458, 1977.
- «Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832», εκδ. Βουλής των Ελλήνων, 1997.
- Αυδίκος Ευάγγελος του Γρ. «Πρέβεζα 1945-1990», εκδ. Δ. Πρέβεζας, Δημοτικής Βιβλιοθήκης, σελ. 460, Πρέβεζα 2000.
- Βαβαρέτου Γεωργίου του Αχ. «Ο Αλή Πασάς από τη άλλη πλευρά», εκδ. Ηπειρωτική Εταιρεία, σελ. 40, Αθήνα 1968.
- Βαγενά Θάνου του Κ. «Χρονικά Δάρα και Αρχαίων Νάσων», εκδ. Συλ. Δαραίων ο Άγ. Δημήτριος, σελ. 186, 1977.
- Βακάλη Βασιλείου του Μ. «Αντρισες, γυναίκες Τσεριτσάνων», σελ. 74, 2006.
- Βασιλief Α. Α. «Ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, 324-1453», εκδ. Πάπυρος, τ. Α΄ σελ. 480, τ. Β σελ. 480, 1971.
- Βασιλείου Σωκράτης του Σπ. «Καγκελάρης Παπαδατών «Λάκκας Σούλι», εκδ. Άπειρος Χώρα, σελ. 126, Αθήνα 2003 (εκδ. ΘΕ. ΛΟ.ΠΟ.ΛΑ.).
- Βασιλείου Σωκράτης του Σπ. «Γυναίκες Ηπειρώτισσες», εκδ. ΚΕΘΙ, σελ. 234, Αθήνα 2005.
- Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών-Υπ. Εσωτερικών «Πίνακες των Επαρχιών Ηπείρου και Θεσσαλίας του 1881», (1884), εκδ. Καραβία, σελ. 76.
- Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών-Υπ. Εσωτερικών «Πίνακες των Επαρχιών Ηπείρου και Θεσσαλίας του 1881», (1884), εκδ. Καραβία, σελ. 76.
- Βιτάλη Φιλάρету «Η Ιερά Μονή Ζαλόγγου», εκδ. Ι. Μ. Πρεβέζης, σελ. 198, 1959.
- Βιτάλη Φιλάρету «Ο Εθναπόστολος Άγ. Κοσμάς, σελ. 58, 2005.
- Βιτάλη Φιλάρету «Το θρυλικό Ζάλογγο και το ιστορικό μοναστήρι του», εκδ. Ι. Μ. Νικοπόλεως, σελ. 26, 1976.
- Βιτάλη Φιλάρету «Αι ηρωίδες του Ζαλόγγου», σελ 22, 1972.
- Βιτάλη Φιλάρету «Μητρόπολις και Μητροπολίται της Νικοπόλεως Ηπείρου», 1972.
- Βιτάλη Φιλάρету «Τα Ελευθέρια», εκδ. Ι. Μ. Νικοπόλεως, σελ. 434, 1972.
- Βλάχου Κώστα του Π. «Έλαφος Λάκκας Σουλίου», Β΄ έκδοση, Γιάννινα 2000.
- Βλαχογιάννης Γιάννης: «Ιστορική Ανθολογία», (Α έκδ. 1927), Β έκδ. Βιβλ. Εστίας, σελ. 874, Αθήνα 2002.
- Βλαχογιάννη Γιάννη «Μεγάλα χρόνια», εκδ. Εστίας, σελ. 200.
- Βλάχου Κώστα του Π. «Έλαφος Λάκκας Σουλίου», Β΄ έκδοση, Γιάννινα 2000.
- Βλαχάκης Νίκος του Αν. «Δήμος Β. Παπαντωνίου, ο Γιατρός», σελ. 150, 1988. 1972.
- Βότσικα Δήμου του Κ. «Οι Αθάνατοι, μορφές ηρώων και μαρτύρων από την Ήπειρο και

άλλες περιοχές», εκδ. Σόκολη, σελ. 212, 1988.

- Γαρουφαλιά Πέτρου, του Κ. «Πύρρος, ο Βασιλιάς της Ηπείρου», Γ έκδοση, 1975.
- Γ.Ε.Σ. «Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897», εκδ. Διεύθ. Ιστ. Στρατού, σελ. 506, Αθήνα 1993.
- Γ.Ε.Σ. «Επίτομη Ιστορία της συμμετοχής του Ελληνικού Στρατού στον Α΄ Π. Π. 1914-1918», εκδ. Δ.Ι.Σ., σελ. 368, Αθήνα 1993.
- Γ.Ε.Σ. «Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-13», (τ. Β, επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Ήπειρο)», εκδ. Δ.Ι.Σ., σελ. 440, Αθήνα 1991.
- Γ.Ε.Σ. «Αίτια και αφορμαί του Ελληνοϊταλικού πολέμου 1940-41», εκδ. Δ.Ι.Σ., σελ. 238, Αθήνα 1959.
- Γ.Ε.Σ. «Ελληνοϊταλικός πόλεμος, Ιταλική εισβολή 28 Οκτωβρίου μέχρι 17 Νοεμβρίου 1940», εκδ. Δ.Ι.Σ., σελ. 356, Αθήνα 1960.
- Γ.Ε.Σ. «Ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος 1940-41, Ελληνική αντιμετώπιση Νοέμ. 1940-Ιανουάρ. 1941, εκδ. Δ.Ι.Σ., σελ. 312, Αθήνα 1968.
- Γ.Ε.Σ. «Χειμερινά επιχειρήσεις-Ιταλική επίθεση Μαρτίου», εκδ. Δ.Ι.Σ., Αθήνα 1968.
- Γ.Ε.Σ. «Επίτομη ιστορία Ελληνοϊταλικού πολέμου 1940-1941, επιχειρήσεις στρατού ξηράς», εκδ. Δ.Ι.Σ., σελ. 342, Αθήνα 1985.
- Γ.Ε.Σ. «Το εκστρατευτικόν σώμα Ελλάδος εις Κορέαν (1950-1955)», Αθήνα 1977.
- Γ.Ε.Σ. «Ο Ελληνικός στρατός κατά τον Αντισυμμοριακόν αγώνα 1946-1949, η εκκαθάρισις της Ρούμελης και η Α΄ μάχη του Γράμμου», σελ. 474, Αθήνα 1970.
- Γ.Ε.Σ. «Ο Ελληνικός στρατός κατά τον Αντισυμμοριακόν αγώνα, επιχειρήσεις του Γ΄ Σ.Σ. 1947-49», σελ. 658, Αθήνα 1976.
- C. P. de BOSSET «Η Πάργα και τα Ιόνια νησιά», εκδ. Δωδώνη (Σύλ. Παργινών Αθήνας), σελ. 480, (1822), Αθήνα 2000.
- Γεωργάκης Γεώργιος του Ε. «Μπιζάνι, περιήγηση στην ιστορία και το σήμερα», σελ. 114, Γιάννενα 1998.
- Γεωργάκης Θανάσης «Η Φιλική Εταιρία και ο χορός του Ζαλόγγου», εκδ. Απριος hora, σελ. 50, Λυκόβρυση 2005.
- Γεωργούλα Σωκράτη του Δ. «Αμμουδιά-Σπλάντζα», ανάτ. Ηπειρωτικής Εστίας, σελ. 36, Ιωάννινα 1970.
- Γιακί Χ. Σ. «Σούλι, λίκνο ελευθερίας και αρετής», σελ. 18, 1983.
- Γιώτης Παναγιώτης του Ι. «Οι ρίζες της γενιάς μου και η ζωή μου όπως την έζησα», εκδ. Απείρος Χώρα, σελ. 114, Αθήνα 2003.
- Γκιων Χρ. Του Ι. -Θηραίος Στ. του Γ. «Η Ελλάς εις τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-13», εκδ. Κέκροψ, σελ. 224, 1970.
- Γούλας Γιώργος «Ο Πίκακας Β», εκδ. Δωδώνη, σελ. 106, 1991.
- Γουργιώτης Νίκος «Βιώματα και στοχασμοί από τα ηρωικά χρόνια 1940 - 45», εκδ. Θεμέλιο, σελ. 154, Αθήνα 2002.
- Δήμιτσα Μαργαρίτου του Γ. «Βιογραφία Ολυμπιάδος της Ηπειρώτιδος» (1877), εκδ. Ελεύθερη Σκέψις, σελ. 138, Αθήνα 1993.
- Δορκοφίκη Ειρήνη «Κάποτε στο Τεπελένι», εκδ. Ευρωεκδοτική, σελ. 282, Αθήνα 1992.
- Δάκαρη Σ. του Ι. «Δωδώνη», εκδ. Δήμου Ιωαννιτών, σελ. 166, Ιωάννινα 1986.
- Δάκαρη Σωτ. του Ι. «Το νησί των Ιωαννιτών», σελ. 90, 1986.
- Δοκανάρη Ναπολέοντα του Σταμ. «Ο στρατηγός Κων/νος Βλαχόπουλος. 1789-1868», εκδ. Δωδώνη, σελ. 230, Ιωάννινα 1987.
- Διαμάντης Ελευθέριος του Χρ. «Σκάπετα Σουλίου, το σημερινό Σούλι», 2001.
- Διαμάντης Ελευθέριος του Χρ. «Η Κιάφα και το κάστρο της», (Β΄ έκδ.), σελ. 80, Ιωάννινα 2002.
- Δρίτσου-Νοτίδου Ανθή «Πορεία στη σκλαβωμένη γη», σελ. 114, Αθήνα 1969.
- Δάρα Αναστάση του Τρ. «Νταραίοι», σελ. 256, 1980.

- «Δήμων και κοινοτήτων στοιχεία συστάσεως & εξελίξεως Ν. Πρεβέζης», σελ. 178, 1962.
- «Δυτικομακεδονικά γράμματα», εκδ. Συνδέσμου Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης.
- «Ελληνική Νομαρχία» (επιμ. Ν. Β. Τωμαδάκη), εκδ. Βιβλιοπωλείον Βαγιονάκη, (1806), σελ. 210.
- «Εγκυκλοπαίδεια Μεγάλη παιδαγωγική», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1964.
- «Εγκυκλοπαίδεια Σύγχρονη Ελευθερουδάκη», εκδ. Ν. Νίκας.
- «Εγκυκλοπαίδεια Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000», εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- «Εγκυκλοπαίδεια Ελληνική Παύλου Δανδράκη».
- «Εγκυκλοπαίδεια Μεγάλη Γιοβάνη», εκδ. 1980.
- «Εθνική αντίσταση των Ελλήνων 1941-1945», εκδ. Πανελλήνια Συνομοσπονδία Εθνικών Αντιστασιακών Οργανώσεων, σελ. 270, Αθήνα 2001.
- «180 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση», εκδ. Βουλή των Ελλήνων, σελ. 146, Αθήνα 2001.
- Εφημερίδα «Πρεβεζιάνικη Ενδοχώρα», εκδ. Σπύρος Καινούργιος.
- Εφημερίδα «Λέλοβα», εκδ. Συλλόγου Θεσπρωτικού Αθηνών.
- Εφημερίδα «Άσσος», εκδ. Συλ. Ασσιωτών Αθηνών «Ο Μάρκος Μπότσαρης».
- Εφημερίδα «Η φωνή των Σελλών», εκδ. Συλ. Ελλοπία.
- Εφημερίδα «Λάκκα Σούλι», εκδ. Ομοσπονδίας Λ. Σ.
- Εφημερίδα «Καθημερινή».
- Εφημερίδα «Βουργαρέλι», εκδ. Συλλόγου.
- Εφημερίδα «Φωνή της Λάκκας Σουλίου», εκδ. Συλ. Αχλαδέας Ιωαννίνων.
- Εφημερίδα «Σκιαδιώτικα νέα», εκδ. Συλ. Σκιαδιωτών «ο Αγ. Χριστόφορος».
- Εφημερίδα «Ζερμή», εκδ. Συλ. Βρυσούλας Πρεβέζης.
- Εφημερίδα «Εν Νικολιτσίω», εκδ. Αθλητικού Συλ. Νικολιτσίου.
- Εφημερίδα «Παπαδάτες», εκδ. Συλ. Παπαδιωτών «Αγ. Φανερωμένη».
- Ευαγγελίδου Δημητρίου «Η Βόρεια Ήπειρος», εκδ. Συλλ. προς διάδοση ωφελίμων βιβλίων, σελ. 148, (1919), ανατύπωση 1996.
- Εταιρεία των φίλων του πολεμικού μουσείου «Ο άγνωστος Ελληνισμός των Βαλκανίων», σελ. 114, Αθήνα 1995.
- Ζιάγκου Νικ. του Γ. «Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος», σελ. 414, Αθήνα 1974.
- Ζιάγκου Νίκου «Η αντίσταση των Σουλιωτών και ο Λάμπρος Τζαβέλας», σελ. 168, Αθήνα 1964.
- Ζιάγκου Νίκου του Γ. «Μάρκος Μπότσαρης», σελ. 242, 1962.
- Ζαβογιάννης Σπυρ. του Ελ. -Βιρβίλης Χριστόδ. του Αν. «Δερβίζιανα, κεφαλοχώρι της Λάκκας Σουλίου», σελ. 418, 2005.
- Ζάβαλης Δημοσθένης του Γ. «Οι ρίζες μας, Κερασώνας Πρεβέζης», σελ. 114, Ιωάννινα 1982.
- Ζαραβέλας Δημήτρης του Αθ. «Η τελευταία εντολή του Τεπελενλή», εκδ. Δωδώνη, σελ. 130, 2004.
- Ζέρβας Ναπολέων Ίδρυμα-Μουσείο Εθνικής Αντιστάσεως: «Στρατηγού Ναπολέοντος
- Ζέρβα «Απομνημονεύματα», εκδ. Μέτρον, σελ. 386, Αθήνα 2000.
- Ζορμπά-Τσόγκα Τούλα «Το γενεαλογικό δέντρο των Σουλιωτών-Ζορμπαίων», σελ. 176, Ιωάννινα 2005.
- Ζήκου Ζήκου του Νικ. «Το Τέρροβον», σελ. 108, Ιωάννινα 1974.
- Ζώτος Απόστολος «Λούρος», εκδ. MINI BOOK, σελ. 82, 1992.
- «Ήπειρωτικά διηγήματα-εκλεκτές σελίδες», εκδ. Αθ. Κουμπλομάτη, τ. Α΄, σελ. 226, Γιάννινα 1974.
- «Ήπειρωτική Εταιρεία», περιοδική έκδοση «Ήπειρωτικής Εταιρείας».
- «Ήπειρωτική Εστία», περιοδική έκδοση Ε.Η.Μ.
- «Ήπειρωτικό ημερολόγιο», περιοδική έκδοση Ε.Η.Μ.

- «Ηπειρωτικά Γράμματα», εκδ. Εταιρείας Λογοτεχνών και Συγγραφέων Ηπείρου.
- «Ηπειρωτικά Χρονικά» (Σπυρίδ. Βλάχου).
- «Θεσσαλικό Ημερολόγιο», εκδότης-Διευθυντής Κώστας Σπανός, επιμ. Βασίλης Σπανός, Λάρισα.
- Καινούργιου Χρήστου του Δημ. (Βρασίδα) «Δάφνες και δάκρυα, ΕΔΕΣ-ΕΑΜ, ΕΔΕΣ, Άγγλοι», εκδ. Ιωλκός, σελ. 570, 1981.
- Καινούργου Χρήστου του Δ. (Βρασίδα) «Προμαχώντας για την πατρίδα», εκδ. Σόκολη, σελ. 130, 1995.
- Καμπούρογλου Δ. του Γρ. «Θεόδωρος Γρίβας», εκδ. Καραβία, σελ. 140, 1896.
- Καραπάνου Κων/νου «Η δημοκρατία αγωνιζόμενη να δημιουργήσει αγροτικών ζήτημα εν Ηπείρω και Θεσσαλία», εκδ. Ανδ. Κορομηλά, σελ. 126, 17-7-1882.
- Κουτσούκης Κλεομένης-Σακκάς Ιωάννης «Πτυχές του εμφυλίου πολέμου 1946-49», εκδ. Φιλίστωρ, σελ. 514, 2000.
- Κρέμος Δημήτρης του Π. «Χρονικό 1941-44, το ημερολόγιο ενός Ελασίτη», εκδ. Παρασκήνιο, σελ. 394, 2001.
- Κασσελούρη Αρετή του Α. «Ο Άγιος Γεώργιος, Μοναστήρι στο Βουργαρέλι Άρτας», σελ. 170, εκδ. Ι. Μ. Άρτης, 2003.
- Καρζή Ανδρέα «Πρεβεζιάνικα Λαογραφικά Σύμμικτα», σελ. 74, Γιάννινα 1991.
- Κοκκίνη Κων/νου του Θ. «Η Σουλιώτικη γενιά του Κοσμά Τσούνη», εκδ. Αριος hora, σελ. 66, 2006.
- Καραγιάννη Αθανασίου «Αμμότοπος (Κουμζιάδες)», σελ. 202, 1995.
- Καλαντζή Αποστόλη του Δ. «Ραβένια Ιωαννίνων, ο τόπος μας», εκδ. Αδελφότητας Ραβενιωτών, σελ. 314, Ιωάννινα 2000.
- Καινούργιου Χρήστου του Δ. «26 χρόνια στην Τασκένδη, Οκτ. 1949-Οκτ. 1975», εκδ. Απειρος Χώρα, σελ. 306, 2005.
- Καρανικόλα Γιώργου του Δ. «Κιλελέρ», εκδ. Θουκιδίδης (1960), σελ. 506, Δ' έκδ., Αθήνα 1983.
- Καρατζένη Δημητρίου του Φωτίου «Η εκατονταετηρίς της Άρτης 1881-1981», εκδ. Σκουφάς, σελ. 66, Αθήνα 1982.
- Καρατζένη Δημητρίου του Φωτίου «Η Άρτα εις την επανάστασιν του 1821, θυσίαι και αγωνισταί», σελ. 160, 1978.
- Καρατζένη Δημητρίου του Φ. «Η προς Ήπειρον εκστρατεία του 1822 και η μάχη του Πέτα», σελ. 136, 1980.
- Καρατζένη Δημητρίου του Φ. «Επανάστασις και καταστροφή Καλαρρυτών-Συρράκου, Ιούλιος 1821, πίνακες Αγωνιστών», εκδ. Ε.Η.Μ., σελ. 106, Ιωάννινα 1988.
- Κομνηνής Άννης «Αλεξιάς», εκδ. ΔΑΣ, 1972.
- Κολίτζα Στεφάνου του Ι. «Τότε ... στα βουνά της Β. Ηπείρου», εκδ. Πελασγός, 1995.
- Κραψίτη Βασίλη «Θεσπρωτικά», σελ. 406, Αθήνα 1973.
- Κραψίτη Βασίλη «Οι εθνομάρτυρες 49 πρόκριτοι Παραμυθίας», σελ. 18, Αθήνα 1994.
- Κραψίτη Βασίλη «Δόξα Σουλίου», εκδ. Φίλοι του Σουλίου, σελ. 18, Αθήνα 1978.
- Καλογεροπούλου Γρηγορίου του Αλεξ. «Ηπειροιάδα», εκδ. Αφων Τολίδη Ο. Ε., σελ. 434, Αθήνα 1990.
- Κραψίτη Βασίλη «Οι Αρβανίτες, Παγά Λαλέουσα Ελληνισμού και Ορθοδοξίας», Β' έκδ., σελ. 186, Αθήνα 1991.
- Κραψίτη Βασίλη «Μελετήματα», σελ. 258, Αθήνα 1990.
- Κραψίτη Βασίλη «Η Ιστορία της Παραμυθίας», σελ. 340, Β' έκδ, Αθήνα 1991.
- Κραψίτη Βασίλη «Η αληθινή ιστορία του Σουλίου», εκδ. οι Φίλοι του Σουλίου, σελ. 522, Αθήνα 1989.
- Κραψίτη Βασίλη «Η Ιστορία των Ιωαννίνων (Θ' αι. μέχρι 1913), εκδ. Οι Φίλοι του Σουλίου, σελ. 270, Αθήνα 1988.

- Κραψίτη Βασίλη «Η Ιστορία του Μαργαριτίου», σελ. 170, Αθήνα 1992.
- Κραψίτη Βασίλη «Η ιστορική αλήθεια για τους Μουσουλμάνους Τσάμηδες», εκδ. Οι φίλοι του Σουλίου, σελ. 322, Αθήνα 1992.
- Κοσίνας Γρηγόρης του Ε. «Η παιδεία στα Δερβίζιανα, 1840-2001», σελ. 210, εκδ. Σουλ. Δερβιζιανιωτών, Δερβίζιανα 2001.
- Κόκκινου Διονυσίου του Δ. «Η Ελληνική Επανάσταση», 1935.
- Κουτή Λάμπρου του Ν. «Φωτεινές μορφές των Γεωργάνων Λάκκας Σουλίου Ιωαννίνων», σελ. 194, Αθήνα 1999.
- Κουτσοδόντη Ευαγγελίας του Γεωργ. «Το ημερολόγιο ενός στρατιώτου (1940)», εκδ. Πελασγός, σελ. 100, 2000.
- Κούρτη Γεωργίου του Ι. «Η Ι. Μ. Νικοπόλεως και Πρεβέζης και οι Αρχιερείς της (1881-2000 μ. Χ)», εκδ. Ι. Μ. Ν. (Μέλλισσα), σελ. 88, Πρέβεζα 2000.
- Κολιγιάννης Νίκος «Βαρυάδες ή Βαργιάδες», σελ. 80, Ιωάννινα 1993.
- Κωλέτση Δημητρίου του Σωτ. «Τα Τσερίτσιανα», σελ. 218, Ιωάννινα 1990.
- Κασομούλη Νικολάου του Κ. «Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων, 1821-1833», εκδ. Χαρίσης-Δημιουργία, (1942), Αθήνα 1997.
- Κοσσυβάκης Νικηφόρος του Γρηγ. «Η τρίτη αλήθεια», εκδ. Άγκυρα, σελ. 514, Αθήνα 2001.
- Καρανικόλα Γιώργου του Δ. «Στις φλόγες του εικοσιένα», εκδ. Ιωλκός, 1971.
- Κρυστάλλη Κώστα «Άπαντα», εκδ. Μέρμυγκας, 1978.
- Καντιώτου Αυγουστίνου του Ν. «Κοσμάς ο Αιτωλός», εκδ. Ο Σταυρός, σελ. 436, Αθήνα 1981.
- Κουτσούκαλη Αλέκου «Η Εθνική Αντίσταση του Ν. Άρτας», εκδ. Ιωλκός, σελ. 354, Αθήνα 1983.
- Κραψίτη Βασίλη «Ζώης Πάνου», εκδ. Φίλοι του Σουλίου, σελ. 130, Αθήνα 1973.
- Καράμπελα Νίκου «Η απελευθέρωση της Πρέβεζας 21-10-1912», εκδ. Συλλογές, σελ. 106, Αθήνα 1992.
- Λυμπερόπουλου Γιάννη «Ορεινοί και Μεθόριοι», σελ. 184, Αθήνα 1972.
- Λαμνάτου Βασίλη «Η ζωή στα χειμαδιά», εκδ. Παπαζήση, σελ. 160, 1973.
- Λευτέρης Βασ. Σοφία «Η Γκρίκα Θεσπρωτίας», σελ. 130, Ιωάννινα 2006.
- Λαμπρίδου Ιωάννου «Ηπειρωτικά αγαθοεργήματα και άλλα δημοσιεύματα, (1870-1880)», εκδ. Ε.Η.Μ., σελ. 890, Ιωάννινα 1971.
- Λαμπρίδου Ιωάννου «Ηπειρωτικά Μελετήματα (1887)», εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1993.
- Λαζάρου Αχιλλεύς του Γ. «Ιλλυρολογία και Βορειοηπειρωτικός Ελληνισμός», εκδ. Επιτροπής ενημέρωσης εθνικών θεμάτων, σελ. 98, Αθήνα 1988.
- Λαζάρου Αχιλλεύς του Γ. «Πανάρχαιες Περραιβο-Ηπειρωτικές επικοινωνίες και αυτοχθονία βλαχόφωνων Περραιβών», εκδ. Επιτροπής ενημ. Εθν. Θεμάτων, 2004.
- Λαζάνης Αλέξανδρος του Γ. «Πλαισίτες», εκδ. Δωδώνη-Βερενίκη, σελ. 100, 2003.
- «Λελοβίτικος Νόστος», περιοδική έκδοση συνδέσμου Λελοβιτών Πρεβέζης.
- Λογοθέτη Γιαννούλη Χρίστου του Δημ. «Γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Λογοθέτη (από Λέλοβα)», σελ. 70, Γιάννινα 1981.
- Λιόλου Νίκου του Κ. «Τι είδα και τι άκουσα στο χωριό μου (Αρτοποιία Ιωαννίνων)», εκδ. Αδελφότητας Αρτοποιιωτών, σελ. 370, Αθήνα, 1983.
- Μουσελίμη Σπύρου του Γ. «Ο Αρχαίος Άδης και το νεκρομαντείο της Εφύρας», σελ. 116, Γιάννινα 1966.
- Μουσελίμη Σπύρου του Γ. «Η Λάκκα του Μπότσαρη», σελ. 138, Γιάννινα 1976.
- Μουσελίμη Σπύρου του Γ. «Έρχομαι από το Σούλι», σελ. 82, Παραμυθιά 1999.
- Μουσελίμη Σπύρου του Γ. «Ιστορία της Φωτικής», σελ. 70, Αθήνα 1974.
- Μουσελίμη Σπύρου του Γ. «Αρχαιότητες της Θεσπρωτίας», σελ. 322, 1980.
- Μουσελίμη Σπύρου του Γ. «Η Βυζαντινή Οσδίνα και τα αρχαία αυτής τείχη», 1975.

- Μουσελίμη Σπύρου του Γ. «Το Πόποβο», σελ. 159, Γιάννινα (1970) 2001.
- Μπενέκου Γιάννη «Ηπειρωτικά διηγήματα», εκδ. Εστίας, σελ. 138.
- Μπενέκος Γιάννης του Γ. «Οι αληθινοί Σουλιώτες», εκδ. Βότσης, σελ. 618, Αθήνα 1981.
- Μπέτσου Οδυσσέα του Θεοδ. «Η Παναγία Θεσπρωτικού», σελ. 114, Πρέβεζα 1997.
- Μπέτσου Οδυσσέα του Θεοδ. «Θεσπρωτικό, από τις παλιές αποκριές του», σελ. 34, Πρέβεζα 1992.
- Μπέτσου Οδυσσέως «Λέλοβα, το σημερινόν Θεσπρωτικόν», τ. Α΄, σελ. 370, Πρέβεζα 1975.
- Μπέτσου Οδ. «Λέλοβα (το σημερινόν Θεσπρωτικόν) και η κάτω Λάκκα Σούλι», τ. Β΄, σελ. 188, Αθήναι 1978.
- Μπέτσου Οδυσσέα του Θ. «Η κρατική εκπαίδευση στο χώρο της Μητροπόλεως Πρέβεζας τη δεκαετία 1914/15-1924/25», σελ. 258, Πρέβεζα 2006.
- Μπαρμπαρούσης Γεώργιος του Σπ. «Σουλιώτες, ο Γ. Δράκος και η οικογένεια των Δρακαίων του Σουλίου», σελ. 152, εκδ. Ίαμβος, 2006.
- Μυριδάκη Μιχαήλ του Ι. «Αγώνες της Φυλής, η Εθνική αντίσταση, ΕΟΕΑ-ΕΔΕΣ 1941-1944», τ. Α΄ σελ. 458 και τ. Β΄ σελ. 400, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 1976.
- Μαργέλη-Πιτούλη Πόπη «Η πολιτεία και ο δημιουργός της», εκδ. Δωδώνη, 1986.
- «Μακρυγιάννη Απομνημονεύματα», εκδ. Χρ. Γιοβάνης, Αθήναι 1968.
- Μακρής Γιώργος του Α. -Παπαγεωργίου Στέφανος του Π. «Το χερσαίο δίκτυο επικοινωνίας στο κράτος του Αλή Πασά Τεπελενλή», εκδ. Παπαζήσης, σελ. 244, Αθήνα 1990.
- Μπότσαρη Δημητρίου Τ. Ν. «Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων», εκδ. Η.Ε.Α., σελ. 26, Αθήνα 1969.
- Μπότσαρη Δημητρίου Τ. Νότη «Αγώνες ελευθερίας», εκδ. Ε.Η.Μ., Αθήναι 1973.
- Μαρκόπουλου Σπύρου του Μ. «Η λατρεία της Παναγίας», σελ. 306, Ιωάννινα 1993.
- Μαρκόπουλος Σπύρος «Θέματα και μορφές, από τη Λάκκα Σούλι», σελ. 172, Ιωάννινα 1997.
- Μαρκόπουλος Σπύρος «Ανοιχτοί δρόμοι, σελίδες από την Λάκκα Σούλι», σελ. 264, Ιωάννινα 2001.
- Μπούσιου Δημητρίου «Ιερές ιστορίες από τη Μητρόπολή μας», εκδ. Ι. Μ. Νικοπόλεως (Μέλισσα), σελ. 106, Πρέβεζα 1997.
- Μπάλκου Αναστασίου «Εύθυμες ιστορίες στην Πρέβεζα», εκδ. Ισοκράτης, σελ. 156, Αθήνα 1991.
- Μπάλκος Αναστάσιος «Ανακεφαλαίωση», σελ. 396, 1995.
- Μάλαμα Λάμπρου «Η Ήπειρος στο εικοσιένα», εκδ. Λαϊκή Βιβλιοθήκη, 1971.
- Μάλαμα Λάμπρου «Μικροί ήρωες», εκδ. Λαϊκή Βιβλιοθήκη, σελ. 176, 1976.
- Μάλαμας Λάμπρος «Πώς απελευθερώθηκε η Ήπειρος και η Μακεδονία το 1912-13», εκδ. Ελεύθερο Πνεύμα, σελ. 130, Αθήνα 2000.
- Μαργέλης Απόστολος «Στην Ήπειρο», εκδ. Αχαϊκές, σελ. 162, 1998.
- Μαζαράκης-Αιινιάν Ιωάννης του Κ. «Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-13», εκδ. Ιστ. και Εθνολ. Εταιρεία Ελλάδος, σελ. 34, 1992.
- Μαζαράκης-Αιινιάν Ι. του Κ. «Το χρονικό του πολέμου 1940-1941», εκδ. Ιστ. και Εθνολ. Εταιρείας Ελλάδος, σελ. 26.
- Μελά Σπύρου «Το λιοντάρι της Ηπείρου», εκδ. Μπίρης, σελ. 412, Αθήνα 1972.
- Μελά Σπύρου «Οι Φιλικοί», εκδ. Μπίρης, σελ. 330.
- Μελά Σπύρου «Οι πόλεμοι του 1912-1913», εκδ. Μπίρης, σελ. 552.
- Μελά Σπύρου «Η Δόξα του '40», εκδ. Μπίρης, σελ. 482, 1972.
- Μπέττη Στεφάνου του Ν. «Κουρεντιακά», εκδ. Ν.Α.Ι., σελ. 594, Γιάννινα 1997.
- Μελά Ναταλίας του Π. «Πάυλος Μελάς», εκδ. Συλ. προς διάδοσιν των Ελλ. Γραμμάτων, σελ. 492, Αθήναι 1963.
- MYERS E. C. W. «Η Ελληνική περιπλοκή, Ελληνική αντίσταση(1936-1949)», εκδ. Κούρος,

Εξάντας, σελ. 288, (1955) 1975.

- Μαλιτζός Γεράσιμος (Τζουμερκιώτης) «Ε.Α.Μ. -Ε.Λ.Α.Σ.», σελ. 410, Βόλος 1987.
- Μαλιγκούδης Φαίδων «Σλάβοι στη Μεσαιωνική Ελλάδα», εκδ. Βάνιας, 1991.
- Μίχας Μιχαήλ του Ι. «Τα Δερβίζιανα και η ιστορία τους», σελ. 82, 1978.
- Μπόχτης Δονάτος του Σ. «Δυτικά του Αχέροντα», σελ. 162, Πρέβεζα 2005.
- Μελά Δημητρίου του Κ. «Η μάχη των Πεστών», σελ. 82, Ιωάννινα 2002.
- Μάνου Γεωργίου του Α. «Καπετάν Κρομμύδας», εκδ. Δήμου Μολοσσών», σελ. 178, Ιωάννινα 2002.
- Ντούσια Σπύρου του Β. «Αναδρομές», σελ. 226, Πρέβεζα 1990.
- Ντούσια Μιχάλη «Ε. Α. Μ. Πρέβεζας-Ε. Λ. Α. Σ. Ζαλόγγου-Σουλίου», σελ. 418, Αθήνα 1987.
- Νίκου Δημητρίου του Λ. «Τομαροχώρια, τα παλιά Κατσανοχώρια», εκδ. Δωδώνη, σελ. 98, 1997.
- Νικολαΐδη Κώστα του Ν. «Ιστορία της αρχαίας Ηπείρου», σελ. 426, Γιάννινα 1995.
- Donald Nicol M. «Το Δεσποτάτο της Ηπείρου 1267-1479», εκδ. Ελλ. Ευρωεκδοτική, σελ. 382, 1991.
- Ναστούλη Μαρία του Χ. «Το Νικολίτσι της Πρέβεζας», σελ. 266, Αθήνα 1988.
- Ντασκαγιάννη Νικολάου του Ε. «Καραϊσκάκης, Γενέτειρα, Αλήθεια και ψέμα», εκδ. Άπειρος χώρα, σελ. 162, Αθήνα 2002.
- Νταλαμάγκας Αντώνιος του Θ. «Ήπειρος, παρελθόν, παρόν και μέλλον», εκδ. Κουλουτώρα, σελ. 258, 2002.
- Νικολαΐδης Γιάννης του Ν. «Τα Γιάννινα του μεσοπολέμου», τόμοι 10, 1992-1997.
- Νίτσου Νικολάου «Μονογραφία Τσιαμαντά», σελ. 404, (1926) 1992.
- Νταλαμάγκα Αντώνη του Θ. -Νταλαμάγκα-Κωστούλα Βασιλική «Ο Γοργόμυλος (Μολιανά) και η περιοχή Ξεροβουνίου στο χώρο και το χρόνο», εκδ. Αδελφ. Γοργομυλιωτών, σελ. 418.
- Ντάλα Αποστόλου του Φ. «Τα Πιστιανά, γενεαλογίες και ιστορήματα», σελ. 346, Αθήνα 1999.
- Ντάλα Αποστόλου του Φ. «Ενθυμήσεις», εκδ. Άπειρος χώρα, σελ. 210, 2005.
- Νταλαούτης Σπύρος του Χ. «Συρράκο-τοπωνύμια», σελ. 226, Πρέβεζα 2005.
- Ξερόπουλου Σεραφεΐμ του Βυζαντίου «Δοκίμιον Ιστορικών περί Άρτης και Πρεβέζης (1884)», σελ. 426, εκδ. Σκουφάς, Άρτα 1986.
- Ξάνθου Εμμανουήλ «Απομνημονεύματα για τη Φιλική Εταιρεία», (1834), σελ. 210, εκδ. Βεργίνα, 1996.
- Οικονόμου Φωτίου του Γ. «Το χωριό μου Κουκουλιό Σουλίου (Θεσπρωτίας)», σελ. 66, Αθήνα 1985.
- Πρωτοψάλτη Εμμ. του Γ. «Το Βορειοηπειρωτικόν ζήτημα», εκδ. Ε. Φ. Λ. , 1978.
- Πρωτοψάλτη Ε. του Γ. «Σούλι-Σουλιώται», εκδ. Η.Ε.Α., ΣΕΛ. 34, Αθήνα 1983.
- Παπακωνσταντίνου Φάνης «Ανθρώπινο χρέος», εκδ. Δωδώνη, σελ. 416, 1995.
- Παπακίτσος Χρήστος του Αρ. «Από την Τζουμερκιώτικη λαλιά στην λαϊκή μας παράδοση», εκδ. Δ. Αγνάντων, σελ. 400, 2006.
- Πάτσης Γεώργιος του Β. «Στα όρη τα Θεσπρωτικά, η μάχη στον Βαλαωρίτη, κιβωτός του Νώε», σελ. 66, 2006.
- Πάτσης Γεώργιος του Β. «Η μάχη στο Μπαλντενέζι, 23-24/5/1944», σελ. 26, 2006.
- Πάτσης Βασίλειος του Γ. «Τσιρόπολη».
- Παπαδάτου Χρήστου του Απ. «Εθνική αντίσταση 1942-1945», σελ. 658, 1991.
- Παπαδόπουλου Αλέξανδρου του Β. «Απομνημονεύματα, μεγαλεία και θρήνοι, δόξες και αθλιότητες ενός Αγώνος (ΕΔΕΣ)», σελ. 664, Ιωάννινα 1976.
- Παππά Ιωάννου του Β. «Διάβασε να μάθεις», σελ. 114.
- Παππά Στέφανου του Β. «Η σφαγή του Κομμένου στη δίκη της Νυρεβέργης», σελ. 162, 1976.

- Παπαθεοδώρου Απ. του Π. «Ο αυτονομιακός αγώνας Β. Ηπείρου 1914 από τη σκοπιά των αγωνιστών», σελ. 162, 2004.
- Παπαθεοδώρου Απ. του Π. «Αρχείον Αθαν. Τσεκούρα, της επιμελητείας Ιωαννίνων της αυτονόμου Ηπείρου 1914», εκδ. Ιδρ. Βορειοηπειρωτικών ερευνών, Αρ. 10, σελ. 674, Ιωάννινα 1985.
- Πάνος Νίκος του Ι. «Ρετζαίοι, οι βασιλείς της Ηπείρου», σελ. 450, Φιλιππιάδα 2006.
- Παπαθανασίου Αθανασίου του Στ. «Η διπλωματικότητα του Πατρο-Κοσμά», σελ. 130, Θεσπρωτικό 2006.
- Παπαθανασίου Αθανασίου του Στ. «Είδα...άκουσα...θυμάμαι, Απεικονίσεις», σελ. 210, Θεσπρωτικό 2004.
- Παπαθανασίου Αθανασίου του Στ. «Κοσμάς ο Αιτωλός», Θεσπρωτικό 2004.
- Παπαθανασίου Αθανασίου του Στ. «Ι.Ν. Γενέσιον της Θεοτόκου Θεσπρωτικού», σελ. 44, Θεσπρωτικό 2000.
- Παπαχρήστου Καλλίμαχου του Ε. «Θα με πάς στο Φεγγάρι», εκδ. ΧΑΡΗ ΠΑΤΣΗ.
- Παπαδημητρίου Δημήτριος «Τα Λαμπριάτικα τραγούδια», Θεσπρωτικό 2001.
- Πάτσης Βασίλης του Γ. «Ιστορία της Τσερόπολης», εκδ. Άπειρος Χώρα, Αθήνα 2007.
- Πλουμίδα Γεωργίου «Ηπειρώτες και Μακεδονικός αγώνας», Ιωάννινα 1984.
- Πλιούτα Γεώργιος του Ι. «Το Σέσοβο όπως το ζήσαμε», σελ. 246, 2004.
- Παπαδοπούλου Στέφανου του Ι. «Αγώνες των Ηπειρωτών για την ελευθερίαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας», Ιωάννινα 1979.
- «Πρεβεζιάνικα Χρονικά», έκδ. Βιβλιοθήκης Πρεβέζης.
- «Πρακτικά Α' Διεθνούς Επιστημονικού συνεδρίου (1989), η ιστορία της Πρέβεζας», εκδ. Δήμου Πρέβεζας, σελ.288, Πρέβεζα 1993.
- «Πρακτικά Επιστημονικού συνεδρίου Πρέβεζα 1993, Κώστας Κρυστάλλης», εκδ. Δήμου Πρέβεζας, σελ. 250, Πρέβεζα 1994.
- Πεπόνη Χρήστου του Θωμά «Η Βρυσούλα (Ζερμή) Πρεβέζης», σελ. 84, Πρέβεζα 2000.
- Παπαρρηγόπουλου Κ. «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» (1883), εκδ. Γιοβάνης, τόμοι 8.
- Πάντου Χρήστου του Κ. «Γκρίμποβο», εκδ. Αδελφ. Γκριμπόβου-Σελτσάνων, σελ. 546, Αθήνα 1996.
- Πλατάρης Γεώργιος «Το σημειοματάρι ενός Μετσοβίτη», σελ. 320, Μέτσοβο 1972.
- Πλατάρης Γεωργίου «Κώδικας χώρας Μετσόβου των ετών ΑΨΗ-ΑΤΟΖ (1708-1907)», σελ. 340, Αθήνα 1982.
- Παπαγκόγκου Βάγια του Κ. «Ανιχνευτές της ιστορίας», σελ. 394, Αθήνα 1999.
- Πουκεβίλ Φραγκίσκου-Καρόλου-Ούγγου-Λαυρεντίου «Ταξίδι στην Ελλάδα, Ήπειρος», εκδ. Τολίδι, σελ. 466, Αθήνα 1994.
- Παπακώστα Άγγελου «Απομνημονεύματα Σουλιώτου αγωνιστού του 1821 Σ. Τζίπη», εκδ. Δωδώνη, σελ. 170, Αθήνα 1976.
- Παπαβασιλείου Νικ. «Μνήμες από τα παραδοσιακά Λέλοβα», εκδ. Δημ. Βιβλ. Θεσπρωτικού, σελ. 466, Οκτώβριος 1995.
- Παπαβασιλείου Νίκος «Υπέρ βωμών και εστιών», εκδ. ΘΕ. ΛΑ. ΠΟ. ΛΑ. ΕΣΤΙΑΣ Ηπειρωτών, σελ. 170, Αθήνα 2003.
- Παπαδημητρίου Απόστολος του Σπ. -Καρούτα Όλγα «Ο αρχαιολογικός χώρος της Νικόπολης», εκδ. Δήμου Πρέβεζας, Δημ. Βιβλιοθήκη, σελ. 130, 2003.
- Παπαμανώλη Θ. Γ. «Κατακαϊμένη Ήπειρος», εκδ. Ελεύθερη σκέψις, 1945.
- Περραιβού Χριστόφορου «Ιστορία του Σουλίου και της Πάργας», (1857), εκδ. Καραβία.
- Περραιβού Χριστόφορου «Πολεμικά απομνημονεύματα, μάχες του Σουλίου και Ανατολικής Ελλάδας 1820-1825», (1836), εκδ. Βεργίνα, σελ. 260, 1997.
- Παπαδόπουλου Κάρπου-Γουδά Αναστασίου «Οδυσσέας Ανδρούτσος», (1837), εκδ. Βεργίνα, σελ. 136, 1997.
- Περάνθης Μιχαήλ «Σουλιώτες», (1857), εκδ. ΕΣΤΙΑΣ, Κολλάρου, Αθήνα 2000.

- Περιοδικό «Ήπειρος Άπειρος χώρα».
- Περιοδικό «Σκουφάς».
- Περιοδικό «Φιλιπιάδα», τριμ. Έκδ. συλ. Φιλιππιδιωτών Αττικής, ο Άγ. Βησσαρίων.
- Παντούλας Θανάσης του Β. «Μια ζωή περιπέτειες», εκδ. Δωδώνη, σελ. 128, 1993.
- Παπακώστα Νικ. του Χ. «Ήπειρωτικά, Αθαμανικά, τ. Α΄», εκδ. Φιλεκαπαιδευτικής Εταιρείας, σελ. 650, Αθήναι 1967.
- Παπακωνσταντίνου Θωμάς του Β. «Το προεπαναστατικό κίνημα του Παπα-Θύμιου Βλαχάβα στη Θεσσαλία (1807-1809) και οι ξένοι ιστορικοί περιηγητές», εκδ. Όλυμπος, σελ. 96, Αθήνα 1998.
- Πάτσης Χάρης «Κυνηγώντας το όνειρο», σελ. 226, εκδ. Κέντρου Ευρωπαϊκών Εκδόσεων Α. Ε. , 1995.
- Παπαδημητρίου Δημητρίου του Ι. «Οι Ραφταναίοι», σελ. 340, Ιωάννινα 1998.
- Παπαμικαήλ Κωνσταντίνου «Η εκ των λαϊκών παραδόσεων ιστορία Λελόβου και της περιφέρειάς του», σελ. 42, Αθήναι 1955.
- Ράπτη Χριστόφορου «Τα δύσκολα χρόνια 1941-1949», σελ. 402, Πρέβεζα 1990.
- Ρούσου Γεωργίου «Το μαύρο 97», εκδ. Φυτράκης, σελ. 254, 1974.
- Ράπτης Δημήτρης του Ελ. «Το Καναλάκι της Πρέβεζας», εκδ. ΑΡ. ΓΟ. , σελ. 312, Γιάννενα 1991.
- Ράγκου Ιωάννου του Π. «Σούλι, ήτοι Σελίδες ιστορίας Σουλίου», (1880), εκδ. Καραβία, σελ. 24, 1980.
- Ροδά Μιχαήλ του Λ. «Η Ελλάδα στην Μικράν Ασία, 1918-1922, Απομνημονεύματα», (1924), εκδ. τυπ. Κλεισιούνη, σελ. 416, 1950.
- Στράτης Αθανάσιος του Δ. «Λαογραφία της Κουτσούφλιανης», εκδ. Αδελφότητας Παναγίας, σελ. 306, Αθήνα 2001.
- Σάρρος Γεώργ. του Ν. -Στράτης Αθανάσιος του Δ. «Ιστορία της Κουτσούφλιανης», εκδ. Αδελφότητας Παναγίας, σελ. 594, Αθήνα 1997.
- Στράτης Αθανάσιος του Γρ. «Βιβλίον συμβάντων αγροφυλακής, 1954-55», χειρόγραφο, Ελιά Πρεβέζης.
- Στούπη Σπύρου «Πωγωνησιακά και Βησσασιώτικα», εκδ. Δωδώνη, τ. Α΄, σελ. 384, και τ. Β΄, σελ. 306, Αθήνα-Γιάννινα 2003.
- Σαρδελή Κώστα «Ο Άγιος των σκλάβων», (1958), εκδ. βιβλ. Εστίας Ι. Δ. Κολλάρου, σελ. 460, 1990.
- Σταύρου-Αναγνώστου Γεωργίου «Η προσφορά της μαρτυρικής Μουσιωτίτσας...», εκδ. κοινότητας Μουσιωτίτσας, Μουσιωτίτσα 1998.
- Στεργιόπουλου Κ. του Δ. «Αι Ήπειρώτισσαι εις τους εθν. Αγώνας», εκδ. Η.Ε.Α., σελ. 34, Αθήναι 1970.
- Σακκά Γεωργίου «Η Ιστορία της Καμαρίνας και η τραγωδία του Ζαλόγγου», τυπ. Τσόκα, σελ. 264, Πρέβεζα 1973.
- Σταμέλου Δημήτρη «Λαογραφικά Σουλίου», εκδ. Πιτσιλός, σελ. 163, Αθήνα 1998.
- Σκουτέλα Ρήγα-Γεωργίου του Σπ. «Θεοδώριανα Άρτας», εκδ. κοιν. Θεοδωριάνων, σελ. 642, 1994.
- Σπανός Κώστας «Θεσσαλικό ημερολόγιο».
- Σιωμόπουλου Στυλ. του Κ. «Η Ιταλική μεραρχία Τζούλια στην Πίνδο», εκδ. Η.Ε.Α., σελ. 90, Αθήνα 1994.
- Σαρηγιάννη Γεωργίου του Μ. «Η δημιουργία, η εξέλιξη και η συγκρότηση της Σουλιώτικης ομοσπονδίας (16ος-18ος αι.)», εκδ. Ε.Η.Μ., σελ. 110, Ιωάννινα 1981.
- Ζανσαρίδου-HENDRICKX Θέκλας «Το χρονικόν του Μωρέως», εκδ. Χαρίσης-δημιουργία, σελ. 226, Αθήνα 1999.
- Σανδρής Βασίλης «Σούλι, οδοιπορικό στον τόπο και στην ιστορία», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 234, Αθήνα 2001.

- Σατωμπριάν «Οδοιπορικό, η Ελλάδα του 1806», εκδ. Δωδώνη, σελ. 200, 1979.
- Σιάτρας Δημήτρης του Θ. «Οι αγοραπωλησίες ακινήτων στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα», εκδ. Γνώση, σελ. 280, 1992.
- Σκανδάλη Χρήστου «Το Κουκλέσι των Ιωαννίνων», εκδ. κοιν. Κουκλεσίου, 1996.
- Σπυράκος Θεόφιλος του Μ. «Ιστορία και αρχαιότητες της Ηπείρου, Ν. Πρεβέζης», τ. Α΄, σελ. 362, 2007
- Σχισμένος Αριστείδης του Γ. «Το ολοκαύτωμα των Σουλιωτών στο Σέλτσο, Απρίλιος 1804», εκδ. Άπειρος χώρα, σελ. 186, Αθήνα 2004.
- Στάρα Πύρρου «Ιστορία του Νομού Πρεβέζης», εκδ. Υιών Π. Τσόκα, σελ. 162, Πρέβεζα 1959.
- Σαμαρά Δημήτρη του Ανδρ. «Κιράσοβο (Αγ. Παρασκευή) Ιωαννίνων», 2002.
- Στορκ Μιχάλης «Ηπειρωτών Κοινόν», σελ. 240, 2005.
- Σιώχος Σωτήρης του Χρ. «Φωτική», σελ. 76, Παραμυθιά 2005.
- Στεργιόπουλου Κ. του Δ. «Το Μικτόν Ηπειρωτικόν Στράτευμα κατά την ελευθέρωσιν της Ηπείρου (Οκτ. -Νοέμ. 1912)», σελ. 404, 1968.
- Τσουκανέλη Αλεξάνδρου του Σ. «Χαράλαμπος Κατσιμήτρος, πρόμαχος της Ηπείρου», εκδ. Η.Ε.Α., σελ. 98, Αθήνα 1978.
- Τζουβάρα -Σούλη Χρυσής «Άγνωθες από το νεкуομαντείο του Αχέροντα, σελ. 55, Ιωάννινα 1983.
- Τζουβάρα-Σούλη Χρυσής «Αμβρακία», εκδ. Σκουφάς, σελ. 226, 1992.
- Τζιροπούλου Στέλιου του Ι. «Ημερολόγιον από τον πόλεμο του 1940», εκδ. Νέα Θέσις, σελ. 146, Αθήνα 1997.
- Τσούτσινου Γιάννη «Αρτινά Ιστορικά Θέματα», εκδ. Κουλτούρα, Άρτα 2001.
- Ταλιάνης Δημήτρης-Ρούσκας Γιάννης «Ποτάμια, υδάτινοι δρόμοι», εκδ. Τοπίο.
- Τσόγκα Χαρίλαου του Λ. «Αίμα και δάκρυα», σελ. 144.
- Tyrot Henri «Η Κρητική επανάσταση και ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897», εκδ. Ειρμός, σελ. 246, Αθήνα 1991.
- «Τρικαλινά», εκδ. Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.
- Τζανακάρης Βασίλης του Ι. «Τα παλλικάρια τα καλά σύντροφοι τα σκοτώνουν», σελ. 466, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2002.
- Τσώλης Μιχάλης «Σουλιωτών ολοκαύτωμα», εκδ. Νόηση, σελ. 178, 2003.
- Τσίλη Γιώργου του Ευ. «Πολεμικά γεγονότα στην Ήπειρο, 1820-1824», εκδ. το οικονομικό, Π. Σμπιλίας ΑΕΒΕ, σελ. 186, Αθήνα 1994.
- Τατσιόπουλου Λάμπρου του Α. «Το Κομπότι Άρτης», σελ. 194, 1971.
- Τζιόβα Πάνου του Δ. «Οι Μελιγγοί Ιωαννίνων», εκδ. πνευμ. Κέντρου Δ. Δωδώνης, σελ. 418, Ιωάννινα 2004.
- Τζιόβα Πάνου του Δ. «Ο Πήλιο Γούσης, ο μύθος της προδοσίας, αποκατάσταση», σελ. 98, Ιωάννινα 1990.
- Τζιόβα Πάνου του Δ. «Ηπειρωτικά ανέκδοτα», σελ. 98, Ιωάννινα 1992.
- Τζιόβα Πάνου «Μαντείο, Αλποχώρι Ιωαννίνων», σελ. 300, εκδ. ό.π.π., 2005.
- Τζιόβα Πάνου «Η Βερενίκη Ιωαννίνων», εκδ. Δ. Μολοσσών, Ιωάν. 2005.
- Τζιόβα Πάνου «Εκκλησοχώρι (Τσαρκοβίτσα) Ιωαννίνων», εκδ. ό.π.π., σελ. 490, 2004.
- Τζιόβα Πάνου «Η Μονή Αγγελομάχου», εκδ. Δ. Μολοσσών, σελ. 118, Ιωάν. 2004.
- Τελέλης Γεώργιος του Ι. «Οδοιπορικό στο Πόποβο», σελ. 178, 2005.
- Τσέτση Χρήστου του Σ. «Ηπειρώτες πολιτικοί από το 1822 μέχρι σήμερα», σελ. 226, Γιάννινα 2005.
- Τσιλιγιάννη Κωνσταντίνου του Αν. «Τουρκοκρατούμενη Άρτα και Κλήρος», σελ. 130, Άρτα 1992.
- Τρικούπη Σπυρίδωνος «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως», εκδ. Γιοβάνη (1861) 1978.

- Τοαμπήρα Σωτήρη του Γ. «Ας μη βρέξει ποτέ (1941-1945), Ιερός Λόχος ΕΔΕΣ», εκδ. Ελλ. Ευρωεκδοτική, σελ. 346, 1985.
- Υφαντής Γιώργος «Συλλογή τραγουδιών», σελ. 194, Οκτώβριος 1999.
- Φίτζος Κων/νος του Ιωάν. «Λέλεγο «Λελε», Λέλοβο το σημερινό Θεσπρωτικό», σελ. 190, 2000.
- Φιλιπιάδας σύλλογος «ο 'Αγιος Βησσαρίων» «Ιστορία της Φιλιπιάδας», σελ. 34, Αθήνα 1988.
- «Φιλιπιάδας Δήμος» «Τουριστικός οδηγός», σελ. 122, 2006.
- Φίλος Στέφανος του Μ. «Άγναντα Άρτας», εκδ. Αδελφ. Αγναντινών Αθήνας, σελ. 822, Αθήνα 1991.
- Φίλου Στέφανου του Μ. «Τα Τζουμερκοχώρια», σελ. 674, 2000.
- Φαγκρίδας Ανάργυρος «Σούλι, το ορμητήριο του επαναστατικού αγώνα, εκδ. Περισκόπιο, σελ. 106, 2003.
- Φωτιάδη Δημητρίου «Καραϊσκάκης», εκδ. Βιβλιοεκδοτική, σελ. 492, 1959.
- Φλιτούρας Αθανάσιος «Το αντάρτικο του ΕΔΕΣ στην Ήπειρο», Ιωάννινα 1998.
- Χασιώτου Γ. του Χρ. «Συλλογή των κατά την Ήπειρον Δημοτικών Ασμάτων (1866)», σελ. 250, βιβλ. Καραβία.
- Χρύσα Ανδρέα «Αλή Πασάς, τραγωδία σε τρεις πράξεις», εκδ. Δωδώνη, σελ. 154.
- Χαρίσης Απόστολος του Αθ. «Κοσμά του Αιτωλού, προφητείες», εκδ. Δημιουργία, σελ. 50, 1991.
- HAMMOND N. G. L. «Ήπειρος», τ. 3, εκδ. Ηπειρ. Βιβλιοθήκη, Αθήναι 1971.
- HENRY HOLLAND «Ταξίδι στη Μακεδονία και Θεσσαλία (1812-1813)», εκδ. Τολίδη, σελ. 322, Αθήνα 1989.
- Χρηστίδη Σπύρου του Θ. «... Βουρσίνα Ιωαννίνων», εκδ. Δωδώνη, σελ. 30 + φωτο, Αθήνα 1974.
- Χαλιμάς Θεόδωρος του Αποστ. «Η ζωή με τον πατέρα μου Απόστολο», 2007.
- Ψιμούλη Βάσω του Δ. «Σούλι και Σουλιώτες», εκδ. Κέντρο Νεοελληνικών ερευνών, σελ. 550, Αθήνα 1998.
- WOODHOUSE C. M. «Το μήλο της έριδος»(Ελλ. Αντίσταση), εκδ. Κούρος-Εξάντας, σελ. 468, 1976.

Πλατάνια (φωτό: Σωτ. Κ. Δρόσου)

Η θέση “Κόκκινο” στο Μπαλντενέζι (φωτό: Σωτ. Κ. Δρόσου)

Περιεχόμενα

Πρόλογος	5
Φίλε μου θυμήσου	7
Γεωγραφική τοποθέτηση	9
Από αρχαιοτάτων χρόνων έως το 1430 μ.Χ.	10
Επί Τουρκοκρατίας, από το 1431 έως το 1822	21
Επί Τουρκοκρατίας, από το 1823 έως το 1912	37
Από το 1912 έως το 1940	69
Από το 1940 έως σήμερα	95
Επίλογος	111
Βιβλιογραφία	113
Περιεχόμενα	125

Γειτονιά της Ελιάς

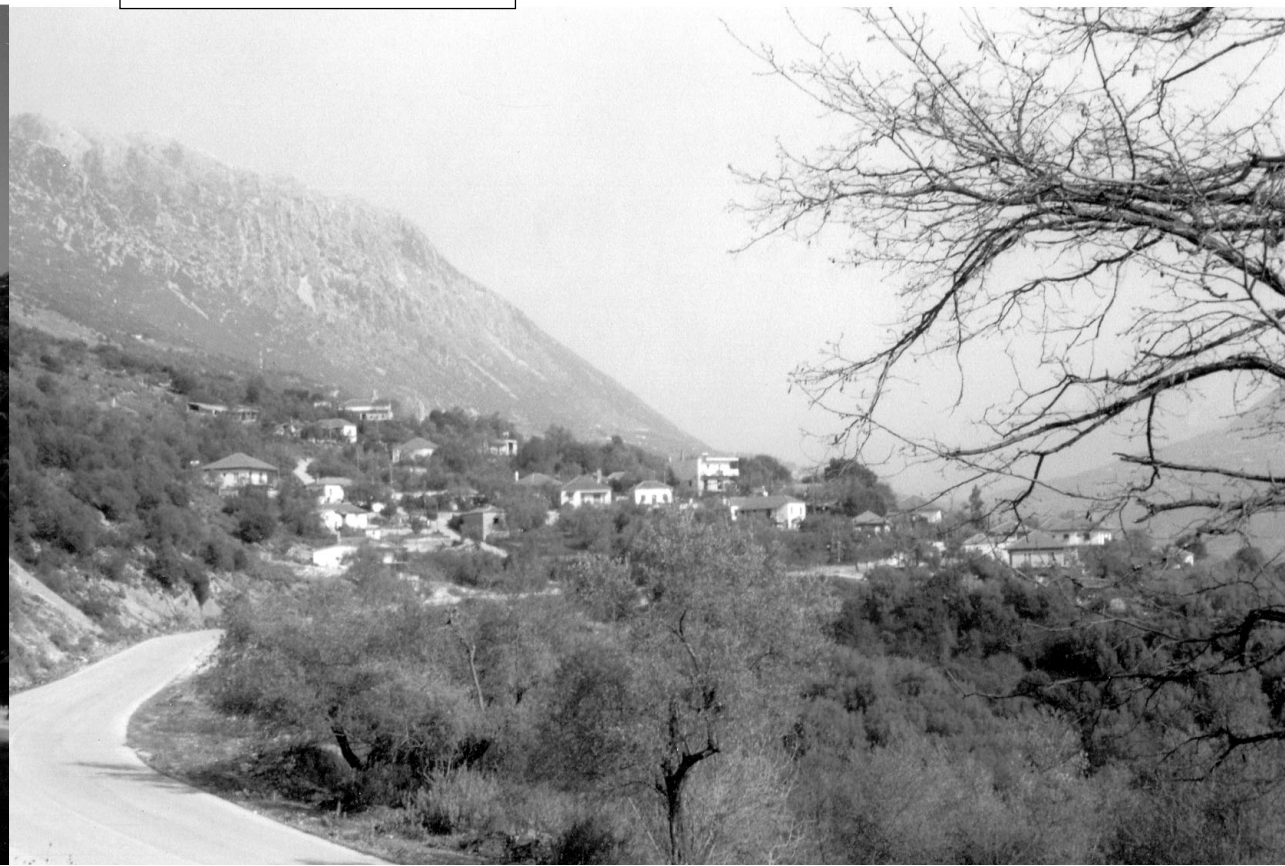
Μερική άποψη Ελιάς

Ελιά

Από απέναντι

Μερική άποψη Ελιάς

Ελιά

